

Контрольный экземпляр

ვაჟა-ფშაველას კაბინეტი

ვაჟა-ფშაველას მუდმივი სემინარის შრომები, ტ. I.

ვაჟას კრებული

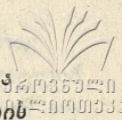

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1970

კრებულში მიმოხილულია და შეფასებული ვაჟას შესახებ გამოთქმული მოსაზრებანი რევოლუციამდელ კრიტიკაში. განხილულია დიდი ქართველი მწერლის შემოქმედებითი ისტორიის, მის პროზაულ თხზულებათა სტილის საკითხები. გაანალიზებულია ვაჟას ზოგიერთი ნაწარმოების რუსული თარგმანები. აქვე ქვეყნდება სამი ნაწარმოები, რომლებიც გამორჩენილია ვაჟას თხზულებათა სრული კრებულის შედგენისას.

წიგნი გამიზნულია ფილოლოგებისა და, საერთოდ, ვაჟას შემოქმედებით დაინტერესებულ მკითხველთათვის.

რედაქტორი ბრიგოლ კიკნაძე

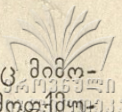

რ ე ლ ა კ ტ ო რ ი ს ა ბ ა ნ

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ვაჟა-ფშაველას კაბინეტთან, მოქმედებს „ვაჟა-ფშაველას მუდმივი სემინარი“. ამ სემინარის მიზანია ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი მემკვიდრეობის შესწავლა. ე. ი. მან უნდა გამოავლინოს ამ დიდი პოეტის შემოქმედებითი კავშირები და მისი პრობლემატიკის მნიშვნელობა როგორც ისტორიული, ისე ჩვენი თანამედროვეობის თვალსაზრისით; სემინარმა საგანგებო ყურადღება უნდა მიაქციოს ვაჟას ხელოვანების საკითხებს, მისი პოეტური შემოქმედების რკვევას და რაც შეიძლება უკეთ გაითვალისწინოს მისი გავლენის არე და გავრცელების დიაპაზონი; სემინარის ამოცანაა განიხილოს ვაჟას შემოქმედების კვლევის შედეგები და თვალი გადაევნოს მის (კვლევის) ამჟამინდელ მიმდინარეობას. სემინარის მოვალეობაა გვაჩვენოს, თუ რამდენად მოხერხდა ვაჟას თხზულებათა გადათარგმნა სხვა ენებზე, კერძოდ, რუსულ ენაზე, და რამდენად ფასეული აღმოჩნდა ამა თუ იმ მთარგმნელის ცდა.

თავისთავად იგულისხმება, რომ სემინარი გვერდს ვერ აუხვევს ვაჟას თხზულებათა ტექსტის დადგენისა და მისი ენობრივი ფორმების რკვევას, ისევე როგორც მრავალ სხვა საკითხს, დაკავშირებულს მის ბიოგრაფიასთან, მისი ცხოვრების სხვადასხვა ეპიზოდთან, მისი ეპოქის აქტუალურ მოთხოვნებთან და მისი შემოქმედების სწავლებასთან საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში.

განსაკუთრებით ხაზგასასმელი და მხედველობაში მისაღებია, რომ ეს კრებული უმთავრესად ახალგაზრდა მეცნიერი მუშაკების სტატიებს შეიცავს. მასში უფრო ვრცლად არის წარმოდგენილი დაკვირვება ვაჟას თხზულებათა რუსულ თარგმანებზე. ასეთ მუშაობას ეწეოდა და ეწევა კაბინეტთან არსებული საგანგებო სექცია, რომელსაც ამჟამად თ ი ნ ა თ ი ნ კ ო პ ლ ა ტ ა ძ ე ხელმძღვანელობს.

გარდა პროფ. ჯ. ჭ უ მ ბ უ რ ი ძ ი ს სტატიისა, რომელშიც მიმო-
 ზილულია და შეფასებული რევოლუციამდელ კრიტიკაში გამოთქმულ-
 ლი მოსაზრებანი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების შესახებ, ამ კრე-
 ბულში ქვეყნდება სემინარის ახალგაზრდა წევრების სტატიები ვა-
 ჟას შემოქმედებითი ისტორიის და მისი პროზის სტილის თაობაზე.
 აქვე იბეჭდება ვაჟას სამი თხზულების მივიწყებული პუბლიკაციები
 და დალოცვა-წყევლის ფორმულები, რომელთაც ვაჟას ნაწერებში
 ვხვდებით.

ვფიქრობთ, ვაჟა-ფშაველას მუდმივი სემინარის ამჟამინდელი და
 მომავალი მუშაობა უჩვენებს საზოგადოებას, თუ რაოდენ საჭიროა
 ჩვენი დიდი მწერლების შემოქმედებათა საგულდაგულოდ შემსწავ-
 ლელი მუდმივი სემინარების ჩამოყალიბება და მათ მუშაობაში რაც
 შეიძლება მეტი ახალგაზრდა მუშაკის ჩაბმა, ახალგაზრდებისა,
 რომელთაც მომავალი კვლევა-ძიების საბატიო მოვალეობა ეკის-
 რებათ.

I

ჯუმბარ ჭუმბურიძე

ვაჟა-ფშაველა რევოლუციამდე ქართულ კრიტიკაში

უკვე დიდი ხანია ქართველი მკითხველის ცნობიერებაში დამკვიდრდა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მნიშვნელობის შეგნება. პირველი შთაბეჭდილება, რომელიც მკითხველს ვაჟას გაცნობის შემდეგ ეუფლება, მისი სიდიადის გრძობაა. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებამ, განსაკუთრებით კი პოეზიამ, ჯერ კიდევ პოეტის სიცოცხლეშივე მიიქცია ქართველ კრიტიკოსთა საგანგებო ყურადღება. ბევრი დაიწერა ვაჟა-ფშაველას შესახებ, უპირატესად პოზიტიური ხასიათისა. მისმა უაღრესად თავისებურმა შემოქმედებამ აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. მაგრამ ერთი რამ კი ყველასთვის აშკარა იყო: ვაჟას სახით ქართულ მწერლობას დიდი ხელოვანი მოევლინა.

მაგრამ რამდენადაც ღიადა ვაჟა-ფშაველა, იმდენად ძნელი აღმოჩნდა მისი შემოქმედების თავისებურებათა ჩვენება და ეს იყო უმთავრესად იმის მიზეზი, რომ ბევრი უმართებულო მოსაზრებაც გამოითქვა ვაჟას ლიტერატურული მემკვიდრეობის თაობაზე.

80-იანი წლებისათვის, როდესაც ვაჟა-ფშაველა სალიტერატურო ასპარეზზე გამოვიდა, ქართულ კრიტიკას უკვე განვითარების გარკვეული გზა ჰქონდა გავლილი. განსაკუთრებით XIX ს. 60-იანი წლებიდან იგი გაუთანაბრდა მოწინავე ლიტერატურული აზროვნების დონეს და სავსებით ნათლად ჩამოაყალიბა თავისი ესთეტიკური მრწამსი. სწორედ 60-იანი წლების ქართულმა კრიტიკამ საბოლოოდ გაუცნობიერა მკითხველს ხელოვნების ბუნება, ფუნქცია და მიზანდასახულობა. მან დაამკვიდრა ჩვენში რეალისტური ხელოვნების პრინციპები და განსაზღვრა ეროვნული მწერლობის განვითარების უმთავრესი ტენდენციები. ამ დროიდან მოკიდებული, იგი კვალდაკვალ მიჰყვებოდა ქართული ლიტერატურის აღმავლობას და ცდილობდა სისტემატურად შეეფასებინა ეროვნული მწერლობის ნიმუშები. ასე რომ, XIX ს. 80-იანი წლებისათვის ჩვენ

უკვე გვყავდა პროფესიონალ კრიტიკოსთა საკმაოდ დიდი რაზმი. ამიტომ, ბუნებრივია, როდესაც ვაჟა-ფშაველას მიმართ ქართული კრიტიკის დამოკიდებულებაზე ვლაპარაკობთ, მას (კრიტიკას) იგივე მოთხოვნები უნდა წავუყენოთ, რაც ყველა ქვეყნისა და ყველა დროის მომწიფებულ, სერიოზულ სალიტერატურო კრიტიკას.

ქართული კრიტიკა თავისი განვითარების მანძილზე საერთოდ უკვე შემუშავებული ზოგადი თვალსაზრისითა და პრინციპებით ხელმძღვანელობდა. იგი თვით არ იყო კრიტიკის ახალი გზების შემოქმედი. ქართული კრიტიკა ცდილობდა მეტ-ნაკლებად აღიარებული პრინციპები მოემარჯვებინა ეროვნული მწერლობის ანალიზის დროს. ეს იყო მისი საპატიო ამოცანა. ბელინსკი ერთ თავის წერილში აღნიშნავს, რომ კრიტიკის ხასიათისა და პრინციპების შეცვლა გენიოსის საქმეა და ეს მოვლენა გამონაკლისია, ჩვეულებრივ კი, კრიტიკა ცდილობს ხელოვნების უკვე დამკვიდრებული ცნებების გავრცელებასა და გამოყენებას და ამყამად ეს არის კრიტიკის ჭეშმარიტი მიზანი: «...во втором случае она меньше рискует, но зато может быть увереннее в самой себе, может быть всегда истинною в отношении к своему времени. Итак, критика первого рода есть исключение из общего правила, явление великое и редкое; критика второго рода есть усилие уяснить и распространить господствующие понятия своего времени об изящном. В наше время, когда основные законы творчества уже найдены, это есть единственная цель критики»¹.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების რა უმთავრეს მხარეებსა და მომენტებზე გაამახვილა იმდროინდელმა ქართულმა კრიტიკამ ყურადღება? აი კითხვა, რომელსაც უნდა გაეცეს პასუხი.

მხატვრული მეთოდისა და მიმართულების საკითხი

ი. გომართელმა და კ. აბაშიძემ თითქმის ერთდროულად გამოთქვეს აზრი ვაჟა-ფშაველას სიმბოლისტობის თაობაზე (ი. გომართელი — „სალიტერატურო მიმოხილვა“, ჟურნ. „სხივი“, 1909, № 3, კ. აბაშიძე — „ვაჟა-ფშაველა“, ჟურნ. „ფასკუნჯი“, 1909, № 6).

ი. გომართელი შეეცადა მოკლედ დაეხასიათებინა სიმბოლიზმი. მან აღნიშნა ამ ლიტერატურული მიმართულების ევროპული ხასიათი და მიუთითა, რომ თავისი ბუნებით იგი მეტად რთული

¹ В. Белинский, Собрание сочинений в трех томах, I, 1948, стр. 224.

მოვლენა. კრიტიკოსის სიტყვით, — „სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც სრულებით უარპყოფს ცხოვრებას და მხოლოდ თავისი ოცნებიდან იღებს სახეს თავისი პოეზიისათვის. სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც პოეზიის ფორმას, სტილს აქცევს მთელ ყურადღებას და არა აზრს. სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც ყოველივე ჩვეულებრივს უარყოფს და თავისი პოეზიის საგნად არაჩვეულებრივს იღებს. სიმბოლისტებს უწოდებენ მათ, ვინც მკაფიო, გამოკვეთილ, ყველასთვის ადვილად გასაგებ აზრს უარყოფს და პოეზიაში გამოსთქვამს ბუნდოვან აზრს, რომელიც ყოველ მკითხველს თავისებურად ესმის. სიმბოლისტი ეწოდება მასაც, ვინც რაიმე განყენებულ აზრს, ან მოვლენას განსაზღვრულ სახეში ჩამოასხამს, გამოჰხატავს“¹.

სიმბოლიზმის ეს განსაზღვრა, რა თქმა უნდა, არ არის სრული და ი. გომართელი მხოლოდ ზოგადი დახასიათებით დაეკმაყოფილდა. კრიტიკოსი, კერძოდ, არ ცდილა გაერკვია სიმბოლოს მნიშვნელობა სიმბოლისტთა შემოქმედებაში. ამის გარეშე კი შეუძლებელია ამ მიმართულების ნამდვილი ბუნების მეტ-ნაკლებად დამაკმაყოფილებელი განმარტება.

მაგრამ ი. გომართელმა ასეთი დახასიათების შემდეგ შესაძლებლად ცნო ვაჟას ერთი ლექსი — „დაუსრულებელი კვნესა“ — უყოყმანოდ დაეკავშირებინა სიმბოლიზმთან და დაბეჯითებით განცხადებინა, რომ „...მთელი ცხოვრება, მთელი ბუნება, მთელი სურათი მთებისა, ყველა მოვლენა ბუნებისა მთაში, მთელი პოეზია მთებისა ვაჟა-ფშაველამ გამოჰხატა ერთ სახეში — კლდის ქალში, ანუ ალში. და აი ამ მხრივ ის სრული სიმბოლისტია“².

ამ მსჯელობიდან და ზემოთ მოტანილი ციტატიდანაც ჩანს, რომ ი. გომართელი სიმბოლისტური ნაწარმოების განსაკუთრებულ თვისებად მიიჩნევს „განყენებული აზრის, ან მოვლენის განსაზღვრულ სახეში ჩამოსხმას“. მაგრამ ქართულ მითოლოგიაზე აგებული ვაჟას ეს ლექსი ამ ნიშნის მიხედვით რატომ იყო მაინცდამაინც სიმბოლისტური, მკითხველისათვის გაუგებარი დარჩა, რადგან „გან-

¹ ი. გომართელი, „სალიტერატურო შენიშვნები,“ რჩეული თხზულებანი, I, ვ. წოწელიას რედ., 1966, გვ. 354. რატომღაც ამ გამოცემაში, ისევე, როგორც ქრესტომათიაში — „ვაჟა-ფშაველა ქართულ კრიტიკაში“ (1955 წ.), ი. გომართელის წერილის სახელწოდება „სალიტერატურო მიმოხილვა“ შეცვლილია სათაურით: „სალიტერატურო შენიშვნები“.

² ი. გომართელი, რჩეული თხზულებანი, I, გვ. 355. უკანასკნელი ფრაზა — „და აი ამ მხრივ ის სრული სიმბოლისტია“ — ამ გამოცემაში რატომღაც გამოტოვებულია (შდრ. ჟურ. „სხივი“, 1909, № 3, გვ. 7).

ყენებული აზრის, ან მოვლენის განსაზღვრულ სახეში“ მოცემა არა მარტო სიმბოლიზმს, არამედ, ცხადია, სხვა ლიტერატურულ მიმართულებებსაც ახასიათებს.

სიმბოლიზმის ის განსაზღვრა, რომელიც ი. გომართელმა მოგვწოდა, უკვე თავისთავად გამორიცხავდა ვაჟას სიმბოლისტობას: სიმბოლისტები უარყოფენ ცხოვრებას, ისინი სტილს, ფორმას აქცევენ მთელ ყურადღებას და არა აზრს, პოეზიის საგნად არაჩვეულებრივს იღებენ, ისინი უგულვებელყოფენ გამოკვეთილ, ყველასათვის ადვილად გასაგებ აზრს და გამოთქვამენ ბუნდოვან შეხედულებებს, რომლებიც ყოველ მკითხველს თავისებურად ესმის, — ასეთი დახასიათება არაფრით არ ეგუებოდა ვაჟას პოეზიის ბუნებას. მაგრამ ი. გომართელი არ ცდილა დაესაბუთებინა თავისი თვალსაზრისი და ფაქტიურად ლიტონი განცხადებით დაკმაყოფილდა.

უფრო ვრცლად შეეხო ვაჟა-ფშაველას სიმბოლისტობის საკითხს კ. აბაშიძე. კრიტიკოსმა თავისი დროისათვის ცუდად როდი გადმოსცა ევროპული სიმბოლიზმის ზოგადი ტენდენციები, უმთავრესად მეტერლინკის შემოქმედების ანალიზისა და ბრუნეტიერის შრომების საფუძველზე. კ. აბაშიძემ ურთიერთს შეუპირისპირა რომანტიზმი, რეალიზმი, ნატურალიზმი და სიმბოლიზმი. კერძოდ, რეალიზმისა და სიმბოლიზმის შედარების შემდეგ, კ. აბაშიძემ დასკვნა: „...თუ რეალისტი მოვლენის ზედაპირით კმაყოფილდებოდა და იმას იქით არას ეძიებდა, რაკი სწამდა, რომ „იქით“ არა იყო-რა, სიმბოლისტი ზედაპირის გაგლეჯას ცდილობს და ზედაპირის ქვეშ ეძიებს საიდუმლო მექანიზმს ჩვენის ცხოვრებისას. მას ზედაპირი იმდენად ეინტერესება, რამდენადაც იგი ერთგვარი ნიშანია, ერთგვარი მხატვრული ციფრი, სიმბოლო, რომელიც აღნიშნავს ტრადიციულ ძალასა და ცხოვრების იდუმალობას.

თუ ყოველსავე ზემოხსენებულს გავითვალისწინებთ, დავრწმუნდებით, რომ ვაჟა საუკეთესო ტიპია სიმბოლისტ მწერლისა“¹.

კ. აბაშიძე თავის წერილში უკვე საგანგებოდ მსჯელობს სიმბოლოს ხასიათსა და მნიშვნელობაზე სიმბოლისტთა შემოქმედებაში და, ამ მხრივ, მისი მსჯელობა რაიმე არსებით კომენტარს არ საჭიროებს. მაგრამ, სამწუხაროდ, კრიტიკოსმა ასევე ჯეროვნად ვერ გაარკვია სიმბოლოს ადგილი ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში. ის, რაც, საერთოდ, მხატვრული აზროვნების ნიშანდობლივი თვისებაა, ვაჟა-

1 კ. აბაშიძე, ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ, II, 1912, გვ. 194 — 195.

ფშაველას შემოქმედებაში კ. აბაშიძემ სიმბოლისტობით ვახსნა, ვაჟა-ფშაველას მეტაფორიზაციის დიდი უნარი კრიტიკოსმა სიმბოლისტურ მსოფლმხედველობასა და სიმბოლისტური წერის მანერის თავისებურებას დაუკავშირა. ამ თვალსაზრისით მან საგანგებოდ განიხილა მწერლის „ია“, ხოლო „სიმბოლისტ-პოეტის საუკეთესო დასურათებად“ მიიჩნია მინდიას სახე „გველის მჭამელში“.

როგორც ცნობილია, კ. აბაშიძის ასეთი შეცდომის ერთი მიზეზი ე. წ. ევოლუციური მეთოდიც იყო, რომელიც მან ბრუნეტიერისაგან გადმოიღო. კრიტიკოსმა მოინდომა ევროპული ლიტერატურის ანალოგიურად, რეალიზმისა და ნატურალიზმის შემდეგ, ქართულ მწერლობაშიც მოენახა სიმბოლისტური ტენდენციები და იგი წინასწარ აღებული თვალსაზრისით მივიდა საკვლევ მასალასთან, რასაც, უეჭველია, მარცხი უნდა მოჰყოლოდა.

თანამედროვე სპეციალურ ლიტერატურაში უკვე მითითებულია, რომ ვაჟას პოეზია არის „საგნების პოეზია“, რომ მისთვის მთავარია კონკრეტული მოვლენები და ამიტომ ვაჟა არის განსახიერება რეალისტი მწერლისა, რომლის ერთი თავისებურება მეტაფორიზაციის არაჩვეულებრივ ნიჭში მდგომარეობს. კერძოდ, ასეთია აზრი გრ. კიკნაძისა, რომლის სიტყვით, — „თუ სიმბოლისტებთან თვით საგანსა და მოვლენას დამოუკიდებელი ღირებულება არ გააჩნია, თუ სიმბოლისტების პოეზიაში საგნები გამოდიან მხოლოდ იმიტომ, რომ საკუთარი სახე დაკარგონ, რათა უცნაურ ძალებზე მითითება შესძლონ, — ვაჟას შემოქმედებაში თვით ეს საგნები და მოვლენები ისეთი მკვეთრი სახით წარმოსდგებიან, რომ მათ მიღმა მდებარე „საიდუმლოებისათვის“ ადგილი აღარ რჩება“¹. და აქვე დამაჯერებლადაა ნაჩვენები მკვლევრის მიერ, რომ ის, რაც ვაჟას შემოქმედებაში სიმბოლისტურად იყო მიჩნეული, სინამდვილეში რეალისტი მწერლის თავისებური მხატვრული ხერხი, წერის თავისებური მანერაა.

რომ კ. აბაშიძემ ვერ მოახერხა ვაჟას შემოქმედების ორგანულად დაკავშირება სიმბოლიზმთან, ეს თვით კრიტიკოსის მომდევნო მსჯელობიდანაც ჩანს, როდესაც იგი დაბეჯითებით აღნიშნავს ვაჟას კავშირს ქართული მწერლობის ტრადიციებთან და ქართველ სამოციანელებთან. კ. აბაშიძე წერს:

„ასეთია ვაჟას პოეზია. ეს პოეზია კანონიერი მემკვიდრეა ჩვენი ლიტერატურის განვითარებისა... იგი მეტად ორიგინალურია, რადგან, თუ რაიმე გავლენა ამჩნევია, ეს მხოლოდ ჩვენის სამშობლოს

¹ გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, 1957, გვ. 190.

ბუნებისა და ჩვენის ლიტერატურის კორიფეებისა; უცხო ლიტერატურის მიბაძვასა და გავლენას აქ თითქმის სრულებით არა აქვს ადგილი; თუ აქვს ადგილი, მხოლოდ იმდენად, რამდენადც პოეზიაში მსოფლიო ჰანგებია“¹.

ანდა: „და, მართლაც, ილიასა და ვაჟას შორის განუწყვეტელი კავშირია, მათი ლიტერატურული მოღვაწეობა ფოლადისაგან გაჭედის ჯაჭვით არის გადაბმული.

ილიას „მგზავრის წერილებია“ ვაჟას პოეზიის მთავარი წყარო, მისი სულის ჩამდგმელი, მისი მთავარი კილოს მიმცემი.

ვაჟას გმირული სული ილიას გაღვიძებულია, ვაჟას მთის სიყვარული ილიასაგან ჩანერგილია. ვაჟას ტექნიკური „განდეგილობა“ ერთგვარი, ერთმხრივი და ერთნაირი გამომსახველია მრავლის მეტყველი მოხევის ფორმულისა — „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნესო“, ვაჟას გადაჭარბებული „პროვინციალიზმი“ ილიას იმავე „მგზავრის წერილებისაგან“ არის წაქეზებული და თვით ვაჟას ლიტერატურა არის დაუშრეტელი სათაური ჩვენის ახალის ლიტერატურისა... ვაჟა შემაერთებელი ხილია, ძვირფასი რგოლია იმ უცხო ძაფისა, რომელიც გაბმულია ჩვენის ლიტერატურის კორიფეებსა — ილიასა და აკაკის და მის შემდეგ მწერლობას შორის“², და ა. შ.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ კ. აბაშიძეს (ისევე, როგორც თითქმის ყველა სხვა კრიტიკოსსაც), როდესაც ვაჟას სიმბოლისტობაზე ლაპარაკობს, მხედველობაში აქვს ლიტერატურული მიმდინარეობა, ე. წ. „თანამედროვე სიმბოლიზმი“ და არა „ძველი სიმბოლიზმი“, „რეალისტური სიმბოლიზმი“. მით უმეტეს, ნიშანდობლივია კ. აბაშიძის განცხადება ვაჟასა და ქართველი სამოციანელების შემკვიდრეობითი კავშირის თაობაზე.

ისიც აღსანიშნავია, რომ ევროპულ სიმბოლიზმთან ვაჟას დაკავშირებით კ. აბაშიძე სრულებითაც არ ფიქრობდა მწერლის შემოქმედების დაკნინებას, რამდენადაც სიმბოლიზმი კრიტიკოსმა დაახასიათა როგორც რეაქცია „გადამახინჯებული რეალიზმის“, ნატურალიზმის დეტერმინიზმის წინააღმდეგ, დაახასიათა როგორც მი-

1 კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 239 — 240.

2 კ. აბაშიძე, ვაჟა-ფშაველა, გაზ., „სახალხო ფურცელი“, 1915, № 343.

ყურნალ „განათლებაში“ 1915 წელს უკვე გამოითქვა ეჭვი ვაჟას სიმბოლისტობის თაობაზე: „ვაჟა ფშაველა ქართულს მწერლობაში სიმბოლისტათ არის ცნობილი, მარა ამ სიმბოლიურ პოეზიას დიდი ახსნა და გარკვევა უნდა ჩვენში“ (ყურნ. „განათლება“, 1915, № 13), და რომ ვაჟას „არ განუცდია სხვა ჩვენებურ ახლანდელ მწერალ-პოეტებივით პირდაპირი მიმბაძველობა და რომელიმე ჩვენი თანამედროვე ლიტერატურული შკოლის მოწაფეობა“ (იქვე).

მართულება, რომელმაც „პირველად ყოვლისა, ინდივიდუალიზმს, მწერლის პირადობას, მოუპოვა ნაწარმოებში დაკარგული მნიშვნელობა და მწერლის პირად შთაბეჭდილებას, პირად გრძნობებსა და მოსაზრებათ აღუდგინა თავისი კანონიერი ადგილი მისი შემოქმედების ნაყოფში“¹.

ვაჟა-ფშაველას სიმბოლისტობის საკითხს გაკვრით შეეხო ა. ხახანაშვილი. ჯერ კიდევ 1906 წელს თავის წიგნში — «Очерки по истории грузинской словесности» — მკვლევარმა აღნიშნა: «Символизм Важа-Пшавела оригинального, самобытного происхождения. Он не носит каких-либо признаков влияния европейских поэтов этого направления. Символизм грузинского поэта — продукт местный, созревший на почве народных сказаний отдаленных времен»². ა. ხახანაშვილი აქვე სანიშნულად ასახელებს „გველის მჭამელს“, ხოლო ცოტა ქვემოთ აღნიშნავს, რომ „სიმბოლიზმითა და სასწაულებრივი სიუჟეტით გამოირჩევა აგრეთვე პოემა „ხის ბეჭი“, მაგრამ «Наиболее яркое проявление символизм Важа-Пшавела нашел в его маленьких поэмах в прозе из животного и растительного мира»³.

იგივე აზრია გამეორებული ა. ხახანაშვილის „ნარკვევების“ ქართულ გამოცემაშიც, რომ „ლ. რაზიკაშვილის ნიჭი თავისებურად გაიფურჩქნა, როდესაც იგი დაადგა სიმბოლურის შემოქმედების გზას“ და ა. შ.⁴.

როგორც ვხედავთ, ა. ხახანაშვილმა პირველმა წამოაყენა დებულება, რომ ვაჟა-ფშაველა წარმომადგენელია არა თანამედროვე, ლიტერატურული სიმბოლიზმისა, არამედ ადრეული, ე. წ. „რეალისტური სიმბოლიზმისა“. ეს აზრი საკმაოდ სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა, რამდენადაც იგი გაიზიარა მომდევნო ხანის ზოგიერთმა მკვლევარმა, კერძოდ კი თითქმის სიტყვასიტყვით გაიმეორა ვ. გოლცემა:

«Важа Пшавела можно условно назвать символистом. Но его символизм не стоит в общеевропейской литературной

¹ კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 187. შდრ. დ. რამიშვილი, კ. აბაშიძე, 1964, გვ. 147 — 148.

² А. Х а х а н о в, Очерки по истории грузинской словесности. Литература XIX века, Москва, 1906, стр. 371.

³ იქვე, გვ. 372.

⁴ ა. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია (XIX საუკუნე), 1913, გვ. 208.

სვიაზი. Он оригинален, самобытен, основан на старой народной мифологии»¹...

თვით ა. ხახანაშვილი არ ცდილა დაესაბუთებინა ეს თვალსაზრისი. იგი დაკმაყოფილდა მხოლოდ დებულების წამოყენებით და მის მიერ დასახელებული ვაჟას ნაწარმოებების შინაარსის ვრცელი გადმოცემით.

რომ ვაჟა არ შეიძლება მივიჩნიოთ რომელიმე ჯურის სიმბოლისტად, ეს აზრი ამჟამად დამაჯერებლად დასაბუთებული სამეცნიერო ლიტერატურაში, კერძოდ, აღნიშნულია, რომ „ყოველივე იმის შემდეგ, რაც ითქვა პირველყოფილი ადამიანის აზროვნებისათვის დამახასიათებელი „სიმბოლიზმის“ შესახებ, რასაკვირველია, შესაძლებელი არ არის ვაჟა-ფშაველა მათგარი „სიმბოლისტური რეალიზმის“ წარმომადგენლად მივიჩნიოთ. სრულიად გაუგებარი იქნებოდა ეფიქრა ადამიანს, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში სიმბოლო და მასში ნაგულისხმევი შინაარსი ერთიმეორეს ემთხვევა. რასაკვირველია, ვაჟას გონებას ასეთი რამ არ შეიძლება მივაწეროთ. ამიტომ არ შეიძლება ლაპარაკი, რომ ვაჟა-ფშაველას პირველყოფილი სიმბოლიზმის ტენდენციები გააჩნდეს“².

სიმბოლიზმთან ვაჟას დამოკიდებულების საკითხს სხვათა შორის შეეხო ვლ. ბ-ძე თავის წერილში, რომელიც პოეტის გარდაცვალების დღეებში გამოქვეყნდა. კრიტიკოსმა მიუთითა, რომ ვაჟა-ფშაველას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ჩვენი მწერლობის ისტორიაში და ამასთან დაკავშირებით აღნიშნა:

„ეს ადგილი სრულიად განსხვავებული, განცალკევებული იყო. ვაჟა-ფშაველას ნიჭის დამახასიათებელი თვისება — ეს მისი სრული ორიგინალობა და დამოუკიდებლობა იყო. იგი არავის არ ბაძავდა (არ ვღებულობთ სახეში მის პირველ ლექსებს), და თუ ვაჟა-ფშაველა წარმომადგენელია ჩვენში იმ ლიტერატურული მიმდინარეობის, რომელსაც სიმბოლიზმი ეწოდება, უნდა ითქვას ისიც, რომ მისი სიმბოლიზმი სრულიად ორიგინალური და თავისებურია. იგი (სიმბოლიზმი) არ არის შედეგი ახალი ლიტერატურული მიმდინარეობით გატაცების და, როგორც ასეთი, ხელოვნური, არამედ იგი სრულიად ბუნებრივი და უხელოვნოა და დაკავშირებულია პოეტის

¹ В. Гольцев, О Важа Пшавела, წიგნი: Важа Пшавела, Поэмы (пер. с грузинского), Москва, 1935, стр. 109.

² გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, 1957, გვ. 190. (საერთოდ, აღნიშნული საკითხის შესახებ უფრო დაწერ. იხ. დასახ. წიგნი, თავი VII).

შემოქმედებითი ნიჭის ძირითად თვისებებთან. უმაჯრესი თვისება ვაჟას სიმბოლიური პოეზიისა არის, გარდა ორიგინალობისა, გულწრფელი და ღრმა გრძნობა, უხვი პოეტური ტემპერამენტი და რაღაცნაირი სტიქიური (არა გონებრივი), თუ შეიძლება ასე ითქვას, პანთეიზმი. ვაჟა-ფშაველას თავისი პოემების გმირებათ გამოყავს არა მარტო ადამიანები (უმეტეს შემთხვევაში ფშავეები და ხევსურები, მთლიან გრძნობათა პატრონები), არამედ მშობლიური მთების ფლორა და ფაუნა: მცენარეები და ცხოველები¹.

კრიტიკოსის ამ მსჯელობიდან აშკარაა, რომ იგი ვაჟა-ფშაველას არ აკუთვნებს სიმბოლისტურ ლიტერატურულ სკოლას. ვლ. ბ-ძე ვაჟას ნიჭის თავისებულებად, „პოეტის შემოქმედებითი ნიჭის ძირითად თვისებად“ აღიარებს იმას, რაც მანამდე სხვების მიერ სიმბოლისტურად იყო მიჩნეული. როგორც ჩანს, კრიტიკოსის მსჯელობის ძირითადი აზრი ის არის, რომ ეს თავისებულება მდგომარეობს ვაჟას უნარში მხატვრული სიმბოლოებით ასახოს სამყარო და განსულიერებულად წარმოგვიდგინოს ბუნება.

მაგრამ როგორი იყო იმ კრიტიკოსთა პოზიცია, რომელთაც ვაჟა სიმბოლისტად არ მიუჩნევიათ?

ერთნი სრულებით არ ეხებიან რომელიმე ლიტერატურული მიმართულებისადმი ვაჟას მიკუთვნების საკითხს, მეორენი კი, მართალია, სიტყვას „რეალიზმს“ არ ხმარობენ, მაგრამ იმდაგვარად მსჯელობენ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ხასიათზე (მწერლის მიერ სინამდვილის ასახვა, საზოგადოებრივი ინტერესებით გამსჭვალვა და სხვ.), რომ, უეჭველია, ისინი ვაჟაში ჩამოყალიბებულ რეალისტ მწერალს ხედავენ. მესამენი პირდაპირ ლაპარაკობენ, რომ ვაჟაში „მძლავრი იყო რეალისტური ალღო, ალღო ცხოვრების გაგებისა და შეთვისებისა“ (სიმ. ხუნდაძე, მთების ამაყი შვილის ვაჟას ხსოვნას, გაზ. „სამშობლო“, 1915, № 147) და ა. შ.

ამ მეორე და მესამე რიგის კრიტიკოსებმა ფაქტიურად საფუძველი დაუდეს ვაჟას შემოქმედების რეალისტური ხასიათის გარკვევას და ამ მხრივ საკმაოდ ვრცელი მსჯელობაც მიაწოდეს მკითხველს².

¹ ვლ. ბ-ძე, ვაჟა-ფშაველა, გაზ. „თანამედროვე აზრი“, 1915, № 127. ვლ. ბ-ძე უნდა იყოს ინიციალები ამ გაზეთის ერთ-ერთი რედაქტორის ვ. ბოხოხაძისა.

² ქართულ კრიტიკაში გამოითქვა აზრი ვაჟას რომანტიკოსობის შესახებაც, მაგალითად, ი. ფერაძე გოგოთურის დახასიათებისას აღნიშნავს, რომ გოგოთუ-

რევოლუციამდელ ქართულ კრიტიკაში ყველა თვალსაჩინო კრიტიკოსი, რომლებიც კი შეხებიან ვაჟას მსოფლმხედველობის საკითხს, მწერალს პანთეისტად მიიჩნევდა. კერძოდ, ბუნებასთან ვაჟას მიმართების გარკვევისას იჩენდა თავს ასეთი შეხედულება.

კ. აბაშიძემ, ერთ-ერთმა პირველმა, აღნიშნა, რომ „ჩვენმა მგოსანმა ამგვარადვე შეგვაძინებინა ის უწყვეტი ჯაჭვი, რომელიც აკავშირებს ადამიანსა და ბუნებას, ის ძლევამოსილი განწყობილება, რომელიც მათ ერთის დიადის ძალის თანასწორ ქმნილებად ხდის. როგორც მოსალოდნელი იყო, პანტეისტური გრძნობა მგოსანს იმ დროს მოსდის ფიქრში, როცა თვით ბუნება თითქოს სცდილობს ამ დიადის საიდუმლოს კავშირი გვამცნოს“¹. შემდეგ კრიტიკოსს მოაქვს ვრცელი ამონაწერები ლექსიდან „ღამე მთაში“ და გამოჰყოფს ისეთ სტრიქონებს, როგორიცაა: „ხევი მთას ჰმონებს, მთა — ხევისა“ და ა. შ. როგორც ჩანს, ვაჟას პანთეიზმში კ. აბაშიძე გულისხმობს ბუნების საგანთა და მოვლენათა ორგანულ ურთიერთკავშირს, და რომ ბუნება და ადამიანი არიან „ერთის დიადის ძალის თანასწორი ქმნილებანი“. ეს არის, ალბათ, გამოძახილი, თუ პარაფრაზა, პანთეიზმის ცნობილი დებულებისა, რომ ყოველივე არის ღმერთი და ღმერთი არის ყოველივე. უფრო ვრცლად ამ საკითხზე კრიტიკოსს არ უმსჯელია.

საგანგებოდ შეეხო ვაჟა-ფშაველას პანთეისტობის საკითხს ი. გომართელი. უწინარეს ყოვლისა, კრიტიკოსმა დაახასიათა პანთეიზმი. ი. გომართელმა აღნიშნა, რომ ყველა რელიგიის წარმოშობის მიზეზი იყო გამართლება ადამიანის არსებობისა და ახსნა არსებობის იმ წარმავალი ფორმისა, რომელსაც ადამიანის სიცოცხლე ეწოდება: „სხვადასხვა სარწმუნოებრივ მოძღვრებათა უმეტესი ნაწილის მიზანს შეადგენს გამართლება, ახსნა და აზრისა და შეგნებული ნების შეტანა იმ სისულელეში, რომელსაც ადამიანის სიცო-

რი ქართველი რაინდია, „სახელმძიებელი, მამულის დამცველი. ვაჭრობისა და მრეწველობისათვის არ სცალია... ეს მეორე მხარე ცხოვრებისა, მეტად მნიშვნელოვანი, ვაჟას ნაწერებში ნაკლებ ყურადღებას იქცევს. ცხადია, ვაჟა-ფშაველა რომანტიკოს-იდეალისტი, მისი პოეზია ქართული რომანტიზმის უკანასკნელი ამოძახილია“ (ი. ფერაძე, „გოგოთურ და აფშინა“, ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 40, გვ. 6). სხვა რაიმე არსებითად მნიშვნელოვანი ვაჟას რომანტიკოსობის დასამტკიცებლად ი. ფერაძეს არ უჩვენებია.

¹ კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 210 — 211.

ცხლე ეწოდება“¹. ღვთაების იდეის თვალსაზრისით, სხვადასხვა სა-
წმუნოების დაყოფა შეიძლება ორ ჯგუფად: ერთი აღიარებს პირ-
ოვნილი ღმერთის არსებობას, ე. ი. ღმერთს აყენებს ბუნების გა-
რეშე, — „როგორც უნივერსალურ გონიერ ნებას და მას უმორ-
ჩილებს სამყაროს. მეორე კი თვით ბუნებაში ხედავს ღვთის განსა-
ხონებას“².

ი. გომართელის სიტყვით, — „ნაკლი ორივეში დიდია“. მაგ-
რამ პირველი შეხედულება თანამედროვე ადამიანს სრულებით ვერ
დააკმაყოფილებს, რადგან ჩვენ არ ვიცით რა არის ბუნება, მაგრამ
ასევე არ ვიცით რა არის ღმერთი, მაშასადამე, უცნობის ასხნას
უცნობითვე ვცდილობთ. — „სულ სხვაა მეორეგვარი შეხედულება.
ის უარყოფს ღმერთს ბუნების გარეშე და ხედავს მას თვით ბუნე-
ბაში, ბუნების ყოველ საგანში, ბუნების ყოველ სხეულში, ბუნე-
ბის ყოველ ნაწილში, ბუნების ყოველ მოვლენაში, ყოველ სახეში.
მთელი ბუნება, ამ მოძღვრებით, თვით ღმერთია. ამიტომ ეწოდება
ამ მოძღვრებას პანთეიზმი“³.

„რისთვის დასჭირდა პანთეიზმს ბუნების გაღმერთება?“ — კი-
თხულობს ი. გომართელი. თუ ამ თვალსაზრისს დავეთანხმებით,
მაშინ გამართლებულია ადამიანის არსებობა, გარკვეულია ადამია-
ნის სიცოცხლის აზრი, სიცოცხლის საიდუმლოება, რადგან, პანთეი-
ზმის მიხედვით, ყოველი კერძო სიცოცხლე ნაწილია მსოფლიო სი-
ცოცხლისა, ყოველი კერძო ნება ნაწილია მსოფლიო ნებისა, ყოველი
კერძო გონება უკვდავია, რამდენადაც უკვდავია მსოფლიო გონე-
ბა — „ყოველი პიროვნება, ყოველი „მე“ საკუთარ ხორციელ სა-
ხეს იცვლის სიკვდილის პროცესით, ხოლო ყოველი კერძო აზროვ-
ნება, როგორც არა ხორციელი ყოფა, უკვდავია“⁴.

ასეთია ზოგადი დახასიათება პანთეიზმისა, რომელიც ი. გო-
მართელმა მოგვარწოდა. ამის შემდეგ მან შესაძლებლად ცნო ვაჟა-
ფშაველა ჭეშმარიტ პანთეისტად გამოეცხადებინა: „ვაჟა-ფშაველა,
როგორც პოეტი, წმინდა წყლის პანთეისტი. სამყარო მის პოეზია-
ში სულიერი არსებაა, ის უკვდავია, ჰფიქრობს, გრძნობს და აზ-
როვნებს.

¹ ი. გომართელი, „სალიტერატურო შენიშვნები“, რჩეული თხზულებ-
ბანი, I, 1966, გვ. 356. ამ წერილის ბოლო თავი, რომელშიც განხილულია ვაჟას
მსოფლმხედველობის საკითხი, დაიბეჭდა 1910 წელს უფროსად „სხივში“.

² ი. გომართელი, რჩეული თხზულებანი, I, გვ. 356.

³ იქვე, გვ. 357.

⁴ იქვე.

სამყაროს ყოველი ნაწილი, ბალახი, ქვა, სულიერი ქმნილებაა¹.

ამ თვალსაზრისით კრიტიკოსს განსაკუთრებული ყურადღების ღირსად მიაჩნია „გველის მჭამელი“. ამ პოემაში მთელი სამყარო მარადიული სულის განსახიერებაა. ყოველი არსება მხოლოდ სხვადასხვა სახეა ზოგადი სულისა. ყოველივე — ხე, ბალახი, კლდე, წყალი დაჯილდოებულია სიცოცხლისა და აზროვნების უნარით. და, ვიდრე მინდია გრძნობდა თავს მსოფლიო სულის ნაწილად, მისი ცოდნა უსაზღვრო იყო. მაგრამ მინდიამ უღალატა თავის რწმენას, გაწყვიტა კავშირი მსოფლიო სულთან და დაჰკარგა ცოდნა და ძალა. ასეთი მსჯელობის შემდეგ სავსებით კატეგორიულია ი. გომართელის დასკვნა:

„გველის მჭამელში“ ვაჟა-ფშაველა მარტო პოეტი კი არ არის, ის არის პოეტი-ფილოსოფოსი და თავისი ფილოსოფიური ხელოვნებით უახლოვდება შილერს. ვაჟა-ფშაველა სწორედ იმგვარივე პანთეისტი პოეზიაში, როგორც შილერი“².

როგორც ვხედავთ, ი. გომართელმა თავისი თვალსაზრისი საკმაოდ თანმიმდევრულად განავითარა და ეს არის ღირსება მისი, როგორც კრიტიკოსისა. მაგრამ ეს იყო მაინც ზოგადი შთაბეჭდილების მიხედვით მსჯელობა და ი. გომართელს პანთეიზმთან დაკავშირებულ მთელ რიგ კითხვებზე არ გაუცია პასუხი. ამჟამად გარკვეულია, რომ ვაჟა არ არის პანთეისტი. იგი ისეთივე მატერიალისტური შეხედულებისაა სამყაროზე, როგორისაც იყვნენ მისი წინამორბედები — ილია, აკაკი და სხვანი. ვინც ვაჟას პანთეისტობას აღიარებდა, მას უნდა დაესაბუთებინა, რომ მწერლის შემოქმედებაში პიროვნული ღმერთი არ ჩანს, რომ იგი არ არის პირველმიზეზი და განმგებელი სამყაროსი. ამის დასაბუთება კი შეუძლებელია, რამდენადაც, თუკი ვაჟა სადმე ლაპარაკობს ღმერთზე (ან მეტაფორულად, ანდა გარკვეულ მხატვრულ ხერხთან დაკავშირებით), ყოველთვის მიჯნავს ღმერთსა და ბუნების მოვლენებს.

ვაჟა-ფშაველას პანთეისტობის მომხრეს აგრეთვე უნდა ეჩვენებინა, რომ მწერლის შემოქმედებაში არავითარი მნიშვნელობა არ ენიჭება ეთიკურ პრობლემებს, რადგან, პანთეიზმისათვის კეთილისა და ბოროტის ცნებები არ არსებობს, მისთვის მორალური კატეგორიები უცნობია. ამის დამტკიცებას კი ვერავინ მოახერხებს, რადგან რიგითი მკითხველისთვისაც კი ცხადია, თუ რამდენად დიდი

1 ი. გომართელი, რჩული თხზულებანი, I, გვ. 357.

2 ი. ქვიციანი, გვ. 358.

ადგილი უჭირავს ვაჟას შემოქმედებაში ზნეობრივ პრინციპებს (სხვათა შორის, დაახლოებით ამდაგვარადვე უარყოფს შელის პანთეისტიკობას ნ. კოტლიარევსკი წიგნში — „მეცხრამეტე საუკუნე“ (1921)).

არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინებაც, რომ, როგორც აღნიშნავს გრ. კიკნაძე, — „პანთეიზმისათვის საერთოდ პრობლემად იქცევა ცალკეული სახეობის, კერძოს არსებობის შესაძლებლობაც კი. პანთეიზმი გულისხმობს, რომ ყველაფერი ერთია, ყოველი ცალკეული დაკარგულია ერთ მთლიანში. ასე რომ, პანთეიზმისათვის საბედისწერო საკითხია, თუ როგორ არის შესაძლებელი საერთოდ ინდივიდუალური სახის არსებობა“. ვაჟას შემოქმედებაში კი — „ყოველი მოვლენის, ყოველი ცალკეული სახის თავისთავადი ღირებულება განიცდება. ვაჟას მიერ დახატული მოვლენა არა მარტო ემსახურება მასში ნაგულისხმევი ზოგადი აზრის ნათელყოფას, არამედ მისი არსებობის გამართლება მის საკუთარსა და დამოუკიდებელ ღირებულებაშიცაა“¹.

ამავე მკვლევარის მიერ ნაჩვენებია, რომ კრიტიკოსთა შეცდომის სათავე ვაჟას მეტყველების ფორმისა (მხატვრული ხერხისა) და თვალსაზრისის გაიგივებაში მდგომარეობდა და რომ, სინამდვილეში, დაწყებული მწერლის ეთიკური პრინციპებიდან, მისი რეალისტური პოზიციიდან და დამთავრებული სინამდვილის ასახვის მხატვრული გზით, — ყველაფერი უარყოფს გავრცელებულ აზრს, რომლის მიხედვით ვაჟა არის წარმართი, პანთეისტი და ანიმისტი².

ვაჟას პანთეისტობას გაკვირვებულად შეეხო ა. ხახანაშვილი. მწერლის „პოეტურ პროზასთან“ დაკავშირებით მან აღნიშნა: «Поэт рисуется пантеистом чистейшей воды, усматривающим частицы мировой души всюду и везде, во всех тварях. Я ограничусь несколькими отрывками из произведений Важа-Пшавела названной группы. Обращаюсь прежде всего к поэме в прозе небольшого размера. Это «Горы высокие»³.

როგორც ვხედავთ, ა. ხახანაშვილის შეცდომის სათავეც იგი-

¹ გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, 1957, გვ. 137.

² ყველა ამ საკითხის თაობაზე დაწერ. იხ. გრ. კიკნაძის დასახ. წიგნში თავი — „ბუნების ვაჟასეული გაგების საკითხი“.

³ А. Х а х а н о в, Очерки..., выпуск 4-й, 1906, стр. 372—373. შდრ. ქართულ გამოცემას: „პოეტი ამ პროზად დაწერილს პოემებში ნამდვილს პანთეისტად გამოდის და ეძებს მსოფლიოს სულს თვითოეულს უსულო ქმნილებაშიაც“ (ა. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, 1913, გვ. 211).

ვეა, რაც სხვა კრიტიკოსებისა, იმანაც მწერლის მხატვრული ხერხი/ მის თვალსაზრისთან გააიგივა.

ქართული
საზოგადოებრივი
მეცნიერებათა
აკადემია

რამდენადმე თავისებურად დაახასიათა ბუნებასთან მართება ი. ვართაგავამ. ერთი მხრივ, კრიტიკოსი ამბობს, რომ ვაჟა ადამიანის თვისებებს მიაწერს ბუნებას: „ერთის სიტყვით, ყოველივე საგანს და ბუნების მოვლენას, რომელსაც აგვიწერს ვაჟა, ის ასულდგმულებს, უკეთ რომ ვსთქვათ, ადამიანებს: ადამიანის ხორციით, ნერვებით და სულით აჯილდოებს. და ეს გაადამიანება ბუნებისა ისეთ ხარისხამდე აქვს მგოსანს აყვანილი, რომ ილუზიას ეძლევიტ და გგონიათ, რომ თქვენ თვალწინ იშლება წარმოდგენა ბუნების გამომერთებელ და გამაცოცხლებელ ძველის დროის ადამიანისა და არა მეოცე საუკუნის შვილისა!“¹ ასეთი მსჯელობა იმას გულისხმობს, რომ კრიტიკოსმა თითქოს დაინახა — ვაჟას მხრივ ანთროპომორფისტული და ანიმისტური მიდგომა ბუნების მოვლენებისადმი მხოლოდ მხატვრული ხერხია, მწერალი ასეთ თვისებებს მიაწერს საგნებსა და მოვლენებს და ეს სრულებითაც არ გამოხატავს ვაჟას წარმართულ მსოფლმხედველობას. ადამიანის თვისებების გადატანა უსულო საგნებზე გულისხმობს, რომ საქმე გვაქვს დიფერენცირებულ მიდგომასთან სულიერი და უსულო საგნებისადმი და ეს ხელოვანისათვის სავსებით გაცნობიერებული აქტია².

მეორე მხრივ, ი. ვართაგავა აღნიშნავს: „ვაჟას აზრით, ბუნებაში მეფობს და ბატონობს რაღაც, მართალია, გამოუჩვენებელი,

¹ ი. ვართაგავა, „სიმღერა მთის შვილის — ვაჟა-ფშაველასი“ (1913 — 1914 წწ.), კრიტიკული წერილები, I, 1958, გვ. 35.

² შდრ. გრ. კიკნაძის დასახ. წიგნი, გვ. 115 — 131.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ 1895 წელს გრ. ყიფშიძე ვარკვევით მიუთითებდა, რომ ბუნების გასულიერება ვაჟასთვის მხოლოდ მხატვრული ხერხია: „ძლიერება და ნიჭი ვაჟა-ფშაველასი არის ის უნარი მისი, რომლითაც ასულდგმულებს ბუნების ყოველგვარ მოვლენას, რომლის შემწეობითაც ადამიანით ალაპარაკებს პირუტყვს, უსულო საგანს... ეს ქანრი, დაბადებული იგავთა წერის ჩვეულებისაგან, დიდათა ჰფასობს ყველა ქვეყნის ლიტერატურაში და იშვიათნიც არიან მწერალნი, რომელთაც შეთვისებული აქვთ ასეთი უნარი წერისა (გრ. ყიფშიძე, „თ-დი რაფაელ ერისთავი და მისი სალიტერატურო მოღვაწეობა“, „მომამბე“, 1895, № 10).

უეჭველია, ამასვე გულისხმობს სიმ. ხუნდაძეც, როდესაც წერს: თავისი სულიერი თვისება მგოსანმა ბუნების აღწერაშიც გადაიტანა; მან ბუნებას სული ჩაუდგა, გრძნობა-გონებით შემოსა, ლაღი სიცოცხლით აამეტყველა და ამოძრავა; ბუნება ვაჟას შემოქმედებაში სიცოცხლობს, როგორც მთლიანი ინდივიდუალური არსი...“ (სიმ. ნარდიონი, „ვაჟა-ფშაველა“, ვაზ. „სამშობლო“, 1915, № 143).

მაგრამ დიადი და მოძრაობით საესე ძალა. მას შეუგნებლად სწამს, რომ ის უსულო არ არის: ბუნებას აქვს, მისი წარმოდგენით, სულის გრძნობს სიყვარულს, მეტყველებს თავისებურის ენით...

ამნაირად ვაჟა ბუნების განხორციელებაში ნამდვილი კლასიკოსია, წარმართია: მას ბუნებაში და მის წილში მუდამ მდევები და სხვა ავი სულები ეჩვენება, ელანდება. თავის შემოქმედებაში პოეტი მკვდრეთით აღადგენს თავისებურ წარმართულ წარმოდგენას ბუნებაზე და სულს უდგამს ყველა მის მოვლენებს...

მხოლოდ აქა-იქ ვაჟას პოეზიას ატყვია ნიშანი პანთეისტურის რწმენისა, ე. ი. მას შესაძლებლად მიაჩნია აღამიანის და ბუნების ცხოვრება დროებით მაინც გაერთიანდეს, შედუღდეს, ერთმანეთში გაითქვიფოს...¹.

მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ კრიტიკოსის მსჯელობის საერთო ხასიათს ბუნებასთან ვაჟას დამოკიდებულების თაობაზე და განცხადებას, რომ „ვაჟა-ფშაველას ბუნების აღწერა საზოგადოდ არ არის მისტიკურის ხასიათისა: პოეტი სრულებით არ ცდილობს ჩაწვდეს ბუნების ცხოვრების საიდუმლოებას და თავისებურად ახსნას და განმარტოს ისა, ბუნების მოვლენა მას მხოლოდ აღაფრთოვანებს, ამხნევებს, ჩანგს სასიმღეროთ უმართავს“², — მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ი. ვართაგავას მიერ ვაჟას გამოცხადება წარმართად უფრო ერთგვარი ტრადიციის შედეგია და კრიტიკოსთა მაინც იქითკენ იხრება, რომ ვაჟა მოხიბლულია ბუნებით და აღიარებს მის თავისთავად ღირსებას³.

ბუნების ბრძოლა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში

ბუნებასთან ვაჟას მიმართების საკითხმა თავიდანვე მიიქცია ქართული კრიტიკის ყურადღება. ეს სავსებით მოსალოდნელი იყო, რამდენადაც ბუნებას ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში ერთი უპირველესი ადგილი უჭირავს.

¹ ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 36.

² იქვე.

³ ორიოდ სიტყვით აღნიშნა ვაჟას პანთეისტობა ვლ. ბ-ემ: „უმთავრესი თვისება ვაჟას სიმბოლიური პოეზიისა არის, გარდა ორიგინალობისა, გულწრფელი და ღრმა გრძნობა, უხვი პოეტური ტემპერამენტი და რალაციონირი სტიქიური (არა გონებრივი), თუ შეიძლება ასე ითქვას, პანთეიზმი“, ანდა: „ითქმის ყველა მისი ნაწარმოებთა შინაარსი ბრძოლა, ბრძოლის აუცილებლობა, რწმენის სიმტკიცე, პრაქტიკული მეწვრილმანური ინტერესების დაგმობა და უარყოფა, იდეალისტური მიდრეკილება, თანასწორობის იდეა, რომელიც გატარებულია მის პანთეისტურ მსოფლმხედველობაში — აი უმთავრესი მოტივები ვაჟას პოეზიისა“ (ვაზ. „თანამედროვე აზრი“, 1915, № 127).

პირველი ი. ნაკაშიძე იყო, რომელმაც საგანგებოდ აღნიშნა ბუნების გრძნობა ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში. მისი სიტყვით, ვაშლი ფშაველას პოეზიაში თითო-ორი სტრიქონს თუ შერეული-რანდულ ჰანგებშია დანთქმული“. და ეს გასაგებია: ბუნება ცივილიზებულ ადამიანს ენატრება და ელტვის მას, ხოლო ბუნების შვილს ეს არ სჭირდება, მაგრამ „ვაჟას შემოქმედობაში კი ჩვენ სულ სხვა სურათს ვხედავთ: მისი პოემები ბუნების გულიდან ამოღებული, მშვენიერი მარგალიტებით არიან მოქარგულნი. ეს გარემოება თითქო არღვევს ჩემგან თქმულ აზრს ფშაველასა და ფშაველთ შემოქმედობის ცხად ერთგვარობაზე, მკვიდრ ნათესავობაზე. ვაჟასაგან გაღმევილ მშობელ ბუნების სიყვარულს რომ დავუკვირდებით, თან-და-თან უფრო-და-უფრო ნათლად დავინახავთ, რომ მას მხოლოდ იმის გამოთქმა შეეძლო, რაც ფშაველი ხალხის გულის დუმილში უნდა ცოცხლობდეს. სხვა გვართ არ აიხსნება ვაჟას სიყვარულის ხასიათი“¹.

ი. ნაკაშიძე გარკვეულად ხედავს, რომ ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში ბუნებას შერჩენილი აქვს თავისთავადი ღირსება და მნიშვნელობა, რომ პოეტი ბუნებას საკუთარი განწყობილებებისა და ემოციების შესაბამისად კი არ გვიხატავს, არამედ იგი მოხიბლულია ბუნებით და ცდილობს მკითხველსაც აგრძნობინოს ბუნების ეს დამოუკიდებელი ღირსება: „ქალაქელ ქართულ პოეზიაში კი ჩვენ ამგვარ უმანკო სიყვარულს ვერ ვხედავთ: იქ ბუნების სიყვარულს ამ ბუნებისაგან მოწყვეტილსა და პაწია ცივილიზაციის საკრძალავ-ორანჟერეაში აღზრდილ-აფუფუნებული ყვავილის სუნი აქვს ხოლმე. ვაჟას ენით კი თვით ბუნება გველაპარაკება; ბუნება ალალ-მარტივი და წრფელ-საყვარელი, ბუნება შუშაბანდგადაუხურავი და თავისუფალ-სურნელოვანი². ეს ის დებულებაა, ჯერ მხოლოდ გაკვრით გამოთქმული, რომელსაც ზოგიერთი თანამედროვე მკვლევარი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ბუნებასთან ვაჟას მიმართების დახასიათების დროს და მიიჩნევს, რომ „ბუნების ამნაირი დახასიათება და სხვა მრავალი ანალოგიური მაგალითი გვიდასტურებს, რომ ვაჟა-ფშაველა ბუნების გრძნობის განვითარებაში ახალ საფეხურზე აღის“³.

¹ ი. ნაკაშიძე, ვაჟა-ფშაველას პოეზია (კრიტიკული ცდა), „კვალი“, 1896, № 47, გვ. 841 — 842.

² იქვე, გვ. 842.

³ გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, გვ. 112

საბოლოო აზრი და დასკვნა ი. ნაკაშიძის მსჯელობისა ასეთია: „ამ სალამში (ლაპარაკია „ბახტრიონის“ სტრიქონებზე: „მუგესაღმეებით, ქედებო...“ — ჯ. ჭ.) მთელი ვაჟას პოეზიის ხასიათისა სახული, პოეზია ბუნებრივ-ეროვნული, ბუნების ძლიერებითა და სიყვარულით სავსე. განათლების შვილი ისე მარტივად და ალალ-გულწრფელად ვერ მიესალმებოდა მთებს — „თქვენი ჭირიმე, მთებო“, თუმცა განათლებულ-ევროპიული პოეზია ვაჟას პოეზიაზე ბევრად უფრო მაღალი და მძლავრ-დიდებულია, რადგან იგი ადამიანის შეერთებული ფიქრისა და გრძნობის უკვდავი ნაშობია, ვაჟა კი ცარიელი პოეტური გრძნობაა, გრძნობა მთების უბეში აღზრდილი, გრძნობა ამ მთების კალთებისაგან განუშორებელი და თავის ალალ-ბავშვური გულ-წრფელობით და მხატვრული, ხან მძლავრი და ხან ნაზი, სიმარტივით მხიბლავი“¹.

რომ ვაჟას მიმართება ბუნებასთან ბუნების თავისთავადი ღირსების აღიარებას, მისი მშვენიერებით ტკობას გულისხმობს, ეს აზრი უფრო მკვეთრად გამოთქმული აქვს გრ. რცხილაძეს. კრიტიკოსის სიტყვით, უტილიტარიზმმა ხელოვნებაში უკვე მოჭამა თავისი ღრო და მან დიდი გულგატეხილობა მოუტანა ვაჟასაც. ამიტომ „...ჩვენი მგოსანი თავს ანებებს უტილიტარიზმის დედა აზრებს და თვით ბუნებაში ეძებს იმ თილისმას, რომელმაც სოფელი უნდა შეაყვაროს, გრძნობა გაუფსოს და გული გაუმდიდროს“. პოეტს ხიბლავს ბუნების მრავალფეროვნება და შინაგანი ჰარმონია. იგი ხედავს, რომ ბუნების მრავალსახეობა ერთი მთლიანის გამოვლინებაა. გრ. რცხილაძის სიტყვით, — „ეს ღრმა და ფართო აზრი, რაც ხანი გადის, მით უფრო მტკიცედ მკვიდრდება ვაჟას გონებაში და აი, სწორედ ეს აზრი ჰხდება იმის გზის მაჩვენებელ ვარსკვლავად. ჩვენის პოეტის აზრით, ბუნება წარმოადგენს ერთ ძაფზედ ასხმულს სიკეთისა და ბოროტების სურათებს და თვით მშვენიერება ბუნებისა ნაყოფია მხოლოდ მოვლენათა იმ გაერთაკევირებისა, რომელიც ბუნების მთავარი ძარღვი და თვისებაა. პოეტის მშვენიერების მოტრფიალე სული სრულიად იხიბლება ბუნების სიტურფით; ბუნებას იმისს თვალში ამიერიდგან მარტოოდენ ის ფასი ლა აქვს, რომ ის ტურფაა და ეს სიტურფე, ეს მშვენიერება, ვაჟას აზრით, უმაღლესი კანონია მთლად ბუნების შინაგან წყობილებისა. ბუნება არაა შექმნილი ადამიანის გასაბედნიერებლად, მაგრამ არც მისი

¹ ი. ნაკაშიძე, ვაჟა-ფშაველას პოეზია, „კვალი“, 1896, № 47, გვ. 843.

გაუბედურება ჰსურს ბუნებას. ის მარტოოდენ მშვენიერებაა და ამ მშვენიერების ინტერესი აიძულებს, ხან ნაზი მფარველობა გაუწიოს, ხან ადამიანს და ხან-კი მრისხანე, სასტიკი ბოროტება მიაყენოს“¹.

ამიტომ გრ. რცხილაძე კატეგორიულად აცხადებს, რომ ვაჟამ ქართული მწერლობის ისტორიაში სავსებით ახალი შეხედულება შემოიტანა ბუნებაზე და მან ბუნების თავისთავადი ღირსება და მშვენიერება დაგვანახა, ვაჟა განთავისუფლდა ბუნების სუბიექტური აღქმისაგან:

„ჩვენ მწერლობაში საერთოდ და ლირიკაში კერძოდ ეს სრულიად ახალი შეხედულებაა. აქამდის ჩვენი მგოსნები ბუნებას სუბიექტივიზმის თვალთ უცქერდნენ, აქამდის ბუნება ჩვენი პოეტებისათვის უსულო მატერია იყო, რომელსაც მხოლოდ ადამიანის სულიერი ვითარება აძლევდა შნოსა და სიტურფეს. ვაჟამ უარჰყო ეს შეხედულება და თავისის საუკეთესო ლექსების მთელი წყობით ბუნების ობიექტური მშვენიერება და სიტურფე დაგვანახვა“².

გრ. რცხილაძეს საილუსტრაციოდ მოაქვს ვაჟას რამდენიმე ლექსი „ღამე მთაში“, „მოგონება (ნუ მიწყენთ, მომაგონდება)“, „სიმღერა (გუძღვნი ახალგაზრდა მგოსნებს)“ და დაასკვნის, რომ მშვენიერების განცდითა და სიღრმით ქართველი პოეტი გვაგონებს ჯონ რესკინს:

„...ჩვენი მგოსანი თავისის ობიექტურის მშვენიერების ტრფიალებით და განუზომელის სიყვარულით ძალა-უნებურად გვაგონებს ინგლისის ფილოსოფოსს და ესთეტიკოსს ჯონ რესკინს, რომელმაც მშვენიერების ნამდვილი სარწმუნოებრივი კულტი შექმნა თავისის სამშობლოში და დიდი სამსახური გაუწია ინგლისის ესტეტიურად განვითარების საქმეს“³.

გრ. რცხილაძის ამ თვალსაზრისმა, როგორც ჩანს, გარკვეული გავლენა მოახდინა მომდევნო ხანის კრიტიკოსებზე. ასე, მაგალითად, ა. ხახანაშვილი თითქმის სიტყვასიტყვით იმეორებს გრ. რცხილაძის აზრს, როდესაც წერს: „ბუნება ხან მფარველობს კაცს, ხან ბოროტებას აყენებს. პოეტი მშვენიერების მოტრფიალეა და იხილება ბუნების სიტურფით. ბუნება არ არის შექმნილი ადამიანის

¹ გრ. რცხილაძე, ვაჟა-ფშაველას ლირიკის ახალი ჰანგი, ვაზ. „ივერია“, 1901, № 32.

² იქვე.

³ იქვე.

გასაბედნიერებლად, მაგრამ არც მისი გაუბედურება სურს. იმის პატარა მოთხრობებს ერთი საერთო თვისება აქვთ. პოეტი, სიყვარულით აღფრთოვანებული, აღსარებას ათქმევინებს მცენარეებს და ცხოველს კაცის ენით და ამასთანავე იცავს მათ ბუნებრივს ხასიათს და ჭეშმარიტებას¹.

ანდა: „ბუნების აღწერაში ლ. რაზიკაშვილი იჩენს გასაკვირველს თავისებურობას: მის ორიგინალურის კალმით დახატული სურათები მარტივნი და ამასთანავე გულის წარმტაცნი არიან. თვით პოეტი თუმცა გარეშე მყოფრებელივით გამოდის, მაინც მის სულის ვითარების ბეჭედი და კაცთმოყვარეობის გრძნობა თვალსაჩინოდ გამოსჭვივის ყოველის მის ნათქვამიდან. ასეთის ღირსებით არის შემკული, სხვათა შორის, მისი პოემა პროზად „ფესვები“; ამ უსულო საგნის აღწერაში იგი შემოქმედების უმაღლესს წერტილამდის აღწევს“².

ვაჟას დამოკიდებულება ბუნებასთან არამარტო ე. წ. სიმბატიკური გრძნობით იფარგლება, არამედ, რაც მთავარია, მწერალი ბუნების თავისთავად ღირსებასა და მშვენიერებას ხედავს და ეს არის მისი, როგორც ხელოვანის, ტკბობის საფუძველი, — არსებითად ასეთია აზრი კ. აბაშიძის მსჯელობისაც:

„ბუნება ვაჟასთვის თავისთავად საყვარელია და სალტოლველი, ვითა უმშვენიერესი და უღიადესი ელემენტი სიცოცხლისა და ცხოვრებისა, სიცოცხლის გამაცისკროვნებელი, სულისა და გულის წარმტაცი, გონების მომჯადოვებელი. მისთვის ბუნება და ყოველივე ნაწილი ამ ბუნებისა ცოცხალი არსებაა, მისთვის ბუნების არც ერთ ნაწილს არა სდევს სიკვდილისა და უსიცოცხლობის ნიშანი. ყოვე-

¹ ა. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია (XIX ს.), 1913, გვ. 219.

² ა. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, გვ. 213. დაახლოებით ასეთივე მსჯელობაა წარმოდგენილი ა. ხახანაშვილის „სიტყვიერების“ რუსულ გამოცემაშიც (А. Хаханов, Очерки по истории грузинской словесности. Литература XIX века, 1906).

გაკვრით დაახასიათა ი. გომართელმა ვაჟა, როგორც „ბუნების საუცხოო მხატვარი“, რომელსაც „მთის აღწერაში ტოლი არა ჰყავს“. კრიტიკოსის სიტყვით, — „ვაჟა-ფშაველა მთის პოეტი. მთა ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში უსულო, უგრძნობელი, მკვდარი ნაწილი კი არ არის ბუნებისა, — ის ცოცხალია, ჰფიქრობს, გრძნობს, თავისი საკუთარის ცხოვრებითა სცხოვრობს, ვაჟა-ფშაველამ მთას სული ჩაჰპერა, გული ჩაუდგა, გრძნობით შემოსა, ფიქრით შეჰპურა“ (ი. გომართელი, „სალიტერატურო შენიშვნები“, (1909 წ.), რჩეული თხზულებანი, I, 1966, გვ. 353.

ლივე ნაწილი ბუნებისა განხორციელებულია და განსულიერებუ-
ლი...

საერთო ჰარმონია სიცოცხლით აღსავსე მუსიკისა ატკბობს ვა-
ჟას მუზის სმენას; საერთო ფერხული სიცოცხლის, ბუნების შეილე-
ბისა ასიამოვნებს მის თვალებს და უწმინდესის გრძნობებით გატა-
ცებული მთრთოლვარე მისი ბაგეები ღვთიურ ჰანგებს გამოაღები-
ნებს ხოლმე „უვერცხლო, შეუზიკავ სტვირსა“¹.

კ. აბაშიძე იმასაც აღნიშნავს, რომ საქართველოს ბუნება არის
წყარო ვაჟას დაუშრეტელი სიცოცხლის სიყვარულისა:

„ვაჟა სიცოცხლისა და ცხოვრების სიყვარულით აღსავსე მგო-
სანია; როგორც ყველა ჩვენი დიდი პოეტისათვის, მისთვის ჩვენს
მშვენიერსა და საუცხოვო ბუნებას ჩაუნერგავს ის დაუშრეტელი
გრძნობა აღტაცებისა, სიცოცხლისა და სიცოცხლის დამამშვენებე-
ლი და შემამკობელის საგნისა და მოვლენისადმი, რომელიც შეად-
გენს მთელი ჩვენი მწერლობის ნიშანდობლივ და მეტად ორიგინა-
ლურ თვისებას. მისთვის ბუნებას მხოლოდ მაშინ აქვს მნიშვნელო-
ბა, როცა იქ სიცოცხლე სდულს და გადასდულს და სრული უფალია
მსოფლიოსი“².

კრიტიკოსის სიტყვით, ვაჟა „...ბუნებას უფრო ობიექტური
თვლით უყურებს, ვიდრე ყაზბეგი, მაგრამ ისიც იცის, რომ

„ზოგჯერ სიკეთეს იხვეჭავს,
ზოგჯერ მქნელია ავისა“.

ისიც შეთვისებული აქვს, რომ ბუნება

„მაინც კი ლამაზი არის,
მაინც სიტურფით ყვავისა“³

კ. აბაშიძე იმასაც გარკვევით აღნიშნავს, რომ პოეტისათვის
ბუნების სიმპათიკური გრძნობაც არ არის უცნობი, პირიქით, ვაჟამ
ძალიან ახლო კონტაქტი დაამყარა ადამიანსა და ბუნების მოვლე-
ნებს შორის და პიროვნების ტკივილები და სიხარული მჭიდროდ
დაუკავშირა ამ უკანასკნელთ:

„როცა ასეთი განუწყვეტელი კავშირი გააბა პოეტმა, ერთის
მხრით, „უასაკოთა და უსულოთა“ და, მეორეს მხრით, ასაკიანთა
და სულიერთა შორის, რასაკვირველია, ბუნება მისთვის და აგრე-
თვე ადამიანისთვის მეგობრად, საყვარელ არსებად არის მიჩნეული,

¹ კ. აბაშიძე, „ვაჟა-ფშაველა“, ეტიუდები, II, გვ. 201.

² იქვე, გვ. 204.

³ იქვე, გვ. 381.

რომელიც მისი ჭირისა და ლხინის ამხანაგია“¹, „უმეტეს შემთხვევაში, ვაჟა ბუნებისა და კაცთა შორის დამოკიდებულებაში მეგობრულ განწყობილებასა ხედავს. სხვა რომ არა იყოს-რა, ბუნება სილამაზეს მაინც ხომ თავის დღეში არ დალატობს, ხოლო სიმშვენიერე და სილამაზე კი ისეთი ღირსებაა მგოსნის თვალში, რომელიც ყოველს სიამოვნებასა და სიკეთეს ანიჭებს“².

დაახლოებით ასეთივეა ი. ვართაგავას თვალსაზრისიც, რომლის სიტყვით, — „თვით ბუნება უხვად, დაუზოგველად და სიამოვნებით აწვდის მგოსანს, როგორც ღვიძლ შვილს, საუცხოო მასალას შემოქმედებისათვის... თვითონ პოეტსაც აკვირვებს ასეთი სიამაყე და მრავალფეროვნება ბუნებისა. „ტურფა რამ შეჰქმნა ბუნება? ასე რამ გააფერადა“-ო, აღტაცებით ამბობს მგოსანი“³.

ი. იმედაშვილი მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ ნ. ბარათაშვილი, გრ. ორბელიანი, ვ. ორბელიანი, რაფ. ერისთავი, ილია, აკაკი, ის ბუმბერაზები იყვნენ, „რომელთა მრწამსი და ნაღველი მამულისა და ბეჩავი ერის, ხალხის მწარე სიმღერა იყო. ვაჟაც ამათგანია, მაგრამ იგი კიდევ უფრო მალლა სდგას, ვითარცა ბუნების მესაიდუმლე და ცხოვლად მხატვარი... ამ მხრივ ვაჟა შეუღარებელია და ღრმა კვალიც გაავლო ჩვენს მწერლობაში...“⁴.

¹ კ. აბაშიძე, „ვაჟა-ფშაველა“, ეტიუდები, II, გვ. 206.

² იქვე, გვ. 208.

კ. აბაშიძე გაკვრით იმის თაობაზეც ლაპარაკობს, რომ სინამდვილე ჩვენს შეგრძნებებში გარდატეხილი მოვლენებია: „კაცმაცა სთქვას, რა არის მთლად ერთიანად სინამდვილე, რა არის რეალური არსება, თუ არა მოჩვენება, თუ არა ის, რასაც ჩვენი ხუთი გრძნობა გვიჩვენებს და გვარწმუნებს, რომ ეგ ეგრეთი არისო. ვინ იცის, რა არის თავის-თავად ან ხე, ან ყვავილი, ან კლდე, ან წყარო; ჩვენ ის ვიცით მხოლოდ, რასაც ჩვენი „მე“, ჩვენი გრძნობა და გონება გვეუბნება მის შესახებ. თავის-თავად, ობიექტურად, აბსტრაქტულად შესაძლოა არავითარი აზრი და არავითარი სახე არა ჰქონდეს არავითარ მოვლენას, მაგრამ ჩვენ, ადამიანი, ამ მოვლენას იმ სახეს ვაძლევთ და იმ სულს ვუდგამთ, რომელიც ჩვენს ხელთ არის“ (ეტიუდები, II, 207 — 208), აქედან ლოგიკურად გამომდინარეობს დასკვნა, რომ, კრიტიკოსის აზრით, სილამაზის, მშვენიერების გრძნობა ჩვენ შეგვაქვს ბუნებაში და რომ ბუნების მშვენიერება თავისთავად, ობიექტურად არ არსებობს. ასე ესმის კ. აბაშიძეს ესთეტიკის ერთ-ერთი სადავო საკითხი.

³ ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, 1958, გვ. 36 — 37.

კრიტიკოსის აზრს ბუნებასთან ვაჟას მიმართების თაობაზე უფრო ვრცლად შევხებით წინა თავში — „ვაჟას მსოფლმხედველობის საკითხი“.

⁴ ი. იმედაშვილი (ი. არამათელი), ბუნების მესაიდუმლე, „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 31, გვ. 4.

საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა კრიტიკამ თვით მწერლის სიცოცხლეში, ერთი მხრივ, აღნიშნა ბუნებისადმი სიმპათიკური გრძნობის გამოვლენა ვაჟას პოეზიაში, რომელიც ბუნების მოვლენებში საკუთარი განწყობილებების ანალოგიურსა და შესატყვისის ხედვას და, მეორე მხრივ, მიუთითა, რომ ვაჟა აღიარებს ბუნების თავისთავად ღირსებასა და სიდიადეს, მოხიბლულია და ცდილობს სხვასაც აგრძნობინოს ბუნების ეს განუმეორებელი მშვენიერება, და რომ ამით ვაჟა ბუნების გაგების ახალ, მაღალ საფეხურზე ავიდა.

პატრიოტული მოტივი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში

პატრიოტული მოტივის თვალსაზრისით ვაჟა აგრძელებს იმ დიდ ტრადიციას, რაც ქართულ მწერლობას ახასიათებდა, ხოლო უშუალოდ იგი მემკვიდრეა ჩვენი სამოციანელებისა, უწინარეს ყოვლისა კი ი. ჭავჭავაძის და ა. წერეთლისა. პატრიოტულმა გრძნობამ პირთამდე აავსო ვაჟას პოეზია და ეს გარემოება ქართულ კრიტიკას არ შეიძლებოდა შეუმჩნეველი დარჩენოდა. ჯერ კიდევ გრ. ყიფშიძემ მიუთითა, რომ ვაჟა ღრმა პატრიოტული გრძნობითაა დაჯილდოებული¹. შემდეგ ი. ნაკაშიძემ და ზოგიერთმა სხვამ (გრ. რცხილაძემ, ა. ხახანაშვილმა) გაკვრით აღნიშნეს ვაჟას უსაზღვრო სიყვარული „მშობელი მთებისადმი“, სამშობლოსა და თავისუფლებისადმი. მაგრამ შედარებით ვრცელი დახასიათება ვაჟას პატრიოტული გრძნობისა და შეგნებისა პირველად მხოლოდ ი. გომართელმა და კ. აბაშიძემ მოგვაწოდეს.

ი. გომართელს მიაჩნია, რომ ვაჟას „დიდი ნიჭი“, „მისი პოეტური აღმაფრენა მაინც ფრთაშეკვეცილია; ბუნებას მისთვის ყოველისფერი უხვად მიუცია, რომ თავისი ნიჭი მსოფლიო კითხვების რკვევაში ავარჯიშოს; მიუხედავად ამისა, პოეტი თავის საღ კლდეებს „ზავთით მზარავთა და კაცის ფეხდაუკარებთა“ შეჰხორციბია მთელის თავისი არსებით და მისი ოცნება, მისი ფიქრი, მისი გრძნობა, მთელი მისი აზროვნება, მთელი მისი ნება, მთელი მისი სურვილი ამ კლდეებს დასტრიალებს გარშემო“².

მიზეზი ამისა კი ის არის, რომ პოეტის სამშობლო დამონებულია, მას დაკარგული აქვს თავისუფლება. ამიტომ „ვერცერთი ქარ-

¹ გრ. ყიფშიძე, სალიტერატურო მიმოხილვა, ჟურნ. „მოამბე“, 1895, № 1.

² ი. გომართელი, „სალიტერატურო შენიშვნები“, რჩეული თხზულებანი, 1, გვ. 347.

თველი, რომელიც კი თავით ფიქრობს და გულით გრძნობს, სამშობლოს კითხვას გვერდს ვერ აუქცევს“. ამიტომაც, რომ „ბედნიერებისათვის“ ყველა ქართველი მწერლისათვის „უდიდესი საკითხავია“ იგი უპირველესი პრობლემაა ვაჟასთვისაც.

კრიტიკოსის სიტყვით, — „ვაჟა-ფშაველას სევდას სამი სათავე აქვს: ეროვნული, სოციალური და ფილოსოფიური“. ეს ეროვნული სევდა თანდათან ერევა ვაჟას, რადგან „პოეტს უყვარს თავისი ბედწავი სამშობლო და, რადგანაც ის უბედურია, ხელ-ფეხშეზარკილი, მონად ქცეული, თავისუფლების მოტრფიალე, პოეტის გული სევდით, ნადველითა და ბოდმით არის სავსე. ეს სევდა, ეს სასოწარკვეთილება პოეტისა მით უფრო უსაზღვროა, რომ პოეტს აღარავითარი იმედი არა აქვს თავისი სანატრელი მამულის მკვდრეთით აღდგომისა, ამიტომ პოეტის გული სევდით ივსება და ცრემლში ეძებს ნუგეშს“¹.

ვაჟა დიდი პატრიოტული განცდის პოეტია, იგი ღრმად და ფიქრებულად სამშობლოს ბედზე, მაგრამ პოეტი თავისი ქვეყნის მომავალს უიმედოდ შესცქერის, მას გულგატეხილობა იპყრობს, — ასეთია ი. გომართელის დასკვნა.

კ. აბაშიძემ მიუთითა, რომ პატრიოტული მოტივის მხრივ ვაჟა აგრძელებს ქართველ სამოციანელთა ტრადიციას, ოღონდ მის შემოქმედებაში ალევგორია სიმბოლოთი იცვლება და ეს უკანასკნელი უფრო ღრმა და პოეტურია (თუმცა კრიტიკოსმა ამ აზრით მაინც-დამაინც დამაჯერებელი განსხვავება ვერ უჩვენა მკითხველს). კ. აბაშიძის სიტყვით, — „აკაკის მუზა ნიადაგ ნესტან-დარეჯანს დასტრიალებს თავზედ, მისი სიცოცხლითა სცხოვრობს, მისი სევდები ამისი ტანჯვაა, მისი მხიარულება ამისი ბედნიერებაა“.

ამგვარივე როლი უკავია ვაჟას პოეზიაში მთას. ეს მთა გულადი სალი კლდეებითა, თოვლითა და ყინულით ამაყობს, იგი სიმბოლოა მისი სამშობლოსა, მისი სიდიადე და გმირობა, მისი შეუდრეკლობა სამშობლოს გმირთა გამსხენებელია და სამშობლოს მომავლის იდეალი“².

კ. აბაშიძის აზრით, ვაჟას პოეზიაში თითქმის ყოველ საგანსა და მოვლენას პატრიოტული გრძნობის გამოვლენა დაეკისრა. ამიტომ კრიტიკოსი მიიჩნევს, რომ სიმბოლოურად სამშობლოს სახეს წარმოგვიდგენს არა მარტო დაჭრილი არწივი, არამედ შვლის ნუკ-

¹ ი. გომართელი, რჩეული თხზულებანი, I, გვ. 350.

² კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 213 — 214.

რიც, ხმელი წიფელიც, ფესვებიც, მთის წყაროც, „მთანი მალა-
ნიც“. მაგრამ ვაჟას დიდი ღირსება ის არის, რომ მისი პოეტიკა
ვისუფალია შიშველი ტენდენციურობისაგან: „ვაჟა-ფშაველამ“ დიდად
ცვლილება შეიტანა ამ მხრით ჩვენს პოეზიაში. მის პოეზიას შორე-
ული მოგონებაც კი არ ამჩნევია პუბლიცისტიკისა და პოლიტიკი-
სა, მაგრამ უამისოდაც მრავალ-მნიშვნელოვანის აზრების აღმძვრე-
ლია“¹. ი. გომართლისაგან განსხვავებით, კ. აბაშიძეს მიაჩნია, რომ
ვაჟას პოეზიაში სიმბოლურად გამოხატულია სამშობლოს მომავ-
ლის რწმენა და თავისუფლების იმედი. „მთანი მალაღის“ ანალი-
ზის შემდეგ კრიტიკოსი დაასკვნის:

„სხვა ახალი მოსწყურებია იმათ თვალსა და გულსა. დიად, მო-
სწყურებია ლაღი, თავისუფალი განახლებული ცხოვრება; ძველის
სიდიადით გაბრწყინებული, ახალის სულისა და აზრით გაცის-
კროვნებული, ვითა ჩვენს ერს, ჩვენს სამშობლოს და ისე, როგორც
ყველა ერს და ყველა ქვეყანას სწადიან უკეთესი მომავალი“².

ანდა: „ელოდნენ, ელიან და კვლავ ექნებათ მოლოდინი. რა
დააშრობს იმათ გულში იმ მოლოდინის ზღვას, არა აქვს იმას
ბოლო, არც დასასრული, როგორც ღვთაებას“, — და ისე, როგორც
ქართველი ერის იმედსა და მოლოდინს, — დაუშმატებთ ჩვენ“³.

ი. ვართაგავამ სამშობლოს სიყვარული ვაჟა-ფშაველას პოე-
ზიის უმკვიდრეს საფუძვლად მიიჩნია. კრიტიკოსის სიტყვით, —
„ის უმაღლესი ძალა, რომელიც ააზროვნებს, ამალღებს და ასალ-
კლდეებს ვაჟას და მის შემოქმედებას, სამშობლოს სიყვარულია“⁴.
ი. ვართაგავა აღნიშნავს, რომ პოეტი უღრმესი და უფაქიზესი გან-
ცდებითაა დაკავშირებული თავის ქვეყანასთან და ამ უკანასკნელის
უბედობა მის პირად ტრაგედიად ქცეულა:

„ეს სიყვარული იმისთვისაა ასე მძლავრი და ინტენსიური, რომ
ერის ტანჯვაშია ჩასახული, ნაშობი და ამ ტანჯული ერის ღვიძლი
შვილის გულშია აღზრდილი და მონათლული. ცნობილია, რომ
ლაღი, მოდღესასწაულე, გაფერადებული ეროვნული სიყვარული
იმდენად არ არის მუდმივი, უცვლელი და მთელი არსების შემკვ-
რელ-შემბოჭველი, როგორც სიყვარული დევნილი და შეურაცხყო-
ფილი. თუმცა ამ უკანასკნელს სიყვარულს მეტი ტანჯვა და სევდა

¹ კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 216.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 214 — 215.

⁴ ი. ვართაგავა, „სიმღერა მთის შვილის — ვაჟა-ფშაველასი“, კრიტი-
კული წერილები, I, გვ. 48.

თანსდევს, ვიდრე სიამოვნება და სიხარული, მაგრამ მით შეპყრობილი ადამიანი მაინც მისი მონატრული და მალმერთებელია¹

ი. ვართაგავამ ფართო ასპექტში განიხილა ვაჟას პატრიოტული გრძნობა: ვაჟას მიმართება წარსულთან, „ფიქრი-ზრახვა“ სამშობლოს აწმყოზე და „ფიქრი-იმედი“ საქართველოს მომავლისა.

კრიტიკოსის სიტყვით, ვაჟა საქართველოს წარსულში მხოლოდ გამირობასა და სამშობლოსათვის თავდადებას ხედავს: პირადი კეთილდღეობის გაწირვა საქვეყნო საქმისათვის ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ძველ ქართველს რაინდული სული ახასიათებდა. ღრმა ეროვნული გრძნობა და შეგნება გამოვლინდა საქართველოს ისტორიის მთელ მანძილზე. საილუსტრაციოდ ი. ვართაგავას ვრცლად მოაქვს მასალა მწერლის შემოქმედებიდან, ხოლო საგანგებოდ ახასიათებს „ძველ გამირთა ტიპებს ვაჟას პოეზიაში“ (გოგოთური, ალუდა, სანათა, ლელა, კვირია...). დასასრულ კრიტიკოსი დაასკვნის: „ვაჟას პოეზიასაც უმთავრეს მიზნად ის დაუსახავს, რომ ლამაზად, წარმტაცად და სიყვარულით გამოაქანდაკოს, გააშუქოს და უკვდავების სული შთაბეროს ძველი ქართველის სახეს, თვით დატკბეს მისი წარმოდგენით და ცხოვრების სინამდვილით გულნატკენი და დაჩაგრული ქართველიც ასიამოვნოს, დროებით მაინც ოცნების სიტკბოებით დაათროს. აღწევს კიდეც მგოსანი თავის მიზანს: ჩვენ ჭეშმარიტად ვტკბებით მათი ცქერით და წარმოდგენით და მხნედ ვამბობთ: არ უნდა მოკვდეს ის ერი, რომელსაც ასეთი შვილი ჰყოლია და რომლის შვილს — პოეტს ასე გენიალურად მოუხერხებია მათი გაცოცხლება-განხორციელება“².

ი. ვართაგავა იმასაც აღნიშნავს, რომ ვაჟას მიერ შექმნილი ძველი გამირები „უსიცოცხლო იდეალიზაციის“ ნაყოფი არ არიან, არამედ „ისინი არიან შესაძლებლობის განხორციელება, კერძო შემთხვევათა, კერძო მოვლენათა, კერძო პიროვნებათა განზოგადება, გატიპიურება; ისინი არიან ცხადყოფა, ხორცშესხმა იმისი, რითაც სულდგმულებს მგოსანი, რაც შეადგენს მის სანეტარო ოცნებას, რასაც გარს ევლება მთელი მისი შემოქმედება და რაც აცოცხლებდა და რაც ღღესაც აცოცხლებს მრავალტანჯულ საქართველოს“³. ვაჟამ, რა თქმა უნდა, ისიც იცის, რომ ძველ საქართველოში, არც თუ იშვიათად, ადგილი ჰქონდა ღალატს, შურს, ანარქიას, ჩაგვრასა და პიროვნული ინტერესების წინ წამოწევის, მაგრამ ვაჟა მაინც

¹ ი. ვართაგავა, „სიმღერა მთის შვილის — ვაჟა-ფშაველასი“, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 48.

² იქვე, გვ. 89.

³ იქვე, გვ. 91.

მართალია, როდესაც თავისი გმირების „...საარაკო“ საქმეთა და მოქმედებათა მოწმედ გვხდის, რადგანაც ის, როგორც მხატვარი და ერის სულის თვით საუკეთესო გამოჩაგრული, მშობელი ერის ცხოვრებაში უმთავრესად ეძებს მისი ზოგადი და ნიშანდობლივი თვისებების გამომჟღავნებას და არა შემთხვევით, უძლეველ გარემოებათაგან გამოწვეულ ვითარებებს... მგოსანი, მხატვარი ისტორიკოსი როდია. ამისთვის მას ჩვენ ვერ დავავალებთ ისტორიული ფაქტების უცვლელად აღნუსხვას, გადმოცემას, ნამდვილ ისტორიულ მოვლენათა და პირთა ფოტოგრაფიულად, უცვლელად გადაღებას“¹.

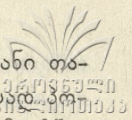
მაგრამ რამდენადაც ვაჟას აღაფრთოვანებს წარსული, იმდენად გულს უკლავს აწმყო თავისი ქვეყნისა. წარსულის დიდების ფონზე თანამედროვე საქართველო ერთობ დაბეჩავებულია. ერეკლეების, ალუდების, გოგოთურების მაგივრად საქართველოს მოველინენ რეზონიორები და რენეგატები, — „ნაცვლად აქტივობისა, შეგნებული და შეუჩერებელი ენერგიული მუშაობისა და მოქმედებისა, ამ ვაჟბატონებს ცხოვრებაში შეაქვთ მხოლოდ გახრწნა და განხეთქილება, დამღუპველი თეორეტიზმი და კოსმოპოლიტობა“.

ი. ვართაგავას აზრით, ეს ეროვნული ტრაგედია, საქართველოს დაცემა და დაუძლურება სიმბოლურად გამოხატულია ლექსებში „არწივი“ და „ბებერი ლომი“.

რაც შეეხება საქართველოს მომავალს, ვაჟა მასაც „ფიქრ-მგლოვიარედ“ შეჰყურებს. მაგრამ ეს არ არის უიმედობის გრძნობა. „მართალია, ბუნდოვანი და გამოურკვეველია, პოეტის აზრით, მომავალი გზა და ბედ-იღბალი ქართველი ერისა; გადაწყვეტით ვერავინ იტყვის, როგორ და როდის მოხდება მისი „ფენიქსებრ განახლება“, — მაგრამ, კრიტიკოსის სიტყვით, ვაჟა მომავლის რწმენას არ კარგავს. პოეტმა იცის, რომ დიდი ტანჯვისა და ბრძოლის გზაა გასავლელი, ვიდრე სასურველი. მომავალი დადგებოდეს. კ. აბაშიძის მსგავსად, ი. ვართაგავასაც მიაჩნია, რომ ეროვნული ტენდენცია ვაჟამ მკვეთრად გამოხატა ლექსში „კლდე და მდინარე“ და თავის „სიმბოლურ პროზაში“, კერძოდ კი ისეთ შედეგში, როგორიცაა „მთანი მაღალნი“. ყოველივე ეს კრიტიკოსს უფლებას აძლევს დასკვნას: „მიუხედავად იმისა, რომ საკითხი საქართველოს მომავალი ბედის შესახებ პრობლემემატიური ხასიათისაა და გამოურკვეველია, ვაჟა მაინც მხნეობს: გონების მშრალს და მკაცრს შეხედულებას და დასკვნას ლაგმავს, ფანტაზიას და გულისთქმას კი, პირიქით, ფრთას ასწამს და მომავალს ბრწყინვალე სახით გვისურათებს...“².

¹ ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, II, გვ. 91.

² იქვე, გვ. 104.

„ქართველი ერის რომელ ელემენტებზე ამყარებს მგოსანი თვის იმედს?“ — კითხულობს კრიტიკოსი, — „სად ამჩნევს, სად ულობს ის სასიცოცხლო ძალას, ღონეს? რომელი კლასი მიაჩნია მას მომავლის საძირკველად, ქვაკუთხედად? — საზოგადოდ მშრომელი ხალხი, კერძოდ — გლეხობა და გათვითცნობიერებული და მშრომელი სოფლის თავადაზნაურობა. მართალია, ვაჟამ იცის, რომ დღევანდელი იდეალი ქართველი მუშა-გლეხისა „ფეხმოკლე და ფრთა შეკვეცილია“, რომ მას გონება თითქმის დაბნელებია: „აღარ სწადიან ფიქრი, სჯა, მოსაზრება“, მაგრამ მას მაინც გლეხი მიაჩნია დედაბოძად ეროვნებისა, რადგანაც, მისი აზრით, „დიდი ძალა აქვს სოფელსა; თუ მოინდომა მტერს მალე ყირაზე გადაატრიალებს“, ოღონდ ის კია, რომ „ხელახლად მოსანათლავია სოფლის გონება, და მონათვლით კი მაშინ მოინათლება, როდესაც სოფელს აზრი ესტუმრება, სხვა აზრი, გარდა გაძღომისა“¹.

რა მონაწილეობას მიიღებს ამ პროცესში, ხალხის გათვითცნობიერებაში ჩვენი „დიბლომიანი“ ინტელიგენცია? კრიტიკოსის სიტყვით, ვაჟას მათი იმედი არ აქვს და ისინი არ მიაჩნია ახალი დროის „ერისთავებად“.

ვაჟა საქართველოს მომავლის იმედს „დროთა სვლაზე, წელთა სვლაზე“ ამყარებს, — „მხოლოდ რა კონკრეტულ ნაყოფს მოუტანს საქართველოს ეს „დროთა სვლა, წელთა სვლა“, რა სახეს მიიღებს მისი მომავალი, ეს, სამწუხაროდ, ვაჟას თვითონაც არა აქვს ნათლად გარკვეული, წარმოდგენილი. მან ვერც პოეზიაში და ვერც პროზაში ვერ შემოხაზა საზღვრები საქართველოს მომავალი ყოფა-მდგომარეობისა, ვერ შექმნა, — ფანტაზიის წყალობით მაინც, — ამ მომავლის სახე. მისი ფიქრ-იმედები ჩვენს მომავალ ბედზე უპერსპექტივოა; ამ საგანზე მას არა აქვს არც მეცნიერებაზე დამყარებული და არც უტოპიური ხასიათის მაინც პოლიტიკურ-სოციალური მთლიანი თეორია“².

ი. ვართავავას აზრით, ეს ნაკლი დამახასიათებელია მთელი ჩვენი მხატვრული ლიტერატურისათვის; არც ერთ მწერალს, — „გარდა ილიასი, ვერ შეუქმნია და ვერ შეუმუშავებია სრული და მთლიანი იდეალი სასურველი მომავლისა, — ვიმეორებთ და ხაზს ვუსვამთ, ს რ უ ლ ი და მ თ ლ ი ა ნ ი.

ილიამაც ეს თეორია, ეს იდეალი შექმნა. არა როგორც პოეტმა-მხატვარმა (თუმცა სცადა „ოთარაანთ ქვრივში“), არამედ

¹ ი. ვართავავა, კრიტიკული წერილები, 1, გვ. 104 — 105.

² იქვე, გვ. 106 — 107.

როგორც პუბლიცისტი-ფილოსოფოსმა¹. ვაჟამ კი „ვერ მოახერხა თავისი იმედებისა და წინასწარმეტყველური განჭვრეტის კონკრეტულ ფორმებში ჩამოსხმა... და ეს იმიტომ, რომ ერის მომავალი ყოფა-არსებობის და წესწყობილების წარმოდგენა და გამოხატვა მარტო ინტუიციით და მხატვრული განსჭვრეტით ძნელია, თითქმის შეუძლებელია. აქ საჭიროა ღრმა ფილოსოფიური და სოციალური აღმშენებითი ნიჭი. ამ უკანასკნელი თვისებით კი ჩვენში დღემდის მხოლოდ ილია იყო დაჯილდოებული“².

ეს არის ი. ვართაგავას ის თვალსაზრისი, რომელმაც ვაჟას ცნობილი პასუხი გამოიწვია. თვით პოეტმა გარკვევით განაცხადა: რომ მე არ მქონდეს „წარმოდგენილი მომავალი ჩემის ქვეყნისა ბრწყინვალედ“, კალამს ხელში არ ავიღებდიო. ვაჟამ ისიც აღნიშნა, რომ „თავისუფლება ისეთი მცნებაა, იმას ბევრი კომენტარიები არა სჭირდება“ და რომ „მაინც და მაინც წინ სირბილი და მომავალი ჩვენის ცხოვრების სურათის დახატვა არ არის საჭირო; ამისთანა შრომის შესრულება არავის გვირგვინს გენიოსობისას არ დაადგამს... მომავალიც იმისია, ვინც აწმყოს მიზანშეწონილად ემსახურება“³.

ი. ვართაგავა უდავოდ ცდებოდა, როდესაც მოითხოვდა, რომ გარკვეული ეროვნული პროგრამა და თვალსაზრისი საქართველოს მომავალზე ყოფილიყო გამოხატული ვაჟას მხატვრულ ნაწერებში. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ხელოვანს დავიწყნოდა მხატვრული შემოქმედების სპეციფიკა და პუბლიცისტიკის ენაზე დაეწყო საუბარი. ვაჟას ღირსება ისაა, რომ მან თავი დააღწია შიშველ ტენდენციურობას და კონკრეტულ მხატვრულ სახეებში, გრძნობად-ემოციურ ასპექტში გამოხატა თავისი იდეები, მისწრაფებები და ოცნებანი. რამდენადაც ამის ატანა მხატვრული შემოქმედების ბუნებას შეეძლო, ვაჟა-ფშაველამ სავსებით ნათლად და გარკვევით გადმოგვცა თავისი ეროვნული და, საერთოდ, სოციალური იდეალები. ამიტომ, ამ თვალსაზრისით, გაცილებით სწორად ესმოდა ვაჟას შემოქმედების ხასიათი კ. აბაშიძეს, როდესაც წერდა: „ვაჟა-ფშაველამ დიდი

1 ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 107.

2 იქვე.

3 ვაჟა-ფშაველა, „კრიტიკა ბ. ივ. ვართაგავასი“, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, IX, 1964, გვ. 369.

ი. ვართაგავას ეს წერილი, საკითხების დასმითა და ანალიზის ხასიათით, ერთ-ერთი საუკეთესოა ვაჟას შესახებ არსებულ რევოლუციამდელ კრიტიკულ ლიტერატურაში. ვაჟას მკვახე პასუხმა მისი კრიტიკოსის ეს სტატია ერთგვარად გააუფასურა.

ცვლილება შეიტანა ამ მხრით ჩვენს პოეზიაში. მის პოეზიას შორეული მოგონებაც კი არ ამჩნევია პუბლიცისტიკისა და პოლიტიკისა, მაგრამ უამისოდაც მრავალმნიშვნელოვანის აზრების აღმოჩენილია“¹.

ი. ფერაძე პირველი კრიტიკოსი იყო, რომელმაც საგანგებოდ განიხილა ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონი“ და, ბუნებრივია, ყურადღება გაამახვილა ამ პოემის პატრიოტულ ტენდენციასზე. ი. ფერაძემ აღნიშნა ვაჟას შემოქმედების უაღრესად ეროვნული ხასიათი, რომ „პოეტი საქართველოს შვილია, ქართველი ერის ძე. ამის გამო იგი სდგას უმთავრესად ქართულს ნიადაგზე და თვისს ღვთიურს ჩანგს ამღერებს საქართველოს ლაყვარდოვანი და ხავერდოვანი ცის ქვეშ; მის სხეულში მოქმედობს ქართველური სული, რომელიც თავისი მისწრაფებით და სოფლმხედველობით შეკავშირებულია ქართველი ერის სულიერს ბუნებაში ჩამალულს, მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში შემუშავებულს სოფლმხედველობასთან“².

კრიტიკოსმა იმაზეც მიუთითა, რომ თვით მასალა, რომელსაც იყენებს ვაჟა, აღებულია ან საქართველოს ისტორიიდან, ანდა ხალხური შემოქმედებიდან,—„ყოველს მათგანს, გარეგნობით მშრალს, შთაბერა პოეტური სული“ და ამით კიდევ უფრო მეტად გამოხატა თავისი ერის მისწრაფებანი და თავისებურებანი.

ი. ფერაძემ აღნიშნა, რომ პოემაში გატარებულია ეროვნული ერთიანობის იდეა და, ამ მხრივ, პოემის შემეცნებითი მნიშვნელობა ძალზე დიდია, კრიტიკოსმა საკმაოდ დაწვრილებით დაახასიათა „ბახტრიონის“ უმთავრესი პერსონაჟები: კვირია, ლუხუმი, ზეზვა, სანათა, ლელა, წიწოლა. კერძოდ, სანათას შესახებ მან აღნიშნა, რომ იგი „ქართველი ერის ისტორიული ცხოვრების მძიმე პირობათა მეოხებით შემუშავებული ქართველი ქვრივის ტიპია“, რომ „სანათა პოეტური სიმბოლოა წამებულის საქართველოსი“. სამაგიეროდ ლელა ახალი საქართველოს სიმბოლოა: „მაგრამ მტირალი საქართველოს ნუგეშად შეგვიძლია ჩავთვალოთ ის გარემოება, რომ მას, შავბედის მიერ გულგატეხილს, მტირთა დამარცხების მონატრულს, ეზრდებოდა ახალგაზრდა ასული ლელა, რომელსაც მემკვიდრეობით გადასცემია დედისგან სამშობლოს გულწრფელი, შეგნებული სიყვარული. ლელა ასულია მომავალი, ახალი საქარ-

¹ კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 216.

² ი. ფერაძე, „ბახტრიონი“, პოემა ვაჟა-ფშაველასი (კრიტიკული ესკიზი), „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 20, გვ. 5.

თველოსი“¹. თავისთავად საინტერესოა ასეთი ინტერპრეტაცია კრიტიკოსისა, მაგრამ, ცხადია, იგი ვაჟასეული გააზრების ფარგლებს სცილდება.

ი. ფერაძემ პირველმა აღნიშნა, რომ გველის საქციელი ლუხუმის მიმართ ამ უკანასკნელის მამულიშვილობის შედეგია, ლუხუმის თავდადებამ სამშობლოსათვის მოხიზლა „ადამის მტერი“, — „მამულისათვის თავის გაწირვას ხალხის გამოსახულება მალა აყენებს სხვა ყველა კეთილს საქმეზე... მისი მსგავსი კეთილი საქმე სხვა არაა... და სწორეთ ამ სიკეთით უხვად შემკულს ლუხუმს თვით გველი სცემს პატივს, მისი ზეგავლენით საზარელი ქვემძრომი იცვლის თავისს ბოროტებით სავსე ბუნებას და სიბრალულის გრძნობით განიშკვალება“².

ი. ფერაძემ გაკვრიტ, მაგრამ მაინც აღნიშნა ერთი საგულისხმო მომენტი, კერძოდ ის, რომ ვაჟამ მთისა და ბარის საქართველოს საერთო ინტერესები დაგვანახა, ბარის ქართველობას მთიელთა გულისტკივილი, მისწრაფებანი და თავისებურებანი გააცნო და ამით ერთიანი საქართველოს იდეა კიდევ უფრო განამტკიცა: „მის მიერ ჩაქსოვილი ქარასხაში სოფლის წყლული და ჭირი — უპირველესად საქართველოს წყლული და ჭირია... ამ წყლულის მოსარჩენად და ჭირის გასაქარვებლად მან აამღერა თავისი ქნარის სიმეები... ის მთის მწვერვალზე მდგარი გამოეხმაურა ბარის საქართველოს... გააცნო მთის გულის ნადები, მთიელთა გარდმოცემანი, მათი გრძნობანი და მისწრაფებანი, მათი როლი საქართველოს ისტორიულს ცხოვრებაში პოეტურის სიმშვენიერით დაგვისურათხატა“³.

ე. ი. ვაჟამ გვიჩვენა, რომ მთის ქართველობას ბარის ქართველობისაგან განსხვავებული ინტერესები არასოდეს ჰქონია და არც შეიძლებოდა ჰქონოდა⁴.

¹ „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 23, გვ. 7.

² „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 22, გვ. 6.

³ „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 24, გვ. 5.

⁴ მთისა და ბარის ინტერესების ერთიანობას ვაჟას შემოქმედებაში ყურადღება მიაქციეს სხვა კრიტიკოსებმაც (იხ., მაგალითად, შ. ამირეჯიბი — „ვაჟა-ფშაველა“, გაზ. „სამშობლო“, 1915, № 141), განსაკუთრებით საინტერესოა ამ მხრივ ეპისკოპოს ლეონიდის სიტყვა, ვაჟას დასაფლავების დღეს წარმოთქმული: „ეს დიაღობა ვაჟასი ორმაგდება იმ გარემოებით, რომ ვაჟასაგან შეყვარებული ხევსური თუ თუშ-ფშაველი იგივე ქართველია სულით და გულით, ვაჟას მთიელიც იმასვე ეტრფის და შენატრის, რაც სანატრელია ყოველი პატრიოსანი ქართველისათვის, ვაჟას გმირებსაც ის უხარიათ და ის ადარდებთ, რაც ახარებს, ან რაც ადარდიანებს ქართველი ერის ნამდვილ გმირებს. ვაჟა

ეს ის მხარეა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებისა, რომელსაც ზოგიერთმა თანამედროვე მკვლევარმა საგანგებო ყურადღება აქცია და მწერლის განსაკუთრებულ დამსახურებად, მისი ძალადგინებული შეგნების გამოხატულებად მიიჩნია. კერძოდ, გრ. კიკნაძე აღნიშნავს: „ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების თვალნათლივი შედეგი იმაში მდგომარეობდა, რომ ამ კუთხის მცხოვრებთა ყოფა და ხასიათი მტკიცედ დაუკავშირდა ჩვენი ქვეყნის წარსულს, მის აწმყო ვითარებას და ქართველი ხალხის სანუკვარ იდეალებს. საქართველოს ბარისა და მთის მცხოვრებთა ერთიანობაზე აქამდე ბუნდოვან წარმოდგენას ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში სრულიად გარკვეული, ყველასათვის ნათელი და დამარწმუნებელი სახე მიეცა. ვაჟა-ფშაველამ ისე გაიაზრა და ასახა მთიელთა ცხოვრება, რომ აშკარა გახდა მათი განუწყვეტელი კავშირი მთელი ქვეყნის საარსებო ინტერესებთან. კერძოდ, ვაჟა-ფშაველამ გვიჩვენა, რომ ქართველი მთიელების სულისკვეთება შერწყმულია საქართველოს სხვა კუთხეების მცხოვრებთა საბრძოლო იდეალებთან, რომ მთაც ბართანაა და მასთან ერთად, ილია ჭავჭავაძის თქმისა არ იყოს, „ერთს ფიქრსა ფიქრობს“. ეს ნიშნავს, რომ ძალიან დიდი იყო და არის ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მნიშვნელობა ქართველი ხალხის ეროვნული ერთიანობის ჩვენების თვალსაზრისით“¹.

თავის მეორე წერილშიც — „გოგოთურ და აფშინა“ — ი. ფერაძემ ხაზგასმით აღნიშნა ვაჟა-ფშაველას პატრიოტული გრძნობის სიღრმე და მიუთითა, რომ ეროვნული შეგნების ამადლების თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებათ მწერლის გმირებს:

„მეოცე საუკუნეში მთიელთა წარსული ღრობის გმირების დასურათხატება ვაჟას მიერ, შეიძლება ზოგიერთს ეჩვენოს არა სასურველ მოვლენად... შესაძლოა ზოგმა სთქვას, რომ ეს გმირები ნაკლებ პროგრესული არიან, ჩვენ ისინი მისაბაძს მაგალითებად ვერ გამოგვადგებიან. ეს მართალია პირველი შეხედვით. მაგრამ თუ დავაკვირდებით უფრო ღრმად, ვაჟას ძველ გმირებში ძლიერი სული ტრიალებს, ღონიერი მაჯა სცემს, კეთილშობილური გული სძვრის. მათნი მისწრაფებანი უმაღლესის კეთილშობილური არიან, მისაბაძნი კულტურით თავმომწონე დღევანდელ ქართველთათვის.

ჭირისუფალია ქართველი ერისა და არა რომელიმე თემისა, სამშობლოს რომელიმე კუთხისა, განსაზღვრული ხევისა. ვაჟა „შინაა სოფლისა“ და ეს სოფელი მას ესმის მთელ საქართველოდ“ (ვაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1915, № 350).

¹ გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, გვ. 7.

ცხვრის ტყავით მოსილი და წულა-ქალამნიანი მთიელი ამ საკითხში კულტუროსანი ქართველის მოძღვარი ჩანს. მას უმოძღვრებს სიყვარულს, გაჯანსაღებას, სამშობლოს მიწის და თავისუფლების სიყვარულს, სიამაყეს, თავმომწონეობას, მონობის წინაშე ქედმოუბრელობას... საქართველოს პოლიტიკური ბედის ცვლილებამ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ღრმად დააღონა მთიელნი, მაგრამ ვერ მოუკლა მათ ტრფიალება თავისუფლებისადმი. დღესაც მთიელი გულ-მაგარია, მედიდურად სდგას თავის ალაგს და იმედით შესცქერის ცას... ის ნაკლებ გადასხვაფერებულია უკუღმართი დროის ხელით, ნამდვილი ძველი ქართველია, რომლის საღი მსჯელობისა და თავისუფლებით მოსილი მსოფლმხედველობის საძირკველზე უნდა აშენდეს საქართველოს მყობადის შენობა... ამ მხრით რომ გავსინჯოთ, ვაჟას გმირებს აქვსთ სააღმზრდელო მნიშვნელობა იმ ქართველთათვის, რომელთაც უკუღმართმა დრომ თავისი გამათახსირებელი დაღი დაასვა“¹.

ი. ფერაძემ ხაზი გაუსვა ვაჟა-ფშაველას არა მარტო ღრმა პატრიოტულ გრძნობას, არამედ მომავლის რწმენასაც, ეროვნულ ოპტიმიზმს და ეს კრიტიკოსის უდავო დამსახურებაა.

დ. კასრაძე ვაჟა-ფშაველას პატრიოტულ გრძნობას უპირატესად ორი პოემის მაგალითზე („მოხუცის ნათქვამი“, „ბახტრიონი“) ახასიათებს. მასაც მიაჩნია, რომ ვაჟა წარსულს მიმართავს, რათა თანამედროვეებში გმირული სული გააღვივოს: „მთელი ჩვენი მომავალი ვაჟამ ამ რომანტიულ ნიადაგზე ააშენა, აქ ეძებს იგი ხსნას, აქედან ლამობს სიცოცხლის ნერგი მოგვეთავაზოს გადაგვარებულთ, ჩაგვბეროს მივიწყების სარბიელზე ობოლ დროშასავით მოფრიალე მამა-პაპათა ძლიერი სული და მით გვაღირსოს ახალი განთიადი, ახალი სიცოცხლის დასაწყისი. უღრმესი თაყვანისცემა ჩვენს ისტორიის დამამშვენებელთა სახელების წინაშე, როგორც არის თამარი, ანუ ერეკლე, მას კერპმსახურად ჰხდის. შეუძლებელია ამ დროს თქვენ არ გაინაწილოთ მისი ზეაღმაფრენი გატაცება, შეუძლებელია თუნდა ურწმუნო თომას სამოსელი წუთით მაინც უკუ არ აგდოთ და მგოსნის ალტაცებას თქვენი სიამოვნებაც არ დაურთოთ“².

¹ ი. ფერაძე, „გოგოთურ და აფშინა“, პოემა ვაჟა-ფშაველასი, (კრიტიკული ესკიზი). „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 40, გვ. 6.

² დ. კასრაძე, ვაჟა-ფშაველა (ესკიზი), ვაზ. „საქართველო“, 1915, № 60.

ვაჟას გმირები — ლუხუმი, ზეზვა, ხოშარეული, კვირია ტიტანებად, ღმერთკაცებად გვეჩვენებინ, ესენი ზღაპრული გმირები არიან, რომელთა წარმოშობა მხოლოდ მთას შეეძლო, ხოლო სხნათა „ქართლის დედის“ ტანჯული სახიერებაა“.

დ. კასრაძის სიტყვით, ვაჟას მთელი პოეტური ენერგია სამშობლოს კეთილდღეობისაკენაა მიმართული — „ვაჟას ფიქრის „სახატე“ მხოლოდ მისი სამშობლოა, საქართველოა მისი ხსნა. ისე ჩანს, თითქოს მას ამას იქით სხვა საზრუნავი, სხვა რამ საფიქრებელი არა აქვს რაო“.

სამშობლოზე ფიქრმა „წელში გაპლუნა ჩვენი მგოსანი. ერთხანად უიმედობის ვულკანმაც კი იფეთქა მის გულში. ეს მოხდა მაშინ, როდესაც სინამდვილეს ჩაუკვირდა და მის რომანტიკულ გატაცებას ფრთა შეეკვეცა. იგი დარწმუნდა, რომ გმირნი, ვისაც იგი დღე მუდამ უყიოდა, მხოლოდ ძველ რაინდთა აჩრდილნი არიან“. პოეტის სულში კაეშანმა დაისადგურა. არავინ იფიქროს, რომ ეს პირადული უბედობის შედეგია, არა, — „მისი საგონებელი ისევ „ბახტრიონის“ აღებაა“. უბედურება კი ის არის, რომ ვაჟა უშრეტ ძალებს გრძნობს თავის თავში, იგი მზადაა თვით ტიტანებს შეებრძოლოს, მაგრამ მისი ბედი ამირანის ბედს დაემსგავსა. ეს არის სათავე ვაჟას ტრაგედიისა. მაგრამ კრიტიკოსს ვაჟას დიდ ღირსებად ის მიაჩნია, რომ პოეტი „სულით არ ეცემა“ და მას უსასო პესიმიზმი არ ეუფლება. როგორც მოხდენილად შენიშნავს დ. კასრაძე, — „მისი პესიმიზმი ჯანსაღი პესიმიზმია!“. ვაჟა არავითარ კომპრომისზე არ მიდის, „ბილწებს არ შეეკვრება ზავითა!“ იგი ყოველგვარ განსაცდელს გაუძლებს, ოღონდ იპოვოს გზა „ბახტრიონის“ დაქცევისა და „ტურფა ეთერის“ განთავისუფლებისა.

ვაჟა-ფშაველას პატრიოტულ გრძნობაზე მიუთითა სიმონ ხუნდაძემ თავის ორ წერილში. მანაც აღნიშნა, რომ პოეტი ერის სულიერი ცხოვრების უღრმეს ფენებს სწვდა და თავის შემოქმედებაში ერის ტკივილები და მისწრაფებანი გამოხატა. ვაჟამ ღრმად განიცადა „მშობელი ერის ბედი და უბედობა“. ვაჟა მებრძოლი მამულიშვილია, რომელიც თავის ქვეყანას იცავს და სხვას არ ეცილება სამშობლოს¹.

ასე დაახასიათა ვაჟას პატრიოტიზმი სიმონ ხუნდაძემ. კრიტიკოსის სიტყვით, ვაჟა თავისი ქვეყნის ბედითა და უბედობით ცხოვრობს. იგი ფიქრობს სამშობლოს მომავალზე. ვაჟა დასტირის „დარღვეულ

¹ სიმ. ნარდიონი, ვაჟა-ფშაველა, სალიტერატურო შთაბეჭდილებანი, ვაზ. „სამშობლო“, 1915, № 144.

ოჯახს“ და მთლიან საქართველოს ეძებს. ასეთი საქართველო არ არსებობდა აწმყოში და პოეტმა წარმოსახა იგი — მან შექმნა ოცნებით საქართველოს განახლებული სახე... რად დიდი მგოსანის სტიქიურმა ბუნებამ წინ გაუსწრო მშობელი ერის დარღვეულსა და გაპარტახებულ მდგომარეობას და თავისი მძლავრი ფანტაზიის ღვთიურ სამეფოში შექმნა გამრთლებელი, განახლებული და გამშვენიერებული სახე მშობელი ერისა...¹.

ვაჟა უხმოზდა თავისი ერის შორეულ განთიადს, მას სწამდა სამშობლოს მომავალი და ამ რწმენით მოკვდა იგი, — ასეთია დასკვნა სიმონ ხუნდაძისა.

ქართული კრიტიკის უეჭველი დამსახურებაა, რომ მან ვაჟას სიცოცხლეშივე გაარკვია მწერლის პატრიოტიზმის ხასიათი. ჩვენმა კრიტიკამ აღნიშნა, რომ ვაჟას პატრიოტული გრძნობა მეტად ღრმაა და იგი დაკავშირებულია საქართველოს წარსულთან, აწმყოსთან და მომავალთან. მწერალი გამოდის მთლიანი საქართველოს სახელით და იგი მთისა და ბარის ერთიან, განუყოფელ ტკივილებსა და მისწრაფებებზე მიუთითებს მკითხველს. ვაჟასდროინდელი ქართული კრიტიკის დამსახურებაა, რომ არც ერთ მის წარმომადგენელს არ ულაპარაკნია ვაჟას კუთხურ ინტერესებზე და ამით ვაჟას შემოქმედების, კერძოდ კი მისი პატრიოტიზმის დიდი ეროვნული მნიშვნელობა არ დაუკნინებია. ვაჟას სიცოცხლეშივე მიუთითა ქართულმა კრიტიკამ, რომ პოეტის პატრიოტულ გრძნობას მომავლის იმედი ასაზრდოებს და ვაჟას არასოდეს შეუწყვეტია ბრძოლა სამშობლოს უკეთესი მომავლისათვის. ვაჟას პატრიოტიზმი სხვა ხალხთა ეროვნული გრძნობის პატივისცემაზეა დამყარებული და თავისი ქვეყნის მომავალი ბედნიერება მას არასოდეს დაუშვებია სხვათა ეროვნულ უბედურებაზე.

პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის საკითხი

ვაჟასდროინდელ ქართულ კრიტიკას განსაკუთრებული ყურადღება არ მიუქცევია პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის საკითხისათვის (რაც ბოლო დრომდე გაგებულ იყო როგორც მხოლოდ პიროვნებისა და თემის ურთიერთობის პრობლემა ვაჟას

¹ ს. ხუნდაძე, მთების ამაყ შვილის ვაჟას ხსოვნას, ვაზ. „სამშობლო“, 1915, № 147.

შემოქმედებაში). ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს ი. ვართაგავა, რომელიც „ალუდა ქეთელაურის“ მაგალითზე შეეცადა გვერს კვია მიზეზები პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის წარმოშობილი კონფლიქტისა¹.

ამ კონფლიქტის დასაწყისს ი. ვართაგავა ჰხედავს ალუდას საქციელში, როდესაც ამ უკანასკნელმა „მუცალს მარჯვენა არ შეაჭრა მისი განსაკუთრებული და სამაგალითო ვაჟკაცობისათვის, — იმ სულგრძელობისა და შერიგებისათვის, რომელიც მან სიკვდილის წინათ გამოიჩინა“. კრიტიკოსის სიტყვით, — „ალუდას საქციელში გასაკვირველი და უჩვეულო ის არის, რომ მან უარჰყო მამაპაპათაგან დაკანონებული და უტყუარად მიჩნეული ჩვეულება — არ მოსჭრა მოკლულ მტერს მარჯვენა და სასახელო ტროფეიად არ წაიღო თავის თემში სახელისა და პატივის კიდევ უფრო გასადიდებლად“². დაიწყო დიდი სულიერი კრიზისი, დაიმსხვრა ძველი რწმენა და შეხედულება. თვით ალუდას სიზმარი, ი. ვართაგავას აზრით, სიმბოლური ხასიათისაა და გვიჩვენებს, რომ „...ალუდა მთელი თავისი არსებით წინააღმდეგია სისხლის ღვრისა, „კაცის ხორცის ჭამისა“, და თუ ჯერ კიდევ საბოლოოდ ვერ ამხედრებულა ამ „ხევსურთ შვილებისაგან“ სათნოებად მიჩნეული საქციელის წინააღმდეგ, — გულში მაინც სთვლის მას ისეთ „უმსგავს, შაჩვენებულ“ აქტად, რომელიც მას „ზარავს“³. ალუდამ დაძლია ის, რაც მას ტრადიციის სახით ამძიმებდა. მან ყველა ადამიანი, განურჩევლად რჯულისა და მოდგმისა, აღიარა სიყვარულის ღირსად, — „როგორც ცნობილია, უუწმინდეს გრძნობად რელიგიური გრძნობა და განცდა ითვლება. ალუდას განახლებულ გრძნობა-გონების ნაყოფი — მსოფლმხედველობის გამოცვლაც რელიგიურ ფორმაში გამოიხატა“⁴. ი. ვართაგავას მიაჩნია, რომ ალუდას მიერ კურატის შეწირვა მუცალის სულის მოსახსენებლად, ეს არის რელიგიური შემწყნარებლობისა და დიდი კაცთმოყვარული გრძნობის გამოხატვის აქტი, და „იმ დროს, როდესაც „განათლებულნი“ ევროპიელები დღესაც, მეოცე საუკუნეში, სინდისის მხილებასაც არ განიცდიან არამცთუ შორეულ მტრის, არამედ ღვიძლი ძმების სისხლის დაღვრისათვის“, ხევსურეთის მიყრუებულ კუთხეში „გაუნათლებელი“, „უკულტურო“

¹ ცხადია, ჩვენ მხედველობაში არ ვიღებთ ზოგიერთი კრიტიკოსის გაკვრით გამოთქმულ შენიშვნებს, ანდა „ალუდა ქეთელაურისა“ და „სტუმარ-მასპინძლის“ შინაარსის გადმოცემას (კ. აბაშიძე, ა. ხახანაშვილი და სხვ.).

² ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 67.

³ იქვე, გვ. 72.

⁴ იქვე.

აღუდა, ბავშვობიდან ომსა და სისხლისღვრას მიჩვეული, უჩვეულო ადამიანურ ღირსებებს ამყდენებს, ძმობისა და სიყვარულის მქადაგებლად გვევლინება. კრიტიკოსის სიტყვით, ვინც საქართველოს ისტორიასა და კულტურას იცნობს, მისთვის ეს გარემოება არც იქნება მოულოდნელი, რადგან „როგორც აღუდა, ძველი ქართველიც უპირველეს სათნოებად სთვლიდა გმირობას, ვაჟკაცობას და ამ თვისებებს მტერშიაც დიდად აფასებდა; როგორც აღუდა, ქართველი კაციც შურით და სიძულვილით არ იყო აღვისილი სხვა ერთა წარმომადგენლებისადმი; როგორც აღუდა, ქართველი კაციც არ იყო არასდროს სარწმუნოებრივ ფანატიკოსობით გაჟღენთილი: ის ყოველთვის იჩენდა სარწმუნოებრივ სფეროში დიდსულოვნებას, შერიგება-შეთანხმებას და პატივისცემას“¹. ი. ვართავა-ვა დაბეჯითებით აღნიშნავს, რომ აღუდა სინამდვილიდან აღებული სახეა, იგი ეროვნული ხასიათია და ძალზე ტიპურიც, — „აღუდა ნამდვილი განხორციელებაა ძველი ქართველისა — მისი ვაჟკაცობისა, დიდსულოვნებისა, ღრმა და შეგნებული მორწმუნეობისა“. ამავე დროს აღუდა ზოგადსაკაცობრიო ტიპია, — „საუცხოო მსოფლიო ტიპი, ქართულ ისტორიულ-კულტურულ ნიადაგზე დაბადებული და გაზრდილი, დავიხატა ვაჟამ თავის უკვდავი გმირის აღუდა ქეთელაურის სახეში. საპატიო და სასახელო ჩვენთვის ის არის, რომ ეს მსოფლიო გმირი ჩვენი ერის, ჩვენი მთების ნამდვილი ღვიძლი შვილია: მთის უწოვია მას ძუძუ „ღალიან-ბარაქიანი“². აღუდა ზოგადსაკაცობრიო ტიპია, რადგან მის აზროვნებასა და გრძნობას ახასიათებს „ისეთი რამ ზოგადი, საკაცობრიო ფიქრ-ზრახვა და განცდა-დაკვირვება, რომელიც მოეთხოვება მსოფლიო ტიპს, როგორც ადამიანის ღირსეულს და იშვიათს წარმომადგენელს“³.

აღუდამ დიდი მსხვერპლი გაიღო თავისი რწმენის საფასურად. იგი თემმა მოიკვთა, მაგრამ „ამ უკანასკნელ საბედისწერო მომენტშიაც აღუდა ნამდვილი გმირია — გმირი გონებით მაღალი და გრძნობით სპეტაკი. საზოგადოების ულმობელობამ, მისმა სიმკაცრემ და პირადი უბედურების სიმწვავემ ვერ შეუტყუია გმირს გულის სიმშვიდე, ვერ შეაძულეს ის, რაც წინათ უყვარდა; ვერ აღმოუფხვრეს პატივისცემა იმისა, რასაც წინათ პატივსა სცემდა. სამშობლო მიწა-წყალი, თემი, „დიდი ბატონი“ — ყოველივე ეს

¹ ი. ვართავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 74.

² იქვე, გვ. 65.

³ იქვე.

კვლავ წმინდა და სასიამოვნო მოსაგონებელ საგნად დარჩა სამშობლოდან გაძევებულ, თემის სიმკაცრით განწირულ და „დიდი ტონის“ მსახურიდან დაწყველილი ალუდასათვის“¹.

შეიძლება ითქვას, რომ ი. ვართაგავამ არსებითად სწორად გაარკვია ალუდას ხასიათი და ძირითადად მართებულად დაახასიათა ის კონფლიქტი, რომელიც პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის წარმოიშვა. ალუდას ტრაგედიის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის აღიარებით კრიტიკოსმა თითქოს ერთგვარად გვერდი აუარა იმ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ეს კონფლიქტი მხოლოდ თემისა და პიროვნების ურთიერთობის ფარგლებში იყო საძიებელი. მართალია, ი. ვართაგავა თავის ნარკვევში არ ლაპარაკობს, რომ ეს წინააღმდეგობა პიროვნებისა და საზოგადოების კონფლიქტის ხასიათს ატარებს და იგი ყველა საზოგადოებრივი ფორმაციისათვის არის დამახასიათებელი, მაგრამ, განსხვავებით მომდევნო ხანის სხვა მკვლევართაგან, კრიტიკოსი დაბეჯითებით არსად არ ლაპარაკობს მაინცდამაინც თემისა და პიროვნების ურთიერთობაზე“².

მაშა კენიონისი თუ სიცოცხლის მომღერალი?

ბევრმა კრიტიკოსმა აღნიშნა სევდის მოტივი ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში. ი. გომართელი წერდა, რომ „მთელი ჩვენი პოეზია, ბართაშვილიდან მოყოლებული დღემდე, ბრჭყალით უპყრია სევდასო“ და „თუ წინათ ეს ცრემლები იშვიათად გაისმოდა ჩვენს პოეზიაში, დღეს ცრემლები ჩვენი სიტყვაკაზმული მწერლობის უმთავრესი თვისებააო“³. ი. გომართლის სიტყვით, ამ მხრივ არც ვაჟა წარმოადგენს გამონაკლისს, მაგრამ კრიტიკოსი დაბეჯითებით აღ-

¹ ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 77.

² რომ „ალუდა ქეთელაურში“ საზოგადოებისა და პიროვნების ურთიერთობის საკითხი დასმული და არც მაინცდამაინც თემისა და პიროვნების, ეს დებულება პირველად დასაბუთა გრ. კიკნაძემ (იხ. გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, 1957, გვ. 58-80).

როგორც აღნიშნეთ, გაკვრით შეეხო თემისა და პიროვნების ურთიერთობის საკითხს კ. აბაშიძე. მან მიუთითა „ალუდა ქეთელაურსა“ და „სტუმარ-მასპინძელზე“ და აღნიშნა, რომ ვაჟასთვის „დიდი მნიშვნელობა აქვს პირადობას“, პირადობა „ის ელემენტი, რომელიც ცხოვრებას ცხოვრებად აქმნის, რომელიც ცხოვრებას სიცოცხლის ელფერსა სდებს“, რომ თემი „შეეჭიდება ინდივიდუალურ ინიციატივას, ინდივიდუალურ იდეალს და მით უფრო ძლიერად ეომება, რამდენად თავის გახრწნილებასა და დასასრულსა გრძნობს“ (კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 226).

³ ი. გომართელი, რჩეული თხზულებანი, I, გვ. 343-344.

ნიშნავს, რომ მწერლის სევდა არ არის პიროვნული ხასიათისა „ვაჟა-ფშაველას სევდას სამი სათავე აქვს: ეროვნული, სოციალური და ფილოსოფიური“¹. კრიტიკოსი საკმაოდ ვრცლად კობს იმ სოციალურ, ეროვნულ და ფილოსოფიურ პრობლემებზე, რომლებმაც ვაჟას სევდა გამოიწვია. ერთ-ერთ წინა თავში („პატრიოტული მოტივი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში“) უკვე აღვნიშნეთ, რომ ი. გომართლის აზრით, ვაჟას, როგორც „სამშობლო ქვეყნის მოზარეს“, გულგატეხილობა იპყრობს. მაგრამ საბოლოოდ კრიტიკოსი მაინც იმ აზრისაკენ იხრება, რომ ვაჟა, საერთოდ, არ არის პასიურობის აბოლოგეტი, იგი მებრძოლი პოეტია, — „ბარათაშვილსა და ვაჟა-ფშაველას შორის ერთი დიდი განსხვავებაა, ბარათაშვილი — მშვიდი, წყნარი სევდაა. ვაჟა-ფშაველა კი სევდით შეპყრობილი მიჯაჭვული ამირანია, რომელიც თავის ხმალს ვერ მისწვდომია.

მიეცით ბარათაშვილს ამირანის ხმალი, ის ხელს არ მოჰკიდებს, რადგანაც ის არავის არაფერში არ ამტყუნებს და არავის ებრძვის, ის სევდიანი ფილოსოფოსია.

მიეცით ვაჟა-ფშაველას ამირანის ხმალი, ის მაშინვე გაკვეთავს თავის შემბორკველ ჯაჭვებს და თავქვე საომრად დაეშვება“².

დაახლოებით ანალოგიურია ი. ვართაგავას მსჯელობაც: ვაჟას ღრმა სევდა, პარალელი ბარათაშვილთან, შემდეგ იმის ჩვენება, რომ პოეტის სევდას ეროვნული საფუძველი აქვს, — „ბედი ქართლისა“ არის მისი ჭმუნვის მიზეზი:

„ვაჟას ლირიკული ლექსების გაცნობა ნებას გვაძლევს თამამად და გადაჭრით ვსთქვათ, რომ მისი წუხილი, მისი ტანჯვა და ქეჩენა არ არის დროებითი, მდაბალი და უღირსი გრძნობა — წარმოდგენით გამოწვეული. მიზეზი მისის „გულის ტანჯვისა“, მისის შემოქმედების „მღერის“ შესუსტებისა და თითქმის შეწყვეტისა, ზოგადია, ეროვნულია, მაშასადამე, წმინდა და უანგაროა. ეს არის სევდა და ვარამი ნამდვილი მოქალაქისა, ერთგული და თავდადებული ერის შვილისა, შეგნებულის და დაკვირვებულის კაცობრიობის წარმომადგენლისა. ეს სევდა გამოწვეული და ნაშობია ერის

¹ ი. გომართელი, რჩეული თხზულებანი, I, გვ. 350.

² იქვე, გვ. 351.

რა თქმა უნდა, ნ. ბარათაშვილის ამგვარ შეფასებას, რომ „ის არავის ებრძვის“, რომ ის მხოლოდ „სევდიანი ფილოსოფოსია“, თანამედროვე მკვლევარი ვერ დაეთანხმება.

ბედ-იღბლით, მისი მდგომარეობით, მისი წარსულის, აწყობის და მომავლის წარმოდგენით“¹.

კრიტიკოსი აღნიშნავს, რომ ბოლოსდაბოლოს ვაჟამ დასძლია ეს სევდა და „საზოგადოდ „სიმღერა“ თუმცა ნაღვლიანი და სევდიანია, თუმცა ჭმუნვა და ტანჯვა სჭარბობს მასში, მაგრამ მაინც არსებითად მხნე და ენერგიულია: უსასოებას, უიმედობას პოეტი არ დაუშინავებია“². რამ მისცა ძალა ვაჟას დაეძლია ეს სევდა? — „ეს ძალაა ის გაუწყვეტელი, უხილავი, მაგრამ ძლიერი სულიერი კავშირი, რომელიც არსებობს პოეტსა და მის დამბადებელ და აღმზრდელ სამშობლოს შორის“³.

ასეთივეა ა. ხახანაშვილის⁴, სიმ. ხუნდაძისა და ზოგიერთი სხვა ავტორის აზრიც, როდესაც ისინი ვაჟას სევდასა და ამ სევდის დაძლევაზე ლაპარაკობენ.

როგორც ვხედავთ, ამ მკვლევართაგან არც ერთს არ უთქვამს, რომ ვაჟას სევდა უსასოო პესიმიზმში გადაიზარდა, პირიქით, პოეტში იმარჯვებს მომავლის რწმენა და ოპტიმისტური ხილვა. ეს აზრი მკვეთრადაა გამოთქმული სხვა კრიტიკოსთა წერილებშიც. მაგალითად, ი. იმედაშვილი წერდა, რომ ვაჟა „ჩვენი ქვეყნის მომავალს ღრმა რწმენით შეჰყურებდა“⁵, ხოლო დ. კასრაძის სიტყვით, როგორც ერთხელაც აღვნიშნეთ, ვაჟას „პესიმიზმი ჯანსაღი პესიმიზმია! იგი თვით სიცოცხლის ძახილი გახლავთ, დაუშრეტელი ენერგიის ბუმბერაზი ტოკვა“; პოეტის ეროვნული სევდა ღრმაა, მაგრამ „ნუ იფიქრებთ, ვითომც ვაჟა სულით დაეცა და წინასწარვე პასიურად ხელი მოაწერა თავის სიკვდილს. რა ბრძანებაა! მაშინ რაღაი ვაჟა იქნებოდა, რაღა „რკინის მკვნეტელი“ მთის არწივი იქნებოდა, თუ ლეგიონ მელანქოლიკთა სიაში ჩაეწერებოდა! ვაჟა თვით მწუხარებაშიაც დევ-გმირია!“⁶.

ამასვე ამბობენ „ვინმე ფშაველი“⁷, სიმ. ხუნდაძე⁸ და სხვ.

ამ მხრივ არსებითად რევოლუციამდელ ქართველ კრიტიკოსთა საერთო აზრი გამოხატა კ. აბაშიძემ, როდესაც განაცხადა:

¹ ი. ვ ა რ თ ა გ ა ვ ა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 39.

² იქვე, გვ. 43.

³ იქვე, გვ. 44.

⁴ A. X a x a n o v, Очерки..., Литература XIX века, 1906, стр. 385;

⁵ „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 31.

⁶ გაზ. „საქართველო“, 1915, № 60.

⁷ გაზ. „თემი“, 1913, № 113.

⁸ გაზ. „სამშობლო“, 1915, № 143, 144, 147.

„ვაჟა სიცოცხლისა და ცხოვრების სიყვარულით აღსავსე მკო-
სანია; როგორც ყველა ჩვენი დიდი პოეტისათვის, მისთვის ჩვენს
მშვენიერსა და საუცხოვო ბუნებას ჩაუნერგავს ის დაუშრეტელი
გრძნობა აღტაცებისა, სიცოცხლისა და სიცოცხლის დამამშვენებე-
ლისა და შემამკობელის საგნისა და მოვლენისადმი, რომელიც შე-
ადგენს მთელის ჩვენის მწერლობის ნიშანდობლივ და მეტად ორი-
გინალურ თვისებას. მისთვის ბუნებას მხოლოდ მაშინ აქვს მნიშვე-
ნელობა, როცა იქ სიცოცხლე სდუღს და გადასდუღს და სრული
უფალია მსოფლიოსი“¹. რა თქმა უნდა, კ. აბაშიძეს არ გამოჰპარვია
ვაჟას სევდის ეროვნული და ზოგადადამიანური ხასიათი, მაგრამ,
კრიტიკოსის მართებული თქმით, მაშინაც კი, როდესაც პოეტი ადა-
მიანის სიცოცხლის ხანმოკლეობაზე ლაპარაკობს, — „სამსალას-კო
არ გასმევს და სიცოცხლეს-კი არ გიშხამებს, გულს სასიამოვნო მო-
მხიბვლელის კაეშნით გივსებს — თითქოს ბუნების დაუსაბამობა
ძლევა-მოსილი ნუგეში იყოს და ამ ჯავრის გამაქარვებელი“².

ვაჟა-ფშაველა და ხალხური შემოქმედება

რევოლუციამდელმა ქართულმა კრიტიკამ ხალხურ შემოქმე-
დებასთან ვაჟას დამოკიდებულების საკითხი უპირატესად იმ მხრივ
განიხილა, რომ ქართული ფოლკლორი წარმოადგენდა მწერლის
შემოქმედების თემატიკურ და სიუჟეტურ წყაროს. მაგრამ ამასთან
ერთად სალიტერატურო კრიტიკამ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების
ხალხურობის პრობლემაც წამოჭრა და ის მართებული თვალსაზრი-
სი განავითარა, რომელიც ჯერ კიდევ ბ. ბელინსკიმ ამგვარად ჩამო-
აყალიბა:

«...Народность есть не достоинство, а необходимое усло-
вие истинно художественного произведения, если под народ-

¹ კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, 1912, გვ. 204.

² იქვე, გვ. 210.

განსხვავებული აზრი აქვს გრ. რცხილაძეს, რომელსაც მიაჩნია, რომ „ვაჟა-
საუკეთესო დამასურათებელია ჩვენის თანამედროვე ინტელიგენციის აზრთა
წყობილებისა და სულიერ ვითარებისა“, რაც გულგატეხილობასა და უიმედო-
ბაში გამოიხატება. კრიტიკოსის სიტყვით, 60-იანი წლების უტილიტარიზმმა და
ჰუმანიზმმა თავისი დრო მოსჭამა, სკეპსისი გაძლიერდა, ახალი იდეალები და
მოქმედების გზა არ ჩანს. ამიტომ ვაჟა ბუნების წილს მიაშურებს და იქ
„ეძებს იმ თილისმას, რომელმაც სოფელი უნდა შეაყვაროს, გრძნობა გაუვსოს
და გული გაუმიდროს“ (გრ. რცხილაძე, „ვაჟა-ფშაველას ლირიკის ახალ-
პანგი“, გაზ. „ივერია“, 1901, № 31, 32).

ნოსტოზი უნდა იყოს ნათელი, რადგან მხოლოდ ასეთ შემთხვევაშია შესაძლებელი, რომ ერთი ერის მიერ მეორის წინააღმდეგ მოხდეს მართლიანი ბრძოლა. ამიტომაც უნდა ვთქვათ, რომ „ერთი ერის მიერ მეორის წინააღმდეგ მოხდეს მართლიანი ბრძოლა“¹.

ჯერ კიდევ ი. ნაკაშიძემ აღნიშნა ვაჟას პოეზიის მჭიდრო კავშირი ხალხურ შემოქმედებასთან. კრიტიკოსის სიტყვით, ეს ურთიერთობა იმდენად ორგანიულია, რომ მწერალი ზოგჯერ პირდაპირ იმეორებს ხალხურ შემოქმედების ნიმუშებს. საერთოდ კი, „ვაჟას შემოქმედება ხალხის შემოქმედებაზე ბევრათ უფრო მაღლა ჰქუხს და შვეწვარებს“².

ი. ვართაგავა აღნიშნავს, რომ ვაჟას თითქმის ყველა პოემას საფუძვლად უძევს ხალხური თქმულება. კრიტიკოსს ეს საძრახისად არ მიაჩნია, პირიქით, მისი სიტყვით, მსოფლიო ლიტერატურის ბევრი შედეგური ფოლკლორის ემყარება და ისეთი მწერლები, როგორც იყვნენ რუსთაველი, ჰომეროსი, შექსპირი, გოეთე, დანტე ხალხის გენიას მიმართავდნენ. აქვე ი. ვართაგავა იმ ცნობილ აზრს იმეორებს, რომ „პოეტის ძლიერება, მისი შემოქმედების სიგრძე-სიგანე, მისი გენიალობა უმთავრესად იმით განიზომება, თუ როგორ ისარგებლა მან არსებული მასალით: გადმოცემით, ზღაპრით, ისტორიული სიტუაციით; თუ როგორ გარდააქცია „ხელის ხელ საგოგმანებელ“ ობოლ მარგალიტად მარტივი, ბევრს შემთხვევაში პრიმიტიული ფაბულა, არაკი“³.

რაც შეეხება ვაჟას, მართალია, თავშეკავებით, მაგრამ ი. ვართაგავა მაინც ამბობს, რომ მწერალმა ვერ შეძლო ამდლებულიყო ხალხურ შემოქმედებაზე: „ვაჟამ კი თავს იღო მათი შემუშავება, ხელოვნურ ფორმაში ჩამოსხმა, მთლიან ნაწარმოებად გარდაქმნა. კარგი, ლამაზი და მხატვრულია ეს ცდა მგოსნისა, მაგრამ, სამწუხაროდ, მან, ჩვენის აზრით, მაინც ვერ მოახერხა, — ვერ ვიტყვით — ვერ შეძლო, — მათი რთულ, ღრმა და ფართო მხატვრულ ნაწარმოებებად გარდაქმნა-გადადღლება.“

ჩვენმა პოეტმა არამცთუ ვერ გაართულა ეს ქმნილება ხალხის ფანტაზიისა, არამედ მას თავიც ვერ დაუღწევია მისი ზეგავლენისათვის როგორც იდენის, ისე მომეტებულად ფორმის მხრით. როდე-

¹ В. Белинский, Собрание соч. в трех томах, I, 1948, стр. 135.

² ი. ნაკაშიძე, ვაჟა-ფშაველას პოეზია (კრიტიკული ცდა), „კვალი“, 1896, № 45, გვ. 809.

სწორედ ხალხურ შემოქმედებასთან მწერლის ურთიერთობის გარკვევისად აღნიშნა პირველად ი. ნაკაშიძემ ჰომეროსისებური და ჰომეროსის ბადალი ვაჟას პოეზიაში. ეს აზრი შემდეგ გაიმეორა დ. კასრაძემ (გაზ. „საქართველო“, 1915, № 60).

³ ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 108.

საც კითხულობთ ვაჟას პოემებს, თქვენ გგონიათ, რომ ვილატის/ ჟცვლელად ჩაუწერია ხალხში დარჩენილი ლამაზი თქმულებანი და თქვენდა დასატკობად დაუბეჭდიაო“¹.

ი. ვართაგავა იმასაც დასძენს, რომ ჩვენ ამას აპრიორულად ვამბობთ და, ვიდრე ხალხური მასალა არ ჩაიწერება და არ გამოქვეყნდება, მანამდე რაიმეს გადაჭრით თქმა ძნელიაო. და თუ გამოირკვევა, ვთქვათ, რომ ამ შემთხვევაში ხალხის დამსახურება მეტია, ვიდრე ვაჟასი, რა ვუყოთ, რაც მგოსნის პირად დიდებას დააკლდება, ის მისი სათაყვანებელი ერის გენიას შეემატებაო.

როგორც ცნობილია: ვაჟა-ფშაველა მკაცრად გამოეპასუხა ი. ვართაგავას ამ მსჯელობას და დამაჯერებლად უჩვენა, თუ რა ეკუთვნოდა ხალხს და რა იყო თვით მისი პირადი შემოქმედებითი ძიების ნაყოფი, როგორ შეჰქონდა დრამატიზმი მარტივ ხალხურ გადმოცემაში და, საერთოდ, როგორ აფართოებდა თქმულების მსოფლმხედველობრივსა და თემატიკურ ჩარჩოებს (იხ. „კრიტიკა ბ. ივ. ვართაგავასი“).

ი. ფერაძეს კი, ი. ვართაგავასაგან განსხვავებით, პირიქით, მიანიჩნია, რომ ვაჟამ არა მარტო გამოიყენა ხალხური გადმოცემები, არამედ ახალი პოეტური სული შთაბერა მათ და მკვეთრად გამოხატა ეროვნული იდეალები და მისწრაფებანი:

„ვაჟამ არ დასტოვა შეუმჩნეველად არც ერთი საყურადღებო ისტორიული გარდმოცემა, არც ერთი ღრმა აზროვანი ზღაპარი და მოვლენა, რომელიც კი დაცული იყო მის მთავორიანს სამშობლოში... ყოველს მათგანს, გარეგნობით მშრალს, შთაბერა პოეტური სული, — მის ჩონჩხს შეაბა არა თუ ხორცი, არამედ იგი განაცხოველა უკვდავი სულით და მოგვცა მრავალი მარგალიტი პოეტურ ნაწარმოებთა, რომელთა მეოხებით გამდიდრდა ქართული მწერლობა და გამომზეურდა ის კეთილნი გრძნობანი და მისწრაფებანი, რომლითაც დაჯილდოებულია ჩვენი ერი...“².

¹ ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 109.

² ი. ფერაძე, „ბახტრიონი“, პოემა ვაჟა-ფშაველასი, „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 20, გვ. 6.

გაკვრით შეეხო ხალხურ შემოქმედებასთან ვაჟას დამოკიდებულების საკითხს სიმ. ხუნდაძე: „მრავალი ჩვენი მგოსანი კვებადა თავის ფანტაზიას ხალხური ზღაპრებით, თვისებებითა და წარმოდგენებით; მაგრამ ყველაზე უფრო მათ შორის ვაჟა-ფშაველა სწვდა ხალხის „კოლექტიურ სულს“, მან ყველაზე უფრო კარგათ გამოკვება და ასაზრდოვა ჩვენს ლიტერატურაში თავისი მგოსნური ფანტაზია ხალხის მესხიერებაში შენახულ მითებითა და ლეგენდებით“ (გაზ. „სამშობლო“, 1915, № 143).

ვაჟა-ფშაველას სხვა პოემებთან ერთად ქართულმა კრიტიკამ ყურადღება მიაქცია „გველის მჭამელსაც“, რომლის დედამაზრი დიდად საცილობელი აღმოჩნდა მკვლევართათვის. ჯერ კიდევ ა. ხახანაშვილმა მიუთითა, რომ მინდია დაიღუპა მას შემდეგ, რაც ცხოვრების მოთხოვნილებებსა და მიწიერ სურვილებს დაემორჩილა: «Так погиб волшебник и чародей, благодетель и друг народа, лишившись божественного дара понимания духовных сил природы с того дня, как он заглушил в себе чувство жалости к одушевленной и неодушевленной твари и вступил на путь житейской суеты и земных вожделений»¹. დაახლოებით ამასვე ამბობს ა. ხახანაშვილი თავისი „სიტყვიერების“ ქართულ გამოცემაში: „ასე წახდა კაცი ბრძენი და მკურნალი, როცა მან ჩაიკლა გულში ბუნების სიყვარული და შელახა მისი სიფაქიზე და სილამაზე. ამგვარის შინაარსის ლეგენდა ცნობილია ალექსანდრე მაკედონელის ექიმზე (ლახმანი), რომელიც გველის შეჭმით გაბრძენდა და ბუნების საიდუმლოება გამოიცნო“².

დაახლოებით ასეთივე აზრი განავითარა კ. აბაშიძემ. მან მინდიას ტრაგედია საკუთარი რწმენის, იდეალის უარყოფაში დაინახა: „ამგვარად მეწვრილმანურმა შეხედულებამ სძლია მინდიას, ცხოვრების უმსგავსოებამ ჩაითრია. უღალატა თავის დიდსა და უცნაურ ნიჭს, უღალატა თავის ღმერთს, იდეალს, უღალატა თავის თავს, თავის პირადობას და კიდევ დაიღუპა სულითა და ხორციით... ამგვარად იღუპება ის, ვინც ღალატობს თავის თავს, თავის პირადობას, თავის „მეობას“ და თავის იდეალს, თავის ნიჭსა და გონებას. საზარელი, უმზგავსო და უბადრუკი მეწვრილმანური იდეალი და აზრი სძლევს მინდიას ზე-კაცს, ახალი ცხოვრების მახარობელს. იგი მსხვერპლია თავისისავე ნების სისუსტისა და ამიტომაც იღუპება“³.

კ. აბაშიძეს მიაჩნია, რომ „გველის მჭამელი“ „არის მშვენიერი დასურათება იბსენის დიდებულის პრინციპისა“. ეს პრინციპი კი იმას გულისხმობს, რომ „იყავ თავის თავად, ე. ი. ხელი შეუწყვე შენს პირადობას, შენს „მეობას“ (სიტყვაც ვაჟასია), და არას დაუმორჩილო იგიო, გარდა შენის ზრახვებისა, იდეალისა და გულისთქმისაო... თანაც ეს პოემა არის მეწვრილმანურის პრაქტიკულის

¹ А. Х а х а н о в, Очерки..., 1906, стр. 372.

² ა. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, 1913, გვ. 209.

³ კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 223—224.

ფიქრისა და უსახო უტილიტარიზმის დამგმობელი და საზინლო სურათი“¹.

კ. აბაშიძის ასეთი მსჯელობა ბევრისათვის საკმაოდ დამაჯერებელი აღმოჩნდა და მომდევნო ხანის ზოგიერთმა მკვლევარმა იგი კიდევ გაიმეორა.

კ. აბაშიძის აზრით, მსგავსი იდეა უძველეს საფუძვლად „გოგოთურ და აფშინასაც“, ოღონდ განსხვავება ისაა, რომ გოგოთური არ უღალატებს თავის იდეალს, ცხოვრების მაცდურ მოთხოვნილებებს არ აპყვება, — „აქ კი ნამდვილი გმირობა სძლევს იმიტომ, რომ გოგოთურმა არ უღალატა თავის თავს და თავის რწმენას“, — დაასკვნის კრიტიკოსი.

სხვაგვარად გაიგო და შეათვასა „გველის მჭამელის“ დედაზრი ი. ვართაგავამ. მისი სიტყვით, პოემის „...დედაზრი შემდეგია: „გამეცნიერება“ ადამიანისა, რა გზითაც უნდა მოხდეს ეს, განსაკუთრებულ „ჭკუას“ აძლევს მას და „გულის ხედვას და თვალებს, როგორც ბრმას და ყრუს, უხსნის“. გამეცნიერებული ადამიანი წვდება სიცოცხლის საიდუმლოებას“².

მაგრამ ეს ცოდნა, სასარგებლო სხვათათვის, თვით ამ ცოდნის მფლობელისათვის ტრაგედიის წყაროდ იქცევა, რადგან იწყება კონფლიქტი „გამეცნიერებული“ პიროვნების მისწრაფებებსა და ცხოვრებას შორის, იდეალი და სინამდვილე არ ემთხვევა ურთიერთს. ცოდნა ამავე დროს დიდი ტვირთიცაა და „მთელი მეორე და მესამე თავი პოემისა მგოსანმა იმ ძველთაძველის, მაგრამ მარად ახალი აზრის მხატვრულად ხორც-შესხმას მოახმარა, რომ „დიდს სიბრძნეში დიდი მწუხარებაც არის“³. და ეს სავსებით მოსალოდნელია, რამდენადაც „გამეცნიერებული“ პიროვნება უფრო ნათლად ხედავს ადამიანის, საზოგადოებისა და ბუნების უღრმეს კავშირებს. სასურველი ჰარმონიის დარღვევა ასეთ პიროვნებაზე უფრო მოქმედებს და ეს არის ერთი მიზეზი მისი ტრაგედიისა. მაგრამ „მინდიას ეს თეორეტიული, ასე თუ შეიძლება ითქვას, ტრაგედია სულისა ორკეცდება ოჯახურ და საზოგადოებრივ ურთიერთობის

¹ კ. აბაშიძე, ეტიუდები, II, გვ. 224.

რომ მინდიას ტრაგედიის მიზეზია საკუთარი რწმენის ღალატი, ეს აზრი გაკვრით ი. გომართელმაც გამოთქვა (იხ. ამავე ნარკვევში თავი — „ვუჯას მსოფლმხედველობის საკითხი“).

² ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 110.

³ იქვე, გვ. 115.

და თანხმობითი ცხოვრების დარღვევის და უარყოფის წყალობით¹ რაც უნდა ამალდეს პიროვნება, საბოლოოდ ის ვერასოდეს მოწყდება ოჯახს, საზოგადოებას და ვერ გაუძლებს მიწიერ მოთხოვნილებათა შემოტევას, იგი დაიღუპება, — „ამის ცოცხალ მაგალითს მინდია წარმოადგენს“. კრიტიკოსს მიაჩნია, რომ „მინდიას იდეალი ცხოვრების და მოქმედებისა უტოპიური ხასიათისაა, ცხოვრების რეალურ ვითარებაზე არ არის დამყარებული, ასე წარმოდგინეთ, თითქმის ზღაპრული ხასიათისა“². ამ აზრს ი. ვართაგავა შემდეგაც ავითარებს და ფიქრობს, რომ ასეთი უნდა იყოს თვით ავტორის პოზიციაც მინდიას მიმართ.

„მინდიას სახე თავისი მხატვრული სირთულით და ღირსებით ბევრად ჩამოუვარდება ალუდა ქეთელაურს. ჩვენ მინდიას სახეს ვუყურებთ, როგორც სიმბოლოს, მთელ პოემას, როგორც ალეგორიას, როგორც ერთგვარ ხერხს და მანერას განყენებული აზრის განსახორციელებლად და არა როგორც დადებითი, იდეალური და სასურველი აზრ-შეხედულების გამოსახვას. გვგონია, რომ თვით ავტორსაც სხვა აზრით არ შეეძლო მინდიას ტიპის შექმნა. მართლაც, ვინ იტყვის, ან ვის შეუძლია სთქვას, რომ მინდია რეალური ტიპია, რომ ცხოვრების სასურველ სინამდვილეს წარმოადგენსო“³.

კრიტიკოსის ღრმა რწმენით მინდიას მსგავსი მეოცნებე, „გრძნეული“ ადამიანები დაღუპავდნენ ქვეყანას:

„მაღლობა ღმერთს, რომ კაცობრიობა ჩაღვინებულა ჭკუის და გონების ადამიანებისაგან არის შემდგარი და არა მინდიასთანა გალუცინაციით და „გრძნეულობით“ შეპყრობილ პირებისაგან, თორემ ადამიანთა ცხოვრება შეწყდებოდა, დედამიწა დაცარიელდებოდა ადამიანისაგან და გახდებოდა მხოლოდ ნადირთა და ფრინველთა სათარეშოდ!“⁴

ამიტომ, ბუნებრივია, რომ კრიტიკოსის სიმპათია ჩაღვინების მხარესაა, იგი მიაჩნია „ცხოვრების ფილოსოფიის“ გამომხატველად. მისი აზრით, ვაჟამაც ჩაღვინა ამ მხრივ დაუპირისპირა მინდიას: „ჩაღვინაში ჩვენმა მგოსანმა დაგვიხატა ტიპი ნამდვილი რაციონალისტისა, რომელიც ცხოვრებას და მის ვითარებას ზომავს და აფასებს საღი გონების ჩაგონებით და ანგარიშს უწევს ნამდვილ რეა-

¹ ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, I, გვ. 115.

² იქვე, გვ. 117.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 118.

ლურ ცხოვრებას და არა იმას, რაც სურს იყოს და რაც ეჩვენება მეოცნებე იდეალისტებს“¹.

რა თქმა უნდა, ი. ვართაგავა ამარტივებს საკითხს, იდეალისტების თავგანწირულ ადამიანს განაქიქებს და მას ცხოვრების პრაქტიკულ ინტერესებს უპირისპირებს. ცხადია, თვით პოემაში ასე უბრალოდ არაა გადაწყვეტილი ეს საკითხი. მრავალმა დაღუპულმა მინდიამ განაპირობა კაცობრიობის მომავალი. და რა იქნებოდა ცხოვრება, კაცობრიობა მხოლოდ „ჩაღვნიანთა ჭკუისა და გონების ადამიანებისაგან რომ იყოს შემდგარი“?

ი. ვართაგავა ამავე ასპექტში განიხილავს მზიას სახეს და აღნიშნავს, რომ იგი არა ჰგავს გოგოთურის „უჭკუო“ ცოლს, რომელიც ქმარს ძარცვა-გლეჯისაგან მოუწოდებს. მზია „ძველი ქართველი დედების ნამდვილი ტიპიური წარმომადგენელია“, „ამ უჩინარმა დედებმა, რომლებიც მხოლოდ აზრიანად უვლიდნენ კერას და „დაუჩავვრელად“ ზრდიდნენ შვილებს, შეჰქმნეს ჩვენი გმირული ისტორია, დიდება და სახელი საქართველოს მხედრობისა და ძლიერება ქართველის ხმლისა!...“².

კ. აბაშიძის მსგავსად მსჯელობს ვლ. ბ-ძე, როდესაც „გველის მჭამელის“ იდეაზე ლაპარაკობს. იგი აღნიშნავს, რომ მინდიაში ურთიერთს ებრძვის ამადლებული იდეალი და „ვიწრო პრაქტიკული და წვრილმანური იმპერატივები ყოველდღიური ცხოვრებისა“. პოემის იდეა არ არის ახალი, „სამაგიეროდ სრულიად ახალი და ორიგინალურია მისი დამუშავება“. მინდიას ანტიბოღია მისი მეუღლე მზია, — „მინდია, თუ გამომსახველია ადამიანში მაღალი და იდეალური მისწრაფებების, მისი ცოლი, პირიქით, განხორციელება ადამიანის მეწვრილმანური ბუნებისა“³. მინდიას ტრაგედია საკუთარი იდეალის დაღატის შედეგია.

კრიტიკოსის აზრით, „გოგოთურ და აფშინაშიც“ იგივე თემაა დამუშავებული, მაგრამ აქ პოემის გმირი გოგოთური გამოდის გამარჯვებული, რადგანაც მტკიცედ იცავს თავის რწმენას და ამ მხრივ იგი მთლიანი პიროვნებაა. განსხვავებით ი. ვართაგავასაგან, ვლ. ბ-ძეს მიაჩნია, რომ „...მთელი სიმპატია ავტორის იმათკენ არის, ვინც უარყოფს მეწვრილმანურ, ეგოისტურ ცხოვრებას და მტკიცეთ იცავს ბოლომდის თავის რწმენას“⁴.

1 ი. ვართაგავა, კრიტიკული წერილები, II, გვ. 116.

2 იქვე, გვ. 122.

3 ვლ. ბ-ძე, ვაჟა-ფშაველა, გაზ. „თანამედროვე აზრი“, 1915, № 127.

4 იქვე.

იმ პირთა საწინააღმდეგოდ, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ „იდეალი პოეტის ბუნდოვანია და არ ვიცით რომელ ღმერთებს ემსახურება იგიო“, კრიტიკოსი დამაჯერებლად აცხადებს:

„მართალია, ვაჟას არა აქვს თავის ნაწარმოებებში დასახული კონკრეტული იდეალი, მაგრამ მის სიმბოლოს მკითხველი თვითონ აძლევს განსაზღვრულ შინაარსს. ესთეტიკური და საზოგადოებრივი მნიშვნელობა მისი პოეზიის ამით არას კარგავს.

საყურადღებოა აგრეთვე ისიც, რომ პოეტის ნაწარმოებებში თქვენ ყველგან ხედავთ მოძრაობას, ბრძოლას და პრინციპებისა და გმირების ერთმანეთთან შეჯახებას.

ამით პოეტი აღუძრავს მკითხველს, გარდა ღრმა ესთეტიურ ემოციებისა, მხურვალე თანაგრძნობას და სიმპათიას რწმენის სიმტკიცისადმი და აგრეთვე ბრძოლის საჭიროების შეგნებას¹.

ასეა წარმოდგენილი ძირითადი საკითხების მიხედვით ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება რევოლუციამდელ ქართულ კრიტიკაში. შეიძლება ითქვას, რომ სალიტერატურო კრიტიკა ვაჟას მიმართ არასოდეს გულგრილი არ ყოფილა და, დაწყებული XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან, ე. ი. თითქმის ვაჟას სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლის დროიდან, ვიდრე მის გარდაცვალებამდე, ინტერესი მწერლის შემოქმედებისადმი არ შენელებულა. ასე რომ, თვით ვაჟას სიცოცხლეშივე შეიქმნა საკმაოდ ვრცელი კრიტიკული ლიტერატურა, რამაც ამჟამად, თავმოყრის შემდეგ, მოზრდილი ტომი შეადგინა².

ვაჟასდროინდელი ქართული კრიტიკის უეჭველი დამსახურებაა, რომ მან მეტ-ნაკლები სისრულით გამოკვეთა მწერლის შემოქმედების ძირითადი ტენდენციები, პრობლემები და ვაჟას მხატვრული აზროვნების ზოგიერთი თავისებურებაც აღნიშნა (ვაჟას მხატვრული მეთოდისა და მიმართულების საკითხი, მსოფლმხედველობა, ბუნების გრძნობა, პატრიოტიზმი, ვაჟა — ეროვნული მწერალი, პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის მოტივი, ვაჟა და

¹ ვლ. ბ-ძე, ვაჟა-ფშაველა, გაზ. „თანამედროვე აზრი“, 1915, № 127.

ვაჟას ზოგიერთი პერსონაჟის დახასიათება ქართველი კრიტიკოსების მიერ მოცემულია ჩვენი შრომის სხვა თავებშიც („პატრიოტული მოტივი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში“, „პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის საკითხი“).

² ამ მხრივ საყურადღებოა ი. ბოცვაძის მიერ გამოცემული ქრესტომათია — „ვაჟა-ფშაველა ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში“, I, 1955, შესავალი წერილითა და შენიშვნებით.

ზალხური შემოქმედება, ვაჟა და ქართული მწერლობა, სიცოცხლის, სიკვდილისა და სიყვარულის პრობლემა, ვაჟას ოპტიმიზმი, ვაჟას საბავშვო მწერალი, ვაჟას ენა, ვაჟა ეპიკოსი, შინაარსისა და ფორმის მთლიანობა, შეფარული ტენდენცია, მეტაფორიზაციის ნიჭი, სიმბოლურ-ალეგორიული ხერხი და სხვ.).

მართალია, ვაჟას შემოქმედების თაობაზე ბევრი უმართებულო შეხედულებაც გამოითქვა და სალიტერატურო კრიტიკამ ზოგიერთი საკითხის არამც თუ სათანადოდ დახასიათება და გადაწყვეტა, არამედ წამოჭრაც ვერ შეძლო, მაგრამ მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ვაჟა უკვე სიცოცხლეშივე აღიარეს დიდ შემოქმედად, ეროვნულ მწერლად, გენიოსად, რომელმაც უდიდესი ძალით გამოხატა ერის სულიერი ფიზიონომია, მისი თავისებურებანი, მისი მისწრაფებანი.

ცხადია, ვაჟასდროინდელი ქართული კრიტიკის ნაკლია ისიც, რომ ამ პერიოდში თითქმის არ გვხვდება პაექრობა მწერლის გარშემო (მხოლოდ თვით ვაჟა ეკამათება თავის კრიტიკოსებს — პ. მირიანაშვილს, ი. ვართაგავას და სხვ.), მიუხედავად იმისა, რომ პოლემიკა ქართული კრიტიკის უკვე დამახასიათებელი ნიშანი იყო და განსხვავებული შეხედულებანიც არსებობდა ვაჟას შესახებ. სამაგიეროდ ყველა თვალსაჩინო კრიტიკოსი ერთსულოვნად აღიარებდა ვაჟას პოეზიის მომხიბვლელობას და, ამ მხრივ, მათ საფუძველი ჩაუყარეს ვაჟას ნამდვილ დაფასებას.

ქართულ კრიტიკას თითქმის არ განუხილავს ვაჟას შემოქმედების ზოგიერთი მხარე (ლიტერატურული წერილები, პუბლიცისტიკა, დრამატურგია), კრიტიკოსები ძირითადად ლირიკასა და პოემებს ეხებოდნენ. უეჭველია, ქართულმა კრიტიკამ ვერ შეძლო ვაჟას, როგორც ხელოვანის, სათანადო დახასიათება. მაგრამ უნდა ითქვას ისიც, რომ ვაჟას მხატვრული ფენომენის ყოველმხრივი ჩვენება დღესაც კი ვერ მოხერხდა. და, საერთოდ, რომელი დიდი ხელოვანი შეუფასებია სრულად მის თანამედროვე კრიტიკას? ვაჟასდროინდელი ქართული კრიტიკის დამსახურებად ისიც კმარა, რომ მან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შეძლო წარმოედგინა მწერლის შემოქმედების ძირითადი ტენდენციები და პრობლემები, მიიჩნია იგი დიდ შემოქმედად და ა. შ. ამით ვაჟასდროინდელმა სალიტერატურო კრიტიკამ უეჭველად საფუძველი ჩაუყარა მწერლის შემოქმედების შემდგომ მეცნიერულ შესწავლას.

იუზა ევზენიძე

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი ისტორიისათვის

I. რამდენადაც ხელოვნების ყოველი ნიმუში სხვათაგან გამო-
რჩეული, ე. ი. ინდივიდუალური ფაქტია, ამდენად თავისთავად
იგულისხმება ასეთ ფაქტებზე მოპოვებულ დაკვირვებათა განზოგა-
დების სიძნელე. თუ რამდენადმე მაინც ხერხდება ცალკეულ ნაწარ-
მოებზე ამა თუ იმ მწერლის მუშაობის გათვალისწინება, გაცილე-
ბით ძნელია შინაგანი კავშირების დაძებნა სხვადასხვა პერიოდსა
და ვითარებაში შექმნილ თხზულებათა შორის. ამითაც აიხსნება ის
გარემოება, რომ ერთი და იგივე მწერალი სხვადასხვა მკვლევარისა
და ისტორიკოსის ნაშრომში განსხვავებული შემოქმედებითი სახით
წარმოგვიდგება.

ძნელია იმის გათვალისწინება, თუ რამდენად მოხერხდება ხე-
ლოვანთა შემოქმედებით პროცესებზე დაკვირვების განზოგადება.
მაგრამ, როგორც არ უნდა იყოს, მწერლის შემოქმედებითი პროცე-
სები ჩვენთვის საინტერესოა არა მხოლოდ თავისი რეზულტატით,
ე. ი. უკვე მზად მოცემული ნაწარმოებით, არამედ საინტერესოა ის
თავისი შინაგანი რაობით, იმით, რასაც ერთი, — და შეიძლება მთა-
ვარი, — განმსაზღვრელი ფაქტორის როლიც კი ეკუთვნის ასეთი
რეზულტატის მიღებაში. ამიტომ ახლაც აქტუალურად დგას ოდით-
განვე უაღრესად საინტერესოდ და მნიშვნელოვნად მიჩნეული სა-
კითხი — რ ა ა რ ი ს ა ნ უ რ ო გ ო რ ი ა შე მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი თ ი
პ რ ო ც ე ს ი?

ლიტერატურათმცოდნეობა ჯერ კიდევ შორსაა უპასუხოს ამ
კითხვას. მაგრამ მას არ შეუძლია ხელი აიღოს ამ საკითხის კვლე-
ვაზე, რადგან ეს იქნებოდა უარის თქმა ლიტერატურათმცოდნეო-
ბის, როგორც მეცნიერების არსებობაზე. და ეს იმიტომ, რომ ლი-
ტერატურული ფაქტის განხილვა არ შეიძლება შემოიფარგლოს

მხოლოდ წერილობითი ძეგლის ანალიზით იმ პირობათა გათვალისწინებლად, რამაც შესაძლებელი გახადა ამ ძეგლის არსებობის ამის გარეშე ანალიზიც არ იქნება ასე თუ ისე დამაკმაყოფილებელი. როგორც ენათმეცნიერი იკვლევს ბგერათა ფიზიოლოგიურ საფუძველს, ბგერათა წარმოქმნის პირობებს, მიუხედავად იმისა, რომ ცალკე არსებობენ სათანადო მეცნიერებანი, ასევე ლიტერატურათმცოდნეობამაც, რასაკვირველია, უნდა შეისწავლოს შემოქმედების განმსაზღვრელი პირობები, რომლებიც თავის მხრივ შეიძლება წარმოადგენდეს სხვა დისციპლინების (მაგალითად, ფსიქოლოგის, ესთეტიკის და ა. შ.) ინტერესის საგანსაც.

* * *

ხელოვანის შემოქმედებითი ისტორიის ერთ-ერთ წყაროდ ხელოვანის თვითდაკვირვებებს, თვითანალიზებს მიიჩნევენ.

შემოქმედებითი ისტორიის გასათვალისწინებლად უაღრესად საინტერესოა მწერლების დღიურები, მკითხველთათვის გამიზნული განმარტებანი¹. ლიტერატურათმცოდნეობა თვით ხელოვანთა ისეთ განმარტება-ანალიზებსაც იცნობს, რომელთა ღირებულება გამოკვლევის დონეს აღწევს².

ლ. ტოლსტოის მუშაობის პროცესის აღსადგენად მის თხზულებათა „შავებს“ მიმართავენ³. თ. დოსტოევსკისა და გ. ფლობერის შემოქმედების რაობის ცხადსაყოფად მათ პირად წერილებსაც ეყრდნობიან⁴.

ამას გარდა, პირდაპირ ზღვა მასალის სახით გვხვდება მწერალთა ნაამბობი თავიანთი შემოქმედებითი მუშაობის შესახებ⁵. რასა-

¹ აქ მაგალითისათვის დავასახელებთ: И. Эккерман, Разговоры с Гете, перевод с немецкого, 1905; Л. Толстой, Отрывок из черной редакции эпилога «Войны и мира», сб. «Л. Толстой о литературе», М., 1955; Р. Роллан, От Жан-Кристофа до Кола Брюньона, Собр. соч., т. 14, 1958 და ა. შ.

² მხედველობაში გვაქვს იმ რიგის წერილები, როგორიცაა, მაგალითად, ვ. მაიაკოვსკის «Как делать стихи».

³ Н. Гудзий, Как работал Л. Толстой, 1936; Л. Мышкова, Мастерство Л. Н. Толстого, М., 1958.

⁴ Ф. Достоевский, Письма, т. I—II, под редакцией А. С. Долинина; Г. Флобер, Собр. соч., т. VII, Письма, перевод с французского, М., 1937.

⁵ И. Бунин, Происхождение моих рассказов, Как я пишу, Собр. соч., т. 9, 1967; Сомерсет Моэм, Заметки о творчестве, ж. «Вопросы литературы», 1966, № 4; Т. Манн, Художник и общество, пере-

კვირველია, ქართულ სინამდვილეშიც მოიპოვება, — მართალია, არასაკმაო სიუხვით, მაგრამ მაინც — ანალოგიური მასალები. ასეთია, მაგალითად, დავით კლდიაშვილის ნაამბობი, დაწერა მან „სოლომან მორბელაძე“, „წრფელი გული“, „სამანიშვილის დედინაცვალი“¹. ჩვენთვის ამჟამად განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონეა ვაჟა-ფშაველას „Pro domo Sua“, „წერილები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“, „პასუხი ბ. ივ. ვართაგავას“², თანამედროვე ქართველ მწერალთაგან საკუთარი შემოქმედებითი პროცესების სხვადასხვა მხარეს შეეხენ კონსტანტინე გამსახურდია³, მიხეილ ჯავახიშვილი⁴, სერგო კლდიაშვილი⁵ და სხვანი. ეს ერთი ეხრივ. მეორე მხრივ, ხელოვანთა შემოქმედებითი პროცესის ცხადსაყოფად არაერთი გამოკვლევა დაწერილა. კვლევა ძირითადად ორი ხაზით მიემართებოდა და მიემართება.

პირველ ყოვლისა, იგი ეყრდნობა ტექსტოლოგიურ დაკვირვებათა მონაპოვარს, იმას, თუ რა სახე ჰქონდა ნაწარმოებს თავდაპირველად და რა ცვლილებები განიცადა მან საბოლოო სახის მიღებამდე. ამ რიგის დაკვირვებები, რასაკვირველია, საგულისხმო მონაცემებს შეიცავს.

ჩვენთვის საინტერესო ტექსტუალური კვლევა-ძიების თვალსაზრისით ქართულ სინამდვილეშიც საყურადღებო შრომები არსებობს. მრავალ გამოცემას ერთვის ნაწარმოებთა ვარიანტები, სადაც აღნუსხულია ცალკეულ სწორებათა შემთხვევები, აგრეთვე თანდართულია შენიშვნები და გამომკემელთა ნარკვევები. თხზულებათა ვარიანტებზე დაკვირვებისას, მათში მწერლის მიერ შეტანილი

вод с немецково, Собр. соч., т. 10; Статьи (1929 — 1955) под редакцией Н. Вильмонта и Б. Сучкова, М., 1961; ე. ჰემინგუეი, ლიტერატურული ოსტატობის შესახებ, თხზ., ტ. 5, ქართული თარგმანი ვ. ჰელიძისა; М. Горький, Литературные портреты, М., 1963. ასეთივე მასალა ბევრ სხვა მწერალთანაც გვხვდება, იქნება ეს ვ. ბრიუსოვი, ა. ბლოკი, ა. ტოლსტოი. თუ სხვა. იხ. კრებ. «Русские писатели о литературном труде», т. 4, 1956.

¹ დ. კლდიაშვილი, „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, თავი XIV, თხზ., ტ. II, 1952.

² ვაჟა-ფშაველას დასახელებული წერილები და აგრეთვე ვაჟას პოეტურ გამონათქვამებში მოქცეული ამ რიგის თვითდაკვირვებები იხ. კრებულში „ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“, თბ., 1967.

³ კ. გამსახურდია, „როგორ ვწერ?“ კრიტიკა, Essays, II, 1959.

⁴ მ. ჯავახიშვილი, „როგორ ვმუშაობ“ და „როგორ იწერებოდა „არსენა მარაბდელი“, თხზულებანი, ტ. VI, 1964.

⁵ საუბარი იუბილართან, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1969 წლის 10 იანვარი, № 2 (1639).

ცვლილებების გათვალისწინებით მრავალ სხვა საკითხთან ერთად, შესაძლებელი ხდება იმის გარკვევა, საგანგებოდ ცდილობს თუ არა მწერალი თავისი მსოფლმხედველობისა და ენობრივი გრძნობის შესაბამის ფორმათა გამოძებნასა და განმტკიცება-დაცვას.

ხელნაწერები და ე. წ. „შავები“ საშუალებას იძლევა მწერალთა წარმოსახვის სფეროში მიმდინარე პროცესებთან მისაახლოებლად. აქ, ხშირად უფრო მკაფიოდ ჩანს ავტორის განცდათა მიმდინარეობის თავდაპირველი სახე. ავტოგრაფთა ვარიანტების მნიშვნელობა შემოქმედებითი ისტორიისათვის იმაში მდგომარეობს, რომ ხელნაწერებზე დაკვირვების შედეგად დანახულ უნდა იქნას მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი ხელოვანზე გარეგანი ფაქტორების შემოქმედებასა და მისი შინაგანი გამოვლენის ფორმაზე. ეს კი ერთგვარად მიგვითითებს მწერლის შინა და გარე სამყაროთა ურთიერთმიმართებაზე.

შემოქმედებით პროცესთა გასარკვევად დიდი მნიშვნელობა აქვს მწერალთა თხზულებების ავტოგრაფული ვარიანტების განხილვას; მათი შესწავლა უკეთ გაგვითვისისწინებს კონკრეტულ შემოქმედებით პროცესთა რაობას.

მაგალითად, ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ვარიანტებზე დაკვირვება პ. ინგოროყვას საფუძველს აძლევს აღნიშნოს, რომ „ილიას თავდაპირველად ერთი ნაწარმოების სახით ჰქონდა მოაზრებული „კაცია ადამიანი?!“, „გლახის ნამბობი“ და „კაკო ყაჩაღი“. მოთხრობაში „კაკო“ გაერთიანებულია ამ სამი ნაწარმოების სიუჟეტი, წარმოდგენილია „კაცია-ადამიანის?!“ პირველი ესკიზი“¹.

ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფებზე დაკვირვება ქმნის იმის შესაძლებლობას, რომ საეჭვოდ მიიჩნიონ აზრი ნ. ბარათაშვილის ენობრივი კონსერვატიზმის შესახებ².

გრ. ორბელიანმა პოემა „სადღეგრძელოს“ ბოლო ვარიანტს გარკვეული მოვლენებისაგან მიღებული უშუალო შთაბეჭდილების შედეგად, ჩაუმატა ზოგიერთი სტროფი, რომელიც ნაწარმოებს აზრობრივად აზუსტებს³.

იმის მრავალი ნიმუში აქვს მოყვანილი პრ. კეკელიძეს, თუ

¹ იხ. ი. ჭავჭავაძე, თხზ. სრ. კრებული, თბ., 1951, ტ. I, პ. ინგოროყვას შესავალი ნარკვევი — „ილია ჭავჭავაძე“, გვ. XXIX—XXX.

² გრ. კიკნაძე, „როგორ მუშაობდა ნ. ბარათაშვილი“, წიგნში, მეტყველების სტილის საკითხები, თბ., 1957, გვ. 213 — 223.

³ ჯ. ჭუმბურიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის და კრიტიკის ისტორიიდან, თბ., 1958, გვ. 324-342.

ლექსის მხატვრული დახვეწის მიზნით როგორ ჰქმნიდა აკაკი წერეთელი ცალკეული სტროფის რამდენიმე ვარიანტს¹.

თავისთავად ცხადია ტექსტოლოგიურ ძიებათა მნიშვნელობა, მაგრამ, გარდა ამისა, შემოქმედებითი პროცესის გაანალიზების საჭიროებამ რიგი თეორიული საკითხის განხილვა მოითხოვა. ამ მხრივაც, მართალია, არათანაბარი ღირებულების, მაგრამ დიდძალი ლიტერატურა შეიქმნა. სპორადულად გამოთქმულ შეხედულებებზე რომ აღარ შევჩერდეთ და მხოლოდ სისტემური განხილვის ცდებს მივაქციოთ ყურადღება, დავინახავთ, რომ ამ საკითხს, — შემოქმედებითი პროცესის, როგორც ასეთის, რაობის საკითხს, — ადრეც ეძღვნებოდა და ამჟამადაც მრავალი გამოკვლევა ეძღვნება².

შემოქმედებითი პროცესის ბუნება საგანგებო ინტერესის საგნად ფსიქოლოგებმა და ესთეტიკოსებმა აქციეს. მეცნიერთა ერთი რიგი იმის დამტკიცებას ცდილობდა, რომ ხელოვანი თავიანთი ქარაქტეროლოგიური თავისებურებებით დიდად გამოირჩევიან ჩვეულებრივ ადამიანთაგან და შეიძლება კიდევ უპირისპირდებიან მათ.

ახლა ძნელი აღარაა იმის ჩვენება, თუ რამდენად მიუღებელია ამ ავტორთა შეხედულებანი. მართალია, ლიტერატურული შემოქ-

¹ პრ. კეკელიძე, აკაკი წერეთლის ისტორიული პოემები, „თორნიკე ერისთავი“ და „ნათელა“, ტექსტოლოგიური გამოკვლევა, თბილისი, 1962, გვ. 54 — 55.

² ამ საკითხზე საყურადღებო აზრები აქვს გამოთქმული პლატონს და არისტოტელეს. იხ. «Античные мыслители об искусстве», 1938, стр. 70—144. არისტოტელე, პოეტიკა, პროფ. ს. დანელიას თარგმანი და წინასიტყვაობა, 1944, გვ. 36.

Гегель, Лекции по эстетике, Собр. соч., т. XII.

А. Фуллье, Темперамент и характер, перевод с французского, М., 1896; Т. Рибо, Опыт исследования творческого вообращения, перевод с французского, М., 1901.

А. Бергсон, Творческая эволюция, Собр. соч., т. I, перевод с французского, 1911; З. Фрейд, Психологические этюды, Поэт и фантазия, перевод с немецкого, 1912.

Н. Бердяев, Смысл творчества, Опыт оправдания человека, М., 1916.

Б. Кроче, Интуиция и выражение, კრებულში: «Современная книга по эстетике», перевод с английского, М., 1957.

იხ. აგრეთვე ამავე კრებულში: Кристофер Колдуэлл, Поэтическое воображение.

И. Кон, Общая эстетика, перевод с немецкого, М., 1921.

Н. Гартман, Эстетика, перевод с немецкого, М., 1958.

მედება სულის აქტივობის უმაღლესი სფეროა და ძნელია მისი ჩვეულურივ ენაზე თარგმნა, ძნელია ეს თვით ხელოვანთათვისაც რომელთაც არც მოეთხოვებათ „გრძნობათა კრიტიკოსობა“ (გროსთე), მაგრამ აქედან სრულიადაც არ გამომდინარეობს დასკვნა, რომ ამათა ხელოვანის შემოქმედებით საიდუმლოებათა წვდომის ყოველგვარი ცდა.

ინტუიტიური თეორიების ჩამოყალიბებისა და განსაკუთრებით გავრცელების შემდეგ უკვე მტკიცედ მოიკიდა ფეხი აზრმა, რომ შემოქმედის მუშაობა ინტუიციას ემყარება. მაგალითად, ბენედეტო კროჩეს თქმით „სული ინტუიტიურად მოქმედებს მხოლოდ შემოქმედებაში“¹. ასეთ შეხედულებას თავისთავად მივყავართ იმ აზრამდე, რომ არამც თუ ძნელია შემოქმედებითი პროცესის გადმოცემა ინტელექტის ენით, არამედ ეს პრინციპულად შეუძლებელიცაა, რადგან, ანრი ბერგსონის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ინტუიცია და ინტელექტი ცნობიერების მუშაობის ორ საპირისპირო მიმართულებას წარმოადგენენ. ინტუიცია მიედინება თვით ცხოვრების მიმართულებით და მის თანახმად, ინტელექტი კი მის საპირისპიროდ“².

იმ ესთეტიკოსებსაც კი, რომლებიც ინტუიტივიზმის პოზიციაზე არ დგანან, აეჭვებთ შემოქმედებითი პროცესის წვდომის შესაძლებლობა. მაგალითად, იონას კონის აზრით შემოქმედებითი პროცესი „თითონ ხელოვანისთვისაც შეუღწეველია. გულმოდგინე ანალიზის დროს, მან შეიძლება მოძებნოს, თუ რა სახით განვითარდნენ მასთან ნაწარმოების ელემენტები, მაგრამ როგორ და რატომ სწორედ მოცემულ დროში წარმოსდგა მათგან ერთიანობა, ეს მისთვის (ხელოვანისათვის — ი. ე.) გაუარკვეველი რჩება“³.

ნ. ჰარტმანი უფრო მკაფიოდ წერს: „არაფერია იმაზე ბნელი და იღუმალი, ვიდრე შემოქმედი მხატვრის მოქმედებაა. თვით გენიოსის გამონათქვამები საკუთარი მოქმედების შესახებ ძალიან ცოტა რამეს გვეუბნება საქმის არსის გასაგებად. უმრავლეს შემთხვევაში ეს გამონათქვამები გვიმტკიცებენ მხოლოდ იმას, რომ მანაც სხვებზე მეტი არ იცის იმ საოცრებათა შესახებ, რომლებიც მასშია (ხელოვანში — ი. ე.) და მის მიერ ხორციელდება“⁴.

¹ Б. Кроче, Интуиция и выражение, сб. «Современная книга по эстетике», перевод с английского, М., 1957, стр. 173.

² А. Бергсон, Творческая эволюция, перевод с французского, стр. 236.

³ И. Кон, Общая эстетика, перевод с немецкого, М., 1921, стр. 145.

⁴ Н. Гартман, Эстетика, перевод с немецкого, М., 1958, стр. 23.

ნ. ბერდიაევი შემოქმედებითი ფაქტის წარმომავლობას იდეალურად მალე მისაგვს, როცა წერს: „შემოქმედება არის ის, რაც მოდის შიგნიდან, აუხსნელი და უძირო სიღრმიდან და არა მსოფლიო გარდუვალობისაგან. სურვილი გავხადოთ შემოქმედებითი აქტი გასაგები, მოვუძებნოთ მას საფუძველი, თავისთავადაა უკვე მისი ვერ გაგება“¹.

შემოქმედებითი პროცესის შეფასებისადმი ასეთი მიდგომით ეს ავტორები უპირისპირდებიან ჰეგელის თვალსაზრისს, რომლის თანახმადაც: „უგუნურებაა ვიფიქროთ, რომ ისეთი პოემები, როგორც ჰომეროსისა, პოეტის მიერ შექმნილია ძილში. მოფიქრების, დახარისხების, გარჩევის გარეშე ხელოვანს არ შეუძლია იმ მასალის ათვისება, რომელიც უნდა გააფორმოს და სისულელეა ვიფიქროთ, თითქოს ნამდვილმა ხელოვანმა არ იცის რას აკეთებს“².

დიდი იყო ამავე რიგის საკითხებისადმი ინტერესი XIX საუკუნის რუსულ ლიტერატურულ კრიტიკასა და ესთეტიკურ ნააზრევში. კერძოდ, მხედველობაში გვაქვს ბ. ბელინსკისა და ნ. ჩერნიშევსკის შეხედულებანი.

წერილში „ალექსანდრე პუშკინის თხზულებანი“ (სტატია მე-5), ბ. ბელინსკი კონკრეტულ მასალასთან კავშირში დაწვრილებით არჩევს პოეტის, ხელოვანის შემოქმედებითი მექანიზმის ზოგად საკითხებს და წერს: „პოეტის შემოქმედებითი მოღვაწეობის წყაროა მისი სული, რომელიც გამოიხატება მისი პიროვნებით, და მის ნაწარმოებთა სულისა და ხასიათის პირველი ახსნა მის პიროვნებაში უნდა ვეძიოთ“³. შემოქმედებითი ცხოვრების ცალკეულ მხარეებს, იქნება ეს შემოქმედ პიროვნებათა დახასიათება თუ ჭეშმარიტ პოეტში თხზვის პროცესის მიმდინარეობის თავისებურებანი, ეხება ბ. ბელინსკი მრავალ თავის კრიტიკულ-ლიტერატურულსა და პირად წერილში⁴.

ნ. ჩერნიშევსკი, თავის ცნობილ შრომაში „ხელოვნების ესთე-

¹ Н. Бердяев, Смысл творчества, 1916, стр. 139.

² Гегель, Лекции по эстетике, Собр. соч., т. XII, стр. 289—290.

³ ბ. ბელინსკი, რჩეული თხზულებანი, ტ. II, ქართული თარგმანი ვ. მაგლობლიშვილისა, 1957, გვ. 248.

⁴ ასეთია მაგალითად, წერილი ა. ი. გერცენს, 1846 წლის 6 აპრილი, ამავე გამოცემის გვ. 818. აგრეთვე, ბ. ბელინსკი, „ჩვენი დროის გმირი — მ. ლერმონტოვის თხზულება“, რჩეული თხზულებანი, ქართული გამოცემა, ტ. I, 1952, გვ. 206. და სხვა.

ტიკური დამოკიდებულება სინამდვილესთან¹, ძალიან ვრცელად
ლაპარაკობს ფანტაზიის როლზე შემოქმედების პროცესში, ხოლო
სხვა შემთხვევაში საგანგებოდ ჩერდება იმაზე, თუ როგორ ჩამო-
ყალიბდა მისი მხატვრული ნაწარმოებების ესა თუ ის სახე².

განსაკუთრებული სიცხადით ჩვენთვის საინტერესო საკითხებ-
მა მოგვიანო ხანის რუსულ ლიტერატურათმცოდნეობაში თავი მო-
იყარა კრებულებში «Вопросы теории и психологии творчества». აქ მონაწილეობდნენ ისეთი ავტორები, როგორიცაა: ა. ვესელოვს-
კი, ბ. ლეზინი, დ. ოვსიანიკო-კულიკოვსკი, ტ. რაინოვი, ი. ლაპშინი,
ა. გორნფელდი და სხვა. მათ საგულდაგულო განხილვის საგნად გა-
ხადეს შემოქმედების პროცესთა თავისებურება³.

ეს ავტორები ზღუდავდნენ თავიანთი დაკვირვების ფარგლებს
და მნიშვნელობას. მაგალითად, დ. ოვსიანიკო-კულიკოვსკი, რო-
ცა ლაპარაკობს მწერალსა და მის მიერ შექმნილ მხატვ-
რულ ნაწარმოებზე, ამბობს: «Мы знаем не его, а о нем. И та-
кой отрицательный результат получился потому, что наш ме-
тод в данном случае не был художественным. Мы анализи-
ровали человека... мы... психологически анатомировали его»⁴.

ი. ლაპშინი ხაზგასმით აღნიშნავდა: „მე კი არ ვაფასებ, არამედ
აღწერ გარდასახვის ტექნიკას ობიექტივისტ ხელოვანებთან და
ჩემი თვალსაზრისი მხოლოდ წმინდა ფსიქოლოგიურიაო⁵. რო-
გორც ჩანს, ეს ავტორები შემოქმედებითი ფსიქოლოგიის პრობლე-
მათა წრეს ვერ სცილდებიან.

საბჭოთა ესთეტიკურსა და ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში
საგანგებო შესწავლის საგანია ხელოვანის ბუნებრივი მონაცემის,
ინტუიციისა და ფანტაზიის როლი შემოქმედებითი პროცესისათვის.

¹ იხ. ნ. გ. ჩერნიშევსკი, რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი,
ქართული თარგმანი შ. პაპუაშვილისა, „ხელოვნების ესთეტიკური დამოკიდე-
ბულება სინამდვილესთან“, თბ., 1945, გვ. 302—474.

² Н. Чернышевский, Полное собр. соч., т. XII, Повести в пове-
сти, М., 1949, стр. 132, 681—685.

³ სამისო ცნობები იხილეთ ი. ლაპშინის ვრცელ შრომაში «Худо-
жественное творчество», 1922.

⁴ Д. Овсяннико-Куликовский, Наблюдательный и экспери-
ментальный метод в искусстве, «Вопросы теории и психологии творчества»,
Харьков, 1907, стр. 99.

⁵ И. Лапшин, О перевоплощаемости в художественном творчест-
ве, «Вопросы теории и психологии творчества», т. V, Харьков, 1914, стр. 261.

აქ, კვლევა-ძიების ამოსავალია დებულება, რომ «и эмоциональность, и наблюдательность, и интуиция, и фантазия художника важные слагаемые творческого таланта»¹.

* * *

თავისთავად ცხადია, რომ შემოქმედებითი პროცესების შინაგანი მექანიზმის გამომზეურებას დიდი დაბრკოლებები ეღობება. მათ შორის ყველაზე უფრო ძნელად ნათელსაყოფია შემოქმედებითი პროცესის ფაქტორები და ამ პროცესის საკუთრივ ფსიქოლოგიური შინაარსი.² ამის ერთი მიზეზია ის, რომ ხელოვანი ძნელად თუ ააშკარავებენ თავიანთ შემოქმედებითს მოტივებს და ნაწარმოებზე მუშაობის სურათს. ისინი თავიანთ ინტიმურ შემოქმედებით სფეროს ფარავენ გარეშე თვალისაგან; საკმარისია გავიხსენოთ ჩეხოვისა და იბსენის მაგალითები. კუპრინი წერდა: «Мы ничего не знаем не только о тайнах его (Чехова—Ю. Е.) творчества, но даже о внешних приемах работы. А. П. был до странности скрытен и молчалив».

იბსენი საშინლად გაჯავრდა, როდესაც მისმა ცოლმა ძირს შემთხვევით დავარდნილ ქაღალდის ნაგლეჯზე მისი პიესის ნაწყვეტი ამოიკითხა³.

არც ვაჟა-ფშაველა ამზეურებს ამა თუ იმ ნაწარმოების შექმნის ყველა მოტივს. ერთგან ვაჟა ამბობს: „თუ რა პირადმა განცდამ, რა შემთხვევამ დამაწვრინა „გოგოთურ და აფშინა“ ან ვინა მყავს გოგოთურად და ვინ აფშინად დახატული ეგ ჩემი საიდუმლოებაა და საფლავში თან ჩავიყოლებ“.

რასაკვირველია, მხედველობაშია მისაღები ის გარემოებაც, რომ ხელოვანთ არც ძალუძთ და არც მოეთხოვებათ, რომ ბოლომდე გაანალიზონ საკუთარი შემოქმედების მიმდინარეობა და, რაც მთავარია, მოახერხონ მისი არსის შეცნობა. სწორედ ამაზე მიუთითებს გოეთეს სიტყვები: „ყველა დროში ამბობდნენ და იმეორებდნენ: იცან თავი შენი. უცნაური მოთხოვნაა, რომელიც აქამდე ვერავინ დააკმაყოფილა და არც შეუძლია, კაცმა რომ თქვას, დააკმაყოფი-

¹ Основы марксистско-ленинской эстетики, Госиздат, М., 1961, стр. 362. ამ საკითხებს ეხებიან ავტორები, შავ.: А. Илн а ди, Природа художественного таланта, М., 1965; Н. Ферстер, Творческая фантазия, 1924.

² დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, 1940, თავი „შემოქმედებითი პროცესი“. იხ. აგრეთვე ვლ. ნორაკიძე, ხასიათის ფსიქოლოგია და ხელოვნება, თბ., 1962.

³ მაგალითები გადმოცემულია ი. ლაპშინის მიხედვით, იხ. მისი Художественное творчество, 1922, стр. 13.

ლოს. ადამიანის ყველა გრძნობა და ყველა მისწრაფება მიმართუ-
ლია მისი გარემომცველი სამყაროსაკენ და მას უწევს მისი შესწავ-
ლა და გამოყენება იმდენად, რამდენადაც ეს შეეფერება მის შინა-
ნებს. საკუთარ თავზე ადამიანმა იცის მხოლოდ ის, რომ ტკბება ან
იტანჯება. დანარჩენ შემთხვევაში ადამიანი მიწიერი არსებაა და
არ იცის საიდან მოვიდა და საით მიდის. მან სულ ცოტა იცის სამყა-
როზე და თავისთავზე კი იმაზე ნაკლები. მეც აგრეთვე საკუთარი თავი
არ ვიცი და ღმერთო დამიფარე ამისაგან¹. ჩვეულებრივ ენაზე
შემოქმედებითი პროცესების გადმოცემის შეუძლებლობა გოეთეს
ასე ჰქონდა წარმოდგენილი: „როდესაც დიდი ადამიანი ბუნების
იდუმალი ქმედობისა და მის კანონთა შეცნობისას მიდის წინათ-
გრძნობამდე, მანამდე შექმნილი ენა არ იძლევა ამ რაღაცის გა-
მოსახვის შესაძლებლობას, რადგან იგი (ეს რაღაც — ი. ე.) ადა-
მიანურის მიღმა ძევს. თავისი დაკვირვების ზუსტად გამოსახატა-
ვად მას სჭირდება სულთა ენა; მაგრამ ვინაიდან ის ამ ენას არ
ფლობს, იგი განწირულია ბუნებაში არსებული არაჩვეულებრივი
ურთიერთობანი გამოხატოს ადამიანური სიტყვებით, რომელნიც
თითქმის ყოველთვის არასაკმარისნი აღმოჩნდებიან ხოლმე. ამგვა-
რად, იგი ამახინჯებს თავის შეხედულებებს, ცვლის მათ და სრუ-
ლიად სპობს კიდევ“².

იმდენად რთულია შემოქმედებითი პროცესი, რომ ხელოვან-
თათვისაც არ არის გასაგები მისი წარმომავლობა და მიმდინარეო-
ბის ესა თუ ის სახე, ხოლო ბევრ მათგანს შეუძლებლად მიაჩნდა ამ
პროცესის წვდომა არახელოვანთა მიერ. „საშინელი რამაა ჩვენი
მუშაობა. ჩვენს გარდა ამას ვერავინ გაიგებს. რომ იმუშაო, ამის-
თვის საჭიროა ფეხქვეშ ხარაჩოები ამოგეზარდოს და ეს ხარაჩოები
კი შენზე არაა დამოკიდებულიო“, — წერს ერთგან ლ. ტოლსტოი³.

შემოქმედებითი პროცესი დიდ შინაგან ტკივილებთან, ტანჯვა-
სა და ჯაფასთან დაკავშირებული აქტი რომ არის, ამას თ. დოს-
ტოევსკის სიტყვებიც მოწმობს. თავის პირად წერილებში არა-
ერთგზის მიუთითებს ის შემოქმედებითი პროცესების სირთულეზე.
ძმისადმი მიწერილ ერთ მის ბარათში ვკითხულობთ: «Мне кажет-
ся, что нет святее самоотверженника, как поэт. Как можно
делиться своим восторгом с бумагой? Душа всегда затаит
более, нежели сколько может выразить в словах, красках и

¹ И. Эккерман, Разговоры с Гете, ч. II, 1905, стр. 190—191.

² იქვე, გვ. 372.

³ იხ. ლ. ტოლსტოის წერილი ა. ფეტისადმი, 1875 წ., 28/X, ვსარგებ-
ლობთ კრებულით; Л. Толстой о литературе, 1955, стр. 151.

звучах. Оттого трудно исполнить идею творчества»¹. სხვა შემთხვევაში დოსტოევსკი პირდაპირ აღნიშნავს: «А со мной было вот что: работал и мучился. Вы знаете, что такое значит сочинять? Нет, слава богу, вы этого не знаете!»².

ი. ბუნიინი თავის სტატიებში (ჩანაწერებში) «Происхождение моих рассказов» და «Как я пишу», ამბობს: «У писателя форма неразрывно связана с содержанием и рождается сама собой из содержания... Я часто приступаю к своей работе, не только не имея в голове готовой фабулы, но и как-то еще не обладая вполне пониманием ее окончательной цели... Не готовая идея, а только самый общий смысл произведения владеет мною в этот начальный момент». ბუნიინისათვის თურმე «Первая фраза имеет решающее значение: она определяет прежде всего размер произведения»³.

ე. ჰემინგუეისაც მიაჩნია, რომ მწერლის შემოქმედებითი პროცესების მასაზრდოებელი იმპულსების ახსნა, გაგება იმისა, თუ რა არის ამ პროცესის ერთგვარი „საწვავი“ მასალა, — შეუძლებელია. „საწვავს ღებულობ“, მაგრამ „კაცმა არ იცის იმ საწვავის შემადგენლობა, ყველაზე ნაკლებ კი შენ იცი. შენ მარტო იმას გრძნობ გაქვს თუ არა ამჟამად ეს საწვავი, თუ დაცდაა საჭირო“⁴.

ხელოვანთა მიერ საკუთარი შემოქმედებითი პროცესების მიმდინარეობისა და ახსნის თვალსაზრისით, ქართულ სინამდვილეში შედარებით მცირე, მაგრამ ჩვენთვის განსაკუთრებული ღირებულების შემცველი ცნობები და მწერალთა ცალკეული დაკვირვებებიც მოიპოვება.

ილია ჭავჭავაძეზე არსებულ მოგონებებში ვხვდებით დეტალებს მისი შემოქმედებითი პროცესების დაძაბული ხასიათის შესახებ. მაგალითად, ი. მანსვეტაშვილის თქმით „მუშაობდა ილია გატაცებით, მაგრამ თანაც კი გვაფრთხილებდა... კამბეჩის ჯიშისა ვარო, რაც უნდა მძიმედ დატვირთული ურემი იყოს, უკან არ დავიხევ... მახსოვს, როგორ სწერდა „ოთარაანთ ქვრივს“. ჩაიკეტებოდა თავის კაბინეტში, მიუჯდებოდა მაგიდას და სწერდა განუწყვეტილად, თავაუღლებლივ, დღითი და ღამით... ერთ ფინჯან ყავას თუ შეუტანდნენ... თორემ სხვა საჭმელს არაფერს მიიკარებდა ... ასე ვაშმაგე-

¹ Ф. М. Достоевский, Письма, т. II, под редакцией А. С. Долинина, 1839, Письмо к М. М. Достоевскому.

² იქვე, Письмо к А. Н. Майкову, стр. 59.

³ И. Бунин, Как я пишу, Собр. соч., т. 9, М., 1967, стр. 374—375.

⁴ ე. ჰემინგუეი, ლიტერატურული ოსტატობის შესახებ, ქართული გამოცემა, თბ., ტ. 5.

ბით იცოდა მუშაობა... მხოლოდ თამბაქოზე კი ხელს არ იღებდა... გაათავებდა წერას, მიატოვებდა კალამს და მთელი კვირაობით ადარდ დაუბრუნდებოდა საქმეს¹. მაგრამ შემოქმედებით პროცესში უკვე გვარი შეყოვნებები ამ „მოაზრე“ ხელოვანისათვისაც არ იყო უცხო. შემოქმედებითი პროცესის სიმძიმეს გახაზავს ილიას პირადი წერილი დავით ერისთავისადმი; ილია აქ აღნიშნავს: „ამ „აჩრდილმა“ ტყავი გამაძრო. ისტორიულს ნაწილზედ... ...შევდევ და ერთი ბიჯი წინ ვერ წავდგი. არ ვიცი რა ვქნა? ვამბობ ამ „აჩრდილს“ თავი დავანებო მეტქი“.

დავით კლდიაშვილი იხსენებს, თუ როგორ დაწერა მან თავისი ნაწარმოებები. მაგალითად, „სოლომან მორბელაძის“ შექმნასთან დაკავშირებით იგი ამბობს: „მოთხრობა დაიწერა სულ მოკლე ხანში და ისეთი გატაცებით, რომ გაკვირვებას ვიყავი, რომ ისე იოლად მოვერიე და დავამთავრეო“... და შემდეგ განაგრძობს: „სამაგიეროდ დიდი გასაჭირი მომაყენა შემდეგმა მოთხრობამ „წრფელი გული“ რომა აქვს სათაურად. ჩამოყალიბებულ, ჩამოსხმულ მოთხრობას ვერ მოვუნახე პირველი სტრიქონი. ჩემთვის ეს პირველი სტრიქონი ყოველთვის ტონის მომცემი იყო. ამ პირველი სტრიქონიდან, ასე ვთქვათ, გასრიალდებოდა მოთხრობა... ერთხელ... გზაში ჩემი მოთხრობა გამახსენდა, ჩემი გმირები ალაპარაკდნენ... უცებ ჩემ თვალწინ თითქოს ჩამოფარებული ფარდა გადაიწია და ჩემი მოთხრობა თავიდან ბოლომდე, ერთ წუთში გადამეშალა... დასაწყისიც ავერ არის, ნაძებარი დასაწყისიც, რომელსაც გაყვა, გაყვა, რაღაც გატაცებით სიტყვა, წინადადება, სურათი... სურათები ბოლომდე... ...ასეთივე გატაცებითაა ნაწერი „სამანიშვილის დედინაცვალი“².

თანამედროვე ქართველმა მწერლებმაც გამოამყლავნეს ინტერესი საკუთარი შემოქმედებითი პროცესების ახსნა-განმარტებისადმი. და უნდა აღინიშნოს, რომ აქაც ხაზგასმულია თხზვის იღუმე-

¹ ი. მანსკეტაშვილი, მოგონებები, ლევან ასათიანის რედაქციით, თბ., 1936, გვ. 85—86.

არტურ ლაისტის გადმოცემითაც „ილია ხშირად თავდავიწყებით მუშაობდა, მთლად გადაიღებოდა და ასეთი გატაცების შემდეგ ოდნავ გულგრილობას მიეცემოდა... ამ თავის ხანგამოშვებით გულგრილობას ილია თვითონ დასცინოდა; ერთხელ კიდევ მითხრა: მე სწორედ კამეჩის ხასიათი მაქვს; ამ კარგ ცხოველივით ძლივს ვიწყებ მუშაობას, მაგრამ როცა ურემს გავსწევ, მაშინ კი მიმაქვს, სანამ სრულებით არ მოვიქანცებიო“.

იხ. არტურ ლაისტი, საქართველოს გული, თბ., 1963, გვ. 12.

² დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, თავი XIV, თხზ., ტ. II, თბ., 1952, გვ. 353—354.

ლებით გამოწვეული სირთულე, მაგალითად, კ. გამსახურდია წერს: „ძნელია იმის აღწერა, თუ როგორ ვწერ. შემოქმედების ამბავი ჯერაც უადრესის იდუმალებითაა მოცული... მე შემიძლია შემოქმედებითი მუშაობის გარეგნულ ვითარებათა შესახებ მოგითხროთ ზოგი რამ... საერთოდ ქვეშეცნულად ვწერ. მეტწილად სათაურიდან გამოვდივარ. ვერ გეტყვით, თუ როგორ ხდება ეს, როგორ გამოუდგება ერთს ან ორ სიტყვას, სათაურში გახმაურებულს, ათასი და ათი ათასი... ნაგრძნობის, ნაოცნებარის და ზმანებულის ფიქსირებას სატანური ნებისყოფა სჭირია და ეს მოითხოვს საშინელ ბრძოლას ენის ინსტრუმენტთან“¹.

მ. ი. ხ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ც აღნიშნავს ამ საკითხის განსაკუთრებულ სირთულეს და ამბობს: „რა მასალა უფრო შველის—ავტობიოგრაფია, დაკვირვება, წიგნი თუ ჩანაწერები? ყველა ერთად, ცალცალკე კი არც ერთი“²... იგი მიუთითებს შემოქმედების პროცესში მოქმედ ერთ მეტად მნიშვნელოვან და ჩვენთვის საყურადღებო მოვლენაზე: „იმ დროს მწერლობაში „საწყალი კაცი“ იკალათებდა და მეც მიიძინა... ერთ საწყალს რამდენიმე საწყალი მოჰყვა („უბატრონო“, „მეჩქმე ვაბო“, „თავდავიწყება“, „კურკას ქორწილი“) და ეს მოტივი — დაჩაგრული და უბედური — ოცი წლის დუმილის შემდეგაც მრავალჯერ გავიმეორე, შეუძლებელია ან არ განმეორებულაიყო, ვინაიდან მწერლისთვის სიბრაღული და თანაგრძნობა იგივეა, რასაც თითები წარმოადგენენ ოსტატ მეჩონგურესთვის“³.

ს ე რ გ ო კ ლ დ ი ა შ ვ ი ლ ი გვამბობს: „სწრაფად ვწერ, მაგრამ მოთხრობის დაწერა როდი ნიშნავს მის დამთავრებას. რაგინდ პატარა იყოს ნაწარმოები, შეუძლებელია ერთი-ორი თვით არ ჩავაგდო უჭრაში, რომ გული ცოტა გაცივდეს მის მიმართ და მხოლოდ შაშინ, ცივი გონებითა და გულით კარგად ვხედავ, რა არის ზედმეტი, გასასწორებელი და ჩასამატებელი. წაშლა-შემცირება არ მენანება. რაც ზედმეტად მიმაჩნია ის დაუნდობლად უნდა ამოვიღო“⁴.

მწერალთა ზემოთგადმოცემული აზრები, სავსებით საკმარისია იმის საჩვენებლად, თუ რაოდენ დიდ სიძნელეს წარმოადგენს თვით ხელოვანთათვისაც კი შემოქმედებითი ცხოვრების საიდუმლოებათა

¹ კ. გამსახურდია, როგორ ვწერ? Essays, ტ., II, 1959, გვ. 180—189.

² მ. ი. ხ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, „როგორ ვმუშაობ“, თხზ., ტ. VI, 1964, გვ. 384.

³ იქვე.

⁴ შეხვედრა იუბილართან, ვახ. ლიტერატურული საქართველო, 1969 წლის 10 იანვარი.

ახსნა, მწერლის ნამდვილი შემოქმედებითი ბიოგრაფიისათვის თვა-
ლის გადევნება. შემოქმედთა თვითდაკვირვებებსა და თვითნაღვე-
ზებში სწორედ ამ გარემოებაზეა ყურადღება გამახვილებული. მა-
გრამ, როგორც არ უნდა იყოს, უეჭველია: ეს აზრები სწორედ იმი-
თხა ფასეული, რომ საზრდოობენ ხელოვანის თვალთ დანახული
შემოქმედებითი სინამდვილით, კონკრეტულ-ინტუიტური თვითდა-
კვირვებით მოპოვებული ფაქტებით. ეს კი მხატვრული შემოქმედე-
ბის ბუნებას გამოხატავს, ანუ ერთგვარად განმარტავს მწერლის ხ ა-
ხ ს ი ა თ ს. შეიძლება ამ დაკვირვებებსა და გამონათქვამებში ბევრი
რამ მისაღები არ იყოს, მაგრამ ანგარიშგასაწევი და ლიტერატუ-
რათმცოდნეობითს მუშაობაზე გავლენის მომხდენი კი უთუოდ არის.

მიუხედავად იმისა, რომ მდიდარი ფაქტიური მასალა არის და-
გროვილი მწერლის შემოქმედებითი პროცესების შესასწავლად
ცალკეული თვითდაკვირვებების, თვითნაღვივების, მწერალთა ხელ-
ნაწერების, მათზე არსებული მოგონებების, თუ სხვა სარწმუნო
ცნობების სახით, — უნდა ითქვას, რომ ძნელად ხორციელდება მა-
სალის კორეგირება.

შემოქმედებითი პროცესები ძნელად ამოტივტივდებიან დაკ-
ვირვებისათვის ხელმისაწვდომ ზედაპირზე. მათ საბოლოო სახე არ
აქვთ მიღებული და ამიტომაც ძნელია მათი შემდგომი სახის გა-
თვალისწინება, რადგან, როგორც კ. მარქსი ამბობს „განვითარებუ-
ლი სხეულის შესწავლა უფრო ადვილია, ვიდრე უჭრედისა“¹. ჩვენ
ცალკეულ შემოქმედებით პროცესებს მათ ცალკეულ „უჭრედებს“
თუ შევამჩნევთ, ხოლო ცალ-ცალკე გაანალიზებულ მასალა საკმა-
რისი არ არის შემოქმედების მხატვრულ თავისებურებათა ასახსნე-
ლად (მათს მთლიანობაში). ამასთანავე, ჯერ კიდევ საკვებით გამო-
კვეთილი არაა იმ საკითხების წრე, რომელთაც ე. წ. „შემოქმედე-
ბითი ისტორია“ სწავლობს, მეტად ფართო და ყოვლისმომცველი
აღმოჩნდა შემოქმედებითი ისტორიის ფარგლები. ცნების დაუკონ-
კრეტებელმა შინაარსმა გამოიწვია ის, რომ პრაქტიკულად „შემო-
ქმედებითმა ისტორიამ“ შეიწოვა მწერლის შემოქმედებითი ცხოვ-
რების ყველა დეტალი. ამიტომაც, შემოქმედებით ისტორიად მიიჩ-
ნევენ მწერლის განხილვას მისი იდეური ჩამოყალიბების თვალსაზ-
რისით, ტექსტის ავტორისეული ცვლილებების შესწავლას (შემო-
ქმედის მომწიფების თვალსაზრისით) და ა. შ. ცხადია, რომ ეს
შომენტები შემოქმედებითი პროცესების მიმდინარეობის ცალკეუ-

1 კ. მარქსი, პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის, პირველი გამოცემის
წინასიტყვაობა, 1954, გვ. 4.

ლი მხარეებია, და მთავარი სიძნელე ამ მხარეთა დაკავშირების, მათი კანონზომიერების ახსნაში მდგომარეობს. რასაკვირველია, შემოქმედების პროცესში არსებულ ფაქტთა მიმართებების დაჭერა ძნელია, მაგრამ გასათვალისწინებელია ხელოვანის ერთი ნაწარმოების მეორესთან ერთიანობა-მსგავსების და განსხვავების მიზეზები, ისევე როგორც თვით ერთი თხზულების აღრინდელ და მოგვიანო სახეთა (ვარიანტთა) შორის არსებულ განსხვავებათა წარმომშობი მოტივები. ამასთანავე გასარკვევია, თუ რაზე წერდა მწერალი, რამდენად გაფართოვდა (ან შეიზღუდა, დაკონკრეტდა, ჩაღრმავდა) წრე ინტერესებისა (მასალობრივად და საკითხების თვალსაზრისით). ეს ნიშნავს, რომ გავარკვევთ მწერლის მსოფლმხედველობრივად მომწიფების პროცესს, გამოვყოფთ მის საფეხურებს. „შემოქმედებითმა ისტორიამ“ უნდა გვიჩვენოს თუ აზრობრივი სწორების თვალსაზრისით რა მომენტები და მოტივებია წამოწეული მწერლის მიერ ვარიანტებში (ან ნაწარმოებიდან ნაწარმოებში), რანაირი ფრაზებია წარმოდგენილი ერთი თხზულებიდან მეორეში მომდინარეობის ნიშნით და რა სპეციფიკურ ემოციურ შრეებს ჰქმნიან ეს ფრაზები (ან სიტყვები) თავის გარშემო. ამოსაცნობია, აგრეთვე, თუ რამდენად მოქმედებს მწერალზე შემოქმედების პროცესში (ან უკვე მზა ნაწარმოებზე) გარე ფაქტორები; მისაკვლევია მწერლის ნაწერებში მკვიდრი, ე. ი. ის, რაც მეორდება, — ე. წ. „თვითგამეორებათა“ ნაირ-ნაირი სახით გვეძლევა და მწერლის შემოქმედებითს მთლიანობაზე მიგვითითებს. ამას დავინახავთ, მოტივთა (თემათა), ხატთა სისტემის, მასალის, ლექსიკური ერთეულების, სინტაქსური კონსტრუქციების აღნუსხვა-კლასიფიკაციით და ა. შ.

ამთავითვე უკვე ჩანს, თუ რაოდენ ფართოა იმ საკითხების წრე, რომელთაც შემოქმედებითი ისტორია გულისხმობს და რაოდენ ვრცელია და მრავალფეროვანი ის მასალა, რომელსაც იგი უნდა ითვალისწინებდეს.

II. „ჩემი შემოქმედობის ისტორიის დაწერა ადვილია, ხოლო ვაი თუ ამ განმარტებამ ავნოს ჩემს ნაწარმოებებს“, — წერდა ერთგან ვიჟა-ფშაველა. დიდ პოეტს შემთხვევით არ აეჭვებდა საფრთხე, რომლის წინაშე შეიძლებოდა დამდგარიყო და რომელშიც მოსალოდნელია ჩავარდეს მკვლევარი, როცა იგი მოწადინებულია საკუთარ ზრახვათა შესაბამისად წარმოისახოს ნამდვილი ხელოვანის შემოქმედებითი ცხოვრება; ყველაფრის ახსნისა და განმარტების სურ-

ვილი იმის ნიადაგსაც ჰქმნის, რომ გამარტივდეს შემოქმედებითი მრავალფეროვნება.

ჯერჯერობით, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი ისტორიის შესახებ ან სურათის მოცემა შეუძლებელია არა მარტო იმიტომ, რომ პოეტური თხზვის მექანიზმის შინაგანი სირთულე აფერხებს კვლევას, არამედ იმიტომაც, რომ მისი შემოქმედება დროის ვრცელ მონაკვეთშია განფენილი (1878 — 1915 წწ.) და შემოქმედებითი პროდუქციის სიუხვითა და მრავალფეროვნებით გამოირჩევა.

ამიტომ ჩვენ ვიფარგლებით გარკვეული დროით — 1878—1890 წლების ვაჟას შემოქმედებითი ნიმუშების განხილვით. ასეთი შემოფარგვა სრულიადაც არ გულისხმობს, თითქოს 1878 წელს იწყებოდეს და 1890 წელს თავდებოდეს ვაჟას შემოქმედების ერთი პერიოდი და შემდეგ იწყებოდეს სხვა. დროის ეს მონაკვეთი იმიტომაცაა შერჩეული, რომ ამ ხანაში ისახება, მწიფდება და უკვე ჩამოყალიბებული სახით გვეძლევა ვაჟას მხატვრული ინდივიდუალობა. 1890 წლის ჩათვლით არის შექმნილი „შვლის ნუკრის ნაამბობი“ და „ხმელი წიფელი“, „არავგს“, „ღამე მთაში“, „არწივი“, „გოგოთურ და აფშინა“, „ალუდა ქეთელაური“, „ეთერი“ და სხვა მრავალი შედევრი. ამ დროს იქმნება მისი ეთნოგრაფიული, პუბლიცისტიკური და კრიტიკულ-ლიტერატურული სტატიების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომლებშიც, ყოველდღიური ყოფითი და ლიტერატურული ცხოვრების მიმართ შეუნელებელი ინტერესის გამო, ვაჟას მოქალაქეობრივი პროფილი ჩანს. ამ წერილში საყრდენად და ორიენტირად ჩვენ ვირჩევთ ვაჟას ნაწარმოებთა გარკვეულ რიგს, — პოეტის შემოქმედებით ისტორიაზე წარმოდგენის შესაქმნელად ხელსაყრელ და აუცილებელ მასალას: 1887 წელს გამოქვეყნებულ „გოგოთურ და აფშინას“ და 1890 წელს დაწერილ „ეთერს“¹. პროზაული თხზულებებიდან ვჩერდებით „პატარა მწყემსის ფიქრებსა“ (1886 წ.) და „ხმელ წიფელზე“ (1888 — 1889 წწ.), ვაჟას ლირიკულ შედევრებზე — „ამირანსა“ (1884 წ.) და „არავგზე“ (1886 წ.).

ბუნებრივია იბადება კითხვა — რატომ შევჩერდით ამ და არა სხვა ნაწარმოებებზე? განა ამ წლებში არაა შექმნილი მაგ.: „შვლის ნუკრის ნაამბობი“, „არწივი“ და „ალუდა ქეთელაური?“ ჩვენი არჩევანი განპირობებულია პირველ ყოვლისა იმით, გვაქვს თუ არა პოეტის მიერ ვრცლად ნასწორები ტექსტი ნაწარმოებისა ან მისი ვარიანტი (ხელნაწერები). მართალია, ხელნაწერები სხვა ქმნილე-

¹ წერილის მოცულობის შემცირების საჭიროებამ გამოიწვია ავტორის ვრცელი მსჯელობის შეკვეცა ამ ნაწარმოებთა შესახებ. რ ე დ.

ბებსაც მოეპოვება, ისეთს მაგ. როგორცაა „შალვას ნანახი ხატი“ ან „დათვი“. მაგრამ ამ შემთხვევაში ნაწარმოების მხატვრულ დონეს და სპეციფიკურობას ვიღებთ მხედველობაში. ჩვენ გვაინტერესებს, რამდენად ჩანს და რა სახით წარმოსდგება აღნიშნულ მასალაში ვაჟა?

ბეჭით პოეტურ ძიებას ვაჟა 16 — 17 წლის ასაკში იწყებს. ამას ის ლექსებიც მოწმობენ, რომელთა დახასიათება თვითშეფასების წესით აქვს მოცემული ვაჟას სტატიაში „Pro domo sua“. „ყურნალ „იმედშიც“ ვბეჭდავდი ლექსებს — წერს პოეტი, — რასაკვირველია, იმ ლექსებში ბევრი არა ყრია-რა, იქნება ცოტა რამ კი ეტყობოდეს ნიშანწყალი გრძნობისა“. ამ ნაწარმოებების მიხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ მხოლოდ იმაზე, თუ თავისი ძიების პროცესში ვაჟა განსაკუთრებით რომელი ქართველი პოეტისადმი იჩენს ინტერესსა და ერთგვარ სიახლოვეს. მაგალითად, 1877 წელს შეთხზულ ლექსში — „თხოვნა“ შეინიშნება ილია ჭავჭავაძის „დიმიტრი თავდადებულის“ სტრიქონების ზემოქმედების ბეჭედი.

1878 წელს იგი ქმნის ლექსს „ყარსის ბოლოს“. აქ მკაფიოდ ჩანს გრ. ორბელიანის პოეტური ფაქტურის („სადღეგრძელო“ და „სადამო გამოსალმებისა“) გავლენა, ინტონაციების გამოძახილი.

ვაჟას თანამედროვენი აღნიშნავენ ამ წლებში პოეტის განსაკუთრებულ ინტერესს ნ. ბარათაშვილის პოეზიის მიმართ¹. 1879 წელს დაწერილი ლექსიც „დროება“, სწორედ ბარათაშვილით გატაცებას უნდა მოწმობდეს. ყრმობისდროინდელი პოემა „დაჩაგრული მესტვირე“ კვლავ ილია ჭავჭავაძის პოეზიასთან სიახლოვის ნიშნებს შეიცავს.

ილიას პოეტურ გარემოში ტრიალებს ვაჟა 1883 წელსაც, როცა ქმნის ლექსს „ჯერ არ მომკვდარა მორწმუნე გული“. ლექსში „ვართანას“ (1885 წ.) რამდენადმე აკაკი წერეთლის პოეტურ ხმას ვცნობთ.

ეს ნიმუშები იმ მხრივაცაა საინტერესო, რომ მათში ჩანს ვაჟას კავშირი ლიტერატურულ ტრადიციებთან და საერთოდ ის, თუ როგორ ლიტერატურულ ატმოსფეროში იყო მოქცეული ეს პოეტი.

ვაჟას იმდროინდელი ლექსები მაინცდამაინც არ ამჟღავნებენ, რომ მათი ავტორი მომავალი ვაჟა-ფშაველაა; ამნაირი ნიშნები შეიძლება ვიპოვოთ მხოლოდ შემდეგ, როცა ჩვენს წინაშე უკვე გამოკვეთილი პოეტური ინდივიდუალობა დგას.

¹ სგ. სალარიძე იგონებს, რომ ვაჟამ მოსწავლეთა წრეში წაიკითხა მოხსენება: „ნ. ბარათაშვილი, მსოფლიო სევდის პოეტი“. იხ. კრ. ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, თბ., 1967.

ვაჟას ადრინდელი ლიტერატურული ცდები ახლის, საკუთარის ძიებას გამოხატავს. ის ცდილობს დამოუკიდებელი პოეტური საყრდენების შექმნას. სხვათა შექმნილის გაცნობა, რამდენადაც არ უნდა აღვივებდეს იგი ხელოვანში საკუთარის შექმნის მოთხოვნილებას, ინდივიდუალურის პოვნის პირობად მაინც არ შეიძლება იქცეს, მაგრამ მის ხელისშემწყობ ფაქტორად კი შეიძლება გამოვიდეს.

ვაჟა-ფშაველა ჭაბუკობიდანვე გატაცებით იწერს და აგროვებს ხალხური შემოქმედების ნიმუშებს, ხოლო უფრო მოგვიანებით სხვის მიერ შეკრებილი ამგვარი მასალის რეცენზირებასაც ახდენს. ვაჟა ფშაველა ცხოვრობს, ურთიერთობა უხდება ფშავ-ხევსურებთან და ბუნებრივია, როგორც მათი თანამოძმე, დაინტერესებულია არა მარტო ამ ხალხის ყოველდღიური ჭირ-ვარამით (რაც ასახულია მის კორესპონდენციებში), არამედ მთიელთა ტრადიციებით, მათი რწმენა-წარმოდგენებით, ზნე-ჩვეულებით, პოეზიითა და ამ პოეზიაში შემონახულ გმირთა ხასიათებით, ე. ი. იმით, რაც მისი გარემოს სოციალურ, მორალურსა და ესთეტიკურ სახეს ქმნის. ამის გამოხატულებაა ვაჟას მიერ ამ პერიოდში დაწერილი (ე. ი. 90-იანი წლების ჩათვლით), ეთნოგრაფიული წერილების წყება, „ფშავლები“ (1886 წ.), „ხევსურეთი“ (1887 წ.), „ლაშარობა“ (1888 წ.), „კობალა და იახსარი — დევების მებრძოლნი“ (1889 წ.), „ხევსურული ქორწილი“, „გმირის იდეალი ფშაური პოეზიის გამოხატულებით“, „ფშაველი დედაკაცის მდგომარეობა და იდეალი ფშაური პოეზიის გამოხატულებით“ (1890 წ.) და მრავალი სხვა. რაც დრო გადის და პოეტურად მწიფდება ვაჟა, კიდევ უფრო ფართოვდება და ღრმავდება მისი ამგვარი ინტერესები.

ფშაური გარემოს და ხალხური მითოლოგიის გმირების, „ვეფხისტყაოსნისა“ და ბიბლიის პერსონაჟთა ატმოსფეროში მოქცევამ გაამდიდრა ლუკა რაზიკაშვილის სულიერი სამყარო. ამას უნდა დავუმატოთ ბავშვობაშივე ჩანერგილი გამორჩეულობის გრძნობა და ძლიერებისაკენ მისწრაფებაც. „ჩემი თავი სამსონ ძლიერად მყავდა წარმოდგენილი“, — იგონებს პოეტი და უკვე ვხედავთ თუ იმთავითვე როგორი მასალისაკენ აქვს მიდრეკილება ვაჟას. მას ძლიერი პიროვნებები და გმირები იტაცებენ, (მაგ. ნაპოლეონი) ძლიერება ხიბლავს მას და თვითონაც ცდილობს იყოს სამაგალითო ამ მხრივ. გმირული სული იტაცებს და აკი თვითონაც ამბობს: „საგმირო ამბებს აღტაცებაში მოვყავდი და სწორედ ის ხანა დაედვა ლიბოდ ჩემს შემოქმედებას“.

დიდია ვაჟას მიერ მოსმენილი და მის წერილებში განხილული მასალის სიახლოვე ვაჟას მხატვრულ შემოქმედებასთან. „დედაჩემო“ მის მიერ ნაამბობიდან ღრმად ჩამეჭვდია გულში იაკობისებური ცხად-მოჩვენება“, — ამბობს ვაჟა და სანიმუშოდ მოჰყავს ადგილი მონათხრობიდან, როცა „ცეცხლის ბალები ადიოდნენ და ჩამოდოდნენ და ისეთ მწკეპრ ხმაზე გალობდნენ, ისე ტკბილად, ღმერთო იმაზე კარგს რას გაიგონებს კაცის ყურიო“. ნათქვამის გამოძახილია 1886 წელს შეთხზული მოთხრობიდან „შთაბეჭდილებანი (ფშაველის ცხოვრებიდან)“ მოკლიას მოჩვენება. „ზემოთ სიმღერა ისმოდა; ცეცხლის ბალები იმღერდნენ მწკეპრის ხმით, იმათმა წკვილმა ყურთასმენა გამტაცა“. ეს არის ილუსტრაცია იმისა, თუ მხატვრული წარმოსახვის სფეროში რანაირად შეიძლება შემდგომ შეიჭრეს და დამკვიდრდეს ბავშვობაში გაგონილი.

მსგავს ფაქტებთან გვაქვს საქმე ერთ და იმავე დროს გამოქვეყნებული (1889 წ.) წერილის „კოპალა და იახსარი“ და პოემა „კოპალას“ შემთხვევაშიც. უეჭველია სიახლოვე ვაჟას მიერ ადრე შესწავლილ მასალასა და პოემის მხატვრულ ქსოვილს შორის. ამგვარ მასალაში ტრიალი ამდიდრებს და ბიძგს აძლევს ვაჟას ფანტაზიას, ამიტომაცაა, რომ შემოქმედების პროცესში ეს მასალა აქტიურადაა ჩართული და გარდასახული, რასაკვირველია, თავისებურად.

III. ვაჟა-ფშაველას მთელი შემოქმედების დახასიათებისადმი მიძღვნილი შრომებიდან ვიცით, თუ რა თემები იზიდავს მას და რა მოტივებს უთმობდა ის განსაკუთრებულ ყურადღებას. შემოქმედებითი ისტორიის თვალსაზრისით, რასაკვირველია, აუცილებელია იმის გარკვევა, თუ რამდენად მკაფიოდ ჩანს ვაჟას შემოქმედებაში ეს მოტივები ჩვენთვის საინტერესო 80—90-იანი წლების მანძილზე. ეს აუცილებელია, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ თემატიკა დიდად აპირობებს ხელოვანის შემოქმედებითი პროცესის ხასიათს და, მაშასადამე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი ისტორიის ერთი მნიშვნელოვანი მხარე სწორედ მისი თემატური ინტერესების გათვალისწინებით უნდა გავარკვიოთ.

ა) შენიშნულია, რომ „შეუპოვრობა-გამძლეობის ნიშანი ვაჟა-ფშაველას მთელს შემოქმედებას გასდევს და რამდენადაც ყველაზე უფრო თვალსაჩინოდ ის ზვიადურის სახეშია პერსონიფიცირებული“, მას ზვიადურის მოტივსაც უწოდებენ. ამ მოტივის შინაარსად

სულიერ უკომპრომისობას და ფიზიკურ გამძლეობას გულისხმობენ¹.

90-იან წლებამდე ვაჟა-ფშაველას ამ მოტივის ფესვები უშუალოდ შესამჩნევია და პერსონიფიცირებული ხალხური მითოლოგიის ცნობილი გმირის — ამირანის სახეში. 1878 — 1890 წლებში (და არა მარტო ამ წლებში) ვაჟა-ფშაველა განსაკუთრებული სიმპატიით დასტრიალებს თავს ძლევამოსილი დაჩაგრული გმირის — ამირანის სახეს, რადგან მასში ჩვენი ხალხური წარმოდგენებისდაკვალად ხედავს სულიერი უტეხობისა და ძლიერების ეტალონს. ვაჟას შემოქმედებაში შეინიშნება ამ პერსონაჟის თვისებების შევსება-სრულყოფა. ამირანის პიროვნებაში აერთიანებს ვაჟა ზნეობრივი სიმადლისა და ფიზიკური ძლიერების ნიშნებს. ჯერ კიდევ 1880 წელს მუდავნდება პოეტის განსაკუთრებული ინტერესი ამირანის ბედისადმი. ყრმობისდროინდელ პოემაში „დაჩაგრული მესტირე“ ვკითხულობთ:

„ერთს კლდეზედ შევრჩი და გავიხედე,—
ამირანია წელში გაშლილი
მხრებში მიპყვება სვეტათ ნათელი
მთა-კლდეთ მთარღვევს გაჩქარებული...
... თავისუფლება მას გაუღიმებს...
თუმც ძველი წყლული ზედ დააჩნდება“...

ძველთაგანვე ცნობილი და XIX საუკუნის მწერლობაში ფართოდ გაშუქებული თემა ამირანისა ბუნებრივად იპყრობდა ვაჟას ყურადღებას. მითიური სახე ამირანისა — სწორედ თავისი მითიურობის გამო, — ადვილად იტევდა ხელოვანის იდეალის გამომხატველ თვისებებს. განსხვავებული ვითარება შეიქმნებოდა მაშინ, როდესაც ადამიანი კონკრეტული, რეალურად არსებული სოციალური წრიდან შეირჩეოდა, რათა მას განესახიერებინა ფიზიკური სიმტკიცე, გაუტეხელობა და ზნეობრივი გამძლეობა. ვაჟამ „სტუმარ-მასპინძელში“ ასეთი სახე შექმნა, როცა ზვიადაური წარმოგვიდგინა. მაგრამ ამ სახის ნიშან-თვისებანი „სტუმარ-მასპინძლის“ დაწერამდე იჩინს თავს ვაჟას ერთ ლექსში. ეს არის დაუმთავრებელი ლექსი (1882 წ.) „მთიელის შფოთი“. აქ ვკითხულობთ:

„როცა მტერს კლავენ, ზედ დავედრიან:
ჩემს ძმას უზიდე ცივი წყალიო“
თან აღირებენ პრილა ხანჯალს;
„გაუბანდოდი კიდევ ჯღანნიო“.

¹ გრ. კიკნაძე, ვაჟას ფენომენი, ვაჟას ხსოვნისადმი მიძღვნილი კრებული, 1966, გვ. 15.

ეს სტრიქონები გვარწმუნებს, რომ „სტუმარ-მასპინძლის“ ფესვები უკვე 1882 წელს ჩანს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ პოემის ისტორია, სულ ცოტა, ამ დროიდან მაინც უნდა იქნას დაწყებული (პოემა გამოქვეყნდა 1893 წელს). მაგრამ ხაზგასასმელი მაინც ისაა, რომ ამ ხანებში შეუბოვრობასა და გამძლეობას ვაჟა უფრო მითითური ამირანით ანსახიერებს. ამას მოწმობს მისი 1888 წელს გამოქვეყნებული ლექსი „გაზაფხული“, რომელშიც ძლიერების გამოსახატვად ამირანის სახელია მოხმობილი:

„არაგვმა ლახტი აიღო.
ამირანისა, რა ხანი;
მიღეწ-მოღეწა კლდეები,
მტკვარს გააღინა ჯახანი“.

ამირანია გამძლეობის სიმბოლოდ მიჩნეული მოთხრობაში „კლდე მტირალი“ (1889 წ.). ამ ნაწარმოებში ჩვენ ტექსტუალურ დამთხვევას ვამჩნევთ ადრინდელ (1884 წ.) ლექსთან — „ამირანი...“ ამ მოთხრობის დედაზრი გამოხატულია კლდის სიტყვებში, რომლითაც ის მიმართავს ამირანს: „ნუ გასტყდები, იმედს ნუ დაჰკარგავ. მე ხომ მხედავ, რამდენი ქარცეცხლი გადადის ჩემს თავზე და ისევ მაინც მაგრად ვდგევარ“.

ყველაფერი ეს მოწმობს, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება ქართულ ფოლკლორსა და ლიტერატურაში განმტკიცებული თემატიკიდან არის ამოზრდილი. ამ თემათა მისი ინტერპრეტაცია არ სცილდება ტრადიციულ ფარგლებს, მაგრამ ჩვენ ყურადღებას იმაზე ვამახვილებთ, რომ ქართული ფოლკლორისა და ლიტერატურის მრავალფეროვანი თემატიკიდან უპირველესი და წამყვანი მნიშვნელობა გამძლეობის, გულგაუტეხლობის თემას მიენიჭა და მხატვრულად სწორედ ამ ასპექტში წარმოსდგა ვაჟას მიერ დანახული სინამდვილე. სიმტკიცე, ამტანობა და ადამიანის გაუტეხელი ბუნება გვხიბლავს, როცა ვეცნობით გიგლიასა და მუცალის გმირულ სიკვდილს, გოგოთურისა და ალუდას ამტანობასა და სულიერ სიმადლეს, მათ სულიერ ძლიერებას, თუ კოპალას ვაჟაკურ საქმეებს.

სიმტკიცისა და გულგაუტეხლობის ქადაგება და მოთხოვნა თავისთავად გულისხმობს საკუთარი ძალებისადმი რწმენას, ანუ იმას, რომ ასეთი ხელოვანი თავისი ბუნებით არის ოპტიმისტი. ოპტიმიზმი კი ფასეული მაშინაა, როდესაც იგი მძიმე ვითარებაში მქლავდება. მწარე სინამდვილეა ვაჟა-ფშაველას ოპტიმიზმის ფონი და ასეთ ატმოსფეროში უფრო იგრძნობა ჩვენი პოეტის სიმტკიცე და მის მიერ დახატულ სამაგალითო გამძლეობის სურათთა ღირებულება.

ბ) ეს შინაგანად დაპირობებული ოპტიმიზმი მსჭვალავს ვაჟა-ფშაველას ნაწარმოებებში ო ბ ლ ო ბ ი ს ა და მ ა რ ტ ო ბ ი ს ა და ნაარსთა ნაირ-ნაირ ნიუანსს. ვაჟა-ფშაველა მრავალ თავის ლექსებში სა და პროზაულ ნაწარმოებში სხვადასხვანაირად და სხვადასხვა კუთხით გვიჩვენებს ობლობისა და მარტობის სიმწვავეს. ყველაზე მკაფიოდ მუდგანდება ეს „პატარა მწყემსის ფიქრებსა“ (1886 წ.) და „შვლის ნუკრის ნაამბობში“ (1883 წ.). „ძნელია მარტობა და ობლობა“ — გვეუბნება პოეტი ამ მოთხრობებით და ფიქრისა და მრავალნაირი ოცნება-მოგონების ფორმით წარმოსახავს მის სიმწვავეს. ამ განცდის ბუნებრივი არსებობა და მისი სიმძაფრე გამოხატავს სწორედ ვაჟასთან მ ა რ ტ ო ბ ი ს ა და ო ბ ლ ო ბ ი ს მ ო ტ ი ვ ს .

ჯერ კიდევ 1881 წელს გამოჩნდა ვაჟასთან ინტერესი ეულა და მარტოდ მიგდებული ბუჩუკურის ქულისადმი. იგი გაღრმავებულია და უმაღლეს ხარისხშია აყვანილი „შვლის ნუკრის ნაამბობში“ (1883 წ.); მარტო და მიტოვებულია უბედურებაში ჩავარდნილი ბეროს ოჯახი („მთიელის უბედურება“, 1886 წ.), ასე უწყვეტად იჭრება ეს მოტივი ვაჟას შემოქმედებაში და ამის შესატყვისი განცდის კონკრეტული შინაარსია მოცემული მოთხრობებში: „პატარა მწყემსის ფიქრები“, „ია“, „გოჩი“, „სურათები“, „მთის წყარო“, „კურდღელი“, „ხმელი წიფელი“, „კლდე მტირალი“, „ქუჩი“ და თვით „დარეჯანშიც“ კი. ეს მოტივი, როგორც ერთ მყარ და მრავალფეროვან მოტივთაგანი, ვლინდება არა მარტო ვაჟას პროზაში, არამედ სხვა მოტივებთან გარკვეული თანამოტივის მნიშვნელობით გვეძლევა იგი ვაჟას ამ პერიოდის ლირიკაში¹. სხვა ასპექტით, მაგრამ მაინც ამ განცდის სახეცვლილებას ვამჩნევთ ისეთ პოემებში, როგორიცაა „გიგლია“, „მონადირე“, „გოგოთურ და აფშინა“, „ალუდა ქეთელაური“ და განსაკუთრებით „ეთერი“, და ა. შ. ინდივიდუალურ ღირსებათა მძაფრი შეგრძნება რაც დასახელებულ ნაწარმოებთა პერსონაჟებს გააჩნიათ, მარტობის და ზოგჯერ სულიერი ობლობის გრძნობამდეც აღის; მაგრამ ვაჟა ობლობისა და მარტობის განცდას, მხოლოდ დადებით პერსონაჟებს როდი მიაწერს. მარტოა და იზოლირებული ყველასაგან ცოდვილი გოჩი და სულგაყიდული შერე („ეთერიდან“), თანამომის გამყიდველი უსახელო პერსონაჟი მოთხრობა „წისქვილიდან“ და თვით ა ფ შ ი ნ ა ც კ ი, რომელიც

¹ იგულისხმება ლექსები: „ამირანი“, „ჩემს მურას“, „სვინდისის სიმღერა“, „სიმღერა“, „არწივი“, მსგავსი ვითარებაა ლექსებში: „ობლების სიმღერა“, „ლარიბის სიმღერა“, „მესტიერის ანდერძი“.

ადრინდელ ცოდვათაგან დამძიმებული, გაფლანგული ენერჯისა გამო, სინდისის ქენჯნას განიცდის და ჩუმჩუმად ქვითინებს: „მეცა, მკვდარო ვაჟკაცობაო, ცოცხლად დამარხვავ თავისა“.

გ) ზემოდსახელებულ მოტივთა გვერდით თემატურ გამეორებათა ნაირ-ნაირი ვარიაციებით მკვიდრდება ვაჟას შემოქმედებაში საკუთარ ქვეყათა კონტროლის, ანუ ზნეობრივი პასუხისმგებლობის მოტივი, რომელსაც პირობითად სინდისის მოტივი შეიძლება ვუწოდოთ.

სინდისის მატარებელ, ანუ ზნეობრივ ერთეულებად რჩებიან ჩვენს წარმოდგენაში ამირანი, გოგოთური, ალუდა, კოპალა, პატარა მწყემსი, თამარი და პაპა („შთაბეჭდილებანი“) და ა. შ.

ვაჟას ნაწერებში სინდისის მოტივი განსაკუთრებულად მაშინაა ამოქმედებული, როცა გარეშე თვალი სინდისის დაკარგვის მოწამე ხდება. ადამიანურობის პრინციპი მართავს ვაჟას შემოქმედებით მიდრეკილებებს. ამიტომაც, რომ სინდისის მოტივი ვაჟას შემოქმედებაში, ერთგვარ თემატურ ბირთვს ქმნის. უარყოფითი ყოველთვის აღვივებს და იწვევს თავის წიალში სიკეთისა და დადებითის გაჩენის წყურვილსა და შესაძლებლობას.

1886 წელს დაწერილ „სინდისის სიმღერაში“ ვკითხულობთ:

„არ ვიცი საით წავიდე,
ვის ვუთხრა ჩემი წვალება,
ცეცხლში დამწვარი სინდისი
ნეტავ ვის შეებრალება?!
რა დავაშავე უფალო,
რომ კაცს ამკიდე ბარგადა...
...კაცი იტანჯვის, ვერ მთავსობს,
ცდილობს გამაგდოს ჩქარაო...
...ვერ დავეხსნები კაცის გულს
ეს მიწყვიე ჩემი ვალა“.

იმავე წელს შეთხზულ მოთხრობაში „გოჩი“ ცოდვებით დამძიმებული გოჩის სულის ტანჯვის პროცესია წარმოდგენილი. ჩვილ ბავშვს ჭამს გოჩი და დათქმული ფიცისდა მიუხედავად მაინც აგრძელებს ბოროტების გზას. „გოჩი... მოუსვენრად და შეწუხებული გრძნობდა თავის თავს“, — ამბობს მწერალი, — „ცალკე სინდისი აწუხებდა, ცალკე ჩვეულება. დაუწყო ღმერთს ხვეწნა: — ღმერთო მომაშორე, ეს რაღაც ბარგი ამკიდე — სინდის-სიყვარულები“.

სინდისის ქენჯნის შემდეგ განწმენდასა და აღორძინებას განიცდის აფშინას სული და სიკეთის გზას ადგება ის. სინდისი აწუხებს

მონადირეს (პოემა „მონადირე“), რომლის შეცდომას მისი პიროვნული უბედურება, ტანჯვა გამოისყიდის.

დ) ასეთ რთულ მოტივთა არსებობის პირობებში ვაჟას ინტერესთა გარეშე არ შეიძლებოდა დარჩენილიყო ადამიანთა სულიერი ცხოვრების რთული სფერო — სიყვარულის გრძნობა — თავისი მრავალფეროვანი შინაარსით. 1885 — 90 წლებში ვაჟა განსაკუთრებული გატაცებით გვიხატავს სიყვარულს, როგორც უადრესად ფაქიზ გრძნობას. ეს ჩანს მის შედეგებში: „სიმღერებში“ („ნეტავი გამაგებინა“, „ისევ შენ ისევ ქალაო“ და სხვ.), „მწყემსი ქალი“, „მწყემსის მუქარა“, „რამ გაგაჩინა ქალაო“, „ქალას“, „ფშავლის სიყვარული“, „სამეფოს სიმღერა“, „ქალებს“, „გაუბედავი სიყვარული“ და სხვა. ფაქიზი ხილვებითაა სავსე თუნდაც შემდეგი სტრიქონები:

„დაგძინებია, ქალაო,
ლამაზო, ხუჭუჭთმიანო,
ნეტავი გამაგებინა
რა გვისიზმრება ღვთიანო?!“

ამგვარივე ფაქიზი ხილვები ბატონობს „სამეფოს სიმღერაშიც“:

„ქალო გნახე ფეხშიშველა
გამაჰგოგდი ეზოშია;
გენაცვალე კაკაბს ჰგვანდი,
მოსეირნეს ფერდობშია“...

ხალასი და გულწრფელი სიყვარულისათვის ნიშანდობლივი განცდებით დგას პოეტი ჩვენს წინაშე და სიცოცხლის სიხარულს ღვრის ადამიანში მისი „გაუბედავი სიყვარულის“ სტრიქონები:

„ამ დღეს შევხვდით ერთმანეთსა:
დამინახა, დავინახე...
...მეც დამრცხვენდა, ქალსაც შერცხვა,
არ იქნა ვერ ავიძრახე...
...ნეტავ ღმერთო, მაცოდინა,
რა ფიქრს მალავს ვარდის კონა,
მერე თუნდა ჯოჯონეთში
გადამაგდე შენი მონა“.

ქალისადმი ფაქიზი მიმართებაა ნაჩვენები პოემაში „ეთერი“:

„წამოდგა ქალი ეთერი,
მთვარე ამოჰყვა პირზედა...
თვალებში ჩაჰქსოვებოდა

ზღვა-ხმელი ერთიანდა,
მთელი ქვეყანა შიგ ბრწყინავს
თავის ხატ-ღმერთიანდა“.

მაგრამ ვაჟა ქალს მხოლოდ ამ უადრესად პოეტური ნიშნით როდი გვიდგენს. იგი ჯანსაღი და ფხიზელი ადამიანის თვალთუცქერის მოვლენებს, სრულიადაც არ უვლის გვერდს ცხოვრებისეულ სინამდვილეს:

„თუ მამკლავ, ისევ შენ მამკლავ,
ქალავ თავდახრით მცინარო,
დღეს ჩემის პირის მკოცნელო
ხვალ სხვისთვის ძუძუს მჩინარო...
არ დაინდობა დიაცი
მიწყვიც ორპირი, ფლიდია,
როგორც სავალად ბეწვისა,
ზღვას გადებული ხილია“.
(„თუ მამკლავ, ისევ შენ მამკლავ“.
1886 წ.)

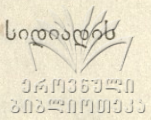
ლექსში „მოგონება“ (1890 წ.) ვაჟა გვიჩვენებს, რომ სიყვარულის გრძნობა, ისევე როგორც ყოველი გრძნობა, წარმოიშობა, ვითარდება და იცვლება. ამიტომ ამ გრძნობის მარადიულობის მოთხოვნას საფუძველი არ აქვს და ჯანსაღი ადამიანის ბუნებას ვერ ეგუება. ამ აზრს ვაჟა ფილოსოფიურ სამოსელში ხვევს და დამარწმუნებლობით გამოთქვამს:

„სიცოცხლე სიყვარულითა უერთურთისოდ ვერც ერთსა
და სიყვარული სიცოცხლით, — ვერ ვიცნობთ ვერც რას ვიცნობდით“.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ამ მონაკვეთში (1878 — 1890 წწ.) სხვა მოტივები სოციალ-პატრიოტულ განწყობილებათაგან არიან ამოზრდილნი. მაშასადამე, სოციალური და პატრიოტული, შეიძლება ითქვას, მოტივთა მოტივია, მაგრამ ზოგჯერ ვაჟასთან მათი მოწოდების ფორმაა თავისებური. მაგალითად, პირდაპირი სახითაა გადმოშლილი პატრიოტული განცდები ლექსში „ქართლი“ (1886 წ.). აქ აშკარად ჩანს პოეტის მიზანდასახული ჩანაფიქრი, რომ ჩვენი ქვეყნის მთა-ბარის სილამაზითა და მისი წარსულით მოხიბლოს მკითხველი:

„კიდევ ვიხილე ადგილი
წყალ-ველიანი, მთიანი...
...როს ვხედავ ქართლის არესა,
ვკითხულობ გორის ციხეზედ
ჩემს ფიქრს ძველებურს მწარესა“.

სევდიან წუთებშიც ეუფლება მას საკუთარი ქვეყნის სიღალის გრძნობა:

„ვიცი, რომ გინდა გიამბო
ამბავი ჩვენის ქვეყნისა...
...ლიახვიც ისევ ისე დის,
დროს გიყი, დროზე ჰკვიანი,
მას გზას უღობავს ვაჟკაცი
მტკვარი ზანზარა-ხმიანი“.

ღრმაპატრიოტულად უღერს „პაპიჩემის ანდერძის“ (1886 წ.) სტრიქონები:

„ნუ დაისვენებ, ებრძოლე
მტერს მინამ გიდგა სულიო.
შვილო მეც ეგრე ვიყავი,
ეგ არი ჩვენი რჯულიო“.

გულგაუტეხლობა და სულიერი ძლიერებაა წყარო ნამდვილი პატრიოტიზმისა და გამძლეობაა საჭირო ამისათვის:

„ჭირში ყოფნის დროს გაძლება
მუდამ ვაჟკაცის წესია,
ვაჟკაცს არ შეენის ცრემლის ღვრა
ქვითინი დიაცურადა“.

ამ მაღალ გრძნობას საქართველოს სახელოვანი ისტორიის, მისი ტრადიციების განცდა ასაზრდოებს. თვალნათლივ ჩანს ეს ლექს „ომის წინ ჯარის სიმღერაში“ (1888 წ.).

„გული გავლესოთ გრძნობითა,
საცაა დაჰკრავს ნღარაა,
ერთი დავსძახოთ ქართულად,
ხვალ არ გვეცლება, აღარა...
იხილოს მიწამ მშობელმა:
გული გვაქვს პაპათეული,
სისხლი გვიფუის ძარღვებში, —
სისხლი ლაშქრობას ჩვეული,
მკვლავიც გვაქვს შამქორს ნაცადი
არა ვართ გამორჩეული!“

ვაჟა-ფშაველას პატრიოტულ განწყობილებათა გადმოცემა ამ შემთხვევებში, ილიასა და აკაკის შემოქმედებაში გამოვლენილ განცდათა და მიზანდასახულებათა ანალოგიურია. ამ მხრივ განსაკუთრებით თუ დაუუკვირდებით 1883 წელს დაწერილ „მოხუცის ნათქვამს“, ვნახავთ, რომ აქ პატრიოტული გრძნობის ილიასებური მო-

წოდება შეინიშნება¹. ვაჟას პოემა არის ხოტბა მცირერიცხოვანი ქართველებისა, როცა ამბობს: „არწივთა მალლის მთისათა ნეტავ რად უნდა მქებარი!“

ზემოაღნიშნულ ნაწარმოებებში პატრიოტული გრძნობის განსახიერებისას ვაჟა ჩვენს ლიტერატურულ სინამდვილეში განმტკიცებული ტრადიციიდან ამოდის. ესაა იმდროინდელ მოწინავე ქართველობის პატრიოტულ გრძნობათა გამომჟღავნების ტრადიციული გზა. და თუ ამ სფეროში, ვერ იჩენდნენ საკმაო სოციალ-პოლიტიკურ შორსმჭვრეტელობას, ეს „იმ უაღრესად რთული—როგორც ვ. ი. ლენინი ტოლსტოის შესახებ ამბობს — წინააღმდეგობრივი პირობების, სოციალური გავლენების და ისტორიული ტრადიციების ასახვა“², რომლებიც იმდროინდელ საქართველოში არსებობდა. მაგრამ თავის სახელგანთქმულ თხზულებებში ვაჟა-ფშაველა აფართოებს პატრიოტული გრძნობის განსახიერების სფეროს, სამშობლოს პირდაპირი დასახელების აუცილებლობა გამორიცხა ვაჟამ — „არწივსა“, „ხმელ წიფელსა“, „კლდე მტირალსა“ და მრავალ სხვა ნაწარმოებში. და ამ სახელდების გარეშე მისცა პოეტმა მათ პატრიოტული ჟღერადობა. მოქალაქეობრივი განცდა აჩერებს ვაჟას ისეთ მასალაზე, რომელიც პატრიოტული გააზრების შესაძლებლობებს იძლევა. მწერლის ინტერესი ამ შემთხვევაში, რასაკვირველია, ფართულად მოქმედებს და იმას ეტანება, რაც ყველაზედ მტკივნეულია მისთვის.

პატრიოტული მიზნით გამოცოცხლებულ ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსულის ამსახველ მასალას ვაჟასთან მითთა მოხმობაც აღრმავებს. სამშობლო-ქვეყნის ისტორიის სიყვარულსა და მნიშვნელობას, გახაზავს პოეტის მიერ გაცოცხლებული გუდანის ხატის, კოპალას, იახსარის, ლაშარისჯვრის და სხვათა ჩართვა ლექსებსა, პოემებსა და მოთხრობებში. ამით ვაჟა ახალი შინაარსით ავსებს პატრიოტულ გრძნობას და ამ სახით პოეტის მიერ უკვდავყოფილია კავშირი სამშობლოს არსებობის სათავესა და მის დღევანდელ ფორმას შორის.

პატრიოტული გრძნობის სიღრმეები მჟღავნდება ვაჟასთან, როდესაც მის ქმნილებებში სინდისის მოტივის მოქმედების ფონს პატრიოტული განწყობილებები ქმნის. გოგოთურის ზნეობრივ საქციელს, მის ვაჟკაცურ შემართებას პატრიოტული გრძნობა მართავს,

¹ ამას თვითონ ვაჟაც მიუთითებდა: „ამ პოემის წერის დროს „დიმიტრი თავდადებულს“ ჰქონდა ჩემზე გავლენა, ვიდრე სხვა რომელიმე მშობელ ლიტერატურის ნაწარმოებს, უფრო კი მის ფორმას“. (იხ. Pro domo sua).

² ვ. ი. ლენინი, თხზულებანი, ტომი XVI, 1951, გვ. 404.

როცა იგი აფშინას არაზნეობრივ გამოხდომებს ასეთ ანალიზს უკეთებს:

„ხომ იცი საქართველოა
ყველა კუთხიდან მტრიანი,
მგზავრს მიშვებ უიარალოს,
კაცი არა ხარ ღვთიანი?!“

სამშობლო მიწის სიყვარულის იგივე მყარი გრძნობა იჩენს თავს ალუდა ქეთელაურის გაუტეხელ პიროვნებაში. იმ მომენტშიც კი, როცა მას თანამემამულენი ჰკვეთენ თემისაგან, იგი სიყვარულით შესცქერის საქართველოს „თვალისგამახარელ საჯიხვეებს“.

სოციალური უსამართლობა თავისი ყოფითი ყოველდღიურობით იჭრება ვაჟას ამ პერიოდის (1878 — 1890 წწ.) შემოქმედებაში და იგი იმავე ნიშნებს შეიცავს, რომლებიც პატრიოტული გრძნობის გამოსახვის შემთხვევებში ჩანს:

„ვაჰმე, რა მეტად ბევრს უჭირს,
ვაჰ, რა ბევრია ტანჯული,
როგორა ხარობს სხვის ტანჯვით
გულ-გაყინული მსაჯული!“
(„ჩემს მურას“, 1886)

სოციალური უსამართლობა ათქმევინებს ადამიანს:

„არ ვიცი საით წავიდე,
ვის ვუთხრა ჩემი წვალება“-ო:
(„სეინდისის სიმღერა“, 1886)

უსამართლობის ფესვებს ყოფის „წვრილმანებად“ მიჩნეული ფაქტები კვებავს. ეს ჩანს „ღარიბის სიმღერაში“ (1889 წ.):

„ვითომ კი ვშრომობ მედგრადა,
ყელ-თაფქვე ვკიდავ მუდამა...
აბა, რა მივცე მანტაში,
რა მაქვს, რა მატალია?!“

მაგრამ სოციალური სიდუხჭირე კიდევ უფრო ამძაფრებს ჩაგრულ ადამიანში უსამართლობის, მდებალ მოვლენათა დამარცხების მოთხოვნილებას. ზნეობრივი პოზიციიდანაა თქმული ეს ღარიბისაგე სიტყვებში:

„მე ვერ ვიჭურდებ, ვერ, ვერა
გული არ მაძლევს ნებასა,
ვამბობ და ნუ გეგონებათ,
თქვენგნით ველოდე ქებასა,

წაიღონ, ერთი ეგ-ლა მაქვს,
ერთი თანგირა ქობია,
მოგვედები ნამუსიანად,
ესრე სიკვდილი სჯობია.

სოციალური და კერძოდ პატრიოტული მოტივი ვაჟას თითქმის მთელი შემოქმედების საყრდენია, მაგრამ 1878 — 90 წლების მისი შემოქმედების მოტივთა მიმოხილვა გვიჩვენებს, რომ ეს მოტივები ცალ-ცალკე კი არ ძეგს, არამედ ურთიერთთან შერწყმულნი და ურთიერთგამაღრმავებელნი არიან. ეს მოტივები ვაჟას შემოქმედების მყარი მოტივებია, რადგან ისინი თითქმის თანაბარი ძალით მქლავნდებიან ვაჟას ამ დროის ლირიკასა, პოეტურ ეპოსსა და პროზაში.

IV. ვაჟას შემოქმედებით პროცესთა მიმდინარეობის დასახასიათებლად, არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმის გარკვევას, თუ რა არის მათი წყარო და ნიადაგი.

ქართულ კრიტიკაში იმთავითვე მიუთითებდნენ ხალხური შემოქმედების ნიმუშებზე, როგორც ვაჟას შემოქმედების მასაზრდოებელ წყაროზე.

1878-90-იანი წლების ვაჟას სხვადასხვა ჟანრის ნაწარმოებთა გაცნობა გვარწმუნებს, რომ მასალის მხრივ, ვაჟას თხზულებებს მეტ-ნაკლებად ურთიერთთან ამსგავსებს ინტერესი მითითურ-ლეგენდარული, სიზმრისეული და ოცნება-ჩვენებების ფორმით წარმოდგენილი მასალისადმი. როგორც უკვე ვთქვით, ეს ჩანს ვაჟას ლირიკულ ლექსებში, ამ დროს შექმნილ პოემებსა და მოთხრობებში. მაგალითად, 1884 წელს შეთხზული ლექსის — „ამირანის“ სტრიქონების კვალი მეორდება 1889 წელს მოთხრობაში „კლდე მტირალი“. აქ, მსგავს მითოლოგიურ მასალაზეა ამოზრდილი სურათები.

1886 წელს ვაჟა წერს ლექსს „ღვევების ქორწილი“, სადაც მითითურ-სიზმრისეული მასალაა საყრდენი მისთვის:

„ღვევებსა აქვის ქორწილი,
დიდი დარბაზი ზრიალებს,
მეც დამპატიყეს, შევედი, —
რა მქისე სუნი ტრიალებს!?
სამპირად ცეცხლი დაენთოთ,
ზედ სამი ქვაბი შხიოდა,
სტუმრების წინა ხონჩებზე
კაცის თავ-ფეხი დიოდა.

უკვენას ყურეშითა
კვენის ხმა გამოდიოდა:
„ძმის ხორცი როგორა ვსჭამო?“
ყმა ვინმე გამოჰკიოდა.
უსმელ-უსმელად გავქეხი,
ყელშიაც ამოდიოდა“.

ვაჟას მოთხრობაში „შთაბეჭდილებანი“, რომელიც იმავე წელსაა შეთხზული, მოკლიას ზმანებაში მსგავსი ხილვებია გადაშლილი: „ჯერაც თვალწინ მიდგა ჩამოთოვლილი მთები და ხალხის წიოკი ცეცხლში. ცეცხლი შავადა ფუოდა. ეგ კუბრის წყალიაო, მითხრეს წერა-მწერელთ... მივადექით სხვას კარსა: აქათ სამ მარცხნივ შავი კაცები იდგნენ, საძაგლები, საზარლები... ხელი გამოწვადეს ჩემკე: აქ მოგვეგვარეთ, აქაო... პირდაპირ შამიყვანეს განათებულს სახლში... ..ზემოთ სიმღერა ისმოდა; ცეცხლის ბალები იმღეროდნენ მწკეპრის ხმით“ და ა. შ.

1886 წელს ვაჟა წერს მოთხრობას „მთიელის უბედურება“. აქ მოწოდებული სიზმრისეული მასალა ასეთ მძაფრ სურათს ჰქმნის: „ბალები ერთი-ერთმანეთზედ მიყრილიყვნენ დედის გარშემო და დასძინებოდათ... ყველამ ერთი სიზმარი ნახეს... ჰხედვენ ბეჩაეები სასაფლაოს, სადაც იმათი მამა არის დასაფლავებული, სასაფლაო შამბით დაფარულია... მიჩუმებულია სასაფლაო. ათასში ერთგან გველი მოხვლანჭილა და დასძინებია საფლავის ქვის ძირში, — სხვაზე ხელიკი შესკუბებულყო და მოედერებინა კისერი... ერთ ადგილას შამბმა გაიშრიალა, გადაიწ-გადმოიწია, საფლავი გაეღო... და ამოჩნდა ბერო“.

არსებითად, ასეთივე ჩვენებათა სახით მოწოდებული მასალაა ლექსებში: „ბნელეთი“ (1888 წ.), „სიზმარი სასოწარკვეთილისა“ (1889 წ.), „დაუსრულებელი კვენესა“ (1890 წ.) და სხვა.

ასეთი ხილვა მცირე როლს არ ასრულებს ვაჟას პოემათა პერსონაჟების ცხოვრებაში. ამას მოწმობს ადგილი ვაჟას პოემისა „მონადირე“ (1886 წ.), სადაც ვკითხულობთ:

„სიზმარში ვნახე წუხელა:
მკვარტლის წყლის კულში ვიდოდი,..
...გორის პირს მაყოფანშია
ქალი გადმოდგა მზებურა,
ია, პირიმზე ტანთ ეცვა,
თავზედ ბუერა ეხურა.
მეტად ლამაზი რამ იყო,
სამო, სახით ღვთებურა“.

სიზმარში მითიური ქალის ჩვენება საბედისწერო მნიშვნელობას იძენს მონადირისათვის. და ამიტომაც სიზმარი ამ შემთხვევაში კომპოზიციურად ჰკრავს მთელ პოემას¹. არსებითად იგივე დატვირთვა აქვს სიზმრისეულ მასალას „ალუდა ქეთელაურშიც“. ალუდას საზარელი სიზმარი ფაქტიურად ადრინდელ თხზულებებში გატარებული სიზმრისეული მასალის უფრო ღრმა ვარიანტია:

„დავჯე ჯამ ვინამ დამიდგა,
კაცის ხორც იყო წვნიანი,
ესჭამდი მზარავდა თუმცაღა
კაცის ხელ-ფეხი ძვლიანი.
რასა ვსჩადიო, ვსჯავრობდი,
უმსგავსი, შაჩვენებული.
„ჭამეო, — რამამ მიძახა,
ნუ ჰხდები გაშტერებული:
კიდევ მიმირთვით ალუდას
წვენ-ხორცი გაცხელებული“...
სიზმართ დამტანჯეს, იმით ვარ
გუნება-აღელვებული“.

„დევების ქორწილის“ მასალაა შეჭრილი პოემა „კობალაში“ (1889 წ.). იგივე მასალაში ტრიალებს ვაჟა 1890 წელსაც პოემაში „ეთერი“, როდესაც კუდიანი ბებრის სახეს აღწერს:

„თვალეზი ცეცხლისა უსხდა,
კბილეზი ჰქონდა მინისა,
ცალიერს ძვლებზე ზედ ეკრა
ტყავად ფურცელი რკინისა;
ფეხეზი ჰქონდა კაცისა,
ხელეზად ბჯოლეზი ციცისა,
და, თმის მაგივრად, სულძაღლსა,
მოკლე ფაფარი კვიცისა“.

ვაჟა-ფშაველას ლექსებში, პოემებსა და მოთხრობებში ერთმანეთთან დაახლოებული, ანალოგიური ან უკეთ ერთ რკალში მოქცეული ხილვებია წარმოდგენილი. მაგალითად, მოთხრობაში „გოჩი“ (1886 წ.) ვკითხულობთ: „უზარმაზარი, ხშირი ბალნით დაფარულის ტანისა, თავდიდი, კბილდიდი, ცხვირდიდი იყო გოჩი; მისი გაწეწილი თმა-წვერი, კაცის გამხმარი სისხლით მორთული, შავს დიდრონს ხელეზზედ დიდრონი ბრჩხილები, ადამიანის სისხლში ნათრევი, კაცს შეჰზარავდა. გოჩმა ახალგაზრდობა კაცების ჭამაში

¹ სიზმრის მნიშვნელობა და მისი კომპოზიციური როლი განხილულია მ. ი. ხანდუკელის სტატიაში „სიზმარი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში“, ვაჟა-ფშაველას ხსოვნისადმი მიძღვნილი კრებ. გვ. 121—122.

ჯატარა... გამოქვაბულის ზემო თავში ელაგა გამოხრული კენჩხო-
ბი, კარებისაკენ წვრილი ძვლები, — ფერცხლები, კანკები, სახსარ-
ში გადაკნეტილი ხელის თითები... ფუნთუშა ბალდი გოჩს მოეწო-
ნა: — გემრიელი ხორცი ექნებაო...“

„ღვევების ქორწილში“ (1886 წ.) მსგავსი სურათი იშლება;
ღვევებს:

„სამპირად ცეცხლი დაენტოთ,
ზედ სამი ქვაბი შხიოდა
სტუმრების წინა ხონჩებზე
კაცის თავ-ფეხი დიოდა.
უკვენას ყურეშითა
კვენესის ხმა გამოდიოდა:
„ძმის ხორცი როგორა ვსჭამო?“
ყმა ვინმე გამოჰკიოდა...“

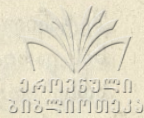
პოემა „კობალა“ (1889 წ.) ანალოგიური ხილვებითაა ავსებუ-
ლი:

„შავ-ბნელთ და უზარმაზართა
გრგვინვით ჩამოვლნეს ჭალანი,
კაცისა სისხლით ეღებათ
ხელ-ფეხი, პირის ბალანი,
...შრება გული და გონება
ძმა სისხლსა ჰსომდა ძმისასა.
ძმას ძმები შამაელივის,
სისხლსა ექებდის სხვისასა.
ღვეთ დარბაზობას რაც მოჰჩა,
იმათ ლაშ-პირსა მგლისასა,
ციხეს აგებენ ღვევები,
ციხეს კაცების ძვლისასა.“

პოემა „ეთერში“ მითიური ჩვენებების სახით მოცემული ღვე-
თა ღრეობის სურათი, ხილვის თვალსაზრისით „გოჩის“, „ღვევების
ქორწილისა“ და „კობალას“ თავისებურ შევსებად შეიძლება ჩაი-
თვალოს:

„ცეცხლი დაენტოთ ძლიერი,
გარს უსხდნენ ყოტეზივითა,
თავ-ცხვირი წამოეშვირათ
სალის კლდის ლოდებივითა;
დაღრენილი აქვთ ლაშები,
სალუდეს ქობებივითა...
ღვინის მაგივრად სისხლს ჰსვამდენ
ღვევები სწორობაზედა...“

სისხლი, ნაწური კაცების,
ჭურჭლებში ედგათ ღვინოდა,
მეჯლისში სისხლით თერებოდენ,
სისხლს ჰსვამდენ მოსალხინოდა“.

ზემოთგანხილულ ნიმუშთა სიახლოვე უკვე მიუთითებს, რომ ვაქსათვის არამც თუ შემთხვევითი არ არის ხილვათა მოწოდების ეს გზა, არამედ მისთვის იგი პირდაპირ სპეციფიკურადაც კი შეიძლება ჩაითვალოს. ვაქსს ლირიკასა, ეპოსსა და პროზაში წარმოდგენილი ხილვები ეპიკოსი პოეტის ხილვებია და მათი ურთიერთმსგავსება ვაქსს შემოქმედებით მთლიანობას მოწმობს.

V. შემოქმედებით მოტივთა განსახიერება, რასაკვირველია, პოეტის შესაძლებლობათა დაძვავს გულისხმობს, საერთოდ. ასე იყო ეს ვაქსს შემთხვევაშიც. ამას მოწმობს ის ცნობები, რომელთაც მის ნაწარმოებთა ვარიანტებზე დაკვირვებიდან ვღებულობთ.

მიზანდასახულობათა შესაფერი ფორმების ძიების პროცესი გარკვეულადაა ასახული ვაქსს ხელნაწერებშიც. მაგალითად, ლექსში „ამირანი“ პოეტმა დაჩაგრული გმირის გამძლეობა უნდა გვიჩვენოს. ხელნაწერში ვკითხულობთ¹:

„მოზარე წამებულისა
გვერდს მისჯდომია ფინია,
ამ პაწაწინა ოთხფეხსა
უცხო რამ დაუყინია“.

საბოლოოდ ვაქსს გაუსწორებია:

„მოზარე წამებულისა
ფეხთ ჩასწოლია ფინია,
ამ პაწაწინა არსებას
უცხო რამ დაუყინია“.

ვაქსა უპირატესად აზრობრივი სინათლისაკენ ისწრაფვის, როცა „გვერდს მისჯდომია ფინიას“ ნაცვლად წერს „ფეხთ ჩასწოლია ფინია“. ამ მითოლოგიური პერსონაჟის სიდიადის ილუზია გაფერმკრთალდება, თუ ვიტყვი რომ დევ-გმირ ამირანს გვერდით მიუჯდა ფინია.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია „ხმელ წიფელში“ ვაქსს მიერ

¹ „ამირანის“ ავტოგრაფი, იხ. საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, № 15623.

შეტანილი სწორებები. წინასწარ უნდა ითქვას, რომ ამ ნაწარმოებების ვარიანტსა და ძირითად ტექსტს შორის იდეური თვალსაზრისით არსებითი ხასიათის სხვაობაა.

როგორც ჩანს, ამ მოთხრობის პირველი ვარიანტი 1888 წლის დასაწყისში დაუწერია ვაჟას და „ივერიის“ რედაქციაში გაუგზავნია. მაგრამ ცენზურას აუკრძალავს მისი დაბეჭდვა. მწერალს მოთხრობა საგანგებოდ გადაუმუშავებია როგორც იდეურად, ისე მხატვრულადაც და ერთი წლის შემდეგ გამოუქვეყნებია იმავე ორგანოში¹.

„ხმელი წიფელის“ ადრინდელ ვარიანტში² ხმელი წიფელი ასეა დახასიათებული: „იმ დღეს უფრო საცოდავად მეჩვენა, პირს სულმობრძევივით იღმეკდა, ღრმადა კვნესოდა და საბრალოდ გადმოსცქეროდა მოტეხილის თავით დედამიწას, თავის გამხმარ ფესვებს, — იმ არემარეს, სადაც მოსულა, სიხარული უნახავს და ბოლოს სიმწარის დღეებში ჩავარდნილა“.

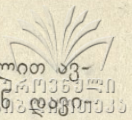
ამ სტრიქონების მიხედვით წარსული ხმელი წიფელისათვის თავის მნიშვნელობას კარგავს. თუკი საბოლოო ტექსტში მწერალი გვახსენებს ხმელი წიფელის გარდასულ სიდიადეს და გვეუბნება: „ერთი ღრო იყო ესეც ამაყად გაბარჯლული იღგაო“, — პირველ ვარიანტში ოდნავი მინიშნებაც არაა მის წარსულზე, როგორც უკვდავების გამომხატველ ნიშანზე, რათა ამით მაინც შენეღდეს სიკვდილის მოახლოებით გამოწვეული საშინელება.

კვდომის პროცესს ვხედავთ აქ და ოდნავადაც არ ჩანს ხმელი წიფლის ფიქრში მფეთქავი სიცოცხლე. თუ საბოლოო ტექსტში მწერალი გახაზავს ხმელი წიფლის წარსულის მნიშვნელობას, როცა გვეუბნება: „დიად, არ იციან უგუნურმა ხეებმა, რომ ხალხს ჯერ არ დაუვიწყნია ხმელი წიფელის სახელი, კიდეც ახსოვს იმის სიდიადე“, — წინა ვარიანტში ამ წარსულის ნაშთთან ვხედავთ მხოლოდ პარაზიტ მწერებს: ბუზურასა და კელას.

ოდესღაც მშვენიერი და ძლიერი ხმელი წიფლის შეცვლა ამ

¹ ამგვარი ცნობების (თუ კომენტარების) არსებობის პირობებში უნდა შემოწმდეს, თუ რა გავლენას ახდენენ ვაჟას შემოქმედებითი პროცესების მიმდინარეობაზე გარეგანი ფაქტორები, ცვლიან ისინი ვაჟას მხატვრული ჩანაფიქრის დინებას, თუ მხოლოდ კიდევ ერთხელ აძლევენ საშუალებას მწერალს ერთგვარ „წესრიგში“ მოიყვანოს თავისი შემოქმედებითი სწრაფვები. ამ შემთხვევაში მწერლის იძულებით შეზღუდვასთან რომ გვეკონდეს საქმე, მოსალოდნელია მისი შემოქმედებითი აღმაფრენის დაქვეითება.

² იხ. ს. ყუბანეიშვილი, ვაჟა-ფშაველა, დოკუმენტები და მასალები. 1937 წ., გვ. 408—411.

მწერებით, ბუნებრივად ხსნიდა გზას გაუვალი სევდა-ნაღველით ავსებული დასასრულისაკენ: „ესე უპატრონოდ, ყველასაგან დაღვივებული, მოკვებითი სდგას ხმელი წიფელი; ელის შავსა და ბნელს ღღესა“. ასეთი განწყობილებითაა ავსებული ხმელი წიფლის აღრინდელი ვარიანტი. აქ, სიცოცხლის მაღალი შინაარსის გაუფასურებისა და კვდომის პროცესია ნაჩვენები. ვაჟას შემოქმედებით მიდრეკილებებს უფრო გამოხატავს ძირითადი ტექსტის ლაიტმოტივი, სადაც ავტორი გვეუბნება, რომ ხმელი წიფელი უკვდავია მანამდე, ვიდრე მასში ჯანსაღი ფიქრის მოთხოვნილება არის მოცემული... ამ ფიქრის შინაარსი დაფუძნებულია, სწორედ წარსულის პატივისცემის, აწმყოს სწორად დანახვასა და მომავლისადმი უსაზღვრო რწმენაზე. ამიტომაცაა, რომ ასე სათუთად დასცქერის ხმელი წიფელი „მის ერთს ფესვის ბოლოზე დასახულ პატარა ყლორტს“ — როგორც მისი სიცოცხლის ნუგეშსა და გაგრძელებას. ესაა სწორედ უკვდავების მოტივის შინაარსი და ეს მოტივია წამყვანი მოთხრობაში „ხმელი წიფელი“.

ეტყობა „ხმელი წიფლის“ ადრეული ვარიანტი, პოეტის ჯერ კიდევ სათანადოდ მოუშწიფებელ შემოქმედებით ზრახვებს გვიდგენდა, ხოლო მწერლის ნამდვილ ინტერესთა გამოხატულებას ამ მოთხრობის შემდგომი, საბოლოო ვარიანტად მიჩნეული ტექსტი წარმოადგენს.

ლეილა სულხანიშვილი

ვაჟას სტილის თავისებურებათა შესახებ

(პროზაულ თხზულებათა მიხედვით)

ვაჟას მხატვრული აზროვნების სირთულე, ერთი მხრივ, ხოლო, მეორე მხრივ, მისი პოეზიის, განსაკუთრებით ეპიკური პოეზიის, მონუმენტურობა და მკაფიოდ გამოხატული ორიგინალობა განდა იმის მიზეზი, რომ მკვლევართა ყურადღება უთანაბროდ განაწილდა ვაჟას შემოქმედების სხვადასხვა მხარეზე. ინტერესის მთავარ საგნად ვაჟას მსოფლმხედველობისა და, საერთოდ, მისი შემოქმედების აზრობრივი სფეროს პრობლემები იქცა. ამ პრობლემათა გამოცალკეებულად კვლევას კი, — რასაც, თავისთავად ცხადია, არ შეეძლო ეჩვენებინა ვაჟას ხელოვნების სპეციფიკა, — შედეგად მოჰყვა სხვა რიგის, არანაკლებ მნიშვნელოვანი და, ლიტერატურული თვალსაზრისით, არანაკლებ საინტერესო საკითხების უკანა პლანზე გადაწველა.

რას წარმოადგენს ვაჟა, როგორც მხატვარი? რით გამოირჩევა მისი ესთეტიკური ხედვა, მის მიერ წარმოსახული მხატვრული სინამდვილე? როგორია მისი სტილი? რა ხასიათისაა მისი შემოქმედება მთლიანად, როგორც მხატვრული ღირებულება? — ეს კითხვები ან ნაკლებად ისმებოდა მკვლევართა წინაშე, ან მათ განხილვას დიდი დაბრკოლებები ეღობებოდა. ყოველ შემთხვევაში, ვაჟას, როგორც მხატვრის შესახებ მსჯელობა, უმთავრესად, მის პოეზიაზე დაკვირვებას დაეყრდნო და, ბუნებრივია, რომ ასეთ პირობებში ვაჟას სხვა რიგის თხზულებები, კერძოდ, მისი შესანიშნავი მოთხრობები ჩრდილში აღმოჩნდა¹.

¹ მეტიც, ვ. გოლცევი პირდაპირ წერდა: «Ряд художественных достоинств прозы Важа не подлежит сомнению, но все-таки она интересна нам главным образом как дополнительный материал для характеристики поэта». (Поэзия Важа Пшавела, Литературно-критические статьи, 1957, стр. 169).

ვაჟას ირგვლივ არსებული საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა გვარწმუნებს, რომ მისი მხატვრული პროზა დიდხანს ვერ განსაზღვრავს სპეციალური ინტერესისა და შესწავლის ობიექტი, საერთოდ, და, კერძოდ, სტილის თვალსაზრისით შესწავლის საგანი. მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ასეთ ვითარებაში არაფერი თქმულიყოს საგულისხმო ვაჟას პროზის სტილის შესახებაც. არსებულ ნაშრომებში მაინც გვხვდება მთელი რიგი საინტერესო დაკვირვებები და შენიშვნები, რომლებიც უშუალოდ უკავშირდება ვაჟას მხატვრული პროზის სტილს.

ვაჟას მოთხრობათა სტილისტური თვალსაზრისით განხილვა-შეფასების ერთ-ერთ, და შეიძლება მთავარ, დამაბრკოლებელ მიზეზად უნდა მივიჩნიოთ თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში სტილის ცნების გაურკვეველობა და ის ბუნდოვანება, რაც ამ ცნების დახასიათებისას იჩენს თავს.

დღეისათვის სტილის სამ კონცეფციას არჩევენ: ხელოვნებათმცოდნეობითს, ლინგვისტურსა და ლიტერატურათმცოდნეობითს, თუმცა ყოველთვის არ ხერხდება ურთიერთისაგან მათი მკაფიოდ გამოიჯნა.

ა. სოკოლოვი, რომელსაც წიგნში «Теория стиля» (1968 წ.) დალაგებული აქვს სტილის შესახებ არსებული ძირითადი თვალსაზრისები, ლიტერატურათმცოდნეობითი თვალსაზრისის ლინგვისტური ფრთის თანამედროვე წარმომადგენელთაგან ასახელებს: ჰერბერტ ზაიდლერს¹, ე. კლიმენკოს², ი. სერმანს³, ბ. ტომაშევსკის⁴, ა. ფეოდოროვს⁵, რომლებიც ტერმინებს — მხატვრული ენა და სტილი — თანაბარი მნიშვნელობით ხმარობენ და ლიტერატურული ნაწარმოების კვლევისას ენის კვლევის ფარგლებიდან არ გამოდიან.

ა. სოკოლოვის მიერ ჩამოთვლილი ავტორებით სრულიადაც არ ამოიწურება ჩვენი საკითხისათვის უაღრესად საინტერესო ლიტერატურა. აქ შეიძლება გავიხსენოთ სხვა ავტორებიც, რომელთა თვალსაზრისის ნათელსაყოფად მათი წიგნებისა და სტატიების მხოლოდ სათაურებისათვის გადახედვაც საკმარისია: ი. ბონდარევი — «Стиль и слово» (1965), ო. ბურმისტრენკო — «Язык и стиль романа М. Горького «Мать» (1961), ვ. ჩიჩერინი — «О языке и

¹ ზოგადი სტილისტიკა, გერმ. ენაზე, I გამოც. 1953, II გამოც. 1963.

² Проблемы стиля в английской литературе первой трети XIX века, 1959; Байрон, Язык и стиль, 1960; Лирико-эпическая поэма Байрона, 1964.

³ Поэтический стиль Ломоносова, 1966.

⁴ Стилистика и стихосложение, 1959.

⁵ Язык и стиль художественного произведения, 1963.

სტილე რომანა-ეპოპეი «Война и мир» (1956), ი. პოდგაეცკაია
«Изучение языка и стиля А. П. Чехова» (1959), პ. პუსტოვოი-
ტი — «Через жизнь к слову»¹ და სხვ. ყველა ეს ავტორი მრავალ-
ნეთს ეთანხმება ერთ ძირითად თეზაში — ლიტერატურულ სტი-
ლი მხატვრული ენის სისტემაა.

გაცილებით ფართოდ აყენებს სტილის პრობლემას ლიტერა-
ტურათმცოდნეობის მეორე ფრთა, რომელიც სტილის ხელოვნე-
ბათმცოდნეობითი კონცეფციიდან გამოდის და ლიტერატურულ
სტილს უდგება როგორც ხელოვნების მოვლენას.

ენის ფარგლებს გარეთ გასვლა და სტილის კატეგორიის და-
კავშირება ლიტერატურული ნაწარმოების სხვა კომპონენტებთან
თუმცა უთუოდ ფაქტიური ვითარებით გამართლებული ნაბიჯია
(რადგან პოეზიაში ბევრი რამ არის ისეთი, რაც სიტყვიერი გამო-
ხატულების საზღვრებს სცილდება), იგი, ამავე დროს, პრობლემის
გართულებას, მრავალ სადავო საკითხთა წარმოშობასა და, ამდენად,
თვალსაზრისთა გამრავლებასაც მოასწავებს.

ზოგიერთისათვის სტილი მთლიანად ემთხვევა მხატვრულ ნა-
წარმოებს, — სტილი არის ნაწარმოები და პირიქით. ასე რომ, შე-
უძლებელი ხდება მწერლის ინდივიდუალურ სტილზე ლაპარაკი.
ვ. კაიზერი, მაგალითად, კითხვის ქვეშ აყენებს ინდივიდუალური
სტილის ფაქტიურ არსებობასაც კი².

სხვა, საკმაოდ გავრცელებული, თვალსაზრისი სტილს მხატვ-
რული ნაწარმოების ფორმის უკავშირებს. საბჭოთა მეცნიერების
ბოლოდროინდელ ნაშრომებში ხშირად ვხვდებით ამგვარ განსაზღვ-
რებებს: „სტილი თვით ხასიათია გამოხატვისა ხელოვნებაში, მხატვ-
რული ფორმის განუმეორებელი კონკრეტულობა“³, სტილი მიგვი-
თითებს „ფორმის სფეროში არსებულ ერთიანობასა და კანონზომი-
ერებაზე“⁴, „ფორმის ელემენტთა ურთიერთგაშუალება და საყო-
ველთაო ურთიერთდამოკიდებულება ქმნის ხელოვნების იმ თვისე-
ბას, რომელსაც სტილი ეწოდება“⁵, სტილი მხატვრულ სახეში „გა-

¹ Ж. «Вопросы литературы», 1959, № 8. წერილი დისკუსიისათვის თემა-
ზე — «Слово и образ».

² იხ. მ. ვერლი, ზოგადი ლიტერატურათმცოდნეობა, 1957, რუს. თარგ.,
გვ. 160.

³ В. Гусев, ж. «Филологические науки», 1964, № 3, стр. 143.
ციტირებულია ი. ელსბერგის ქვემოთ მითითებული სტატიის მიხედვით.

⁴ იქვე.

⁵ М. Маган, Лекции по марксистско-ленинской эстетике, ч. II, Ле-
нинград, 1964, стр. 158.

მოვლინდება მხოლოდ როგორც ზედაპირი“...¹ ამავე დროს, ხმა-რებაში შემოდის ტერმინი „შინაარსიანი ფორმა“ («Содержательная форма»), რითაც იმის ხაზგასმა სურთ, რომ ფორმა შინაარსის გარეშე არ არსებობს და მხატვრული ნაწარმოების კვლევისას მკვლევარმა ამ ნაწარმოების შინაარსი განუწყვეტლივ მხედველობაში უნდა იქონიოს, ვინაიდან სტილი სწორედ ამგვარი, „შინაარსიანი ფორმა“², ის სწორედ „შინაარსიანი ფორმის“ მომწესრიგებელ და მორგანიზებელ, მის გამამთლიანებელ ძალას წარმოადგენს³.

სტილის ცნება ნაწარმოების ფორმასთან არის დაკავშირებული კერძო ხასიათის — ამა თუ იმ მწერლის სტილზე დაწერილ — არა ერთ ნაშრომშიც⁴, სადაც, მართალია, არ ვხვდებით საგანგებო მსჯელობას სტილის ცნებაზე, მაგრამ ავტორის თვალსაზრისი აღებული საკითხის კვლევის ხასიათში ვლინდება⁵.

მდგომარეობა შედარებით მარტივი იქნებოდა, სტილის პრობლემის ირგვლივ არსებულ აზრთა სხვადასხვაობა ზემოთქმულით

¹ П. Палиевский, Постановка проблемы стила, «Теория литературы», Москва, 1965, стр. 32.

² იქვე, გვ. 33.

³ И. Эльсберг, Спорные вопросы изучения стилиа, «Вопросы литературы», 1966, № 2. „შინაარსიანი ფორმის“ ანალოგიურია ტერმინი „მნიშვნელოვანი ფორმა“ («Значимая форма»), რომელსაც უცხოელ ავტორთა ნაშრომებში ვხვდებით. ე. ს. ბრედლი სტატიაში „პოეზია პოეზიისათვის“ (იხ. „თანამედროვე წიგნი ესთეტიკაში“, 1957, რუს. თარგ., გვ. 364), სადაც საინტერესოდ ასაბუთებს მხატვრული ნაწარმოების განუყოფლობას, მის ორგანულ მთლიანობას და ნაწარმოებზე ლაპარაკობს, როგორც „გაფორმებულ მნიშვნელობას“ («Оформленная значимость») ან „მნიშვნელოვან ფორმაზე“ («Значимая форма»), ამ უკანასკნელის თავისებურებად აცხადებს სტილს.

⁴ Н. Чирков, О стиле Достоевского, 1964; იმავე ავტორის, О стиле Достоевского. Проблематика, идеи, образы, 1967; ვლ. კოვალისკის, О стиле художественной прозы Л. Н. Толстого, 1960.

⁵ ვლ. კოვალისკის მიუთითებს კიდევ პირველივე გვერდის სქოლიოში, რომ საკითხის კვლევისას მის მხედველობაში აქვს სტილის იმგვარი ვაგება, როგორც მოცემულია პროფ. გ. პოსპელოვის წიგნში «Творчество Н. В. Гоголя» (1953 წ.). „სტილი ვგულისხმობთ არა მარტო მწერლის პოეტური ენის თავისებურებებს, — ვკითხულობთ აქ, — არამედ მის მხატვრულ ფორმათა კანონზომიერ და ნაწარმოებიდან ნაწარმოებში განმეორებად თავისებურებებს მათ მთლიანობაში, მათ ერთიანობაში შემოქმედების იდეურ შინაარსთან, რომლის გამოსახატადაც არიან ისინი შექმნილი“ (მიოთებულია გვ. 217). ამ უკანასკნელი ფრაზიიდან ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ნაწარმოების იდეური შინაარსი შეიძლება არსებობდეს მის ფორმაზე ადრე, ვიდრე მოიძებნება ამ შინაარსის გამოსატყვის საშუალებები, მისი გამოსახვის ფორმა. მაგრამ საკითხავია: სხვადასხვაგვარად თქმული, მხატვრულად გამოსახული შინაარსი, განა სხვადასხვაგვარი შინაარსი არ არის?!

რომ ამოიწურებოდეს. მაგრამ საქმეც ის არის, რომ სრულ თანხმობას არც ცალკეული თვალსაზრისის ფარგლებში აქვს ადგილი თუ თვით ერთი კონცეფციის წარმომადგენლებიც კი, შეეცდებიან თუ არა პრობლემის სიღრმეში შეჭრასა და სტილის შინაარსის შემდგომ დაზუსტებას, მაშინვე მთელ რიგ საკითხებში შორდებიან ერთმანეთს. ასე ხდება, მაგალითად, როცა ცდილობენ გაარკვიონ — მხატვრული ნაწარმოების თუ მისი ფორმის რომელი კომპონენტები, რომელი ელემენტები ლებულობენ მონაწილეობას სტილური მთლიანობის შექმნაში და ამ ელემენტთაგან რომელი ატარებს უშუალოდ სტილურ ნიშანს¹. აზრთა სხვადასხვაობა ამ შემთხვევაში გამოწვეულია იმით, რომ დღესდღეობით ჯერ კიდევ დაუმუშავებელია მხატვრული ნაწარმოების სტრუქტურის საკითხები და „ჯერ კიდევ არ არსებობს ერთიანი და მოქმედი სისტემა, რომლის ბაზაზეც შესაძლებელი იქნებოდა პოეტიკის სახელმძღვანელოს შექმნა“².

თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში დიდი პოპულარობით სარგებლობს აზრი, რომლის თანახმად, სტილი მხატვრული ნაწარმოების განუყოფელი მთლიანობის თავისებურებაა. ნაწარმოების სტილისტური კრიტიკა ნიშნავს მის მთლიანობაში ხედვას, — მთლიანობაში, ფორმა-შინაარსად დაყოფის გარეშე მის განხილვას.

ფორმა-შინაარსად ნაწარმოების დაშლას თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობა არ მიიჩნევს კვლევა-ძიების ნაყოფიერ გზად. ნაწარმოების დაშლა ისე, რომ მხედველობის არეში წამყვან მომენტს თვით მხატვრული მთლიანობა აღარ წარმოადგენდეს, ლიტერატურათმცოდნეობით მიდგომაზე უარის თქმაა. მაგრამ ეს არ ნიშნავს ანალიზის უგულვებელყოფას საერთოდ. ანალიზი გაცნობიერებაა მოვლენის შედგენილობისა, მაგრამ ყოველი შემადგენელი ნაწილის მოვლენისადმი დაქვემდებარების პირობებში. ასეთია ლიტერატურათმცოდნეობითი ანალიზის წინაშე წაყენებული მოთხოვნა. — ამგვარი ანალიზი არსისა და სტრუქტურის, შინაარსისა და ფორმის ყოვლისმომცველ ერთიანობას იცავს. სიტყვა „ხატიც“ გაგებულ უნდა იქნას როგორც ერთიანობა „ხატისა“ და იდეისა. ასე რომ, უნიადაგოა აზრი, თითქოს შინაარსი იყოს რაღაც ისეთი, რისი გამოყოფაც მთელიდან შესაძლებელია, ხოლო ფორმა წარმოდგენდეს რაღაც მარტოოდენ გარეგანს.

ამგვარად, სტილის ცნებასთან დაკავშირებულია ერთიანობის

¹ ამ საკითხზე იხ. ა. სოკოლოვის ზემოთ დასახელებული წიგნი. განსაკუთრებით საგულისხმოა თავები: სტილი, როგორც მხატვრული კანონზომიერება; სტილის მატარებლები; ელემენტები და კატეგორიები; სტილის ფაქტორები.

² მ. ვერლი, ზოგადი ლიტერატურათმცოდნეობა, გვ. 78.

ან მთლიანობის ცნებები; მკვლევარები სტილში ნაწარმოების ელემენტთა გამაერთიანებელ თუ მის გამამთლიანებელ ძალას ხედავენ. — ეს აუცილებლად გასათვალისწინებელია.

სტილის შესწავლის თანამედროვე დონეზე ჯერ კიდევ არ მოგვეპოვება ამ ცნების რამდენადმე ზუსტი დახასიათება-განსაზღვრა. ასეთ ვითარებაში ცალკეული მწერლის სტილის კვლევისას, ვფიქრობთ, ყველაზე უფრო მიზანშეწონილი იქნება არა ამა თუ იმ სქემის მიხედვით მსჯელობა, არამედ ორიენტაციის აღება ნაწარმოების მხატვრულ მთლიანობაზე და მასზე დაკვირვება. მიზანშეწონილი იქნება ამ მთლიანობის განხილვა სხვადასხვა ასპექტში, რომელთაგან თითოეულში ნაწარმოების ესა თუ ის მხარე წამოიწევეს წინ: შინაგანი თუ გარეგანი, ემოციური, აზრობრივი თუ სახვითი, მაგრამ ამის გამო მხედველობიდან არასოდეს დავკარგავთ მთელს.

ვფიქრობთ, თუ დავაკვირდებით ნაწარმოებს, სწორედ როგორც განუყოფელ მხატვრულ მთლიანობას მის სხვადასხვა ასპექტში, ჩვენ უთუოდ შევნიშნავთ ამ მთლიანობის სტილურ ნიშნებს, მის სტილურ თავისებურებებს. იქვე გამოირკვევა — ნაწარმოების ესა თუ ის მხარე, მისი რთული სტრუქტურის ესა თუ ის კომპონენტია სტილური ნიშნების მატარებელი აღებულ შემთხვევაში, თუ საერთოდ ნაწარმოები, როგორც მხატვრული მთლიანობა¹.

ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში ზოგჯერ მითითებულია, ხოლო უფრო ხშირად ნაგულისხმევი ვაჟას პროზის ესა თუ ის სტილური თავისებურება. ეს ნიშნავს, რომ ჩვენი კრიტიკოსები და ლიტერატურის ისტორიკოსები ვაჟას პროზას უდგებიან და აფასებენ როგორც ლიტერატურულ-მხატვრულ ფაქტს და ამიტომ, ჩვენი საკითხის თვალსაზრისით, აუცილებელია ვაჟას პროზისადმი ქართული კრიტიკის მიდგომის ისტორიის გათვალისწინება.

¹ ამ მხრივ, საგულისხმოა ლიტერატურის ისტორიკოსის, ცნობილი პოლონელი თეორეტიკოსის, რ. ინგარდენის, სიტყვები: „შეიძლება დაისვას საკითხი იმის შესახებ, თუ სახელდობრ რა გამოხატავს სურათში სტილის სპეციფიკას — გამოსახული საგანი, ხედები ან მათი რეკონსტრუქციის წესი, თუ, ბოლოს, სურათი, როგორც მთლიანობა, ყველა თავისი ფენითა და მხარით. დაუდევრობა იქნებოდა, ამ საკითხის ზოგადად გადაწყვეტას თუ მოვისურვებდით, რადგან გამორიცხული არ არის, რომ სტილი თვითონ წყვეტდეს, თუ რა ემორჩილება მას სურათში“. (იხ. მისი „გამოკვლევები ესთეტიკაში“, 1962, რუს. თარგ., გვ. 346) რ. ინგარდენი აქ ფერწერაზე ლაპარაკობს, მაგრამ მისი წიგნის საერთო ხასიათიდან თუ გამოვალთ, ეს აზრი ლიტერატურულ ნაწარმოებზეც უნდა გავავრცელოთ.

ვინც კი ვაჟას შემოქმედების განხილვა იტვირთა, ყველამ აღნიშნა მისი პროზისათვის — ისევე, როგორც მთელი მისი შემოქმედებისათვის — დამახასიათებელი მოვლენათა გასულიერების ფაქტი. ამან — თითქმის ყოვლისმომცველმა ტენდენციამ გასულიერებისა — ჩვენს ლიტერატურათმცოდნეობაში ვაჟას შემოქმედების თავისებურებათა აღნიშვნის მნიშვნელობა მოიპოვა. ეს გასულიერება იქნა მიჩნეული მისი შემოქმედების ნიშან-თვისებად ანუ, როგორც ზოგი იტყოდა, ვაჟას სტილის სპეციფიკურ ნიშნად.

გასულიერების საყოველთაო აღიარებას არ განუხაზვდრავს ვაჟას მხატვრული სტილის საბოლოო შინაარსი. გასულიერების მიჩნევამ ვაჟას შემოქმედების დამახასიათებელ ნიშნად ხელი არ შეუშალა მის აღიარებას ხან სიმბოლისტად და ხან რეალისტად¹.

ადრეც, მაგრამ განსაკუთრებით ბოლო ხანებში, წინ წამოსწიეს ვაჟას სტილური ნიშნის დონემდე აყვანილი მისი ხედვის საგნობრიობა. ეს დანახულ იქნა მკაფიოდ მის პროზაში და ნაპოვნი — მის პროზაშიც. ამ საგნობრიობაში იგულისხმებოდა უჩვეულო თვალსაჩინოებრიობა, რომლის ნიმუშად პროზიდან ასეთ მაგალითს ასახელებენ: „აი დახედეთ ჩემს სისხლიანს ფეხსა, ეს, წყლის დასალევად რომ ჩავედი ხევში, მაშინ ვიტკინე“². ამ რიგის მოვლენების სიუხვემ შექმნა მტკიცე საფუძველი იმის დასასაბუთებლად, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების არსი თავის ამოსავალშივე რეალისტურია, მისი ხედვა რეალისტურია მაშინაც კი, როდესაც ფანტასტიურ ვითარებას გადმოგვცემს, ასეთ სფეროებში იმყოფება და ზოგიერთს შეიძლება სინამდვილიდან დაშორებულადაც კი მოეჩვენოს.

საყოველთაოდ შემჩნეული გასულიერების ფაქტი დაკონკრეტდა მაშინ, როდესაც ვაჟას მოვლენებისათვის დამახასიათებელი მოძრაობა, მუდმივი მდინარება და ურთიერთში გადასვლა ზოგადი თვალსაზრისიდან ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში იქნა ნაპოვნი. თუ ვაჟას მსოფლმხედველობის სიმაღლის საჩვენებლად იმოწმებდნენ იმ რიგის სტრიქონებს, როგორცაა: „ხევი მთას ჰმონებს, მთა — ხევისა, წყალნი — ტყეს, ტყენი — მდინარეთ“... ან „სიცოცხლე სიყვარულითა და სიყვარული სიცოცხლით, უერთურთისოდ ვერც ერთსა ვერ ვიცნობთ, ვერც როს ვიცნობდით“... — შემდგომი ეს მსოფლმხედველობრივი მომენტი სტილში იქნა დანახული იმით,

¹ მაგ. კ. აბაშიძე ბეჯითად იცავდა მის სიმბოლისტობას.

² იხ. გრ. კიკნაძის „ვაჟა-ფშაველას პროზის სტილი“, მეტყველების სტილის საკითხები, 1957, გვ. 237.

რომ ვაჟას ხატების რელიეფურობას, დინამიკურობას და პლისტიკურობას გაესვა ხაზი. ესეც ვაჟას შემოქმედების სტილურ ნიშნად ჩაითვალა.

ისევ გასულიერების ფაქტმა განსაზღვრა ისიც, რომ განსაკუთრებული ღირებულება მიენიჭა არა მარტო ადამიანს, არამედ მასთან დაახლოებულ და მის დონემდე აყვანილ საგნებსა და ბუნების მოვლენებს. ეს არის გამოხატულება იმისა, რომ ჰუმანისტური თვალთახედვითაა მოცული ვაჟას მთელი შემოქმედება. ამგვარმა თვალთახედვამ კი მკითხველამდე იმით შეადღწია, რომ მოიხსნა დისტანცია მწერლისა და მკითხველის მეტყველებით დინებას შორის და ვაჟა ალაპარაკდა ისე ბუნებრივად, ისეთი თავისუფალი კავშირებით, როგორითაც ადამიანის აზროვნება და მეტყველება ჩვეულებრივ მიმდინარეობს. ამგვარი მეტყველებითი სისადავე, დაუძაბავობა და ბუნებრიობა ახასიათებს ვაჟას სტილს. და გასაგებია, რომ ეს ეხება, პირველყოვლისა, ვაჟას პროზის სტილს.

ამ ლიტერატურის გაცნობა გვარწმუნებს, რომ სინამდვილისადმი, როგორც ცოცხალისადმი ვაჟასეული მიდგომა განსაკუთრებით თვალში საცემია. ეს მიდგომა აპირობებს მის ნაწარმოებთა თავისებურებებს. შემდგომი ამოცანა კი ისაა, თუ რა კონკრეტული ენობრივი საშუალებებით არის განხორციელებული ასეთი მიდგომა და არა მარტო ენობრივი საშუალებებით: აღნაგობა ნაწარმოებისა, მისი არქიტექტონიკა თუ კომპოზიცია და მისთანანი ისევე მონაწილეობენ ნაწარმოების სტილის ჩამოყალიბებაში, როგორადაც გამოსახვის ენობრივი გზები... სტილის რავგარობისათვის უმნიშვნელო ფაქტორის როლი არ მიეკუთვნება სიტუაციების შერჩევას, ამბავთათვის მიჩენილ დროსა და ადგილს, მათ ემოციურ იერს... ხოლო სტილისტური დინება მოუცილებელია მწერლის მიერ შერჩეული თემისა და მოტივებისაგან და ა. შ.

ჩვენს ერთ-ერთ პირველ ამოცანას ვაჟას მხატვრული პროზის ემოციურ წყობაზე დაკვირვება და მისი დახასიათება წარმოადგენს.

რამდენადაც მხატვრული ნაწარმოები სინამდვილესთან ესთეტიკური დამოკიდებულების ფიქსაციაა, მხატვრული შემოქმედების, — ამ შემთხვევაში ვაჟას მოთხრობების, — სტილური თავისებურებანი უშუალოდ მწერლის ესთეტიკური აღქმის, მისი ესთეტიკური ხედვის თავისებურებიდან უნდა მომდინარეობდეს.

ესთეტიკური აღქმისათვის კი, პირველყოვლისა, ემოციური დატვირთვაა დამახასიათებელი. როგორც ცნობილია, ჩვეულებრივი, ყოველდღიური აღქმისაგან განსხვავებით, მასში გარდუვალად მო-

ნაწილები გრძნობითი ელემენტები და სწორედ ამ უკანასკნელთა წყალობით არის, რომ ერთი და იგივე ნივთი, მოცემული ჩვეულებრივ და ესთეტიკურ აღქმაში, ორი სხვადასხვა საგანად, ორი სხვადასხვა სუბიექტის ესთეტიკურ აღქმაში მოცემული კი, იგი ორ სხვადასხვა ესთეტიკურ ობიექტს წარმოადგენს.

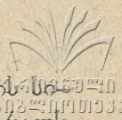
უსულო საგნების გასულიერება და გაპიროვნებაც, მათი გაადამიანურება, დიდი ხანია, ესთეტიკური ხედვისა და ხელოვნების დამახასიათებლად არის მიჩნეული. ამიტომ, ცხადია, რომ ხელოვნის ინდივიდუალობაზე უნდა მეტყველებდეს არა იმდენად უსულო სამყაროს გაცოცხლების ფაქტი, რამდენადაც თვით ამ გაცოცხლებული სამყაროს ხასიათი, მისი ემოციური შინაარსი, ის, რაც ხელოვნმა ამ სამყაროში შეიტანა მისი გაცოცხლებით და რითაც აღბეჭდა იგი, როგორც განსაკუთრებული, გამორჩეული ესთეტიკური სინამდვილე¹.

თუ ამ თვალსაზრისით დავაკვირდებით ვაჟას პროზაულ თხზულებებს, დავინახავთ, რომ მათი ემოციური სამყარო არა მარტო ფართო და ღრმაა, არამედ მეტად მრავალფეროვანია. აქ ერთმანეთთანაა შერწყმული და ერთმანეთში ჩაქსოვილი: გრძნობა სიყვარულისა, სიბრალულის, სიხარულისა და წუხილის; კმაყოფილებისა, გულნაკლულობის, ბედნიერებისა და უმწეობის; იმედისა, უიმედობისა, მშვენიერებით სიამოვნებისა, შიშისა და ძრწოლის. ეს ნაირ-ნაირი ემოცია ერთ მოთხრობაში, — ზოგჯერ ერთ პერსონაჟში, — თავმოყრილი და მრავალ სხვადასხვა დეტალში გამოვლენილი, ნაწარმოებს განსაკუთრებულ ემოციურ ხასიათს აძლევს.

მართალია, გრძნობითი ტონი საგნებს ყოველთვის აქვთ ესთეტიკურ აღქმაში, ემოციური შეფერილობის გარეშე ესთეტიკური საგანი არ არსებობს, მაგრამ ვაჟა, ამ მხრივ, მაქსიმალური ინტენსივობით გამოირჩევა.

ავიღოთ სანიმუშოდ რომელიმე მოთხრობა, — ვთქვათ, „ია“. — რა რიგის ემოციებია გამოხატული აქ, როგორია მოთხრობაში გამოსახული საგნობრივი სინამდვილის ემოციური შინაარსი, მისი ხასიათის და ხარისხის მიხედვით?

¹ აღნიშნავენ, რომ „რაც გასულიერებულ საგანში ერთბაშად გამოდის, როგორც გამასულიერებელი ძალა... ჩვენი საკუთარი, ჩვენთვის კარგად ცნობილი „მეა“ ყველა თავისი თავისებურებით... ასე რომ, გოეთეს, მაგალითად, შეეძლო ეთქვა ჰებელის შესახებ, რომ მან ბუნებას მისცა ძალზე ბევრი რამ „გლეხური“, ხოლო შერერს ამის პარალელურად შეეძლო ეთქვა ვოლფრამ ფონ ეშენბახის შესახებ, რომ მან ბუნებას „რინდული ხასიათი“ მიანიჭა“. (კარლ გროსი, ესთეტიკის შესავალი, 1899, რუს. თარგ., გვ. 70).

მოთხრობა ასე იწყება:

„ულრანს ტყეში მოსული ვარ... მანამ ცოცხალი ვარ, ჩემის სილამაზით დავატკობ ტყეს, ბალახს და იმ გაღმიდამ გამომცქერაღს გულხავსიანს კლდესა, სუნელებას მივაფრქვევ არე-მარეს. ყველას ვუყვარვარ: აგერ იმ დამპალს ყუნჭს თვალი სულ ჩემსკენ უჭირავს, მიცინის ხოლმე, უნდა ჩემთან მოვიდეს, — მაკოცოს, მაგრამ არ შეუძლიან, მხოლოდ შორიდან გამიცინებს, გაიღიმება საცოდავი, თუმცა უშნოდ, მაგრამ გულკეთილობა კი დიდი გადაეფინება ხოლმე პირზედ“.

ჩვენს ყურადღებას აქ, პირველყოვლისა, ემოციებით სავსეობა იპყრობს. ია თავის გრძნობებს, გარემოსთან თავის ემოციურ მიმართებებს გამოხატავს, — სახელდობრ, თავისი სისუსტისა და უმწეობის გრძნობას, როცა ამბობს — „ულრანს ტყეში მოსული ვარო“. — ტყის ამგვარ აღქმასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული განმცდელი სუბიექტის, — ამ შემთხვევაში იის, — მიერ სწორედ თავისი სისუსტისა და ერთგვარი უმწეობის შეგრძნება. — აქვეა სიცოცხლით სიხარულის განცდა, განცდა საკუთარი მშვენიერებისა და სხვათა დატკობის სურვილი („მანამ ცოცხალი ვარ, ჩემის სილამაზით დავატკობ ტყეს, ბალახს და იმ გაღმიდამ გამომცქერაღს გულხავსიანს კლდესა, სუნელებას მივაფრქვევ არე-მარეს“.).

აქ, ამ ერთი აბზაციდან, ჩანს, რომ ყველაფერი გამსჭვალულია ურთიერთსიყვარულით; — ყველას ვუყვარვარო, ამბობს ია და თვითონაც ტკება იმით, რომ სურნელებას აფრქვევს არე-მარეს. ეს არის ბრწყინვალე ნიმუში უაღრესად ინტიმურ, ფაქიზ ემოციათა კონტაქტების გამოვლენისა: „აგერ იმ დამპალს ყუნჭს თვალი სულ ჩემსკენ უჭირავს, მიცინის ხოლმე, უნდა ჩემთან მოვიდეს, — მაკოცოს, მაგრამ არ შეუძლიან, მხოლოდ შორიდან გამიცინებსო“, — ამბობს ია.

შემდგომ მოთხრობა უფრო და უფრო მდიდრდება ემოციებით და უკვე გამოხატული ემოციების ახალ-ახალი ნიუანსებით. თანდათანობით ღრმავდება ემოციური კონტაქტები. ახლა ის სუსტთა მფარველობის სახეს იღებს და ეს უკვე სრულიად გარკვეული მინიშნებაა ამ მოთხრობის სოციალურ შინაარსზე. იის სიცოცხლე მის გარეშემოთ მარტო სიხარულს კი არა ჰგვრის, არამედ ამოქმედებს კიდევ. — მარტო ყუნჭს კი არ უხარია ჩემი სიცოცხლეო, — ათქმევინებს პოეტი იას, — „წვერხმელი ხეებიც მე დამხარიან ზევიდამ, თვითონ თავშიშველნი, ტოტებს მე მაფარებენ; ჩვენს იას არ შეგვიცივდეს, ან არაფერმა არ აწყინოსო. პირდაპირ

შხაპუნა წვიმას არ უშვებენ ჩემამდის: წვიმას შეუძლიან ერთბაშად ჩამომაცალოს ფოთლები. უფოთლებოდ ყოფნა და სიკვდილი ჩემთვის ერთია. არა, ხეები: არყი, წიფელი, თხილი, თამელი, და დღესღესა გარშემო მეხვევიან და მყარაულობენ, წვიმის ნამს ინახავენ ტოტებით, ფოთლებით და მერე ნელ-ნელა მამცვრევენ პირზე თითო-ოროლ ნამობით, პირსა მბანენ“.

ამ მოთხრობაში გვიჩვენა ვაჟამ უშუალო კავშირი სხვადასხვა არსებათა შორის, — კავშირი, აღმოცენებული და განმტკიცებული სიბრალულის, გულკეთილობის და ურთიერთის სიცოცხლის მოწადინების ფონზე. ეს არის გზის გახსნა ბუნების ჰარმონიულობის პრინციპისაკენ, რაც განსაკუთრებით ნათლად ჩანს ნაწარმოების იმ სტრიქონებში, სადაც ბუნების ხილვით ტკბობაა გადმოცემული:

„გუშინ ცამ იჭექა, ჭექა-ქუხილი ჩვენ არ გვაშინებს: ქუხილი წვიმის მომასწავებელია და წვიმა ხომ ძუძუს გვაწოვებს დედამისის გულზე. მზე — მამაა, ზევიდამ დაგვეყურებს და გვეალერსება, თვალყურს გვადევნებს. წვიმის მოსვლა მცენარეთ უხარიათ, — უხარიათ, ყელამდის სიხარულით მოიყარნენ, ეხლა ისინი ახალს კაბებს და ქათიბებს ჩაიცმენ“.

ია ტკბება ბუნების ყოველი მოვლენით და ნატრობს: „ნეტავი დამბადებელს ჩემთვის ნიჭი მოეცა, რომ მექო მალლა ცა და ღრუბელი, მზე, ეს ჩემი მფარველი ხეები, ეს მთები, ის ჭალები და დაბუა ჩიტები, რომელნიც ხმელს, ყვითელს ფოთლებში წითლის და მწვანის ფრთაბუმბულით ჩემს წინ დაგოგვენ და ზანდახან შემომჭიკჭიკებენ პირში, მათამაშებენ, უხარიათ ჩემი სიცოცხლე“... და „ყველას უყვარს ბუნება“, — ასეთია ბუნებისადმი ვაჟას მიმართება. სიხარულითაა ავსებული ბუნების მისეული ხილვა.

ამ ნაწარმოებში იის გულუბრყვილო თხრობა მწერალს მალე გადაჰყავს გარემოსადმი ფხიზელ მიმართებაზე. აქ ნაჩვენებია, რომ სრულებით არ არის აუცილებელი, სამყაროს ჰარმონიულობის განცდაში შეიჭრას შეუბრალებლობა, სისასტიკე და სხვათა მომსპობი მოქმედება. ამ ნიადაგზეა აქ აღმოცენებული უარყოფითი ემოცია ადამიანისადმი, რომელიც სიცოცხლეს ართმევს „მშვენიერს ტოტგადართხმულს წიფელს“, გაზაფხულის მოსვლით გახარებულ ქედანს... უარყოფითი ემოცია ძალადობის ყოველგვარი გამოვლენისადმი.

ასეთივე ფხიზელი მიმართების მანიშნებელია ის ნაღვლიანი ტონი, რაც სიცოცხლის წარმავლობით, მისი „წამიერებით“,

ცალკეულ მშვენიერთა გაქრობით არის გამოწვეული. ეს ჩანს ამ მოთხრობის ლექსით ფინალშიც, რომელიც იის მომხიბლავ ბას შეიცავს.

ეს სევდიანი ტონი, რომელიც ვაჟას მიერ ნაჩვენებ ემოციებს ერთგვარ უარყოფით ელფერს აძლევს და რომელიც, ამავე დროს, სოციალურად გამიზნულია, ყოველთვის რთულია თავისი წარმომავლობითა და თავისი დინებით.

თუ შედარებით მარტივია უარყოფითი მიმართება მოძალადე ადამიანისადმი, არსებითად სხვაგვარია ვაჟას დამოკიდებულება, ერთი შეხედვით, უარყოფითი „პერსონაჟებისადმი“. ესენია, მაგალითად, ყვავ-ყორანი, სვაგი, მგელი. მათი დახასიათებისას ვაჟა არა მარტო სოციალურ ასპექტს მიმართავს, არამედ თავის ფილოსოფიურ თვალსაზრისსაც ავლენს.

ვაჟასთან ვკითხულობთ:

„ფარფაშობდენ უზარმაზარი სვაგები... ყვავ-ყორნები, დამაძღრები, ლეშით გათოშილები, იქვე ახლო-მახლო კლდეებზედ სხდებოდენ, ფეხებით, ფრთით თან მიპქონდათ სისხლი და ასისხლიანებდენ კლდის დეკას, ქუჩის, ურძნიანებს. ერთი გამაძლარი სვაგი... სიმამღრით ძლივსდა ქშინავდა... სულხარბად დასჩერებოდა უფსკრულში ლეშის გროვას“ და არარად მიიჩნევდა ბულბულს. („სვაგი“).

მგელი „დაჰრეოდა მთელ ცხვრის ფარას და მუსრს ავლებდა... მადლიდან თავზე დასტრიალებდა ყორანი, ამაზრზენის ხმით თავზე დაჰყრანტალებდა, ამხნევებდა: „ყოჩაღ, ემაგრე! გამუსრე! არ გაუშვა ერთი ცოცხალი!“ („ყორანი“)

როდესაც ამ და სხვა ამის მსგავს ადგილებს ვკითხულობთ, უეჭველად არის საფუძველი შემაზრზენი განცდის წარმოშობისა. ამ საფეხურზე სრულიად უარყოფითია მკითხველის დამოკიდებულება მტაცებელ ცხოველთა და ფრინველთადმი, მაგრამ ვაჟასთვის ფილოსოფიური ხედვაა დამახასიათებელი: ადამიანს შეუძლია არ იყოს მოძალადე და მას შეიძლება წაუწყენოთ მოთხოვნილება, რომ არ იყოს ასეთი,— გაუკეთესება თვითონ მასზეა დამოკიდებული. სხვაგვარია ვითარება, როდესაც საკითხი ცხოველთა სამყაროს ეხება:

„რა უბედურ დღესა ვარ გაჩენილი მე საწყალი? — ჰგოდებს ყორანი. — რამოდენა ცოდვას ვიღებ კისრად! რადა? რის გულისთვის?... რამდენჯერ გადავწყვიტე გულში, ამელო ხელი ყორნობაზე... მაგრამ, არა და არა, არ იქნა: ვერ დავძლიე ჩემი ფიქრი, ჩემი გუნება... თუ ასე არ მოვიქეცი, ვინ მომცემს ცხვრისა და ცხოველების თვალებს საჭმელად?!...“ („ყორანი“).

უფრო ცხადია გოდება მგლისა:

„ღმერთო, რად გამაჩინე მგლად?! რადა ვძულვარ ყველას? რად მომეცი ბუნება მგლისა?... რატომ არა ვარ შველი, ახალი ბუნება თუნდ ბეჩავი კურდღელი... კურდღლობა მე არ შემიძლიან, არც ირმობა, არც შვლობა... ჩემი ბუნება სულ სხვაა... ღმერთო, შე დალოცვილო! რა უბედური გაგიჩენივარ!“ („მგელი“).

ასეთივე გაგებით არის დახასიათებული მრავალი ცხოველი ვაჟას შემოქმედებაში და ამასვე, უშუალოდ პირით, იმეორებს იგი თავის „მოკვეთილში“. მგელს არ შეიძლება მოვთხოვოთ, რომ ის არ იყოს მგელი და ყორანს — რომ ის არ იყოს ყორანი, რადგან მხოლოდ ასეთია მათი არსებობის ფორმა. და სწორედ ამიტომაც ასეთი მიდგომა ფილოსოფიური მიდგომა. ეს არის განმარტება და ახსნა სინამდვილისა, რომლის გარდაქმნის შესაძლებლობა არ არის და არც შეიძლება იყოს. ეს მთელი სამყაროს წონასწორობის პრინციპია, რაც ჩანს უკვე ზემომოყვანილი მაგალითებიდან და რაც პირდაპირ დებულების სახით არის მოწოდებული მის ცნობილ პოეტურ სტრიქონებში:

„ღმერთმა გიშველოს, სიკვდილო,
სიცოცხლე შეენიოს შენითა,
და შენც, სიკვდილო, ფასი გქმ,
სიცოცხლის ნაწყენობითა“...

ქართული პროზისათვის და, შეიძლება, არა მარტო ქართული პროზისათვის უჩვეულო იყო და არის ვაჟას ნაწარმოებებში მოქმედი არსებები და მოვლენები. მათ მხოლოდ პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ პერსონაჟები და ამ პირობითობას მხოლოდ ის ამართლებს, რომ ადამიანურ-პიროვნული სახით წარმოდგებიან ვაჟასთან — თავიანთი განცდებით, ემოციებით, სურვილებითა და აზროვნების წყობით — სალი კლდე და ქოლი, ქუჩი და ფესვები, შევარდენი და არწივი...

ვაჟა ადგას თითოეულ მათგანთან დიფერენცირებული მიდგომის გზას. ამიტომ მისი პროზის პერსონაჟთა თითქოს ერთგვაროვანი წრე მრავალფეროვანია შინაგანად და არც ერთ მათგანს არ ეტყობა ინდივიდუალურ ნიშანთა ნაკლებობა.

თანაგრძნობა და სიბრალული, სიყვარულთან და ურთიერთჭიდილის განცდებთან ერთად, საერთოდ, ვაჟას მთელი მხატვრული პროზის ემოციური წყობისთვისაა დამახასიათებელი. პერსონაჟებს უყვართ, ეცოდებათ, თანაუგრძნობენ ერთმანეთს, თუმცა, ამავე

დროს, მეტოქეობენ, ავიწროებენ და ურთიერთს კიდევ ნთქავენ, მაგრამ ამ უკანასკნელ შემთხვევებში მათ ზოგჯერ სინანულის, სწინდისის ქენჯნის ემოციებიც უჩნდებათ და ავტორის განცდნით ფუნქციონირებშიც იქმნება მათთვის სიყვარულისა და თანაგრძნობის გარემო.

ვაჟას ამ სრულიად თავისებურ დამოკიდებულებას პერსონაჟებისადმი, ცხადია, გამოავლენს ის, თუ რა განცდებია მის მიერ დანახული სამყაროში, რას გრძნობენ, რა უხარიათ და რა აწუხებთ მის პერსონაჟებს, რა ხასიათის კავშირებით არიან ისინი ერთმანეთთან დაკავშირებულნი. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ არჩეული ობიექტებისადმი თავის კეთილგანწყობილებას ვაჟა სხვა გზებითაც გვაგრძნობინებს: მას შეუძლია ისეთ ობიექტებშიც კი, რომლებიც ამის, თითქოს, ძალიან მცირე, ძალიან უმნიშვნელო შესაძლებლობას იძლევიან, პატივისცემის აღმძვრელი ღირსებები აღმოაჩინოს და მათი სილამაზე დაგვანახვოს.

მგელი, მაგალითად, ვაჟასთვის მხოლოდ სისხლით გაუმაძღარი კი არ არის, თუნდაც, საბრალო იმის გამო, რომ საკუთარი ცოდვები აწუხებს, არამედ ვაჟაკაციაა, მამაცი „ლეგნოხა ბიჭია“, ჭკვიანი, მაგარი და ქედუხრელი, რომლის ცხოვრებას თავისებური სილამაზე და მომხიბლობაც კი აქვს. („სურათები“, „ამოდის, ნათდება!“).

შიშველი კლდე, „უსწორ-მასწოროდ, უწესოდ ერთმანეთზე მიყრის ლოდებით, ზოგან ჩაშავებული, ზოგან ჩაყვითლებული, სხვაგან ჩალურჯებული, ნაკაწრი, ნალადრი, დელგმა-ღვარისაგან გაგლილი და ჩამოდარული“, ვაჟას თვალში მხოლოდ „საძაგლად, უმსგავსად მოთუთხნილი“ კი არ არის, არამედ ლამაზიცაა, „როგორც ათას ომში გამოვლილი ვაჟაკი, ათასგან დაჭრილ-დაზიანებული, მაგრამ ისევ მხნედ, მამაცად და შეუპოვრად გამომტკირალი და მებრძოლი“ („კლდე მტირალი“).

ვაჟა რომ კომიკურად წარმოადგენს ისეთ პერსონაჟებს, როგორიცაა მაგალითად, ყვავი და სვავი, ესეც მათდამი ავტორის კეთილგანწყობილების მაჩვენებელია. კომიკური შთაბეჭდილება კი გვექმნება მაშინ, როცა, მაგალითად, ყვავი „ხანხალით, ფრატუნით, თანაც „ყვაო-ყვას“ ძახილით“ მოფრინდება („ყორანი“), ან, როცა „თავის მშვენიერის ხმით“ სუფრულს შემოსძახებს („ჩხიკვთა ქორწილი“), როცა მედიდური არწივის შემდეგ ბულბულისთვის იუბილის მისალოცად სვავი „გადმოაფლამუნებს“ და „იბღინძება, თავი მოსწონს ტანადობით, ახოვნობით, თავისთავს თითქმის არწივის ტოლ-ამხანაგად სთვლის, რაიც ფრინველთა უგუნურებას ღირსეულად ვერ დაუფასებია, თვალებს თავმომწონედ აბღვრიანებს და ჩიჩხვს ისიებს“ („ბუნების მგოსნები“).

ვაჟას კომიკური აქ სიყვარულს იტევს. იგი თავის პერსონაჟებს, თითქოს, უარყოფითი შინაარსის ეპითეტებით ახასიათებს და სინამდვილეში კი უაღერსებს მათ, მათდამი დიდ სიბზოსს გამოხატავს.

თუ ახლა ვაჟას მიერ გამოსახულ საგნებს მათი გარეგამოვლენის თვალსაზრისით შევხედავთ, ერთი რამ თავიდანვე ცხადი იქნება: ეს საგნები პირდაპირ ჩვენს თვალწინ არიან, მათ ჩვენ სრულიად უშუალოდ ვხედავთ. საგანთა თვალსაჩინოება, ხელშესახეობა და სიცხადე ფაქტია ვაჟას პროზაში. როგორ მიიღწევა ეს?

ძალზე ნათლად ვხედავთ ვაჟას საგნებს, მაგრამ საგანებო დაკვირვება გვარწმუნებს, რომ მათი გარეგნობის არც თუ ისე ბევრი ნიშანია მოთხრობებში მოცემული. ყველაზე მეტი ნიშანი — კონკრეტული, რეალური ნიშანი — ხმელი წიფლისა და შვლის ნუკრისა გვაქვს. ხმელ წიფელზე, მაგალითად, ნათქვამია, რომ მას „სამი ტოტილა შერჩენია შუა წელს ქვემოთ, ზედა ტანი მოტეხილა... ამ სამ ტოტში წელიწადში მარტო ერთს გამოუვა ხოლმე სამი თუ ოთხი ფოთოლი, ისიც ფერწასული, დამჟკნარი, გაყვითლებული... სულთმაბრძოლს დაჰფერებია, წაქცევ-წაქცევაზეა მიმზადული. ტანზე რამდენსამე ადგილს საცოდავს გამხმარი ქერქი ასძრობია და ტიტველი გვერდები უჩანს. ერთს ალაგას უფრო გრძლად აჰყრია ქერქი და დედამიწისკენ გრძლად გადმოშვერილა, გეგონებათ, ხანჯალი დაუციათ და ნაწლავები გადმოუყრევინებიათ“. შვლის ნუკრი თვითონ გვეუბნება, რომ ტანზე აცვია „პატარა, მოკლებეწვიანი, თეთრის თვლებით მოწინწკლული თხელი ქათიბი“ და რომ ჯერ რქები და კბილები არა აქვს ამოსული და ჩლიქები — გამაგრებული.

აქ მითითებული ყველა ნიშანი თვალთ დასანახი, ობიექტური ნიშანია, რომელთა სიმკვეთრეს დიდად უწყობს ხელს ასოციაციები: „სულთმაბრძოლს დაჰფერებია“ და „გეგონებათ, ხანჯალი დაუციათ და ნაწლავები გადმოუყრევინებიათ“.

დანარჩენ შემთხვევებში პერსონაჟთა გარეგნობა გარემოს ფონზე და სხვა საგნებსა თუ არსებებთან ურთიერთობის გზით არის ნაჩვენები. ამასთანავე, სულიერი მოძრაობის გამომხატველი ნიშნებიც საგანთა თვალსაჩინოებას უწყობს ხელს.

თვალსაჩინოება, მართალია, მხედველობითი შეგრძნების ნიადაგზეა მიღებული, მაგრამ მხოლოდ ამით არ არის განსაზღვრული.

დანახვა საგნებისა უფრო მეტად და უკეთაა შესაძლებელი, როდესაც ისინი მოძრაობენ. სტატიკურობა თვალსაჩინოების პირობა არ არის. დინამიკურობაა ერთი ხელშემწყობი ფაქტორი თვალსაჩინოებისა. ვაჟასთან კი მთელი სამყარო დინამიკურია. გაქვავებულ, უძრავ მდგომარეობას ვაჟას პროზაში საერთოდ არ ვხვდებით. დაძაბულ მოლოდინად ქცეული მთანიც კი არ არიან სტატიკურნი, რადგან სავსენი არიან ფიქრით, რომლის უაღრესად დინამიკური და პლასტიკური შინაარსია: დაქანებული ზვავები, გალღებულნი ხარჯიხენი, ცივი წყაროები...

მაგრამ დინამიკურობა ვაჟას პროზის მხოლოდ საგნობრივი ფენისა და მხატვრული სახეებისათვის არაა დამახასიათებელი. დინამიკურია თუ შეიძლება ასე ითქვას თვით აღნაგობა ვაჟას მოთხრობებისა. ხოლო ამ მხრივ დიდ როლს ასრულებს მოთხრობაში ნაირნაირი ობიექტის თანმიმდევრული შემოყვანა, ავტორის ან პერსონაჟის მიერ მიმართვის ობიექტთა ცვლა და ასოციაციები, რაც სურათების სწრაფი და ხშირად მოულოდნელი ურთიერთმონაცვლეობის სახით გვეძლევა.

საკმაოდ დაშორებულ ასოციაციებზეა აგებული, მაგალითად, მოთხრობა „პატარა მწყემსის ფიქრები“, დიდია ასოციაციების როლი, აგრეთვე, მოთხრობებში: „შვლის ნუკრის ნამბობი“, „ფესვები“, „ხმელი წიფელი“, სადაც დინამიკა, უმთავრესად, წარსული და ახლანდელი განწყობილებების, მდგომარეობისა და სურათების ურთიერთში ჩაქსოვით, ურთიერთდაპირისპირებითა და სწრაფი მონაცვლეობით იქმნება. „ხმელ წიფელში“ წარსულისა და აწმყოს კონტრასტულ სურათებს თან ერთვის ხმელი წიფლისათვის კონტრასტული ფონი, რომელსაც გაფოთლილი და ნაყოფით დატვირთული ხეები ქმნიან. ამას კიდევ უფრო მეტი მოძრაობა შეაქვს მოთხრობაში. ანალოგიური ვითარებაა მოთხრობაში „ფესვები“.

სინამდვილის დინამიკურად და პლასტიკურად ხედვის შედეგი უნდა იყოს ვაჟას მოთხრობების ერთი კომპოზიციური თავისებურება: ნაწარმოების დაწყება უექსპოზიციოდ, მკითხველის წინასწარ მოუშადებლად, ყოველგვარი შესავლის გარეშე, ჩვეულებრივია ვაჟასათვის. მისთვის არ არის დამახასიათებელი ილიასებური: „მე, სწორედ, ნადირობის ტრფიალს რომ იტყვიან, ისა ვარ“... ან „რიტორიკაში სწვრია: ყველაფერი შესავალით უნდა დაიწყოს კაც-მაო“.... „მახსოვს, როცა პატარა ვიყავი, რა გულის ფანცქალით ვნატრობდი წინა-ღამე ახალის წლისა მალე გათენდეს-მეთქი“ და სხვ.

ვაჟა პირდაპირ მიდის საგანთან, — კი არ უახლოვდება, არა-
მედ, თითქოს, მიიჭრება მასთან და ერთბაშად, სწრაფად და მკვეთრად
სხლეტით წარმოადგენს მას მკითხველის წინაშე:

„ბალახი ვარ მთისა“... („ქუჩი“).

„ბეჩაობით გაზდილი ვარ“... („პატარა მწყემსის ფიქრები“)

„ფეხშეუხრელად, მკვიდრად, პირდაღმეჭილი, მრისხანე სდვას
კლდე“... („კლდე მტირალი“).

„ნუ გეშინია, არა ვართ გველები“... („ფესვები“).

„მოდგნენ დანგრეულის დარბაზის ეზოში“... („მოჩვენება“)

„იდგნენ და ელოდენ“... („მთანი მაღალნი“).

იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს, საგანი უეცრად წამოიზარდა
და თქვენს თვალწინ აღიმართა.

დასასრული კი ვაჟას მოთხრობებისა, — განსაკუთრებით იმ
მოთხრობების, რომელთა მთავარ შინაარსს პერსონაჟის განცდები
წარმოადგენს, — ისეთია, თითქოს, ავტორს კიდეც შეეძლო მათი
გაგრძელება. აქ, ამ მოთხრობების ბოლოს, არ ზის მყარი და უძრავი
წერტილი, რომელთანაც ყველაფერი მთავრდება, თუმცა ამის
გამო მოთხრობა სრულიადაც არ ტოვებს დაუმთავრებლის შთაბეჭ-
დილებას და არ იწვევს უკმარობის უსიამოვნო გრძნობას. პირიქით,
კომპოზიციის თვალსაზრისით, იგი სრულიად უნაკლოა. მსგავს მო-
ვლენას სახვით ხელოვნებაში ზოგი მკვლევარი ატექტონიკური სტი-
ლის ნიშნად ჩათვლიდა.

ვაჟას მთელი შემოქმედების და, კერძოდ, პროზის არაჩვეუ-
ლებრივ დინამიკურობას მოწმობს ყოველივეს გაცოცხლებისა და
გასულიერების ფაქტი. ასეთია ვაჟას სამყარო, ხოლო სიცოცხლე
მოძრაობაში ვლინდება და მოძრაობით დასტურდება. დინამიკურო-
ბა სიცოცხლის, ემპირიულად მოცემული, არსებითი ნიშანია.

გაცოცხლებული სამყარო, ადამიანის სიმალღემდე აყვანილი
და ემოციურად მასთან გატოლებული სამყაროა და ამას ისეთი ენობ-
რივი გამოხატულება ეძლევა ვაჟას პროზაში, რომელიც ერთგვარ
აღნუსხვას ექვემდებარება.

როდესაც ჩვენ ილია ჭავჭავაძეს ვკითხულობთ, სრულიად უე-
ჭველია, რომ აქტიურია ხელოვანი, — ის ამყარებს ჩვენთვის თვალ-
საჩინოდ მოცემულ მიმართებას გარესამყაროსთან. „სამშობლო
მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა“...—ასე იწყებს ილია „ყვარ-
ლის მთებს“ და ლექსს ისეთი, თავისი მიმართების გამომხატველი,
სტრიქონებით ამთავრებს, რომელშიც ობიექტის აქტიური მონაწი-
ლეობა არ იგულისხმება: „კვლავ გაგიღიმებთ შორ ქვეყნიდამ თქვენ

ჩემი სული, და დამიწყებსცა სიყვარულით ფეთქასა გული“.

ლოგიურია ცნობილი აღწერა ზამთრისა „ოთარაანთ ქვრივნი“
ემოციური პროზის ისეთ ნიმუშშიც კი, როგორცაა ავტორის წე-
რთლის „ბაში-აჩუკი“, ავტორს მღელვარებისა და განცდათა დაძა-
ბულობის ცენტრი, ბოლოს და ბოლოს, მაინც მხილველებზე, ბუნე-
ბის ცვლილებათა მოწმეებზე გადააქვს. მართალია, არაგვია გაცო-
ცხლებული შემდეგ, აკაკისეულ, სიტყვებში: „თვალმიუწვდომელ
სიშორიდან გველივით მიიკლაკნებოდა ჩუხჩუხა არაგვი და ერთგან
კლდოვან კიდეს გამეტებით ეხლებოდა, რომ ახალი გზა გაეკვლია!..
თავს არ იზოგავდა, მაგრამ შეუბოვრობისაგან უკუქცეული, დარე-
ტიანებული და თავბრუდასხმული, თითქოს სულის მოსაბრუნებ-
ლად, იქვე მორევში რამდენჯერმე მოტრიალდებოდა ხოლმე და
მერე კი დაკვირვებით გადადიოდა დაბლობზე, რომ უფრო მეტის
სიფრთხილითა და კვნესა-დუღუნით დაშვებულყო ქვემოატეხილ
ჭალებისაკენ“. — მართალია, აქ არაგვია გაცოცხლებული, მაგრამ
ავტორი აქვე ჩერდება, რათა ამ სურათის ხილვით გაცოცხლებული ადა-
მიანები დახატოს.

სხვაგვარია ვითარება, როდესაც ვაჟასათვის სპეციფიკურად
დამახასიათებელ მოთხრობებს ვეცნობით. მისი მოთხრობების მთე-
ლი წყება („ია“, „მთის წყარო“, „ხმელი წიფელი“, „კლდე მტირა-
ლი“, „ქუჩი“ „ფესვები“, „მთანი მაღალნი“...) სამყაროსადმი ობი-
ექტთა მიმართებას უფრო გვიჩვენებს. იმდენად ხელოვანი არა
ჩანს აქ, რამდენადაც თვითონ სამყაროა დაჯილდოებული ხელოვა-
ნის უნარით. მთის წყარო განიცდის და გვიამბობს თავის აწმყოსა
და მომავალზე ისეთი დამაჯერებლობით, რომ მის უკან ამოფარე-
ბული ხელოვანის არსებობა ავიწყდება მკითხველს და თხრობის
მთელ ღირსებას თვითონ მთის წყაროს უმაღლის.

ვაჟას მოთხრობებში გადაშლილი სამყაროს სიცოცხლე, მისი
დინამიკურობა, მისი ყოვლისმომცველი ემოციურობა ჩვენ გვეძ-
ლევა არა მხოლოდ საერთო შთაბეჭდილების სახით, არამედ გარკ-
ვეული ლექსიკური ფორმებითაც. ეს ფორმები სიცოცხლის არსე-
ბობას აღნიშნავენ, ე. ი. აქტივობაზე მიუთითებენ. აქტივობას
ვეგრძნობთ და ვხედავთ მთებისას, როდესაც ვკითხულობთ, რომ ისი-
ნი მხოლოდ კი არ იდგნენ, არამედ ე ლ ო დ ნ ე ნ; მათი მოლოდინი კი
არ წყდება, არამედ უსაზღვროა და თან გულ-მკვრდში უ თ ი მ თ ი-
მ ე ბ ს თ; რაღაც ამბავი ცეცხლივით ს დ უ ლ ს და გა დ მ ო დ ი ს
მათ გულში; ა მ ო ი ო ხ რ ე ბ ე ნ და ცრემლსა ჰ დ ვ რ ი ა ნ ხოლმე
ისინი; ფიქრს და უ მ ო ნ ე ბ ი ა თ; გული ს ტ კ ი ვ ა თ, ძალიანაც

ატკივათ; ახლის ხილვა მოსწყურებია იმათ თვალსა და გულსა.

ასევე შეიძლება გაგრძელდეს მაგალითების დამოწმება სხვა მოთხრობებიდანაც. და ყველაფერი ეს გვიჩვენებს, რომ ვაჟას პროზაში მოხსნილია სტატიკურობა და დამკვიდრებულია მთელი სამყაროს დინამიკურობის განცდა.

ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში ვაჟას მოთხრობებთან დაკავშირებით ზოგჯერ ნახმარი გამოთქმები: „პროზად დაწერილი პოემები“, „პოემა პროზად“¹, „ზღაპრული პოემები“, „მინიატურული პოემები“² — შემთხვევითი არ არის. ამგვარი შთაბეჭდილების ერთ-ერთ პირობად, ამ მოთხრობების პოეტურობის ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორად მათი რიტმულობა უნდა იქნას მიჩნეული. ხოლო როგორც საგანგებო კვლევა-ძიების შედეგად ასკენიან, „რიტმულის შთაბეჭდილებას პროზაული მეტყველება მხოლოდ მაშინ ტოვებს, თუ ამოსავალი ერთეული (ვთქვათ, წინადადება) რაღაცნაირად პოულობს თავის გამოხატულებას მომდევნო ერთეულებში, თუ შესაძლებელი ხდება ამოსავალი ერთეულის ანალოგიური მოვლენების, მისი კვალის დადასტურება დანარჩენ მომდევნო ერთეულებში“³.

ასეთი რიტმული პროზის მკაფიო ნიმუშად აქ შეიძლება დავასახელოთ, ვთქვათ, „მთანი მაღალნი“, რომლის ძირითად კომპოზიციურ პრინციპს გარკვეულ ერთეულთა (სიტყვა, წინადადება, აბზაცების პირველი და უკანასკნელი ფრაზები...) ზუსტი ან ვარიაციული განმეორება წარმოადგენს ცალკეული მონაკვეთის თუ მთელი მოთხრობის მანძილზე.

ავიღოთ მაგალითისათვის პირველი აბზაცი:

„იდგნენ და ელოდენ. // უსაზღვროა მთების მოლოდინი, // უსაზღვრო ზღვადა სდგას იმათ გულში, // წითლად, სისხლისფრად შედედებული უთიმთიმებსთ გულმკერდში. // გარეთ, სახეზე კი არაფერი ეტყობათ, / გარდა მტერობისა. // ეს არის კიდევ ნიშანი მოლოდინისა. // ვინ რა იცის /რა ამბავია მთების გულში, /რა ცეცხლი სდუღს და გადმოდის“.

აქ ვხედავთ, რომ ერთი ფრაზიდან მომდევნო ფრაზაში (თუ

¹ ალ. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია (XIX საუკუნე), 1913, გვ. 225.

² ვლ. ბ-ძე. ვაჟა-ფშაველა, „თანამედროვე აზრი“, 1915, № 127.

³ გრ. კიკნაძე, მეტყველების სტილის საკითხები, 1957, გვ. 57.

ერთი ერთეულიდან მომდევნო ერთეულში) უცვლელად ან ოდნავ შეცვლილი სახით გადადის ესა თუ ის სიტყვა ან ბგერათა კომბინაცია ლექსი:

ელოდენ (1) — მოლოდინი (2); უსაზღვროა (2) — უსაზღვრო (3); გულში (3) — გულ-მკერდში (4); — ეტყობათ (5) — მტერობისა (6); რა (8) — რა (9) — რა — (10).

გარდა ამ სიტყვებისა, რომელთა მიზანშეწონილი გამეორება გარკვეულ რიტმულ წესრიგს ამყარებს მოცემულ მონაკვეთში, თვით ამ მონაკვეთის გარიაციული განმეორებებიც იძებნება მოთხრობის სხვა ნაწილებში. ასე მაგალითად, „იდგნენ და ელოდენ“ გვხვდება კიდევ მომდევნო მონაკვეთსა და ბოლო ორი აბზაცის დასაწყისში:

„იდგნენ და ელოდენ. უსაზღვროა მთების მოლოდინი“.

„ელოდენ, ელიან და კვლავ ექნებათ მოლოდინი“.

„სდგანან და ელიან. წვიმა წვიმს იმათ თავზედ...“

„სდგანან და ელიან. გული სტკივათ, ძალიან სტკივათ“.

ხოლო ამ პირველი აბზაცის ბოლო ფრაზას („ვინ რა იცის რა ამბავია მთების გულში, რა ცეცხლი სდღუს და გადმოდის“). აშკარად ენათესავება თავისი კილოთი და ხასიათით მომდევნო აბზაცის დასასრული — „რა დააშრობს იმათ გულში იმ მოლოდინის ზღვას?“

ასეთი რიტმული ერთეულების დაქებნა მთელი მოთხრობის მანძილზე ადვილი შესაძლებელია.

მართალია, ვაჟას მხატვრული პროზა ერთიანია სტილის თვალსაზრისით, მაგრამ ეს ერთიანობა არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იქნას გაგებული, როგორც მისი სტილური ერთფეროვნება.

რამდენადაც სტილის განმსაზღვრელ ფაქტორთა შორის თემა, გამოსახვის საგანი და მწერლის თვალთახედვა, საგნისადმი მისი მიდგომა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, ამგვარი ერთფეროვნება გამორიცხული უნდა იყოს ყოველ დიდსა და მრავალმხრივ მწერალთან. და ეს ფაქტიურად ასეცაა.

ვაჟას მხატვრული პროზის ბირთვის გარკვეული — პირობითად, „მთის წყაროს“ ჯგუფის — მოთხრობები შეადგენს და ზემოთ მითითებული სტილური ნიშნებიც, პირველყოვლისა, სწორედ მათთვისაა დამახასიათებელი. და თუმცა ერთი წყება ამ ნიშნებისა (მაგ. აღნიშნული კომპოზიციური თავისებურება, გამოსახულ საგანთა პლასტიკურობა და დინამიკურობა...) მეტ-ნაკლებად ვაჟას მთელ პროზაზე ვრცელდება, სხვა ნიშნების მიხედვით, მაინც შეიძლება

და აუცილებელიცა გამოიყოს ვაჟას პროზაში რამდენიმე მკაფიოდ თავისებური სტილური რკალი. ერთ-ერთი ასეთი რკალია ვაჟას სიზმრები და ჩვენებები.

ჩვენებების ეს ციკლი ორმხრივ მაინც არის საინტერესო ჩვენთვის: საინტერესოა ვაჟას ცნობილ მოთხრობებთან სტილური მიმართების თვალსაზრისით და საინტერესოა თავისთავადაც, — მასში გამოვლენილი მხატვრული ხედვის თვალსაზრისით.

ვაჟას სიზმრებსა და ჩვენებებში საყურადღებოა, პირველყოფლისა, ის, რომ არა ერთი ნიშნითაა განსხვავებული მათში წარმოსახული მხატვრული სინამდვილე ვაჟას სხვა რიგის მოთხრობებში წარმოდგენილი საგნობრივი სამყაროსაგან.

აქ ჩვენ, ნაცვლად იისა, შვლის ნუკრისა, მტირალი კლდისა, ქუჩისა, ფესვებისა და სხვა ამათ მსგავსთა, ვხედავთ: სახენაჭრილობევ, მღუმარე რაინდებს, ბოროტ სულს, რომელიც ხან ქაჯის, ხან უწმინდური, ვეება დათვის, ხან კი შავი, საზარელი ადამიანის სახით წარმოგვიდგება; ღვთაებრივ ქალს, ცეცხლის კაცებს, გლახაკთა გროვას, საფლავის მოხრელებს, სასაფლაოს დარაჯს და სხვ. ამ პერსონაჟთა მხოლოდ ჩამოთვლაც საკმარისია „მთის წყაროს“ ჯგუფისაგან სრულიად განსხვავებული შთაბეჭდილებისა და განწყობილების შესაქმნელად. აშკარაა, რომ დასახელებულ პერსონაჟთა გარემო არ შეიძლება იყოს მხიარული და ნათელი. და მართლაც, ჩვენებებისათვის ბევრად უფრო მუქი კოლორიტია დამახასიათებელი „მთის წყაროს“ ჯგუფის მოთხრობებთან შედარებით.

ჩვენებებისთვის სპეციფიკურია ისიც, რომ გამოსახული საგანი აქ ან მთლიანად თეთრია, ან მთლიანად შავი, — ან მთლიანად დადებითია, ან მთლიანად უარყოფითი. „მთის წყაროს“ ჯგუფში კი „უარყოფით“ ობიექტებშიც დანახულია რაღაც დადებითი, რაღაც ისეთი, რაც შესამჩნევად არბილებს სახეს. აქ შავშიც თეთრი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ნათელია ნაპოვნი.

ეს არის სამყარო, დასახლებული მიამიტი, გულუბრყვილო არსებებით, რომელთათვისაც სიცოცხლეს, არსებობას ძალზე დიდი და ყოვლისმომცველი სიხარული მოაქვს. ამ არსებათა სევდასაც სიცოცხლის ტრფიალი, სიცოცხლის სიყვარული უდევს საფუძვლად. სიხარული და სევდა აქ უფრო ხშირად ერთმანეთშია ჩაქსოვილი და ამიტომაც სიხარული სევდანარეგია და სევდა — სიხარულნარევი.

ჩვენებებში ასე არ არის. ჩვენებებში განწყობილება ან მძიმეა, ან საზეიმო და ამალღებელი: საზეიმო, — თითქოს, რაღაც დიდისა და მნიშვნელოვნის მოლოდინში ვიყოთ (რაინდების შემოსვლა, ცის

დასავალზე გაჩერებული მზე, უზარმაზარ დარბაზში ახალი წლის დამე); ამადლებული, როცა ქალი ღვთაებასავით აღიმართება მითხრობის გმირის წინაშე (საახალწლო ჩვენება); ზოგჯერ ამადლებული და საზეიმო განწყობილება მძიმე განწყობილებასთან არის შერწყმული (რაინდების ეპიზოდი).

მძიმე განწყობილება განსაკუთრებით დამახასიათებელია ამ ციკლის ორი მოთხრობისათვის — „ოცნება“ და * * („ულოცნია ან მე, ან სხვას...“). აქ მრავალი მომენტი განაპირობებს ასეთ განწყობილებას: მონოტონური ხმები (წვიმის ჩქამი, კრამიტებიდან ჩამონადენი წვეთების წკაპწკაპი და სხვ.), ამინდი, კომმარული სურათები, თვით პერსონაჟთა სულიერი მდგომარეობა...

მძიმე განწყობილებას აქ არაფერი ამსუბუქებს. სინათლეც კი, რომელიც ჩამოდგება ხოლმე ამ მოთხრობებში ღვთაებრივი ქალის გამოჩენით, კიდევ უფრო ამკვეთრებს დანარჩენ, გაბატონებულ ფერთა სიმუქეს.

„მთის წყაროს“ ჯგუფის მოთხრობები სიცოცხლის განმამტკიცებელი, მისი დამადასტურებელი პათოსითაა სავსე. „რა კარგია სიცოცხლე!“ — აი, რა არის ამ მოთხრობების პერსონაჟთა ძირითადი განცდა. გამოსახული საგანი აქ, პირველყოვლისა, სიცოცხლის მოვლენას წარმოადგენს და ამიტომ მისი მთავარი დანიშნულებაა — რაც შეიძლება, სავსებით და სრულყოფილად იყოს ის, რა სახელსაც ატარებს. ეს მოთხრობები სიცოცხლის ესთეტიკურად განცდის შედეგია, გამოსახული საგნები სიცოცხლის მშვენიერებაზე მეტყველებენ. მათ თავისი საკუთარი ღირებულება აქვთ, — საკუთარი ესთეტიკური ღირებულება. საგნების მნიშვნელობა აქ დიდია იმით, რომ ისინი სიცოცხლეს ამკობენ, სიამოვნებას და სიხარულს გვანაჰქებენ თავისი არსებობით. საგნები აქ თავისთავს, თავის ბუნებას გამოხატავენ. განცდები, ემოციები, რომლებიც დამახასიათებელია მათთვის ამ მოთხრობებში, უშუალოდ მათი ბუნებიდან გამომდინარე განცდებია. აქ მოცემულია ყველაფერი, რაც საგანს ცოცხლად და სისხლსავსედ წარმოგვიდგენს. მოთხრობების კითხვისას ჩვენ არა გვაქვს განცდა, თითქოს ეს საგნები, — საერთოდ, მთელი საგნობრივი სინამდვილე, — კიდევ რაიმეს ნიშნავდეს იმის გარდა, რაც მას ჰქვია, რომ იგი ატარებდეს რაიმე სხვა, გადატანით აზრს, რაიმე სხვა საგანს, სხვა მოვლენას გამოხატავდეს. (ლაპარაკია შთაბეჭდილებაზე, როგორსაც ტოვებს „მთის წყაროს“ ჯგუფში გამოსახული სინამდვილე ავტორის ოსტატობის გამო, თორემ, სინამდვილეში, რა თქმა უნდა, ასეა მხოლოდ ნაწილობრივ: საგნების ესთეტიკური მნიშვნელობა არის მათი მხოლოდ ერთი მხარე). აქ გამოსახული

საგნები სხვადასხვანაირ ასოციაციას იწვევს, მაგრამ ეს ასოციაციები ვერ ენაცვლებიან საგნებს, ვერ იჭერენ მათ ადგილს, რადგან რა ასოციაციასაც არ უნდა იწვევდნენ, მაინც რჩებიან სწორედ ამ საგნებად, რა სახელწოდებისანიც არიან. საგანი რჩება საგნად, რომლის ღირებულება მის საკუთარ მნიშვნელობაშიცაა და იმაშიც, რომ იწვევს სხვა მოვლენათა, სხვა საგანთა ასოციაციას, აღძრავს გარკვეულ აზრებსა და ემოციებს. — მაშასადამე, პირველ რიგში — საგანი აქედან — რეალობის გრძნობა.

სხვა ვითარებაა ჩვენებებში. აქ ერთბაშად ვგრძნობთ, რომ საგანი ისიც არის, რაც და როგორადაც უშუალოდ გვეძლევა ნაწარმოებში და კიდევ — რაღაც სხვა. და უფრო — სწორედ ეს სხვა. ქალი, მაგალითად, რომელიც თითქმის ყველა ჩვენებაშია, მნიშვნელოვანია არა იმით, რომ ის ქალია — ასეთი და ასეთი გარეგნობით, ჩაცმულობით და სხვ. (ჩვენ მისი სახელიც კი არ ვიცით), არამედ იმით, რომ რაღაც სხვას ნიშნავს, რაღაც სხვას გამოხატავს, — ვთქვათ, სიკეთეს, სიწმინდეს, მშვენიერებას, — იდეალურს, საერთოდ. ან, შეიძლება, დაჩაგრულ საქართველოს... თეთრწვერა მოხუცი მხოლოდ თეთრწვერა მოხუცი კი არ არის, — უფრო ზუსტად, არა იმდენად თეთრწვერა მოხუცია, რამდენადაც რაღაც აზრის (თუ ცნების) ნიშანი და ეს მოთხრობაში მკაფიოდ ჩანს. ასევეა სხვა შემთხვევებში: რაინდები, ქაჯი, დათვი, „შავი, საზარელი ადამიანი“... მზეც კი, რომელიც ანათებს ჩვეულებრივ მზესავით, სინამდვილეში სრულიადაც ჩვეულებრივი მზე არ არის და ჩვენ ამაზე მერე კი არ ვფიქრობთ, არამედ მაშინვე, კითხვის პროცესშივე ვგრძნობთ სრულიად გარკვევით. ყოველივე ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს ჩვენებებში გამოსახული საგნების სქემატურობას. ეს ნიშნავს მხოლოდ იმას, რომ ამ საგნების მეორე (სიმბოლური) მნიშვნელობა აღემატება მათ პირველ მნიშვნელობას და ეს ჩვენებებში მკაფიოდ იგრძნობა.

გამოსახულ საგანთა ეს ორმაგი მნიშვნელობა ჩვენებებში გამეფებული ილუმინაციების ერთ-ერთი მიზეზია. საგნები თავისი მეორე, ფართული მნიშვნელობით ქმნიან მოთხრობებში ამგვარ ატმოსფეროს და ხშირად იწვევენ რაღაც უცნაურის (თუ უცნობის) მოლოდინს. აი, მაგალითად: რაინდები მდუმარედ შემოდიან სცენაზე (გრძნობა, რომ სწორედ სცენაზე შემოდიან, რომ მოქმედება სცენაზე ხდება, ბოლომდე არ გვტოვებს). მდუმარედ ათვალიერებენ თაღებჩამონგრეულ კოშკებსა და დარბაზს. ყველას ხმლები არტყია

წელზე, რკინის პერანგები აცვიათ, თავზე მუზარადები ჰხურავთ. ზოგს ხელში უჭირავს დამტვრეული მუზარადი და თავ-პირზე სისხლი შეჰხმობია. ზოგს მსხვილი, დიდრონი მკლავები ბრტყელს გულ-მკერდზე აქვს დალაგებული. ახოვანნი, მედიდურნი, სახემოდრუბლვით, მჭმუნვარედ დგანან, მიდამოს თვალს ავლებენ... აქვეა მოთხრობის გმირი — პატარა, სანახაობით განცვიფრებული, სულგანაბული, სახეგამტყნარებული ადამიანი. შეჰყურებს მდუმარე მხედრებს, ევედრება ჩუმად, ლულლულით: „სთქვით რამ, საკვირველო კაცებო, სთქვით, გამაგონეთ თქვენი ხმა“. ხოლო მერე, როცა უცნაური სტუმრები მწყობრი ნაბიჯით, ხმაამოუღებლად გაბრუნდებიან და ყოველივე ძველებურად რჩება სრულ დუმბილში, მოთხრობის ამ პატარა გმირს უკვირს, რომ „თავჩამონგრეული კოშკები ისევ ისე სდგანან წარბშეუხრელად, თითქოს იქ საკვირველი არაფერი მომხდარიყოს“. გაკვირვების განცდა და რაღაც მნიშვნელოვანის მოლოდინი მოიცავს მოთხრობის გმირს და ეს კიდეც უფრო საიდუმლო ელფერს აძლევს სურათს, გარემოს.

უცხოს, უცნაურის მოლოდინს იწვევს ამინდიც, ამინდის ცვალებადობა. ასეთია, მაგალითად, „ოცნებაში“ ავდრის ებიზოდი: „ამოვარდა საშინელი ქარი, წამომოლტა ხეები და მიწას გააკრა. წვიმის ცვარები სეტყვასავით მკვეთრად სცემდა ფანჯრების შუშებს. გამოუტყვეველი გუგუნნი ისმოდა, ძალაუნებურად გაფიქრებინებდა: წარღვნის დღე ხომ არ დადგაო... მოიწყო ჩიტების გუნდმა მოდენა: ერთს რიგობას მეორე მოსდევდა, ქარს მოჰქონდა ესენიც წვიმასთან ერთად, და განუწყვეტლად ისმოდა ჩიტთა ყვირილი... ყყყყ... ყველა ეს თავის საიდუმლოებით შიშის ზარსა მცემდა...“ — მიწას გაკრული ხეები, ფანჯრის მინებზე წვიმის შხაბუნი, ქარს მოყოლილი ჩიტების გუნდი, მათი ყივიყივი, რაღაც გაურკვეველი გუგუნნი; ყოველივე ამასთან ერთად, გარეთ, ლოდზე, შეუშფოთრად ჩამომჯდარი ქალი, რომელსაც ქარი გრძელ თმას უშლის და უწყევს; ცეცხლის კაცები და ქალის იდუმალი გაქრობა ცაში, — მთელი ეს სურათი ირეალურის, არაამქვეყნიურის, მისტიკურის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ასეთივე შთაბეჭდილება იქმნება მომდევნო — ზოგჯერ კოშმარული — სურათებით და ამ სურათების მოულოდნელი და ელვისებური ურთიერთმონაცვლეობით: ...მშვენიერ ყმაწვილთა — ქალთა და ვაჟთა — გუნდი თავზე ადგას სასოწარკვეთილებასში ჩავარდნილ, ტირილისგან დაქანცულ მოთხრობის გმირს და მღერის... — წვიმის წყლით სავსეა სახლი, ბაყაყები დახტიან ტახტზე, ფანჯრის თავებზე... — მოთხრობის გმირი გარბის... იგი დაბურულ ტყეშია.

მის წინ „მირბიან პატარა, პაწაწინა ბალები და მიტირიან... მო-
თხრობის გმირი ამაოდ ეძახის: ისინი გარბიან... წვიმს. ტყეში მგლე-
ბისა და ტურების ჩხავილი ისმის მხოლოდ. — ტყე უზარმაზარია...
ლაქად იქცევა. მოთხრობის გმირი ტაძრის წინ ზის სკამზე. მოდის
გლახაკთა და ხეიბართა გროვა. მოედანზე ვეება ტანის კაცი გამო-
ჩნდება, გრძელი წვერით, საცრისოდენა თვალებით. ხელში მახვილი
უჭირავს, უკან ლაშქარი მოსდევს. დაერევა ხეიბრებს... გოდების,
მუდარისა და კვნესის ხმა ცასა სწვდება... სისხლი წყალივით იღვ-
რება. — მოთხრობის გმირი გარბის. გადის ველზე. ველზე ხალხი
ირევა. საფლავებს თხრიან. მოთხრობის გმირი, შეძრწუნებული,
აქედანაც გარბის. — შინაარსობრივი კავშირი ყოველთვის არ არის
ამ სურათებს შორის და მისტიკურობა თვით ამ დაუკავშირებლო-
ბაშიცაა, სურათების ამ, თითქოს, ნებისმიერ ცვლაში.

აღსანიშნავია, აგრეთვე, რომ მოქმედების ადგილი დაკონკრე-
ტებული თითქმის არასოდეს არ არის (მხოლოდ ერთგანაა ასეთი
მითითება: „ვხედავდი ფანჯრიდან, ჩვენს ეზოში რომ დიდი ლო-
დია“...). ესეც ხელს უწყობს ირეალურობის ატმოსფეროს შექმნას.

მამასადამე: ა) მოქმედების ადგილის მიუთითებლობა; ბ) საგ-
ნების ორმაგი მნიშვნელობა და ამის გამო რაღაც გაურკვეველის
მოლოდინი; გ) რაღაც გაურკვეველის მოლოდინი საერთო ატმოსფე-
როს გამოც (გამეფებული მდუმარება, ამინდის უეცარი შეცვლა, სა-
იდუმლოებით სავსე ხმები სიჩუმეში და სხვ.); დ) კომპარები, —
არარეალური, სასწაულებრივი ეპიზოდები (ცეცხლის კაცები ქალს
იტაცებენ, სახლს ჭერი აქვს ახდილი და მოთხრობის გმირს თავზე
აწვიმს... ახდილი ჭერიდან თავზე ძვლებს აყრის რაღაც საზარელი
არსება...), ე) კომპარების — შინაარსის მიხედვით, არარეალური
ამბების, ხოლო თხრობის მიხედვით, თითქოს, რეალურის — არა-
ჩვეულებრივი სისწრაფით ცვლა. — ყოველივე ამის გამო, ვაჟას
ჩვენებებში წარმოსახული სამყარო იდუმალი და მისტიკური სინამ-
დვილის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ეს სამყარო, ამავე დროს, მწერლის ძალზე თანამედროვე მხა-
ტერულ ხედვას ამჟღავნებს, უფრო ზუსტად, — თანამედროვე კი-
ნემატოგრაფიულ ხედვას: ა) დეტალები ნაჩვენებია მსხვილი პლა-
ნით — არაშემთხვევით: მათი ამგვარად ჩვენება განწყობილებას
ქმნის ნაწარმოებში. ასეთი დეტალები ხან მხედველობითი ხასიათი-
საა, ხან სმენითის. მაგალითად: დამურების ფარფატი კარების თავ-
ზე და ერთბაშად წყვდიადში გაუჩინარება; წვიმის ჩქამი ლამით და

კრამიტებიდან ჩამონადენი წვეთების წკაპწკაპი; ბაყაყების ტანტან და ფანჯრის თავებზე; სველი, ნაწვიმარი ბილიკი; მგლეზისა და ტურების ჩხავილი; საფლავების თხრისას ბარის, მქარჩის, წერაქვის, ნიჩბების წკაპაწკაპი, ძაღლის ღმუთილი. მსხვილი პლანითაა ნაჩვენები უსათაურო მოთხრობაში კედლებზე დაკიდებული სურათები და ძველებური იარაღი.

ბ) თანამედროვე ხედვას მოწმობს სინამდვილისადმი დამოკიდებულების იმგვარი გამოხატვა, როგორც ჩვენებებშია მოცემული: მოთხრობის გმირი კომმარებშია; იგი გაუბრუნდა ამ კომმარულ სურათებს, უნდა — თავი დააღწიოს უღმობლობის, გულქვაობის, სისასტიკის ატმოსფეროს, უნდა — მარტოობის გრძნობისგან გათავისუფლდეს; სინათლის, იმედის, სიხარულისკენ მიისწრაფვის, იდეალურს ეძებს... ამასთან, განწყობილება — „ნუ ვნახავ ამ სურათს... ააახ!.. არ მინდა მოვიხედო უკან, აღარ მინდა ვნახო ეს ქვეყანა... სად წავიდე, სად?“ — სრულიად უიმედოა, ძალზე აფორიაქებული.

ფელინიზე წერენ, რომ მისთვის დამახასიათებელია გასაგნობრივება ფილოსოფიური თემებისა ცი. ვაჟას ჩვენებები მისი სულიერი მდგომარეობის საგნობრივი გამოხატულებაა. ამით „ოცნება“ და უსათაურო კაფკასაც კი მოგვაგონებს.

ვაჟას ჩვენებები იმდენად, თითქოს, გარე სინამდვილის გამოხატულება არ არის, რამდენადაც შინაგანი, სულიერი ვითარებისა. ამაშიც იჩენს თავს ამ თხზულებებში გამოვლენილი ვაჟას მხატვრული ხედვის თანამედროვეობა და, ამასთანავე, განსხვავება „მთის წყაროს“ ჯგუფის მოთხრობებისაგან, სადაც გარე სინამდვილე თავის მნიშვნელობას და ღირებულებას ინარჩუნებს. ჩვენებებში წარმოდგენილი სინამდვილე სიმბოლური სინამდვილეა.

მაშასადამე: დეტალების მსხვილი პლანით ჩვენება, როგორც კინემატოგრაფიული საშუალება (კინემატოგრაფიული ხედვა); სულიერი მდგომარეობის საგნობრივი გამოხატულება, — აგრეთვე, თანამედროვე კინემატოგრაფიული ხედვისა და თანამედროვე მწერლობისთვისაც დამახასიათებელი ეს ნიშნებიც ვაჟას ჩვენებებისათვის სპეციფიკური სტილური ნიშნებია.

ბუნებრივია, რომ ვაჟას მხატვრული პროზა არ არის მისი პოეზიისაგან მოწყვეტილი და ამ უკანასკნელთან ერთად სტილისტურ მთელს ქმნის. ყოველ შემთხვევაში, ზოგიერთი, ზემოაღნიშნული, ნიშნის მითითება საგანგებო კვლევა-ძიების გარეშეც ხერხდება ვა-

ყას პოეზიაში. ამ ნიშანთაგან, პირველყოვლისა, ვაჟას ხილვის პლასტიკურობა და დინამიკურობა¹ უნდა დავასახელოთ.

ვაჟას პოეტურ სამყაროში ყველა მოვლენა პლასტიკურად დასახელებულია: მთანი აქ ხელ-პირის დასაბანად გადმოხრილან წყალზე, გათენებისას კი ნამძინარევი დევებივით აღმართულან, კლდეები მიყრილ-მოყრილან, „პირქუშნი, სახე მწირითა“ („სისხლის ძიება“), მიყრილან მთებიც „ერთუროზე, გადაბმულეები თხემებით, გულ-მკერდი ჩამოჰღარვიათ ბნელის, საზარლის ხეგვებით“... („დაუსრულებელი კვნესა“).

ხან რომ ცა მოიღრუბლება,
ჩაბნელდებიან ხეგვები,
გაჩნდება მეხთა ტკრციალი,
ათრთოლდებიან ხეები,
კლდეებზედ დაიკეცება
სვავთა და არწივთ ფრთები...

(„არავს“)

შუალამისას უეცრად გაჩენილი ჯანლი კი შავი ვეშაპივით წამოვა ჩვენს ჩასანთქმელად. („ღამე მთაში“).

სხვადასხვა ფორმას ღებულობს და სხვადასხვანაირ ასოციაციას იწვევს ვაჟასთან ნისლი, რომელსაც გამუდმებით ვხედავთ მთის ქედებსა („მთებმა ახარონ ყვავილნი, კისრით ატარონ ნისლები“), თუ მათ ძირში, ხეგვებსა თუ სოფლის მიდამოებში. ნისლები ხან ჭიურაის მხარეს გადასწოლიან, ხან კი ხეგვებში ჩაწოლილან („ნისლები გადასწოლია ჭიურაის მხარესა“... „ხეგვებში ჩაწვა ნისლები, განზე დაყრილან მთანია“...). ხან, გზადაგზა ცრემლების ფრქვევით, მთებისკენ იწვევენ და იქ, ზევით, ერთად გროვდებიან („თენდება, მთის წვერნ დაწითდენ, ნისლნი აგროვდენ მთებზედა“... „მთაზე შაჯარდა ნისლები გზა-გზა ცრემლების თესვითა.“), ხან ისევ „ნა-

¹ „თავიდან ბოლომდე დინამიკაა ვაჟა-ფშაველა, — წერს გრ. კიკნაძე, — დინამიკურია მთელი სამყარო და დინამიკურია ამ სამყაროს ვაჟასეული ხილვა. ვაჟასთან არაფერია სტატიკური, ყველაფერი მოძრაობს მასთან და, რაც მთავარია, ნათელია ამ მოძრაობის არე და მოძრაობის საგნის კონტურებიც ერთობ ნათელია“. (გრ. კიკნაძე, პლასტიკურ ხატთა საუნჯე, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1961, № 8—9) ვაჟა-ფშაველას ლირიკაში დახატულ ბუნების სურათებს რომ ეხება, აკ. ვაწერელია ამ სურათების ერთ-ერთ დამახასიათებელ თვისებად მათს არაჩვეულებრივ დინამიკურობას მიიჩნევს. „საკმარისია ოდნავი ბიძგი, — წერს იგი, — რომ ყველაფერი დაიძრეს, მოსხლტეს თავის ადგილიდან, ურთიერთს შეეჯახოს, აიროს, აზავთდეს, გრანდიოზულ ჭიდილად იქცეს და ბოლოს ისევ დამშვიდდეს, ბუნების წიაღში ისევ მყუდროებამ დაისადგუროს“. (აკ. ვაწერელია, რჩეული ნაწერები, II, 1965).

წყვეტ-ნაწყვეტი ნისლები ხევებში სდგამენ გორასა“, ანდა მთებზე დაკიდებულან, ზოგჯერ კი, დაქანცულები, მუხლმოკეციტ სხდებიან და „დაისვენებენ მთაზედა“ („ათასჯერა წვიმს, სეტყვაა, მთებზე ნისლები ჰკილია“... „მუხლმოკეცილნი სხდებიან შავი ნისლები მთაველთა“... „ნისლნი, ათას მხრით მომდგარნი, დაისვენებენ მთაზედა“...).

ვაჟას მიერ ხილული ნისლი ხან მკვდრების სულებივით უსხეულო და მკრთალია, ხან კი — გველივით შავი და უზარმაზარი („ავერ ნისლებიც დაიძრა, როგორც სულები მკვდრებისა“... „მთის ძირში სძინავს შავს ნისლსა, სჩანს უზარმაზარ გველადა. დაბლიდამ მთებსა შეჰყურებს შუბლ-მოქუშული ცერადა.“), ხან „სოფლის თავს სძინავს შავს ნისლსა დაფიქრებულის სახითა“, ხან კი მთას აკრავს „ბუმბულივითა“ და ფიქრებშია გართული:

„მცირე რამ ნისლის ნაწყვეტი
მთას ეკრა ბუმბულივითა,
ჰშვენოლა ფიქრებში გართვა
მინდორზედ სუმბულივითა“.

ეს უკანასკნელი შედარება, — მინდორზე სუმბულივით „ფიქრებში გართვა“, ტიპური ნიმუშია ვაჟას ხილვაში ფსიქიკურის გასაგნობრივებისა, მისი მატერიალურად ქცევისა. დამახასიათებელია, ამ მხრივ, მომდევნო მხატვრული სახეც: „მთის წვერებს მოსდევს ნიავი ნადირის სუნსულივითა“, სადაც ნიავის უხილავი მოძრაობა ნადირის თვალსაჩინო მოძრაობის ასოციაციას იწვევს. ვაჟას პოეტური ხედვისთვის ნიშანდობლივი ეს მხარე, — ფსიქიკურის გამატერიალურება, — ძალზე მკაფიოდაა გამოხატული ვაჟას პროზაშიც. საგულისხმოა, რომ ამ პრინციპზე აგებული მხატვრული სახეების პოეტური და პროზაული ნიმუშები ზოგჯერ მთლიანად ემთხვევა ერთმანეთს. მაგალითად, პოემაში „კოპალა“ ვკითხულობთ:

„ნადირთ ულახავ ბალახნი,
მისდევს ნავალი შუნისა,
მოსცმია გარსა, მიდამოს
ნისლი ყვაილთა სუნისა“.

„ბუნების მგოსნები“: ქალაქს „ყვავილების სუნი ნისლივით დასწოლია ზედა“. ყვავილთა სუნი ხომ მხოლოდ და მხოლოდ ყნოსვით შეიძლება შევიგრძნოთ, — ჩვენ კი მას, ვაჟას წყალობით, ნისლის სახით ვხედავთ ორსავე, ზემოთ მოტანილ მაგალითში.

ვაჟას პროზაში თუ ნისლი ფიქრის, აზრის ან დარდის გამომხატველია („მთანი მაღალნი“), მის პოეზიაშიც: „ნისლი ფიქრია მთე-

ბისა, იმათ კაცობის გვირგვინი“. „კარგი ხარ, აღარც კარგი ხარ, შე
გულს მაწევხარ ნისლადაო“, — მიმართავს ვაჟა სატროფს. ერსის
გულს
რამ მინდა სათქმელად, გულს ნისლად დაფარებულო“, — ამბობს
სხვაგან.

ნაღველი, დარდი, მჭმუნვარება ხშირად ღებულობს ნისლის სა-
ხეს ვაჟას პოეზიაში:

„შავი ნაღველი, გულის მჩაგვრელი,
ნისლად და ლოდად გულს დამესვენის“...
(„ბავშვობაშიაც დედა მიყვარდა“)

„ყმა მოიდოდა გორი-გორ,
არ ეწონება თავია,
პირს დასწოლია ნისლები,
გულით ნადენი, შავია“.
(„ალუდა ქეთელაური“)

„შიბურება ნაღვლითა,
როგორც მყინვარი ნისლითა“...
(„იმედი რაზიკაული“)

ფიქრი ხელშესახები და თვალსაჩინო ხდება, როცა ვაჟა იტყვის: „ცოცხალს ფიქრს ვმარხავ გულშია და ზედ მივაყრი მიწასა“... ან — „დარდი მაქვს მძიმე, ძმობილო, გულს დაბჭენილი რქითაო“... „არ მინდა ძველი დარდები რომ გულში აიწეწოსა“... გავიხსენოთ „კლდე სალიდან“; „გულში ჩაიხვევა, ჩაიკეცება შავი, მწარე ფიქრები“... ანდა იმავე მოთხრობიდან სალი კლდის ჩივილი, — ჭილყავებმა „ჩხავილით ყურები ამიწეწესო“, — ხომ სავსებით ისეთსავე შთაბეჭდილებას ტოვებს, როგორსაც სტრიქონები: „სწორედ ყურები აგვწეწეს, იმდენს ჟივიან ჩიტები“...

ვაჟასთვის გული „ხარია გალადებული“, როცა მას მრავალი სურვილი აქვს, ხალხის ჩვეულება „დევია, რკინის მკვნეტავი“, სიტყვაც ცოცხალი არსებაა და ამიტომაც შეიძლება იყოს „სნეული, გულგამგმირული, ბეჩავი, თავს მანდილ-ჩამოხეული“...

ამგვარად, ვაჟას მხატვრულ სინამდვილეში არსებული ყოველგვარი მოვლენა, უმთავრესად, მხედველობით შეგრძნებასთან არის დაკავშირებული. მხედველობითი შეგრძნება ასრულებს ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან როლს ვაჟას მიერ სამყაროს აღქმაში და მისი ხედვის ეს თავისებურება მეტ-ნაკლები ინტენსივობით გამოვლინდება პროზაშიც და პოეზიაშიც.

დავით წოწკოლაური

**„ბახტრიონისა“ და „სტუმარ-მასკინძლის“ წყაროთა
საკითხი ფოლკლორისტიკაში**

ვაჟა-ფშაველა არაერთგზის შეეხო ხალხური შემოქმედების რაობას. 1890 წელს „ვეფხისტყაოსნის“ ხალხურობის შესახებ მსჯელობისას მიუთითა მან იმაზე, რომ საჭიროა ინდივიდუალური შემოქმედების გარჩევა ხალხურისაგან და არ შეიძლება. რუსთველს ღვაწლად და ღირსებად მხოლოდ ხალხური ლექსების გამშვენიერება, ერთიმეორესთან შეკავშირება ჩავუთვალათ.

თვითონ ვაჟასა და ხალხური შემოქმედების ურთიერთობის საკითხს ჯერ კიდევ 1896 წელს შეეხო ილია ნაკაშიძე. ი. ნაკაშიძემ გააიგივა ხალხური და ვაჟას ქმნილებების ფორმა-გარეგნობა, აზრი და კილო. მისი შეხედულებით, ვაჟას ნაწარმოებები „ძველებურ ჩვენებური“, „ფშაურ ხალხურია“; ესაა მიზეზი, რომ „სტუმარ-მასკინძლში“ არ ჩანან ცოცხალი ადამიანები: ხალხური პოეტი ვერ მორევია ცოცხალ სულის რთულ ვითარების გამოხატვას. არც ერთი მოქმედი პირი ამ პოემაში პიროვნების მსგავსად არ არის შექმნილი¹. ამ პოემების წყაროების საკითხს ილია ნაკაშიძე არ ეხება. სამაგიეროდ ამ მხარეს აქცევენ ერთგვარ ყურადღებას ალ. ხახანაშვილი, იბ. ვართაგავა, ილ. ფერაძე, ი. იმედაშვილი და სიმ. ნარდიონი. თუმცა ვერ იმოწმებენ კონკრეტულ მასალას ხალხური შემოქმედების წიაღიდან.

ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო საკითხზე მნიშვნელოვანი არა თქმულა რა 30-იან წლებამდე, ვიდრე აკად. აკაკი შანიძემ კონკრეტულად არ მიუთითა ვაჟას ქმნილებათა ხალხურ წყაროებზე და

¹ ქრესტომათია „ვაჟა-ფშაველა ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში“, შედგენილი ი. ბოცვაძის მიერ, 1955, გვ. 133.

ფოლკლორში არსებულ მათ პარალელურ თემებზე¹. კერძოდ „ბახტრიონისა“ და „სტუმარ-მასპინძლის“ წყაროების შესახებ, იგი წერს: „ამ წიგნში მოიპოვება ზოგიერთი წყარო ვაჟას შემოქმედებისათვის და პარალელები მის მიერ დამუშავებულ თემებისათვის: ბახტრიონის აღებისა და ზეზვა გაფრინდაულის ლექსებს რომ თავი დაეანებოთ (რომელთა ფშაურ ვარიანტებსაც თვითონვე ასახელებს), შეიძლება მიუთითოთ ლუხუმზე (ამ წიგნში № 91), რომელიც მხოლოდ ზოგადი ხაზებით მოგვავაგონებს ვაჟას ლუხუმს „ბახტრიონში“... „სტუმარ-მასპინძელში“ რომ ორი თემაა ერთმანეთზე გადაბმული: ერთი მასპინძლის მოვალეობისა სტუმრის წინაშე და მეორე საფლავზე შეწირვის ამბავი, ორივე პოულობს პარალელს ჩვენს მასალებში: გარეშე მტრისაგან სტუმრის დაცვა, თუნდაც ეს სტუმარი მოსისხლე მტერი იყოს მასპინძლისა, გადმოცემულია მთრეხელის ამბავში (№ 42). ასეთივე ხასიათისაა ამხანაგის მიერ შემთხვევით დაჭრილი ხევსური მონადირის მიღება და სათანადოდ მოვლა და პატივისცემა მოსისხლე ქისტის მიერ (ნ. შენიშვნა, 517 ნომერთან, გვ. 557). ქისტის საფლავზე ხევსურ ზვიადაურის შეწირვა ვაჟას პოემისა არსებითად იგივეა, რაც თუშის ლუის ლუხუმის სამსხვერპლოდ დაკვლა ქისტის საფლავზე (№ 143).

აკად. ა. შანიძე ასკვნის, რომ „ხალხურ თქმულებათ ვაჟა-ფშაველას ნაწერებში ყველგან თავისუფალი მოპყრობისა და გადაკეთების ცხოველი ბეჭედი აზის“.

ამის შემდეგ ქართულ ფოლკლორისტიკაში განსაკუთრებით ყურადღება მიექცა ვაჟას ნაწარმოებთა ხალხური წყაროების მიგნებასა და მოპოვებას. დაიწყო პოეტის ყველა ცნობილი პოემის წყაროთა ძიება. დაჟინებული ძიების შედეგად მიკვლეული იქნა მრავალი სიუჟეტი, მოტივი და ამა თუ იმ ხალხური ადათის ამსახველი ფოლკლორული ნიმუშები, რომლებიც ამჟღავნებენ მსგავსებას ვაჟას ქმნილებებთან².

ვაჟა-ფშაველამ ორჯერ საგანგებოდ მიუთითა თავისი პოემების, კერძოდ, „ბახტრიონისა“ და „სტუმარ-მასპინძლის“ წყაროებზე. მან დაწვრილებით დაახასიათა ის ზებირსიტყვიერი და წერილობითი მასალა, რომელმაც პოეტის ფანტაზია აამოქმედა „ბახტრიონის“ შესაქმნელად. ჯერ ის შეჩერდა იმაზე, თუ რამ „გააბედვინა“ მას

¹ ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული, თბილისი, 1931, გვ. 023 — 024.

² ამის შესახებ იხ. ქს. სიხარულიძე, ქართველი მწერლები და ხალხური შემოქმედება, თბილისი, 1956; მიხ. ჩიქოვანი, ვაჟა-ფშაველა და ხალხური პოეზია, თბ., 1956.

თემად ბახტრიონის ბრძოლა აელო. ის წერს: „ყველაზე მეტი გამბედაობა „ბახტრიონის“ დაწერისა მომცა იმ შემთხვევამ... რომ ხელში ჩამივარდა „კალმასობა“, და უთითებს სათანადო გვერდებს შემდეგ კიდევ ახსენებს „კალმასობას“ და მის ავტორს როგორც პოემის ერთ-ერთ შთამავგონებელს. აქვე შეჩერდა ის გმირთა წარმომავლობის საკითხზეც. პოეტი წერს: „...გმირები პოემისა — ლუხუმი, ხოშარეული, სუმელჯი, კვირია, სანათა, გარდა ზეზვასი, ხალხურ ლექსებში, ერთიც არ არის ნახსენები, რომ იმათ მიედლოს რაიმე მონაწილეობა ბახტრიონის ბრძოლაში და არც კი არიან თანამედროვენი ამ ბრძოლისა, თუმცა კი გმირებად იხსენიებიან ხალხურ ლექსებში სრულიად სხვა ბრძოლაში, სხვა დროს. — ასეთები არიან ლუხუმი, ხოშარეული, ხოლო სუმელჯი და სანათა ეკუთვნიან იმ შავსა და ბნელს დროს, როცა ფშავლები და თუშები ერთიმეორეს ჰლაშქრავდნენ, არ იყო მათ შორის ძმობა და თანხმობა. თოფი მაშინ ხმარებაში არა ყოფილა, არამედ მშვილდ-ისარი და ბოძალდი. თქმულება ხალხური და ლექსი ასე განმარტავენ, რომ თილიძის ბელადობით მოსული თუშის ლაშქარი მთლად გასწყვიტეს ფშავლებმა, მხოლოდ სარდალიდა გადაურჩათ ცოცხალი და შინ როცა მივიდა, დედას უამბობს თუშების დამარცხების ამბავს ფშავლების მიერ:

„დაგვლივნა ხოშარის გორმა,
იქ წყლის არ გამოდენამა,
ვიწრო-ვიწრომა ხეე-ხევა,
მოკლედ ფშავლების დენამა,
წოწყურაულის ისარმა,
სანათაისა ენამა.
ნელად მოვიდა სუმელჯი,
სუმელჯი სუროღვიანი,
გაიხვნა ისრის ქოჯონი
ლალის არწივის ფრთიანი —
ესროლის, გამაგორის
თუში ფეხ-ჩითაიანი“.

ეს ორივე გმირი — სუმელჯი და სანათა — მე შეეუბრე „ბახტრიონის“ გმირებში; სანათა როგორც ენით, სიტყვით გამამხნევებელი დიაცი და სუმელჯი კი როგორც თავისი ქვეყნისთვის მებრძო-

¹ ვ ა ე ა - ფ შ ა ვ ე ლ ა , თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, 1964 წ., გვ. 321.

ლი ვაჟკაცი. კვირია და ლელა არიან საკუთარი ფანტაზიის ნაყოფნი. იმათი ხსენება არც ხალხურ ლექსში და არც ზეპირგადმოცემაში არსად არ მოიპოვება: დედაკაცს რომ რაიმე როლი ეთამაშნოს — ბახტრიონის ალებაში, ამაზე არც ლექსები, არც ზეპირგადმოცემა არავითარ ცნობას არ იძლევა“¹.

პროფ. მ. ჩიქოვანი კრიტიკულად უდგება ავტორისეულ ცნობებს და ვარაუდობს, რომ „კალმასობა“ პოემა „ბახტრიონის“ უშუალო წყაროს არ წარმოადგენს“, რადგან 1914 წელს გამოქვეყნებულ სტატიის „კრიტიკა ბ. ივ. ვართაგავასი“ ვაჟა უკვე არ ასახელებს „კალმასობას“². მაგრამ საკითხი იმას კი არ უნდა ეხებოდეს, თუ რა თქვა ან რა არა თქვა ვაჟამ ივ. ვართაგავას საპასუხოდ და გასაგონად, არამედ იმას, თუ რას ფიქრობდა იგი თვითონ, რას თვლიდა იგი „ბახტრიონის“ ერთ-ერთ წყაროდ, მისი დაწერის ერთ-ერთ მოტივად. ამის თაობაზე კი, როგორც ჩვენს მიერ შემოთმომყვანილ ციტატიდან ჩანს, სრულიად გარკვეულად არის ნათქვამი ვაჟას ხელნაწერში. რასაკვირველია, ჩვენზე შეიძლება რომელიმე ცნობამ მეტ-ნაკლებად დამარწმუნებელი შთაბეჭდილება მოახდინოს, მაგრამ ამის მიხედვით არ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჭეშმარიტ პოეტსაც ამგვარივე შთაბეჭდილება აღეძვრის.

პროფ. მ. ჩიქოვანი ამოწმებს ვაჟას ცნობას გმირთა წარმომავლობის შესახებ. ვაჟას პოემის პერსონაჟთა — კვირიასა და ლელას — სახეებს იგი ფოლკლორიდან მომდინარედ თვლის და მათ პროტოტიპებს ფშავ-ხევსურულ პოეზიაში ეძიებს. თუ ვაჟა წერდა, კვირიასა და ლელას „ხსენება არც ხალხურ ლექსში და არც ზეპირგადმოცემაში არსად არ მოიპოვება: დედაკაცს რომ რაიმე როლი ეთამაშნოს ბახტრიონის ალებაში, ამაზე არც ლექსები, არც ზეპირგადმოცემა არავითარ ცნობას არ იძლევა“³, პროფ. მიხეილ ჩიქოვანი პირიქით ამბობს: „თქმა იმისა, რომ კვირია და ლელა მთის პოეზიაში არ იხსენიებიან არ იქნებოდა მართალი“⁴.

¹ ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, 1964 წ., გვ. 322 — 323.

² მ. ჩიქოვანი, ვაჟა-ფშაველა და ხალხური პოეზია, 1956 წ., გვ. 33.

³ ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, 1964, გვ. 323.

⁴ მ. ჩიქოვანი, დასახ. წიგნი, გვ. 51. რადგან ვაჟა პოემის სხვა გმირთა შორის კვირიასაც ახსენებს, მ. ჩიქოვანი ვითომ შინაგან წინააღმდეგობაში იჭერს ვაჟას, როცა პოეტი წერს, რომ კვირია საკუთარი ფანტაზიის ნაყოფიაო: „კვირიას შესახებ... თვითონ ვაჟა იძლევა მისივე თქმულის საპირისპირო ცნობას“.

ვაჟა მხოლოდ იმას გვაუწყებს, რომ კვირია (და ზოგი სხვაც) ბახტრიონის ბრძოლის მონაწილედ არ იხსენიება ხალხურ პოეზიაში და ამის საფუძველზე ამბობს, რომ „კვირია და ლელა არიან საკუთარი ფანტაზიის ნაყოფნი“. ვაჟას ამ სიტყვებს დამარწმუნებლობა მაშინ მოაკლდებოდა, თუ მოვიპოვებდით უტყუარ ჩანაწერს, ვაჟას-დროინდელი ხალხური პოეზიის ნიმუშს, რომელშიც კვირია და ლელა ბახტრიონის ბრძოლის გმირებად იქნებოდნენ ჩათვლილი, ანდა კვირიასა და ლელას რომელიმე ხალხური შემოქმედების ნიმუში საერთოდ დაგვიხასიათებდა მეგრძოლებად.

მაგრამ ასეთი ნიმუშები მოპოვებული არ არის. ამასთანავე არ არსებობს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ ვაჟამ იცოდა და საგანგებოდ დაფარა ცნობა ასეთი ნაწარმოების არსებობის შესახებ. ხოლო თუ საკითხი ეხება მხოლოდ კვირიასა და ლელას (როგორც ვაჟისა და ქალის) სახელებს, მაშინ მათ პოეტისათვის მხოლოდ ისეთივე მნიშვნელობა მიენიჭებათ, როგორც რომელიმე პეტრეს, ივანეს, გიორგის და ა. შ. ასე რომ, ვაჟას განმარტება ლელასა და კვირიას თაობაზე მხოლოდ ისე შეიძლება იქნეს გაგებელი, რომ ამ სახეთა შექმნისას პოეტს ხელთ არ ჰქონდა მისი ფანტაზიის რაიმე ამომოძრავებელი მასალა. როგორც ჩანს, ვერავინ ახერხებს ვაჟას ლელას (და მით უმეტეს კვირიას) ხასიათის ნიშნებს, მის პატრიოტულ მიზანსწრაფვას — რაც ლელას ვაჟასეული სახის ტიპური ნიშანია, — შესაბამისი მოუძებნოს ხალხურ პოეზიაში. ამიტომ თავისთავადაც არ არსებობს საფუძველი პროტოტიპი ვუწოდოთ თილისის რძლის ლელას, რომლისთვისაც სრულიად უცხოა „ბახტრიონის“ ლელასათვის დამახასიათებელი სოციალური დატვირთვა¹. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ არაფერი გვაძალებს ეჭვი შევიტანოთ და წინააღმდეგობა დავინახოთ ვაჟას ნათქვამში.

„სტუმარ-მასპინძლის“ ზოგიერთი მოტივის ხალხურ წარმომავლობას, სრულიად გარკვეულად, თვითონ ვაჟა-ფშაველა აღნიშნავს, ოღონდ არ გვიჩვენებს ლექსით ია ეს წყარო თუ პროზაული და საერთოდ იმას თუ საიდან მიიღო ესა თუ ის ცნობა².

პროფ. მ. ჩიქოვანი ქ ა ნ რ ო ბ რ ი ვ ი ს ა ხ ი ს დ ა დ გ ე ნ ი ს

¹ პროტოტიპების ცნება გულისხმობს ისეთი ნიშნების არსებობას, რომლებიც მეორდება თუ რალაცნაირად ვლინდება მწერლის მიერ შემდგომ შექმნილ პოეტურ სახეში. ამიტომ დგება კითხვა: შეიძლება თუ არა პირდაპირი მნიშვნელობით ვაჟას პერსონაჟების პროტოტიპად მივიჩნიოთ ხალხური პოეზიის ისეთი სახელები, როგორცაა ლუხუმი, ზომარეული და სხვ.

² ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. IX, 1964, გვ. 323 — 324 და 363—364.

თვალსაზრისით ეძიებს ამ წყაროებს და ვარაუდობს, რომ ეს არის ლექსი, რომელიც გამოქვეყნებული აქვს თ. რაზიკაძის და „ლუის ლუხუმის“ სათაურით ვრცლად კომენტირებული აკად. აკაკი შანიძეს (№ 143). მაგრამ განა გამოირიცხულია შესაძლებლობა, რომ ვაჟას ლექსად მოწოდებული მასალა კი არ მიაჩნდეს თავის პოემის ერთი მოტივის წყაროდ, არამედ სხვა ფორმით გაგონილი ამბავი თუ ადათ-წესების დახასიათება?

იმის დადგენა თუ რა ფორმის — ლექსითი თუ პროზაული — ნაწარმოები დაედო საფუძვლად ვაჟას „სტუმარ-მასპინძელს“ მხოლოდ მაშინ გახდება შესაძლებელი, თუ ვაჟას პოემაში მისი წყაროს პოეტური სტრიქონი აღმოჩნდება. ამის გარეშე სახელდებით რომელიმე წყაროზე ვერ შევჩერდებით. ვაჟას ეს პოემა არ გვაძლევს იმის შესაძლებლობას, რომ ასეთი წყაროს ფორმა დავასახელოთ და ამ მხრივ იგი გამოირჩევა ისეთი ტიპის ნაწარმოებთაგან, რომლებშიც პოეტური შესატყვისები თვალსაჩინოდაა მოცემული. ეს ეხება როგორც საფლავზე ზვიადაურის დაკვლის, ისე აღაზას დატირების და სხვა მსგავს ეპიზოდებს. აქ ვგულისხმობთ ჟანრის დადგენის სიძნელეს (და შესაძლოა შეუძლებლობასაც) თორემ, რასაკვირველია, სიტუაციების და ზოგიერთი ეპიზოდის მიმდინარეობის თვალსაზრისით ბევრი რამ არის საერთო „სტუმარ-მასპინძლისა“ და ხალხური შემოქმედების მასალებში, რაც დამარწმუნებლადაც არის ნაჩვენები ჩვენი ფოლკლორისტიების გულდასმით ძიებებში.

II

ენი აბესაძე

ვაჟა-ფშაველას „გახტრიონის“ ვლადიმერ დერჟავინისეული თარგმანი

პოეზიის თარგმნა მეტად რთული საქმეა. ჭეშმარიტი პოეტური ნაწარმოები ერთდროულად რამდენსამე მნიშვნელოვან კომპონენტს შეიცავს, რომელთაგან მთავრისა და არსებითის გამოყოფა და, მით უმეტეს, გადმოღება ძალიან ჭირს. ამიტომ ოდითგანვე გავრცელებული იყო აზრი ლექსის უთარგმნელ ფენომენად მიჩნევის შესახებ. თარგმანის რეალისტური თეორიის თვალსაზრისით ასეთ პესიმისტურ დასკვნამდე მისვლა მიზანშეწონილი არ არის. დახვეწილი გემოვნებისა და გარდასახვის კარგი უნარის მქონე მთარგმნელს შეუძლია სრულყოფილად ასახოს დედნის სული, ესე იგი, მკითხველამდე მიიტანოს ის ძირითადი ფიქრები, ემოციები და პოეტური მღელვარება, რაც დედანს ახასიათებს.

თარგმნის დროს ხან აზრობრივი მხარის ან მხატვრული სახეების გადმოცემას ენიჭება უპირატესი მნიშვნელობა, ხან კი მუსიკალურ-არქიტექტონურ ან რიტმულ-ემოციურ მხარეს. ვალერი ბრიუსოვს მიაჩნდა, რომ სწორედ ამ არსებითი ელემენტების შერჩევა შეადგენს თარგმნის ძირითად მეთოდს¹. სწორი მეთოდის შერჩევას მთარგმნელი მაშინ ახერხებს, თუ იგი ერთდროულად კარგი მკითხველიცაა, კარგი მკვლევარიც და კარგი პოეტიც².

მაგრამ არის ისეთი ნაწარმოებებიც, სადაც ყველა შემადგენელი ელემენტი განუყოფელ მთლიანობას ქმნის და მათი დანაწევრება შეუძლებელია. ამგვარ პოეტურ ქმნილებათა თარგმანების განხილვისას შედარება სტრიქონ-სტრიქონ კი არ უნდა მოვახდინოთ, არამედ თარ-

¹ В. Брюсов, Фиалки в тигеле, Избранные сочинения в двух томах, т. II, Москва, 1955, стр. 188—189.

² Е. Эткинд, Поэзия и перевод, М.-Л., 1963, стр. 119, 163.

გმანი მთლიანად უნდა მიეუსადაგოთ დედანს. მხოლოდ მაშინ გამოირკვევა, მოახერხა თუ არა მთარგმნელმა ლექსის ინტონაციური წყობის, მისი იდეისა და ფორმის თავისებურებების გადმოცემა.

რაც საერთოდ თარგმანის შესახებ აღვნიშნეთ, გაორკეცებულად ითქმის ვაჟა-ფშაველას პოეტური ნაწარმოებების თარგმანთა შესახებ.

ცნობილია, რომ ვაჟა-ფშაველა უაღრესად ეროვნული პოეტია. მთარგმნელი ძნელად თუ გაერკვევა ვაჟასეულ სამყაროში და მის გრანდიოზულ პოეტურ ხილვებში. ამიტომ რთულია მოიძებნოს სხვა ენაზე მისი კონგენიალური მთარგმნელი.

ვაჟა-ფშაველას პოეტურ სპეციფიკას, ორიგინალურ თემატიკასა და შინაარსთან ერთად, ქმნის მის ნაწარმოებთა უაღრესად ხალხური ფორმა და თავისებური ინტონაციური ჟღერადობა. ვაჟას პოეზიაში ჩაქსოვილი ფილოსოფიური აზრი ოსტატურადაა გადმოცემული ფშაველი ლექსიკის დაუშრეტელი მარაგით, ხოლო მის მიერ არჩეული ხალხური ლექსის საზომი ზედმიწევნით ეგუება ბრწყინვალე პოეტურ სახეებს. ამ საზომის გათვალისწინების გარეშე ვაჟას თავისებური სტილის შესახებ სრული წარმოდგენის შექმნა შეუძლებელია. სწორედ ამიტომ, მისი პოემების მთარგმნელთა წინაშე ერთ-ერთ პირველ ამოცანად აუცილებლად უნდა წამოიჭრას ადეკვატური საზომის მოძებნის საკითხი.

საზომი და მასთან დაკავშირებული ხარვეზები. აღიარებულია, რომ „სწორად შერჩეულ საზომს იმთავითვე შეუძლია მთარგმნელს მიაწოდოს ნაწარმოების სტილისტური გასაღები და დააყენოს სწორ გზაზე“². მთარგმნელს ვერ მოვთხოვთ დედნის ზომის ზუსტად დაცვას, რადგან სხვა ენაზე ეს ხშირად შეუძლებელია ან, თუ შესაძლებელია, შესაბამის ეფექტს ვერ ახდენს. „ეკვიმეტრია საერთოდ მეტად პირობითი, მერყევი, თითქმის მეტაფიზიკური ცნება“³. მაგრამ აუცილებელია, რომ მთარგმნელის მიერ არჩეული ზომა რამდენადმე მაინც შეეფერებოდეს დედანს.

რა მდგომარეობაა ამ მხრივ ვაჟა-ფშაველას პოეტურ ქმნილებათა რუსულ თარგმანებში?

სხვადასხვა მთარგმნელი განსხვავებულ ვითარებას წარმოგვიდგენს: ოსიპ მანდელშტამი რუსული ხალხური ბილინების საზომს არ-

¹ Д. Самойлов, Сравнение перевода с оригиналом. сб. «Редактор и перевод», Москва, 1965, стр. 62.

² გ. გაჩეჩილაძე, მხატვრული თარგმანის თეორიის შესავალი, თბილისი, 1966, გვ. 315.

³ К. Чуковский, Высокое искусство, Москва, 1968, стр. 89.

ჩვეს, მარინა ცვეტაევა—ვაჟურ რითმაზე გამართულ რვა და შვიდმარ-
ცვლიან მონაცვლე ტაეპებს, ნიკოლოზ ზაბოლოცკი — პუშკინისა და
ლერმონტოვის სამხრეთული პოემების საზომს და სხვა. ყოველ მათ-
განს რუსულ ლექსთწყობაში მოქმედებდა საფუძველი.

ვაჟას პოემათა საზომის რუსულად გადმოცემის თავისებურად
გადაწყვეტა უცდია ვლადიმერ დერჟავინს. ჩვენი შესწავლის ობიექ-
ტია მის მიერ შესრულებული „ბატხრიონის“ თარგმანი¹. პოემა ნა-
თარგმნია რვასტრიქონიანი სტროფებით, რომელთა თითოეული ტაე-
პი რვამარცვლიანია. სარიტმოდ გამოიყენება იამბი ან ქორე (ვაჟუ-
რი ან ქალური რითმა). ერთმანეთს შეეწყობა, ერთი მხრივ, მეორე
და მეექვსე, ხოლო მეორე მხრივ — მეოთხე და მერვე ტაეპები.

ამ საზომის გამოყენებით ვლ. დერჟავინი კარგად ახერხებს პოე-
მის მაღალმხატვრული ადგილების თარგმნას, ოსტატურად გადმო-
აქვს ბუნების სურათები:

ღამეს სძინავს მთა-ბარზე,
ბუნება დასვენებულა,
მანათობელი ქვეყნისა
მთვარეც ხომ ჩასვენებულა.
მოისმის იგრის ჩხრალი,
სიზმარს უამბობს ჭალასა,
ერთად ჰკეცს საუბარშია
ცისა და ქვეყნის ძალასა.

Полночь на горах уснула.
Затихает лес пустынный
И луна — светильник мира —
Скрылась между скал вдали.
Только плещется Иори —
Сказывает сны долине
И сплетает в дивной речи
Силу неба и земли.

ასევე ჭეშმარიტი ოსტატობით არის გადმოცემული ავტორის
ფილოსოფიური წიაღსვლები, სადაც მხატვრულ სახეებთან ერთად
დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეტექსტსაც:

იეიჯობანდა. ცისკარი
სულს ჰლევს, თანდათან ჰქრებოდა,—
ნეტავი ყველა ღამაზსა
ესრე სიკვდილი ჰხვდებოდა!
ღღეს მკვდარი, ხვალე დილითა
ცოცხალი წამოდგებოდა,
სრულის ჯანით და იერიით
თვალეებს წინ დამიდგებოდა.

День вставал. Заря, бледнея,
Над землею умирала, —
О, когда бы всем прекрасным
Смертью умирать такой:
Вечером уйдя, завтра
Снова б прелесть оживала,
В прежнем облике и силе
Представала предо мной.

თარგმნილ მონაკვეთს აქ დასრულებული სახე იმიტომაც აქვს,
რომ ამ შემთხვევაში სტროფების საზღვარი დედანსა და თარგმანში
ერთმანეთს ემთხვევა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ყოველთვის ასე არაა.

¹ Важа Пшавела, Поэмы, М.-Л., 1947, «Бахтриони», пер. Вл. Державина.

საქმე ისაა, რომ ვაჟას სტროფიკა მეტად თავისებურია. სტროფებს შორის საზღვარი მოძრავია და ამ მიჯნას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შინაარსობრივი ნიუანსების დასადგენადაც. დერჟავინის მიერ არჩეული სტროფი კი ყოველთვის შემოსაზღვრულია რვა ტაეპით, ყველა აზრი ამ ჩარჩოში უნდა მოექცეს, რაც გარკვეულ უხერხულობას იწვევს: ირდევია სტროფების საზღვრები, საჭირო ხდება ტაეპების შეკვეცა ან ჩართვა, რაც საგრძნობლად არღვევს ნაწარმოების პოეტურ სტრუქტურას. ეს ხარვეზები იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მიზანშეწონილად მივიჩინეთ მათი ცალ-ცალკე განხილვა.

1) ტაეპების გამოტოვება. რვატაეპიან სტროფებზე აგებული პოემა მოითხოვს, რომ თითოეულ თავში სტრიქონთა რაოდენობა რვაზე იყოფოდეს. სადაც ეს არ ხერხდება, მთარგმნელი კუპიურებს მიმართავს: გამოტოვებულია ორი, ოთხი, ხან კი მეტი ტაეპიც. ზოგან ასეთი შეკვეცა შედარებით უმტკივნეულოდ ხდება. მაგალითად:

ობოლ კვირიავ, ძმობილო,
პური შაჰამე ბატარა,
იქნებ შავცივდა, ობოლო,
არაყათ შაჰსომ რად არა?
ჰა, ვაჟო, ცოტანი შასვენ,
აჰა, დაიჭი მათარა!

Квирия, о брат наш милый,
Что не ешь ты ничего?
Не озяб ли? Хочешь водки?
Вот испей, держи матару!

აქ ორი სტრიქონის გამოტოვება არ ცვლის დედნის ძირითად აზრს. მაგრამ ზოგჯერ მთარგმნელი ამოკლებს ისეთ ადგილებს, რომლებიც მნიშვნელოვან მეტაფორებს ან აფორიზმებს შეიცავენ.

მაგალითად:

დელაშვილობას, ნუ სჩივი,
ღმერთმა აცხონოს გმირები,
რომ არ წაიღეს საფლავში
ლაფით მოსვრილი პირები!

Матушка! Не плачь о детях,
Павших в праведном бою!

ამოღებული მეტაფორა განსაკუთრებით გაუსვამდა ხაზს ფშაველთა გმირობას. სხვა ადგილას მთარგმნელი ტოვებს ლაშქრის საომრად მომზადების ამსახველ მეტაფორას, რომელსაც სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს შექენილი:

ლომი საომრად მზადდება.
კბილს ააჩქამებს კბილზედა!

კიდევ უფრო მიუღებელია ვაჟასეული აფორიზმების შემცველი ადგილების შეკვეცა. მაგალითად, თარგმანში სრულიად არ არის წარმოდგენილი შემდეგი სტრიქონები:

გმირთა სამარეს, როგორც ხატს,
სამთხვეველად დავედირებო!

ქართველთა
წიგნების კავშირი

ან:
პირსისხლიანის მსინჯველი
შვილის; დუშმანიმც არია!

განსაკუთრებულ ზიანს აყენებს თარგმანს ავტორის იდეური კონცეფციის შემცველი სტრიქონების გამოტოვება. მაგალითად, პოემის უკანასკნელ თავში ნათარგმნი არაა გველის სიკეთის გზაზე დედომის ამსახველი მონაკვეთი:

მთელ ერთ თვეს ასე უვლიდა
ადამის ტომის მტერია,
ბოროტების გზა გაუშვა
კეთილი დაუჭერია!

Бережет и охраняет,
Целый месяц не отходит
День и ночь над ним сидит.

ხშირად კუპიურები ისე შორს მიდის, რომ ვაჟას არსებითი სათქმელი იჩქმალება. მაგალითად, I თავის დასასრულში მთლიანად ამოღებულია შემდეგი სტრიქონები:

ნუმც გაჯავრდება პირიმზე,
ნუმც დამწყველიან იანი,
რომ იმათ დედის ძუძუთა
ესუქდება ცოდვილიანი.
მეც მიგემეზავ იგი რძე,
რითაც თქვენ დაიზარდენით,
თქვენავე გარგებს, დობილნო,
თუ უხვად დაიხარჯენით!..

ვლ. დერჟავინის მიერ შესრულებულ თარგმანში ვაჟასეული ტექსტის შემოკლების სხვა შემთხვევებსაც ვხვდებით, რომლებიც ნაკლებმნიშვნელოვანია და ამიტომ აქ მათზე აღარ შევჩერდებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ვაჟასეული სალექსო ტაეპების ხშირი გამოტოვება საგრძნობ ზიანს აყენებს თარგმანის ტექსტს.

2) მთარგმნელის ეული ჩანართები. გამოტოვებული ადგილების გვერდით, ყურადღებას იპყრობს ნაწყვეტები, სადაც აშკარა მთარგმნელისეულ ჩანართებთან გვაქვს საქმე. ჩანართი ადგილები, ცხადია, გრძელი არ არის, მაგრამ ზოგჯერ მათ ტექსტში ისეთი დეტალები შემოაქვთ, რომლებიც დედანში არ გვხვდება და გაუგებარია, საიდან მოიტანა ისინი მთარგმნელმა. მაგალითად:

ბერი ტიროდა დიაცი,
ისმის ქვითინი ქალური.

С Белою овцой старуха
У ворот стоит рыдая.

აღსანიშნავია, რომ ტექსტში სხვაგანაც არსადაა ნახსენები, რომ საკლავი მაინცდამაინც თეთრი ცხვარი იყო.

მაგ ძალთ ძმათ სისხლიც
მიმართებს,
უნდა ვიძიო ივია.

Кровь моих несчастных братьев
Пролилась под той стеной.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

საიდან იცის მთარგმნელმა, ზუსტად რა ადგილას დაიღუბნენ ლელას ძმები? დედანში ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი.

ლელას მიერ ბახტრიონის სიმაგრის აღწერისას მთარგმნელი ურთავს სტრიქონს — «Рвы наполнены водою», რაც დედანში არაა. ამავე თხრილებს, დედნის საწინააღმდეგოდ, სხვაგანაც ახსენებს მთარგმნელი:

ქარს გაგვიღებენ ციხისას,
მარჯვედ მოხვდებით შიგითა.

Ворота они откроют,
Через ров опустят мост.
Если ловко их обманем
В крепость мы с тобой войдем.

როგორც ვხედავთ, ამ წყლით სავსე თხრილების შეტანამ თარგმანში ლელასა და კვირიას ბახტრიონის ციხეში მოხვედრაც გაართულა და, მით უმეტეს, გააძნელა მათ მიერ ციხეში ქართველი ლაშქრის შეშვება. მაშასადამე, მთარგმნელისეული ჩანართები, აგრეთვე, შეიძლება ერთ-ერთ ნაკლად ჩაითვალოს.

3) სტროფებს შორის საზღვრის დარღვევა. მკვლევართა დაკვირვებით, საზღვარი ვაჟასეულ სტროფებს შორის ლოგიკურ პაუზასთანაა დაკავშირებული¹. ამდენად, მისმა შეცვლამ შეიძლება გამოიწვიოს ლოგიკური მახვილის გადანაცვლება. სწორედ ასეთ ვითარებასთან გვაქვს საქმე ვლ. დერჟავინისეულ თარგმანში. მის მიერ არჩეული საზომი მოითხოვს სტროფებს შორის საზღვარი აუცილებლად 8 ტაეპის შემდეგ დაიდოს, რაც ყოველთვის მოსახერხებელი არაა. ამიტომ ირღვევა დედნის მწყობრი სისტემა. მაგალითად, IX თავში კვირიას სიტყვებში გამოთქმული ერთიანი აზრი გაგლეჯილია ორ რვატაეპიან სტროფს შორის:

შენი პასუხი მესმოდა,
იქვე ლაშქარში ვერბე,
უფროსთა საუბარშია
მე ველარ ჩამოვერიე.

Я сегодня был среди войска
И услышал твой ответ.
Я молчал и слушал старших,
Что их мудрость говорила.

სტროფებს შორის საზღვრის დარღვევას ზოგჯერ იქამდე მიჰყავს მთარგმნელი, რომ ზოგიერთი სტროფი ერთი თავის ბოლოს იწყება და მეორე თავის დასაწყისში მთავრდება. ასეა, მაგალითად, IX და X თავების საზღვარზე:

¹ პ. ბერაძე, ვაჟას სტროფიკა, „ვაჟა-ფშაველას ხსოვნისადმი მიძღვნილი კრებული“, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1966, გვ. 177.

ამ პირობაზე დამდგარნი,
ორნი გორი-გორ ჩადიან;
ოღოშც ეშველოს ჩვენ ჯარსა, —
ორსვე სიკვდილი სწადიან.

И на этом сговорились
И пошли с горы на гору,
Оба умереть готовы, —
Лишь бы войску помогли.

X

ცამ გადიბანა პირიღამ
მური, ნაცხები ღრუბლისა,
გადაფინა სამყაროს
ლოცვა-კურთხევა უფლისა.

Смыли облачную сажу
Неба чистые просторы,
Божья благодать святая
Осенила ширь земли.

ასეთივე ვითარებაა VII და VIII თავების მიჯნაზეც. მოყვანილი მაგალითები ცხადყოფს, რომ სტროფებს შორის საზღვრის დარღვევა ზოგჯერ ვაჟას პოემის არქიტექტონიკის შეცვლას იწვევს.

ინტონაცია და სტილისტური ცვლილებები ყოველ პოეტურ ქმნილებაში უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ინტონაციასა და სტილისტურ მხარეს. ამ სფეროში სულ ოდნავმა, თითქმის შეუმჩნეველმა ცვლილებამაც კი შეიძლება გამოიწვიოს მთელი სტილისტური სისტემის დამახინჯება და, მაშასადამე, პოეტური შინაარსის შეცვლა¹.

განსაკუთრებით ძნელია ვაჟა-ფშაველას სტილის თავისებურებების გამოვლენა. ის ფაქტი, რომ ვაჟა ფშაურ დიალექტს ეყრდნობა, მის ნაწერებს, ერთი მხრივ, ხალხურ პოეზიასთან აახლოვებს. მეორე მხრივ, თვით ფშაური კილოსათვის დამახასიათებელ არქაულ ფორმებს ამაღლებული ჟღერადობა შეაქვთ პოეტის ლექსებში. ამდენად ვაჟა-ფშაველას ეპიკური პოეზია ერთსა და იმავე დროს მაღალფარდოვანიცაა და ხალხური ინტონაციებით აღსავსეც. მთარგმნელს, რა თქმა უნდა, გაუძნელდება ორივე ამ მომენტის ერთდროული გადმოცემა. ამიტომ იგი ცდილობს სხვადასხვა ადგილას და სხვადასხვა პროპორციით ასახოს თითოეული მათგანი.

ღედნის ამაღლებული ტონის გამოსახატავად ვლ. დერჟავინი ძირითადად არქაიზმების გამოყენების ხერხს მიმართავს. მაგალითად:

„გწყალობდესთ ლაშარის ჯვარი
გასულებს ბრძოლის ველზედა!“ —
ლიმილითა სთქვა ლელამა,
შუქი გამოჰხდა პირისა.
საამურია საცქერლად
ვარღზე ცვარები დილისა!

«Да хранит вас крест
Лашарский!»
Молвила с улыбкой Лела,
Светлая, пленяя око,
Как росистый лепесток.

¹ Е. Эткин, Пoesия и перевод, М.-Л., 1963, стр. 206.

თხრობისათვის ხალხური იერის მინიჭება კი მთარგმნელს შედარებით უჭირს, თუმცა ეს არც ისე განუხორციელებელი იქნებოდა, მეტად რომ გაემახვილებინა ყურადღება დედნის ზოგ სტილისტურ თავისებურებაზე.

მაგალითად, კვირიას სიზმრის აღწერისას ვაჟა-ფშაველა იყენებს მიჯრით მიწყობილ განკერძოებულ განსაზღვრებებს, რაც ხალხურ პოეზიაში სიზმრის მოყოლის ჩვეულებრივ ხერხად ითვლება. ცნობილია, რომ ფიქსირებული ფორმის გამეორების ბუნებრივი ტენდენცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ არის მოცემული ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში¹. თარგმანში ეს ფიქსირებული ფორმა არ დასტურდება და ამდენად სიზმარს ზღაპრული იერი ეკარგება:

ქვეშ მეგო თეთრი ლოგინი,	На постели белоснежной
ტკბილადა საძინებელი.	Распростертый, я лежал.
ვერდს ვგლო ჩემივე ცხენი,	На земле, неподалеку,
ცრემლითა სატირებელი,	Мой издохший конь валялся,
თავს მეღვა დიდი ჭანდარი,	В головах платан могучий
სიცხეში საჩრდილებელი.	Ветви тихо наклонял.

როგორც ვხედავთ, თარგმანში ეს მონაკვეთი ფორმალურად არაფრით განიჩნევა პოემის სხვა ადგილებისაგან, რის გამოც იჩრდილება მოცემული ნაწყვეტის მჭიდრო კავშირი ხალხურ პოეზიასთან.

სტილისტურ შეუსაბამობათა რიცხვს ეკუთვნის ინტონაციური ცვლილებებიც, რომლებიც აგრეთვე არღვევენ ფიქსირებულ ფორმას.

ვხედებით შემდეგ შემთხვევებს:

ა) თხრობითი ინტონაცია შეცვლილია კითხვითით:

მარტოს აუნთავ სანთლები	Почему же нет народа
და ხატიც უდიდებია,	На горе? И почему
მარტოს დაუკლავ საკლავი,	Баба режет и свежует
თვითონვე უტყავებია;	Жертву на камнях кровавых
მარტოდმარტოკას დიაცსა	И одна свеча угрюмо
ხატ-ღმერთი უხსენებია.	Озаряет полутьму?

ეს კითხვები რომ კვირიას გამოჩენის შემდეგ იყოს დასმული, მაშინ მათ რაიმე ფსიქოლოგიური საფუძველი მოეძებნებოდა, აქ კი შენაცვლების მიზეზი სრულიად გაურკვეველია.

ბ) კითხვითი ინტონაცია შეცვლილია თხრობითით ან ბრძანებითით:

¹ გ. რ. კიკნაძე, მეტყველების სტილის საკითხები, თბილისი, 1957, გვ. 68.

როდემდის უნდა ფეხითა
ვლახოთ ჩვენივე წელები,
ცეცხლები გვერტყას ათასი
გულის, გონების მწველები?!

Мы своими же ногами
Ходим по своим кишкам,
Нам сердца сжигает пламя,
Вечного огня грознее.

აქ თარგმანში ლექსის დინამიკა უდავოდ შენელებულია. სხვა შემთხვევაში მთარგმნელის დეკლარაციული განცხადება ვერ გადმოსცემს ვაჟას აზრს:

რად გვინდა დედებს შვილები?
რაზე ვსწვალდებით ნეტავი?

Матерям не нужны дети!

გ) მესამე პირის ფორმით გამოხატული რიტორიკული კითხვა შეცვლილია მიმართვით:

ნეტავ ბუნების ქმნილება
სხვა მათ რა შეედარება,
მალ-მალე შავი ჯანლები
თავზე რო დაეფარება?

Что среди творений мира,
Горы, что сравнится с вами
В час, когда туман и грозы
Вам вершины обовьют?

აქ შეტანილია ზედმეტი ინტიმურობის მომენტი, შეცვლილია თხრობის საერთო ტონი და შემდეგ კვლავ მესამე პირის ფორმით მსჯელობაზე გადასვლა ჭირს. განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს ეს ნაკლი ნიკოლოზ ზაბოლოცკის თარგმანთან¹ შედარებისას:

И что среди всех творений света
Сравнится с сонмом гор, когда
Ночью темнею одета
Их неподвижная гряда?

ჩვენ აქ შეგნებულად მოვიყვანეთ სხვა მთარგმნელის მიერ შესრულებული თარგმანის მაგალითი. ცნობილია, რომ ე. წ. სტილისტური ექსპერიმენტი ანუ ამა თუ იმ ტექსტისათვის რამდენიმე სტილისტური ვარიანტის შერჩევა უფრო მკაფიოდ გამოკვეთს სტილის ელემენტების ფუნქციებს². ერთი და იმავე ტექსტის სხვადასხვა თარგმანის განხილვისას კი უკვე ხელთა გვაქვს მზამზარეული სტილისტური ექსპერიმენტი და ამდენად შეფასებას უფრო ობიექტური ხასიათი ეძლევა³.

¹ Грузинская классическая поэзия в переводах Н. Заболоцкого, Важа Пшавела, «Бахтриони», т. II, Тбилиси, 1958.

² А. М. Пешковский, Вопросы методики родного языка, лингвистики и стилистики, М.-Л., 1930, стр. 133.

³ А. В. Федоров, Основы общей теории перевода, Москва, 1968, стр. 33.

ფრაზეოლოგიის თარგმნასთან დაკავშირებული დაბრკოლებანი. პოემა „ბახტრიონი“ იდიომებითა და ფრაზეოლოგიზმებით, რომელთა რუსულად გადმოცემას ვლ. დერჟავინი ზოგჯერ წარმატებით ახერხებს. ცნობილია, რომ იდიომის თარგმნის საუკეთესო ხერხია ტოლფარდი იდიომის დაძებნა სათარგმნ ენაზე. ამის მაგალითები საკმაოდ ხშირად გვხვდება:

უკაცურთ კაცობა გვმართებს, Быть нам за мужчин, доколе
მანამ სული გვჩრავ პირშია. Не ушла душа из тела.
ან: ფშავს უბინდროდ შთენილი Мне судьба была — бездомным
წაველ საძებრად ბედისა. Счастье по свету искать.

ზოგჯერ ქართული იდიომის ნაცვლად თარგმანში ორიგინალური მეტაფორა გვაქვს, მაგალითად:

ჩემს ქმარ-შვილებთან ბევრს სხვასა Вихри крутятся у входов
ვამოეჯარა კარია. Заколоченных домов.
ან: დათარეშობენ... კახეთი Грабят города и села.
მისცეს ქარსა და ნიავსა. Кахетинскую долину
Ветер засеивает пеплом
Обгорающих садов.

მაგრამ ვლ. დერჟავინი ყოველთვის ვერ ახერხებს იდიომების თარგმნასთან დაკავშირებული დაბრკოლებების გადალახვას.

გვხვდება სამგვარი სახის ნაკლოვანებანი:

ა) ტოლფარდი იდიომის მოძებნის ნაცვლად იდიომის შინაარსი აღწერთაა გადმოცემული. ამის შედეგად იკარგება ექსპრესიული ფუნქცია და თარგმანის ემოციური ზემოქმედება მკითხველზე მცირდება:

მამრთა შააკლეს მტერს თავი, Все мужчины вышли в битву,
სენება გასწყდა კაცისა. Всех враги побили их.
ან კიდევ: არა სჩანს ხელის შამქცევი, И героя не осталось,
მტრის ამომყრელი ჯავრისა. Кто бы грозно отомстил им.

ბ) იდიომის შესაბამისი გამოთქმა ცუდადაა მოძებნილი:

მხედართა გულის პასუხი Стук сердец, как
ერთ ფიქრად შაიკონება. перекличка,
ან: Связан думою одной.
ცოცხალს კი უნდა ეხუროს Только шлем лицо мужчины
ვაჟკაცსა ქუდი თავზედა. Нынче должен украшать.

აქ მთარგმნელს ვერ გაუთვალისწინებია, რას ნიშნავს „თავზე ქულის დახურვა“.

გ) ზოგი იდიომი სიტყვა-სიტყვითაა ნათარგმნი, რაც სრულად შეუფერებელია:

ოღომც დააბას ჩვენმ ჯარმა
თათრები ვირის ბაგაზე.

Чтоб врагов к ослиным
яслям
Наше войско привязало.

იდიომი სწორედ იმიტომ იქცა დაუშლელ მყარ ერთეულად, რომ მისი შემადგენელი კომპონენტების თავდაპირველი მნიშვნელობა დაიკარგა, ხოლო ხატოვანება გაიცვითა. ასეთი იდიომის სიტყვა-სიტყვით გადატანა სხვა ენაზე აღადგენს კომპონენტების ამოსავალ მნიშვნელობას, რაც სათარგმნი ენის თვალსაზრისით შესაძლოა სრულ უაზრობას წარმოადგენდეს.¹ ამის საუკეთესო ნიმუშია ჩვენ მიერ ზემოთმოყვანილი მაგალითი.

აქვე გვსურს დავუმატოთ ორიოდ მაგალითი იმისა, რომ თარგმანში აფორიზმი გაუბრალოებულა ან ანდაზა ხაზგასმული არაა:

რა წერილობას გაგვიწევს,
თოვლზე ამბავი ვწერთა?

На снегу ль писать письмо?

რო ხერხი ღონეს სჯობია,
ლაშქარი ჰვიჭრობს განაო?

Не подумало, что хитрость —
Лучше силы на войне.

აფორიზმებისა და ანდაზების ხაზგაუსმელობა თარგმანში სტილისტურ ნიუანსს ცვლის და დედანთან შედარებით გაღარიბებულად აჩენს მას. უკანასკნელ მაგალითში ამას იწვევს ანდაზის დანაწილება ორ სტრიქონს შორის და დამაკონკრეტებელი ადგილის გარემოების დართვა. გამოყენებული ქართული ანდაზა ხომ მარტო საომარი ვითარების ამსახველი არაა! მეორე მთარგმნელი, ნ. ზაბოლოცკი, როგორც ჩანს, გრძნობს ანდაზის ხაზგასმის საჭიროებას და შემდეგნაირად თარგმნის ამ ადგილს:

«Сноровка нам нужнее силы», —
Сложил пословицу народ.

მეტაფორების თარგმანი. განსაკუთრებულ სირთულეს აწყდება მთარგმნელი მეტაფორების გადმოღებისას. ვაჟასეული მეტაფორები იმდენად ორიგინალურია და ქართულ გარემოში იმდენად ფესვგამჯდარი, რომ ძნელია მათ მთარგმნელმა სხვა ენაზე

¹ К. Чуковский, Высокое искусство, Москва, 1968, стр. 125—127.

შესატყვისი მოუძებნოს. ამიტომ ხშირად მეტაფორა სრულიად იკარგება თარგმანში:

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

დილის მზის სხივით იბოხენ
ქედებს კახეთის მთანია.

Кахетинских гор вершины
Ярко озарял рассвет.

მაგრამ ზოგიერთი მეტაფორის გადმოღება მაინც შესაძლებელია. აქ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავითვალისწინოთ თვით მეტაფორის თავისებურება. შედარებით ადვილად ითარგმნება ისეთი მეტაფორები, რომელთაც საგნობრივი ხასიათი აქვთ, ან შედარების მოღულაციას წარმოადგენენ:

ღელეს ჩავიდა მწუხარე
ვარდი, ვარდის წყლით ნაბანი.

С гор печально сходит роза
Свежею росой омыта.

ან:

თუ გაჰზრდის, — ფურმა გაზარდოს
აი მისთანა ხარია!

Редко выкормит корова
Столь упорного быка.

საკმაოდ ოსტატურად აქვს ნათარგმნი ვლ. დერჟავინს უფრო რთული მეტაფორებიც, სადაც ან ბუნების მოვლენა თუ საგანი პერსონიფიცირებული, ან რომელიმე ადამიანური თვისება:

ქარი ქვითინებს. ღრუბელთა
ზარი თქვეს შესაზარები.

Облаков бегущих слезы
Безутешно потекли.

ობლობის, ბეჩაობისა
ღღესაც ზედ მაქე ობია.

Мне печальное сиротство
Душу плесенью покрыло.

ზოგჯერ მთარგმნელი ავტორისეული მეტაფორის ნაცვლად საკუთარ მეტაფორას გვთავაზობს, რომელიც, მართალია, ჩამორჩება ვაჟას გამოძერწილ მხატვრულ სახეს, მაგრამ თავისთავად მაინც საყურადღებოა. მაგალითად:

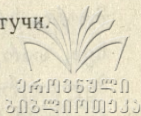
და ალაზანიც, ბარს დინჯი,
მთაში მეტადა სწყურებისა;
ძირს უთხრის სალსა
კლდეებსა,
თავზე ჩაჩქანი ჰხდებისა!

Алазани, — в долах мирной, —
Оглашает горы гнев.
Роем пенных водопадов
Падает она сквозь тучи,
Скал подошву отрывает,
Гривою трясет, как лев.

ამის პარალელურად, ვლ. დერჟავინის თარგმანში ისეთი შემთხვევებიც გვხვდება, როდესაც მეტაფორები დაკარგულია, მათი გადმოღება კი, როგორც ჩანს, შესაძლებელი იყო:

ცა თვალს უცემდა სატროფოსა.

Утро брезжило сквозь тучи.

ან:

მთებმა დახუჭეს თვალები.

Горы меркнут¹

გვაქვს მეტაფორის შედარებით შეცვლის მაგალითები, რაც სულ უთარგმნელობას სჯობია, მაგრამ მაინც მეტაფორის გადაღებას უფრო მეტი ეფექტი ექნებოდა:

ავდარში შავი ნისლები
ტანზე შეხვევა ნაბღალა.

Двадцать лет я, словно
буркой,
В бурю укрывался тьмой.

ნამძინარევი დევები
ისევ ბურანში არიან,
ერთ ადგილს დგომით ტანჯულნი
შეჭირვებულან ძალიან.

Горы были, словно дэвы
После сна, еще в дремоте,
Простоять века на месте
Было тягостно для них.

ცრემლით ატირდნენ წყარონი
ჩამომდინარნი გვერდზედა.

Ручейки по горным склонам,
Словно слезы, потекли.

უარეს შთაბეჭდილებას ტოვებს სტროფები, სადაც მეტაფორის შესატყვისი ცუდადაა მოძებნილი:

გასუქდა ზოშარის გორი
სამარეებით ხშირიითა.

Землю трупами своими
Наши дети утучнили.

მტრის ჯავრი გულში მიდგა
შავს ალაზანის გუბედა.

На душе лежит обида,
Я гнездом печали стала.

ოცნება ტანჯულის ქვეყნის
ქვითინებს მთისა წვერზედა.

Раздается на вершинах
Стон измученной земли.

უკანასკნელ მაგალითში მეტაფორას მანიშნებელი ფუნქცია აქვს. ლელას ტირილი განზოგადებულ სახეს იღებს, რაც რუსულად არ ჩანს².

აზრობრივად შეცვლილი ადგილები. ვლ. დერჟავინის თარგმანში ისეთი მონაკვეთებიც გვხვდება, სადაც შეცვლილია დედნის აზრი. ცვლილება შეიძლება პოემაში მოხსენებულ რომელსამე ადგილს ან პირს ეხებოდეს. მაგალითად, IV თავში აღწერილია ფშავ-ხევსურთა ლაშქრის შეგროვება. ვაჟა დეტალურად

¹ შდრ. ნიკ. ზაბოლოცკის თარგმანი: Зарница на небе мигает; Закрылись очи темных гор.

² ნ. ზაბოლოცკი კი ახერხებს ამ განზოგადების შენარჩუნებას:

Мечта измученного мира
Скорбит над пропастью земли!

მოგვითხრობს, რომელი გვარის წარმომადგენელი საიდან მოვიდნენ, თარგმანში კი აღრევასთან გვაქვს საქმე. ვაჟას მიხედვით მელჯაურნი რომელით არიან მოსულნი, ჭინჭარაულნი კი ამგვარად, ხაზგასმულია, რომ ლაშქრობაში მონაწილეობას იღებდნენ როგორც პირაქეთა, ისე პირიქითა ხევსურეთი; ხოლო დერჯავინთან ეს აზრი იჩქმალება, რადგან აქ ორივე გვარის წარმომადგენლები ამლით არიან მოსულნი:

რომელით მოიდნენ ხევსურნი,	Вот хевсуры здесь: из Амги
სუმელჯაურნი ცხრანია,	Прибыли Джинчараули
ამლითა — ბათკას ძენი,	С девятью Сумелджаури
ჭინჭარაულნი ძმანია.	Львами, рвущимися в бой.

ვაჟასეული მეტაფორის შეცვლამ თარგმანს შეიძლება დედნის სრულიად საპირისპირო მნიშვნელობა მიანიჭოს. მაგალითად, V თავში ლაშარის ხატის გამოჩენის ამბავი არასწორად არის თარგმნილი:

წინ მომეგება სიცილით,	Он ко мне с улыбкой вышел,
ბელის კარს მოდგა მზე ბურა.	Телом солнце

заслонивши.

ესე იგი, დედანში ლაშარის ხატი სინათლის განსახიერებაა, იგი მზესთანაა შედარებული, თარგმანში კი, პირიქით, მისი ტანი მზეს ეფარება და აბნელებს გარემოს.

ზოგან ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ მთარგმნელს გადაუსხვაფერებია სათარგმნი მონაკვეთის აზრი. ასეა, მაგალითად, II თავის ბოლოს:

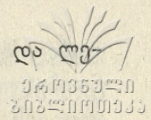
მტრისამც დედასა გველი ჰკბენს	Стонет старая, как будто
და ჩაუძვრება უბედა,—	В сердце ей змея вползла.
გმირთა აღმზრდელთა ძუძუებს	
გაიხდის თავის ბუდედა?	

XIV თავში მოთხრობილია ზეზვასა და ლუხუმის შეხვედრის შესახებ, რომლებიც ხუმრობით გაეკინკლავნენ ერთმანეთს. თარგმანში კი მათი შებრძოლება ცხარე შეტაკებადაა წარმოდგენილი:

ზეზვამ მყის იცნო ძმობილი,	С поднятым мечом навстречу
ვეფხვი ხმალდახმალ წავიდა,	Мчится старый тигр — Зезва.
გაეკინკლავენ ერთმანეთს	Грудью, копытами, мечами
ხმალ-შუბებით და ფართა.	И щитами сшиблись рьяно.

XVI თავში, ბახტრიონის ციხეში შეჭრის შემდეგ, ქართველ ლაშქარს კვირია და ლელა მკვდრები დახვდნენ. თარგმანში კი მო-

ქმედების დრო გადანაცვლებულია, ურჯულოები კვირიასა და ლელას ლაშქრის ციხეში შეჭრის შემდეგ კლავენ:

რო შევიჭრენით შიგნითა,
ჩვენ წინ ეყარნენ მკვდარები.

Только мы ворвались в крепость,
Басурманы их убили.

XVIII თავში დედა დასტირის ბრძოლის ველიდან გამოქცეულ წიწოლას, რომელმაც თავი ჩამოიხრჩო. მას სწორედ შვილის უსახელო სიკვდილი ანადვლებს, თარგმანში კი ეს მომენტი იგნორირებულია:

რად იქ არ მაჰკვდი, ბეჩავო,
რად ხარ ყელსაბელიანი?!
რად არ მამიხვედ, წიწოლავ,
პირნათლი, სახელიანი?!

Победил бы ты в сражении,
Ты вернулся бы веселый,
Ты прославленный пришел бы
С ясным взглядом и лицом.

ცალკეა გამოსაყოფი ისეთი შეცვლილი ადგილები, სადაც ერთი პერსონაჟის სიტყვები მეორეს მიეწერება. მაგალითად, იმავე XVIII თავის თარგმანში აღრეულია ლაშქრისა და წიწოლას დედის სიტყვები და გამოთქმა — „წიწოლას დანაშაული აწეულია. ცამდინა“ დედამისს მიეწერება.

XVII თავის დასასრულს მოცემულია წიწოლას სიკვდილისადმი ბუნების გულგრილი დამოკიდებულების ავტორისეული აღწერა, თარგმანში კი ავტორის სიტყვებს ივრის ტალღები ამბობენ:

იორი ყურსაც არ უგდებს,
ნელად აქანებს ტალღებსა,
არ ედარდება, დაობლდნენ,
მამა აღარ ჰყავ ბალღებსა.
თემისგან უარყოფილსა
გადაუგდებენ ძალღებსა.

А у ног его Иори
Льется, плещет, говорит:
«Псам отверженного бросят,
Он могилы недостойн;
Бросил сирот горемыка...»
И умчатъ волну спешит.

გამოდის, რომ იორი გულგრილად კი არ არის განწყობილი, არამედ მსჯელობს კიდევ წიწოლას სიკვდილის შესახებ. ასეთი შენაცვლება მით უფრო დაუშვებლად წარმოგვიდგება, თუ გავიხსენებთ, რომ ვაჟა-ფშაველასათვის გმირის სიკვდილისადმი ბუნების გულგრილი დამოკიდებულების გამოხატვა ერთ-ერთი დამახასიათებელი მხატვრული ხერხია, რომელსაც ავტორი იყენებს განურჩევლად იმისა, დადებით გმირზეა საუბარი თუ უარყოფითზე. შორს რომ არ წავიდეთ, ამას ადასტურებს „გველის მკამელის“ ცნობილი ფინალიც.

შეუფერებელი სიტყვები და გამოთქმები. ზოგან მთარგმნელი ისეთ სიტყვებსა და გამოთქმებს ხმარობს, რომ-

ლებიც შეუფერებელია ვაჟას პოემისათვის. მათი ერთი ნაწილი მი-
 უღებელია იმიტომ, რომ რუსული მართლმეტყველების ნარკვევს
 არღვევს ან უხეშად ისმის. მაგალითად:

სხვა არა მინდა, გენაცვლეთ,	Одного хочу — пусть копыя
თქვენს მტერს გულსა ჰხედეს	Вражье сердце прободают.
ლახვარი.	

რადგან აქ ლახვარზეა საუბარი, სიტყვა „прободают“ შეუფე-
 რებლად ქდერს.

დუშმანი არ გაგვიფრთხილოს,	Как бы, спевшись
საქმე ქნას ნახლართიანი.	с басурманом,
	Не завлек он в сети нас.

ქარგონული იერის მატარებელი სიტყვა „СПЕВШИСЬ“ აშკარად
 სცილდება ვაჟას პოემის თარგმანისათვის შესაფერისი ლექსიკის
 სფეროს.

სხვა შემთხვევებში შეუფერებელი ფრაზების გაჩენის საფუძ-
 ველი ისაა, რომ მთარგმნელი ვერ ჩაწვდა ამა თუ იმ ქართულ გა-
 მოთქმას:

ლაშქრობამ ჩამომაბერა,	С той поры, как бросил
ძაღლუშად ურად გდებამა,	соску,
სრულ ლაშქარსა ვარ, რაც კია	Я все время на войне.
ძუძუს მამსხლიტა	Битвы старят. Как собака,
დედამა.	Лезу я куда попало!

ცხადია, რომ „ძაღლუშად ურად გდება“ სრულიადაც არ ნიშ-
 ნავს „ძაღლივით ყველგან გაძრომას“, ხოლო გამოთქმა „бросил
 соску“ არავითარ შემთხვევაში არ შეესაბამება ქართულს — „ძუ-
 ძუს მამსხლიტა დედამა“, მით უმეტეს, რომ ეს სიტყვები ზეზვას
 ეკუთვნის.

შეუფერებლად მიგვაჩნია აგრეთვე პოემის დამამთავრებელი
 ტაეპების თარგმანი:

ელირსებაო ლუხუმსა	И поставит вновь Лухуми
ლაშარის გორზე შადგომა!	Ногу на родных горах!

აქ აუცილებელი იყო ქვეტექსტის შენარჩუნება. ვფიქრობთ,
 რომ მთარგმნელმა ეს ვერ მოახერხა, რადგან მის მიერ შეტანილი
 სიტყვა „ფეხი“ ზედმეტად აკონკრეტებს სურათს და განზოგადების
 საშუალებას აღარ იძლევა.

ლალი ავალიანი

„ალუდა ქეთელაურის“ ივნევისეული და დერჰავინისეული თარგმანები

I

რიურიკ ივნევის¹ მიერ თარგმნილი „ალუდა ქეთელაური“ გამოქვეყნდა ვაჟა-ფშაველას რჩეულ თხზულებათა კრებულში, რომელიც „ზარია ვოსტოკამ“ გამოსცა 1939 წელს.

ივნევისეული თარგმანი ვაჟას დიდებული პოემის რუსულ ენაზე ამეტყველების პირველი ცდაა; უკვე ეს ფაქტი განაპირობებს რუსი პოეტის თარგმანის მნიშვნელობას.

მთარგმნელი ინარჩუნებს დედნის რეამარცვლიან სალექსო სტრიქონს და უმრავლეს შემთხვევაში ხდ რითმასაც; თუმცა ვაჟასეული ექვს, რვა, ათ და მეტ ტაეპიანი სტროფის გადმოღებას (შესაბამისი რითმითურთ) ყოველთვის ვერ ახერხებს.

ვაჟა-ფშაველას პოემების 1947 წლის რუსული გამოცემის რედაქტორების ვ. გოლცევისა და ს. ჩიქოვანის წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ: «Если переводчики были бы обязаны втискивать

¹ რუსი საბჭოთა მწერალი რიურიკ ივნევი (მიხეილ კოვალიოვი) დაიბადა თბილისში 1891 წელს. სწავლობდა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. 1913 წელს გამოვიდა ივნევის ლექსების პირველი კრებული. 1913-16 წლებში იგი ეგოფუტურისტებთან თანამშრომლობდა, 1919-24 წლებში კი იმაჟინისტებს დაუახლოვდა. მან სხვადასხვა დროს ლექსთა შვიდი კრებული გამოსცა. აქვს პროზაული ნაწარმოებებიც, რომლებზეც ანდრეი ბელის გავლენას აღნიშნავენ. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ივნევის დილოგია — «Любовь без любви» (1925 წ.) და «Открытый дом» (1927 წ.), რომელშიც ასახულია თბილისისა და ბაქოს ლიტერატურულ-არტისტული ბოჰემა. რ. ივნევი თარგმნიდა ქართულიდან, აზერბაიჯანულიდან, ოსურიდან. ვაჟა-ფშაველას პოემა „ალუდა ქეთელაურისა“ და ლექსის („სიტყვა“) გარდა, მას უთარგმნია გრ. ორბელიანისა და გრ. აბაშიძის ნაწარმოებები.

რ. ივნევის თარგმანში შეინიშნება ვაჟას ლექსისათვის შეუფერებელი პროზაიზმები, რითაც დედნის ბევრი შესანიშნავი სახე გამოთქმა გაუფასურდა. მაგალითად:

არაფსაღი
ზიზღი: 0100555

აღუდა ქეთელაური
კაცია დავლათიანი.

Алуда Кетелаури —
Человек вполне
достойный.

ერთიც ესროლა აღუდას,
ხანს არა ჰკარგავს ცდისასა.

И секунды не теряя,
Выстрелил, моля о чуде.

მზემ აიწია ცაზედა,
ნისლებმ დაწირეს ხევები.

Высоко поднялось солнце,
И туман — как будто не
был.

ერთ ქურდ-კანტალას დიღველსა
ცული დაუდგა წამით.

Одного врага гильгойца
Быстро вывел он из
строя.

გაწირეს ქეთელაური
გულითა ნარიანითა,
სახელსა აღუდაისას
იძახდენ ბრალიანითა.

И оставили Алуду
В одиночестве томиться.
Как появится в народе,
Начинают все браниться.

ერთგან საუკეთესო იდიომის
გვხვდება:

ნაცვლად ამგვარი პროზაიზმი

— ტყუილად სცდები, აღუდავ,
ტყუილად იცვეთ პირსაო.

— Не проси меня, Алуда,
Ты напрасно время
тратишь.

შევადართო დერჟავინის თარგმანს:

«Зря ты здесь стоишь, Алуда!
Зря ты мелешь языком!»

პოეტური ნაწარმოების თარგმნისას თითქმის აუტყენელი მთარგმნელისეული გადახვევები. მაგრამ ივნევისეული გადახვევების ერთი ნაწილი გაუმართლებლად მიგვაჩნია. მაგალითად:

მაცნე მოიდა შატისლა:
— ქისტებმა მოგვეცეს ზიანი,
დაგვიწიოკეს მწყემსები,
აგნია, ავი-ზნიანნი.

Прискакал гонец в Шатили,
Он принес худые вести:
Наш табун кистины злые
Увели с собой из мести.

თუ კი Он принес худые вести — შეიძლება მთარგმნელის მრავალსიტყვაობად ჩაითვალოს მხოლოდ, რადგან სტროფის შინაარსს არ ეწინააღმდეგება, მეორე ჩანართი — Увели с собой из мести — აშკარად მარტოოდენ გართიმვის საჭიროებით არის ნაკარნახევი.

გაუგებარია ამ სტროფის ჩანართიც:

გუმან აქვ, გადაავლიონ
არხოტის თავი მთიანი,
გადაბერტყინონ ნალითა
ქუჩი მთებისა, ცვრიანი.

Их за перевал Архотский,
Где цветы лежат коврами,
Перегнуть хотят кистины
По обычаям старинным.

თითქოს ქისტები მოტაცებულ ჯოგს ძველებური ადათის დასაცავად მიერეკებოდნენ სამშვიდობოს.

უადგილოდ გვეჩვენება ამგვარი ჩანართიც:

საკლავს თვითონ ჰკლავს ალუდა,
მამსენენ ქისტის სულისა.

Жертву сам заклал Алуда,
Этим возмутив природу.

მთარგმნელის მრავალსიტყვაობის მაგალითებია:

გაუშინჯიდის ვადანი,
ხმაღს არ მაუტყდეს ტარიო.

У меча, с которым сжился,
Он проверил рукоятку,
Чтобы меч не надломился.

კაი ყმის მარჯვენა არი...

Тот, чью руку ты привез мне,
Воин храбрый был, отменный.

მიუხედავად მთარგმნელისეული ჩანართების სიმრავლისა, შეჯერებიდან გამოირკვა, რომ მთარგმნელი ზუსტად იმეორებს დედნის ტაეპთა რაოდენობას. გამონაკლისია მხოლოდ I და II თავები, რომლებშიც ტაეპთა რაოდენობის უმნიშვნელო ცვლილება შეინიშნება: დედნის I თავი მოიცავს 114 ტაეპს, თარგმანისა — 112-ს; დედნის II თავი — 164-ს, ხოლო თარგმანისა — 165 ტაეპს. სამწუხაროდ, მთარგმნელის ამგვარ სიზუსტეს პოემის ბევრი ბრწყინვალე ადგილი შეეწირა, თანაც ყოველგვარი კომპენსაციის გარეშე.

თარგმანში დაიკარგა ვაჟასეული შთამბეჭდავი ტროპები. მაგალითად:

ჯიხენი მეებნენ მყინვარსა,
მადლი რქათ ადგა ღვთისაო.

На ледник взобрались туры,
Будь они благословенны!

ან კიდევ:

არ ჩაუშვებენ ჩამსვლელსა,
ცა ახურია კლდისაო.

Скалы, вздыбленные к небу,
Это место окружили.

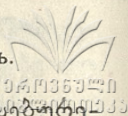
პირს დასწოლია ნისლები
გულით ნადენი, შავია.

На лице его туманы,
Сердце горестное ноет.

დიდებულად თარგმნის ამას დერჟავინი:

На челе чернеют тучи,

Что из сердца поднялись.

რ. იენეც ვერ შეუნიშნავს ვაჟას პოემის ერთი თავისებურება: პოეტი არ ერევა თხრობაში, იშვიათად უწოდებს თავის გმირებს მამაცს, ვაჟაკს; იგი უფრო დახვეწილი ხერხებით მიგვანიშნებს მათს ვაჟაკურ ბუნებას. თავისქებას არც ვაჟას გმირები ეტანებიან. იენევი კი თარგმნის:

სიტყვა გაუშრა პირზედა,
დაბლა გაერთხა მიწასა.

И храбрец на землю рухнул,
Слабости не обнаружил.

— გულში მჭირს, გულში,
რჯულ-დაღლო,
ვაჰ, ცდასა მუცალისასა!

— В сердце, в сердце, пес
неверный!
Горе доблести Муцала!

ძალს მიუგდიან საქმელად
ხელი მუცალის მკლავისა.

Кинули тогда собаке
Руку славного Муцала.

ბებერი ჰკითხავს უშიშა
ალუდას ამბავს ცდისასა.

Старец Ушиша желает
Разузнать про подвиг-чудо.

გვხვდება რამდენიმე ფაქტიური შეცდომაც:

სოენი სამგზავროს წავიდნენ,
მთა-ბარს მავლეს თვალია.

По следам орлиным коршун
Мчится, чуя запах тлена.

სვავი არის გრიფ, ხოლო კორშუნ — ძერა.

ციკანიც არვის დაუკალ,
განლამც კურატი დიდია.

Не заклад за них козленка
Ты теперь пришел с бычками.

თარგმანი არაზუსტია: ალუდას კურატი მოჰყავს მუცალის სულის მოსახსენებლად და არა კურატები.

არაზუსტია ამგვარი თარგმანიც:

დაიპატიეოს სტუმრები,
დაამწკრიოდეს ჯარია.

Пусть готовы будут гости
К разгорающейся сече.

აქ „ჯარი“ სტუმართა სიმრავლის აღმნიშვნელია მხოლოდ და მოსალოდნელი ხოცვა-ყლეტა მთარგმნელის მიერაა „ყურით მოთრეული“.

მთარგმნელი კარგად ვერ გარკვეულა დედნის ზოგიერთ ნიუანსში. სახელოვან ალუდას მთელი შატილი ეგებება:

შათილს გადმოდგა ბანებზედ
ხევსურთ ქალი და რძალია,
გამეგებნენ ალუდას
ძმა — ძმისწულები სამნია.

თარგმანში კი ბანალური, თითქმის სატრფიალო სიტუაციაა
გადმოცემული:

А в Шатиле девы с кровель
Взоры в горы устремляют.

შევაჯეროთ დედანთან კიდევ ერთი სტროფის თარგმანი:

ვერ გაიმეტე მუცალი
მარჯვენის მოსაჭრელადა,
გული გამიწყრა, არა ჰქნა,
რაც საქნელია ძნელადა.

Жалко стало мне Муцала,
Не отсек ему десницы,
Не позволило мне сердце
Дикой мезтью насладиться.

ალუდას, რომელსაც მტრის ხელები „ჯღრდესავითა“ აქვს ასხ-
მული ქავის კარზე, არა მგონია, უკვე გაცნობიერებული ჰქონდეს,
რომ მტრისათვის მკლავის მოჭრა „ველური შურისძიებაა“. ალუდამ
მხოლოდ იმიტომ ვერ გაიმეტა მუცალი მარჯვენის მოსაჭრელად,
რომ მისი ვაჟკაცობით მოიხიბლა.

ზოგჯერ ივნევის ესა თუ ის ფრაზა საკმაოდ უხეიროდ ჟღერს.
მაგალითად:

ამხანიგ-მოკლულ ღილღველი
ჩახმახსა ეზიდებისა.

Друг убитого гильгойца
Тянется к ружью рукою.

სრულიად მოულოდნელია ამხედრებულ, თოფმომარჯვებულ
კაცზე, რომელიც ჩახმახს ეზიდება, ითქვას — Тянется к ружью
рукою.

როგორ ვახვეწო უფალსა
ძალლი, ძალლების ჯიშისა.

За собак молиться — значит
Бога оскорблять устами.

თარგმანში ზოგჯერ ინტონაციური შეუსაბამობაც შეინიშნება.
მაგალითად:

რაად სწყრებიან ხევსურნი,
რადა ტყვრებიან ჯავრითა?

О, зачем вы так надменны!

გაურჯულებულს არჯულებ,
შენ ეგ არ შავიხდებისა.

За неверного молиться!..
Как решился ты? О, горе!

ერთგან თარგმანი მეტად ბუნდოვანია:

ირემს ჰვავ მინდის წითლად,
შუბლითა მთვარიანითა.

Сerp луны, как у оленя,
Конский лоб отображает.

მთარგმნელი არ ერიდება უცხო სიტყვებს, რომლებიც ვაჟას ტექსტს ვერ ეგუება. ასეთია, მაგალითად—«пистолет», «трофей»...

დამბაჩა გამადგებისთ
საბრუნლად, თითისტარადა.

Твоего же пистолета
Для веретена не жалко.

ხელი ალუდას მიართვის:
— წაიღ, მიაკარ ჭავადა.

И, вручив трофей Алуде,
Он сказал: «Привесь к бойнице».

არაზუსტია ამგვარი თარგმანიც:

ეს ვინღა მოდგა, ნისლივით,
თითბრის ნაზიკის ხმალითა?
ხევის ბერს აძლევს მოზვერსა,
დადგა დახრილის თავითა.

Кто подходит незаметно,
Меч держа, к священной двери
И подвел бычка, смущенно
Поклонившись хевисбери?

„დადგა დახრილის თავითა“ — აქ ალუდას ვაჟაკურ თავშეკავებაზე, გუდანის ჯვარისადმი მორჩილებაზე მიგვითითებს; ივნევი კი ამას მორცხვობად მიიჩნევს — И подвел бычка, смущенно поклонившись хевисбери.

კვლავ არაზუსტია თარგმანია, გმირის ბუნების საწინააღმდეგო:

ამის გამგონე მინდიას
მაუწყლიანდეს თვალები.

Миндия все это слушал,
Слезы лил в душевной муке.

მინდიას თავშეკავებული ბოდმა-წუხილი, რომელმაც „თვალე-ბი მაუწყლიანა“, არ ნიშნავს —

Слезы лил в душевной муке...

Еле сдерживая слезы,
Слышит Миндия проклятья! —

როგორც დერჟავინი თარგმნის.

ამრიგად, რიურიკ ივნევისეული „ალუდა ქეთელაურის“ რუსული თარგმანის დასახასიათებლად შეიძლება ვთქვათ:

1) მთარგმნელმა ვერ შეძლო გადმოეცა „ალუდა ქეთელაურის“ პოეტური სამყაროს მთელი ბრწყინვალეობა. იგი იმთავითვე შეიზღუდა რვამარცვლიანი ტაეპით, რამაც რიგ შემთხვევაში ეპიური ჟღერადობა დაუკარგა პოემას.

2) ივნევის თარგმანში უხვადაა პროზაიზმები, რითაც დედნის ბევრი შესანიშნავი ტროპი უკვალოდ დაიკარგა.

3) მთარგმნელისეული გადახვევები და ჩანართები ზოგჯერ უადგილოა.

4) ივნევი ვერ გარკვეულა დედნის ზოგიერთ ნიუანსში. ბუნდოვანი, უხერხული გამოთქმებიც.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, უსათუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ თარგმანში გვხვდება მოსაწონი და ბრწყინვალე მონაკვეთებიც. კარგად თარგმნის ივნევი ზოგიერთ ცალკეულ ეპიზოდს, ზოგჯერ იგი დედანთან სკრუპულოზური სიახლოვითაც გვანცვიფრებს. მაგალითად:

ცუდას რად უნდა მტერობა,
კარგია მულამ მტრიანი!

ივნევი ამ ტაეპთა აფორისტული სტილი შეინარჩუნა:

Лишь храбрец богат врагами,
Трус иметь врагов — боится.

კარგი თარგმანია:

გველმა ვერ ვაჭრა ლიბოი,
დღესაც ცოცხალივ არია.

Жало змей не подточило
Стен, державшихся и ныне.

დედნის პოეტური სული, შენელებული ინტონაცია, შებინდების წყნარი სურათი კარგად გადმოუცია მთარგმნელსაც:

დაბნელდა, წყალნი ტირიან,
კალთა გვეხურვის ღამისა;
დროა ვარსკვლავთა ჟიკიკის,
მცვრევა ბალახზედ ნამისა,
მკვდართ სულთ საფლავით
გამოსვლის,
დრო მათ სიმღერის წყნარისა,
დევნი გამოვლენ კლდიდამა,
ხევ-ხუვში ენებებიან.
ყველამ ივანშმა და ახლა
საძილედ ემზადებიან.

Смерклось. Тихо плачут воды,
Что они покрылись тьмою.
Звезды вспыхивают в небе,
И трава блестит росой;
В это время на могилах
Говорит душа с душою.
Из расщелин скал выходят
Дэвы — с призраками схожи.
Люди ужинать кончают,
И ко сну готовят ложе.

კარგადაა თარგმნილი ალუდას შემადრწუნებელი სიზმარი, პოემის ფინალი და სხვ.

უნდა ითქვას, რომ ამ პასაჟების თარგმანის სიკეთე კიდევ უფრო გამოკვეთილად წარმოგვიდგენს ზემოაღნიშნულ ხარვეზებს. ამრიგად, ივნევისეული თარგმანი მოკლებულია „მთლიანობას“; მას, რა თქმა უნდა, ვაჟას პოემების საუკეთესო თარგმანთა რიცხვს ვერ მივაკუთვნებთ. ესაა „ალუდა ქეთელაურის“ რუსულად გადმოცემის პირველი საინტერესო ცდა.

ვაჟა-ფშაველას პოემების 1947 წლის რუსულ გამოცემაში¹ დაიბეჭდა „აღუდა ქეთელაურის“ დერჟავინისეული თარგმანი² ვლ. დერჟავინმა არ მოიწადინა დედნის რვამარცვლიანი სალექსო სტრიქონის შენარჩუნება და ამით მეტი გასაქანი მისცა რუსულ ლექსს. თუმცა თარგმანი არ არის დაზღვეული ზოგიერთი ხარვეზისაგან, საერთო შთაბეჭდილება ძალიან კარგია. დერჟავინისეული ძარღვიანი სტრიქონი და გამოკვეთილი რიტმული ქლერადობა ჩინებულად შეესატყვისება დედანს.

თვალსაჩინოებისათვის შევაჯეროთ ერთმანეთს ორიოდ პასაჟი:

გათენებისას ჭიუხში
შურთხმა დარეკა ზარიო,
ძალღებს კი სძინავ თეოზე,
ჯერ არ გაშლილა ცხვარიო.
მაღე შაავდო აღუდამ
ქისტების ნავალს თვალიო.

დაბნელდა, წყალნი ტირიან,
კალთა გვეხურვის დამისა;
დროა ვარსკვლავთა ჟიკიკიის,
მცვრევა ბალახზედ ნამისა,
მკვდართ სულთ საფლავით
გამოსვლის,
დრო მათ სიმღერის წყნარისა.

Звонко горная индейка
Запевает на утесах.
Рассвetaет... Догоняет
Вора быстрый сокол скал.
Дремлют псы сторожевые.
Овцы спят. Все травы в росах,
Вскоре разглядел Алуда
След, которого искал...

Потемнело. Воды плачут:
«Ночь подолом нас накрыла!»
Час, когда мерцают звезды,
Росы падают в траву.
Час, когда поют уныло
Души вставших из могилы,
Выползают дэвы, бродят
По ущельям наяву...

პოემა თითქმის თავიდან ბოლომდე უდიდესი ექსპრესიით არის თარგმნილი; მაინც გამორჩევით შეიძლება დავასახელოთ აღუდას სიზმარი, ხვეისბერის წყევლა, პოემის ფინალი და სხვ.

დერჟავინის თარგმანის უპირველესი თავისებურება და მისი გამარჯვების საწინდარიც, ჩვენი აზრით, შემდეგშია საძიებელი: ვაჟას ლექსის ერთფეროვანი საზომისა და რითმის, „გარეგნული“ ეფექტების სიმცირის კვალობაზე, მისი პოეზია, უდიდესი შინაგანი პოეტური ძალის წყალობით, ერთი ავტორის სიტყვათა პერიფრაზი რომ გამოვიყენოთ, სასწაულს უახლოვდება². ვაჟას პოეზიის

¹ В а ж а П ш а в е л а, Поэмы, ОГИЗ, 1947.

² К. Чуковский, Высокое искусство, ж. «Искусство», 1964, стр. 168 — «Литература в высших своих достижениях есть чудо».

ბერდია ჯაგარაშლილი
ხალხისკე იზამს პირსაო.

Хевисбер, как зверь ощерясь
Взглядом на народ блеснул.

ძაღლი ძაღლის ძვალს არ სტეხსო... Песьей кости пес не гложет

მთარგმნელი უმთავრესად ერიდება მრავალსიტყვაობას, თუმცა
ზოგჯერ ზედმეტი ლაკონიზმით აუბრალოებს დედანს. მაგალითად:

შატილს ჯერ არ ჩასწლომია
შუქი შუადღის მზისაო,
არ ჩაუშვებენ ჩამსვლელსა,
ცა ახურია კლდისაო.

Все еще не день в Шатиле.
Над селом — стальная высь.

თარგმანში გამოტოვებულია სტროფი:

„წესი არ არის მტრის მოკვლა,
თუ ხელ არ მასჭერ დანითა“.
ვაი ეგეთას სამართალს
მონათლულს ცოდვა-ბრალითა.

ალუდასა და მუცალის ორთაბრძოლის ეპიზოდის თარგმანში
გამოტოვებულია ორი სტროფი; რის გამოც ეს მონაკვეთი საკმაოდ
ბუნდოვანია.

ეს სტროფებია:

— ნუ გგონავ, მჭირდეს, რჯულ-
ძაღლო.

ყმასა გუდანის ჯვრისასა.

ხმა ალუდაის თოფისა

ჭეხასა ჰგვანდა ცისასა.

— არ მოგხვდაუა, რჯულ-ძაღლო,

ნამტერევეს მაშლიდა კლდისასა...

უნდა ითქვას, რომ ალუდას სიტყვები, „სამ მე ვესროლე, სამ—
იმან, მესამით დავასრულია“, მაინცდამაინც ზუსტი არ არის. მარ-
თალია, ალუდამ სამჯერ გაისროლა, მაგრამ პირველი ნასროლი ხომ
მუცალისათვის არ იყო გამიზნული. ალუდა-მუცალის ორთაბრძო-
ლა კი ტექსტის მიხედვით ასე გვესახება: ალუდამ მეორე გასრო-
ლით მოუღო ბოლო ქისტს.

დერჟავინი ზუსტად თარგმნის:

Трижды я в него стрелял,
Трижды — он.

მიუხედავად ამისა, მთარგმნელმა ალუდას მხოლოდ ერთხელ
„ასროლინა“.

Выстрел. И заряд шатильца
Кисту пробивает грудь.

თარგმანში ალუდა-მუცალის დიალოგი, ალუდას მონოლოგად
ქცეულა:

— ოჰო, ქუდ გაუხვრეტი,
წვერებსა სტუსავს თმისასა.
— მაღლა დაგიცდა, ბეჩავო,
კენჩხას არა სჭირს ძვლისასა.

«Хо! Гляди — пробила шапку,
Прядь волос моих задела.
Плохо целил, бесталанный!
Череп цел, — и я живой!»

მთარგმნელი ვერ ჩასწვდომია ზოგიერთ ნიუანსს. მაგალითად:

რა უყვათ, ბევრი უნახავ
ულვამ-აშლილი მკვდარია!
ბევრჯერ წასულა საჭალოდ
დახოცილთ სისხლის ღვარია.

Много раз поток кровавый
Уносил отсель в долины
Мертвецов с багряной пеной
На взъерошенных усах.

აქ „ულვამ-აშლილი“ დახოცილთ ახალგაზრდობაზე უნდა მიუ-
თითებდეს; წინააღმდეგ შემთხვევაში, რაში დააინტერესებდა ვაჟას
ასეთი უმნიშვნელო დეტალი? ისიც აღსანიშნავია, რომ არდოტის
წყალს ბარში „დახოცილთ სისხლის ღვარი“ ჩააქვს და არა გვამები.
კიდევ ერთი მაგალითი:

მკლავზედავ გებას მარჯვენა,
შენზედ ალალი არიო.

Руку правую не рубит,
Говорит: «Ведь это — грех!»

და ამას ამბობს ალუდა, რომელმაც წარბშეუხრელად მოჰკვე-
თა მარჯვენა მუცალის ძმას!

დერჟავინის თარგმანში გვხვდება ფაქტიური შეცდომაც:

ტახტაზე დაუციდებავ
მუცალის ძმისა მკლავია,
ვერცხლით მორთული ბაზალა,
ეგ ხოროსნული ხმალია.

У седла везет он руку
Брата младшего Муцала,
Хоросанский меч «базалу».

ბაზალა რომ თოფია, ამაზე ვაჟასეული სქოლიო მიგვითითებს.
„ხელოვნურია“ ამგვარი თარგმანი:

აშლილან სანადიროდა
ქორებ, ფრინველთა მღევლები.

Ястреба — птицеубийцы
На ловитву полетели.

სიტყვა „птицеубийца“ და „ЛОВИТВА“, რომელთა საწინა-
აღმდეგო, თავისთავად, არაფერი გვაქვს, საჩოთიროა ვაჟა-ფშაველას
პოემის თარგმანში.

თითქოს საკმაო რაოდენობით ხარვეზები ჩამოვთვალეთ, მაგრამ არა გვგონია, რომ მათ მთლიანად დაჩრდილონ დერეფანის ინტერესო და შთამბეჭდავი თარგმანის ღირსება.

ცალკეული ნაკლოვანებანი დედნისა და თარგმანის გამოწველივით შეჯერებამ წარმოაჩინა; მკითხველისათვის კი დერეფანისეული „აღუდა ქეთელაური“ უმთავრესად მთლიანობაში აღიქმება, დიდებული დასაწყისიდან მოყოლებული — დამაგვირგვინებელ ბოლო სტროფამდე:

И покинули родную
Землю путники навеки...
Цепенеют горы. Ветер
Мчится, снежен и слепяш.
Вот за перевалом скрылись.
Не видать следов на снеге,
Только издали донесся
Одинокий женский плач.

ლაურა გრიგოლაშვილი

მარინა ცვეტაევა — ვაჟას მთარგმნელი

(„ეთერისა“ და „დაჭრილი ვეფხვის“ მიხედვით)

ვაჟა-ფშაველას „დაჭრილი ვეფხვისა“ და „ეთერის“ ცვეტაევასეული თარგმანების შესწავლამ¹ მეტი დამაჯერებლობა მისცა იმ მოსაზრებებს, რომელიც „გოგოთურ და აფშინას“ თარგმანის ანალიზისას გამოიტყვა². „გოგოთურ და აფშინას“ აღნიშნული თარგმანი, ჩვენი დაკვირვებით მაქსიმალურად უახლოვდება ორიგინალის იდეურ შინაარსსა და ინტონაციურ ჟღერადობას. ამ სიახლოვეს აპირობებს ცვეტაევას მიერ ზომიერებით გამოყენებული არქაული ლექსიკა, ალიტერაციის ხერხით აგებული სტრიქონები, ორიგინალისეული აფორისტული მეტყველების ტენდენციის გამკაფიოება თარგმანში, ცვეტაევასეული ლექსის სიმსუბუქე და დინამიურობა. ცვეტაევას მიერ მიღწეულია ვაჟას მხატვრული მეთოდის წვდომა: თარგმანში მოცემული ფიგურალური სახეები თითქმის თავსდება კონკრეტულ საგანთა წრეში.

განსახილველ პოემათა თარგმანებშიც, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, თავი იჩინა იმ მხატვრულმა ხერხებმა, რამაც „გოგოთურ და აფშინას“ წარმატებით თარგმნა განაპირობა.

მხატვრული ნაწარმოების თარგმანის განხილვა ორი მიმართულებით შეიძლება წარიმართოს. ერთი, როცა ვამოწმებთ ორიგინალისა და თარგმანის შინაარსობრივ იდენტურობას, მეორე, — როცა მათი გამომსახველობითი ელემენტების ტოლფასოვნებას ვადგენთ.

ჩვეულებრივ, ნაკლებ ინტერესს შეიცავს ორიგინალისა და

¹ თარგმანები გამოქვეყნებულია წიგნში: В а ж а П ш а в е л а, П о э м ы, О г н и з, 1947.

² იხ. ლ. გ რ ი გ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი, „გოგოთურ და აფშინას“ ცვეტაევასეული თარგმანი, კრებული „ვაჟა-ფშაველას“, თბ., 1966.

თარგმანის სიტყვა-სიტყვით შედარება და ყოველი განსხვავების აღ-
ნუსხვა, რადგან ეს არ ჰქმნის მხატვრული ნაწარმოების ღირებუ-
ლებას და ასეთი დაკვირვებით თარგმანზე მთლიანი შთაბეჭდილება
არ გვეძლევა. ამასთანავე, თითქოს შეუძლებელია რაიმე შეიცვა-
ლოს, ვთქვათ, ისეთი თხრობის თარგმანში გადატანისას, როგორი-
ცაა:

გოდერძიმ სახლი აიგო
მამისგან უარყოფილმა,
კერძო იჩინა მან ბინა,
ვით უკანონოდ შობილმა.
დაკარგა მემკვიდრეობა
ტახტის მემკვიდრედ ცნობილმა.
(„ეთერი“).

მაგრამ მ. ცვეტაევას აქვს სათარგმნი პოემების შინაარსისადმი
თავისუფალი დამოკიდებულების ორიოდ შემთხვევა; რაში მდგო-
მარეობს ეს თავისუფალი დამოკიდებულება? რამ განაპირობა იგი?
შეაქვს თუ არა მას ცვლილება ვაჟას პოემების გაგებაში და თუ შე-
აქვს — როგორი?

პოემაში „დაჭრილი ვეფხვი“ ხელმოცარული მონადირე შემ-
წეობას სთხოვს ადგილის დედას:

ლამის ვერ მოვკლა ნადირი,
ჯავრი შავსჭამო მტრისაო.
ადგილის დედავ, მიშველე,
შენც მომიმართე ხელია,
ნუმც გაცრუდება, შენს მადლსა,
სიზმარი წუხანდელია.
წინად თუ გამცხადებია,
ეხლა ცხადდება რაობით,
მე ხომ ამ სიზმრით ვნადირობ,
ნადირს ვხოც იმავ თაობით?

ჩვენ არ გვეჩვენება არსებითად ის, რომ მ. ცვეტაევასთან შე-
საბამისი ადგილი ნაცვლად ათი სტრიქონისა ოცდაოთხი სტრიქო-
ნით არის გადმოცემული. თუ მთარგმნელი ამა თუ იმ პოეტური სა-
ხის მთლიანად გადატანას ვერ ახერხებს და სანაცვლოდ შემოთავა-
ზებული ხატი რამდენიმე სტრიქონით მეტს მოითხოვს, ასეთ შემ-
თხვევაში წონასწორობას ამყარებს არა სტრიქონთა რაოდენობის
შესაბამისობა, არამედ მხატვრული სახეების თანაბარი ღირებულე-
ბა. მარინა ცვეტაევასთან კონკრეტულ შემთხვევაში სხვა ფაქტორი
მოქმედებს. მთარგმნელს გაუხსნია, განუმარტავს რუსი მკითხველი-
სათვის ის ქვეშინაარსი, რომელიც ნავარაუდევია ორიგინალში:

Матерь мощная! Царица
 Векового рубежа,
 Горной живности хозяйка,
 Всей охоты госпожа,
 Все охотники — сновидцы!
 Род наш, испокон села,
 Жив охотой был, охота ж
 Вещим сном жива была:
 Барс ли, страшен, орл ли, хищен,
 Тур ли, спешен, хорь ли, мал, —
 Что приснилось в сонной грезе —
 То стрелок в руках держал.
 Матерь вещая! Оленья
 Мне явившая в крови,
 Оживи того оленя,
 Въяве, вживе мне яви!
 Чтобы вырос мне воочью
 Исполн с ветвистым лбом!
 Чтобы снившееся ночью
 Стало сбывшееся днем.

აქ ახსნილია, თუ რას ნიშნავს „ადგილის დედა“, რა რწმენით არიან დაკავშირებული მასთან მონადირეები, რა არის ის სიზმარი, რის ახდენასაც ითხოვს თვარელი. მაგრამ ამგვარ „შევსებას“, როგორც აღვნიშნეთ, თვით პოემა გულისხმობს. მ. ცვეტაევას მკითხველისათვის გაუთვალისწინებია „ადგილის დედის“ შინაარსი. მთავარია ის, რომ ეს გავრცობილი ადგილი გალექსილი კომენტარის იერსკი არ ატარებს, არამედ ნამდვილი პოეტურობითაა აღბეჭდილი.

„ეთერის“ მარინა ცვეტაევასეულ თარგმანში გამოტოვებულია ვაჟას შემდეგი სტრიქონები:

ან-კი რას მარგებს ბებერსა
 ასეთი გახსნა გულისა;
 დახე რომ ერთგული ვხდები
 ჩვენის გრძნეულთა სჯულისა.
 დაგიწნავ ქაჯის ქალმანსა,
 შიგ ჩავყრი, ჩავაწყრიალეზ,
 საქმეს ვავჩარხავ, გოდერძის
 დავწოვ და ავაპრიალეზ.

შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ მ. ცვეტაევამ ვერ შესძლო „ქაჯის ქალმანის დაწვნისა“ და „გრძნეულ სიტყვათა ჩაწყრილების“ ექვივალენტის მოძებნა და ამიტომაც აუარა გვერდი მოტანილი ადგილის თარგმნას, მაგრამ „ეთერის“ ზაბოლოცკისეული თარგმანის ანალოგიურმა მდგომარეობამ გვაფიქრებინა, რომ შეიძლება ეს კუ-

პიური პწკარედისეული იყოს. ასეა თუ ისე, ამ ცვლილებას ნაწარ-
მოების მთლიანი შინაარსისათვის დიდი კვალი არ დაუჩნევია.

მაგრამ მ. ცვეტაევას მიერ თარგმანში ზოგჯერ შეტანილი ისეთი
ნიუანსები, რომელთაც ორიგინალის შინაარსი მაინცდამაინც
ვერ გუობს. მაგალითად, ვაჟასთან სმენადქცეული ეთერი შენატრის
ბულებულს: „ან მკვდარსა შენი ტკბილი ხმა გულზე ქვად დაადები-
ნა“, ეს ცვეტაევას ასე აქვს გადმოცემული:

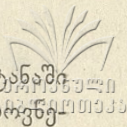
Только этим и страшна мне
Смерть, глубокая земля,
Что под камнем не слышна мне
Будет песня соловья.

აქვე ცვეტაევა ზედმეტი მგრძნობელობით ათქმევინებს ეთერს:
«Знала б, знала б, не гадала б, соловьи поют о чем». ჩვენი აზრით, მოტანილ მაგალითებში ვაჟას პათოსის ერთგვარ გა-
ყალბებასთან გვაქვს საქმე.

კიდევ შეიძლებაოდა ამგვარი მაგალითების დასახელება. მაგა-
ლითად: მეფე გურგენის წინადადებას, შეაძლონ ეთერი გოდერ-
ძის, ვეზირები მოწონებით უკრავენ კვერს: „ფრიად კარგია, კარგადა
ჰბრძანებთ, სწორესა“, მაგრამო, ეუბნებიან შემდეგ: „ეგ გრძნეულთ
საქმეა, ჩვენს ძალ-ლონეზე შორესა“, ვიკითხავთ, ვფიქრობთ, ვიშოვ-
ნოთ ასეთი წამალიო. თარგმანში კი ვეზირთა დასტურისაგან მხო-
ლოდ ესაა დარჩენილი: «О, царь и вожды! Это дело колдовское,
Превышает нашу мощь». ამ პასუხში ვეზირთა სახე ბოლომდე
არ არის ნაჩვენები, მკითხველს შეიძლება ეგონოს, რომ ვეზირები
კი არ უწონებენ მეფეს გადაწყვეტილებას, არამედ თავიდან იცილე-
ბენ დავალებას იქნებ იმ მოტივითაც, რომ არ თანაუგრძნობენ მას;
ან კიდევ: ცვეტაევას სულ გამოუტოვებია ეთერის საკუთარი თავი-
სადმი გამოტანილი მსჯავრი: „ღმერთმა დამწყევლა ამითა, რომ
ფუფუნება ვარჩიე ცხოვრებას თავის ჯანითა!“ ეთერი ჩვენს წარმო-
დგენაში წმინდა სიყვარულისათვის განწირული უმანკობის განსა-
ხიერებაა და ჩანს, მ. ცვეტაევას ამგვარად დანახული ეთერის მწუ-
ხარებაში სოციალური მომენტის წამოწევა უმართებულოდ მიუჩ-
ნევია.

მაგრამ განსვენებული პოეტის ს. ჩიქოვანის თანახმად, „ეთერის“
ცვეტაევასეულ თარგმანში დაშვებული ზოგიერთი უზუსტობა ეხება
ნაკლებად მნიშვნელოვან დეტალებს¹ და პოემის მხატვრულ შინაარ-
სში ამით არსებითი არაფერია შეცვლილი.

¹ В а ж а П ш а в е л а, Поэмы, Огиз, 1947, стр. 6.

სირთულე თარგმანის განხორციელებისას ამბის გადატანაში კი არ მდგომარეობს, არამედ იმ უმადლესი მხატვრული აზროვნების წვდომაში, რომლითაც ასე გამოირჩევა ვაჟა. ცვეტაევასეული თარგმანები სწორედ ამ თვალსაზრისით უნდა განვიხილოთ.

„ეთერი“ განსაკუთრებით რთული სათარგმნია. ძნელია მოვთხოვოთ ვინმეს, იდენტური ნაცვალი მოუძებნოს ისეთი სიძლიერის მხატვრულ მეტყველებას, როგორიცაა:

ჩავიდა უღრანს უფსკრულსა,
ესმოდა ქოთი, ღრიალი,
დეგთა ლხინის და მღერისა
შესაზარები ზრიალი.
ცეცხლი დაენთოთ ძლიერი,
გარს უსხდნენ ყოტებივითა,
თავ-ცხვირი წამოეშვირათ
სალის კლდის ლოდებივითა;
დადრენილი აქვთ ლაშები,
სალუდეს ქობებივითა.
წითელს იქნევდნენ ენებსა,
გრძელებსა შოთებივითა,
მსახურად ედგნენ ქინკები,
ჭყიოდნენ ჭოტებივითა.

(„ეთერი“)

ან კიდევ:

თვლები ცეცხლისა უსხდა,
კბილები ჰქონდა მინისა,
ცალიერს ძვლებზე ზედ ეკრა
ტყავად ფურცელი რკინისა;
ფეხები ჰქონდა ციცისა,
და, თმის მაგივრად, სულძაღლსა,
მოკლე ფაფარი კვიცისა.

(„ეთერი“)

აქ საქმე გვაქვს პოეტური ხილვის ისეთ უშუალობასთან, რომლის უბრალოდ გადათარგმნა შეუძლებელია. ეს სურათები თავიდან უნდა შეიქმნან, ახალი შთაგონებით უნდა დაიბადონ! ჩვენ ვფიქრობთ, რომ სწორედ აქ გამოვლინდა მ. ცვეტაევას, როგორც მთარგმნელის, მაღალი ოსტატობა. მან ნამდვილ გამარჯვებას მიაღწია, როცა ზემომოტანილ ხატებს თარგმანში ვაჟას პოეზიის ელვარება მიანიჭა და მკითხველს მიაწოდა როგორც ორიგინალური ნააზრევი:

Видит Шерэ: под ногами,
Где река бежит, быстра,
Адским зраком, красным маком
Блеск бесовского костра,
И спустился визирь Шерэ
В бездну, красную, как медь,
У бесовского веселья
Душу черную погреть.
Уж и дэвы! Уж и хари!
Очи — бешенных котов,
Пасти пенистые — шире
Пивоваренных котлов.

ასევე ძლიერია მეორე ნაწყვეტის თარგმანიც:

Вместо глаз у старца угли,
Зубы — битое стекло,
Кости голые железо
Листовое облегло.
Уши — рыси, когти — грифа,
Чинной старости венца
Не ищи — седин почетных!
Ибо — грива жеребца.

ჩვენ საგანგებოდ დავაკვირდით, თუ რა არის ვაჟას პოემათა მხატვრულ სახეთაგან ცვეტაევას მიერ გადატანილი და როგორ აღმოჩნდა, რომ თარგმნისას იგი ცდილობს არ დაკარგოს ვაჟას არცერთი პოეტური სახე და ამ მხრივ ჩვენთვის სრულიად მოულოდნელ ზედმიწევნილობას აღწევს.

ზოგჯერ ხერხდება ორიგინალისეული ნათქვამის ზუსტი შესატყვისის მოძებნა. მაგალითად:

1. კენესოდა, როგორც ვაჟაკი
მტერზე ჯავრ-აოუყრელი,
მუდამ მდებარე მტრის ფეხ-ქვეშ,
ვით მთა ჯანდ-გადაუყრელი.
(„დაჭრილი ვეფხვი“)

Стонет он, как муж могучий
Под подошвою врага!
Стонет, как гора, что тучу
Сбрасывала — не смогла!

2. კლდის პირზე წყარო ჩამოდის,
ხმას იწმენდს ხრინწიანასა,
და ქაფს უსომდა კლდის პირებს
წითელსა, სისხლიანასა.
(„დაჭრილი ვეფხვი“)

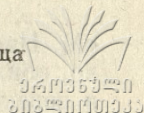
С можжевелевой вершины
Мчит ручей хриплогос,
Пеной моет, — все ж не может
Дочиста омыть утес.

3. ცას არ გაუხსნავ გულ-მკერდი,
შაკრული ცეცხლის დილითა,

Скоро ль небо приоткроет,
В жажде утренней земной,

ჯერ არ შეცვლილა წყვილადი
პირმომღიმარის დილითა.
(„ეთერი“)

Грудь, застегнутую солнца
Пуговицей огневой?

4. ჭალას აძრანდის ხოხობი,
ზარივით დაიზრიალის;
(„ეთერი“)

Серебром на всю долину
Звякнет горлышком фазан.

5. თვალთვან, ვით კლდეზე ჩანჩქერი, ცრემლები ჩამოსდიოდა.
Слезы катятся по скулам —
Что с утеса водопад.
(„ეთერი“)

6. შავია, როგორც ნახშირი,
როგორც ფისი და კუბრია.
(„ეთერი“)

Чернотой превосходит
Уголь, деготь и смолу.

ცვეტაევასეულ თარგმანებში გვხვდება ისეთი სახეები, რომელ-
თაც ზუსტი შესატყვისი არ გააჩნია ორიგინალში, მაგრამ ვაჟას
მხატვრულ შინაარსს არ არიან დაცილებული და ამ შინაარსისვე
ჩვენებას ემსახურებიან. მაგალითად, ეთერის სახის ვაჟასეულ აღ-
წერას მ. ცვეტაევა უმატებს შემდეგ ხატებს:

1. Как луна одна на небе —
Так в лесу она одна.
2. Сонмы ангелов нисходят
По лучам ее ресниц.
3. Не катились бы как слезы,
Дни сиротские мои.
4. Только с птицами лесными
Я беседую в лесу.
5. Обнял девушку царевич ---
Что орел ширококрыл.

პოეტის მიერ შექმნილი ეს სახეები ერთგვარი ანაზღაურებაა ვა-
ჟას იმ სტრიქონებისა, რომლებიც თარგმანში არ გვხვდება.

* * *

ვაჟა უჩვეულოა თავისი ლექსიკის დიაპაზონითა და სიტყვის
ემოციური ძალით. ვაჟას პოეტური მეტყველების მთარგმნელი სიტ-
ყვის გრძნობის ტალანტით უნდა იყოს დაჯილდოებული. მ. ცვეტა-
ევა ამ მხრივ ნამდვილი შემოქმედია. ვლ. ორლოვის დახასიათებით:

«М. Цветаева не изобретала новых слов, брала, как правило, обиходное слово, но умела так его обкатать, передать и перековать, что в нем начинали играть новые оттенки значения».

მ. ცვეტაევა თარგმნისას აცოცხლებს უძველეს რუსულ ლექსიკას, შემოაქვს სასაუბრო და ხალხური მეტყველებიდან ისეთი სიტყვები, რომლებიც ახალ კონტექსტში განსხვავებულ ელფერს იღებენ. მაგალითად: ორიგინალისეული „პირ-მზითის“ — „თოვლი ღზვებოდა პირ-მზითში“ („დაჭრილი ვეფხვი“) — გადმოსაცემად მ. ცვეტაევა ნაცვლად «долина»-სი არჩევს სიძველის დაღდასმულ სიტყვას: „дол“-ს. („В доли оползни ползли“). შესაძლოა, როგორც ჩვენთვისაა უჩვეულო „პირ-მზითი“ თავისი კუთხური წარმოშობის გამო, მსგავსადვე განიცდება რუს მკითხველში არქაული „дол“.

ღღევანდელი რუსი მკითხველისათვის ჩვეულებრივისაგან განსხვავებული ელფერის მატარებელი უნდა იყოს ცვეტაევას მიერ უხვად გამოყენებული ისეთი სიტყვები, როგორიცაა: мать («Мать мощная! Царица векового рубежа»), око («Смотрит в око человеку, оком желтым, как смола»), прядать («Но как стаду вслед не прядал, ... к мчащимся не подошел»), сокрыть («И сокрылось. Сном сокрылось!»), коли («Скоро лани станут львами, коли барс смирей овцы»), вволю («Вволю нализавшись соли, стадо возвращалось в высь»), разить («Рази, пищаль!»), испокон («Род наш испокон села, живи охотой был, охота ж вещим сном жива была»).

ამ სიტყვებს დაბრუნებული აქვთ თავიანთი სიცხოველე და მეტყველებას განსაკუთრებულ ფერადოვნებას ანიჭებენ.

* * *

მ. ცვეტაევამ შესძლო ვაჟას პოემათა დიდებული ატმოსფეროს შესაფერისი ახმოვანება რუსულ ენაზე. მან გადალახა ენის საზღვრები და რუსული ლექსის რკინისებური ფორმა მიუსადაგა ვაჟას. ცვეტაევამ საამისოდ მოუხმო თავისი ნიჭის ყველაზე არსებით თვისებას (пищу исключительно по слуху — წერდა მ. ცვეტაევა) და შეგნებულად გაამკვეთრა პოემის ბგერწერა. მ. ცვეტაევას თითქოს უშუალოდ ესმის ვაჟას, ვთქვათ, შემდეგი სტრიქონების უღერადობა:

სთვლობით გულ-გაცოფებულმა
ირემმა დაიდრიალის;
ან მოსქდის ზოვი მთიღამა,
დაიძრის, დაიხრიალის:
ახადის შველი დამთხვარი,
კოდალამ დაიკრიალის;
ქალას აძრახდის ხოხობი,
ზარივით დაიზრიალის.

(„ეთერი“)

ან კიდეც:

მსახურად ედგნენ ჭინკები,
ჰყოიღნენ ჰოტებივითა.

(„ეთერი“)

თითქოს ამ ატმოსფეროში შეეყავართ ცვეტაევას მიერ შემდეგ-
ნაირად თარგმნილ სხვა ტაეებებს:

1. Шелест листьев словно шопот
Затаенной тишины.

(«Этери»)

2. Хриплым зовом, черным словом
Оглашает даль и близь.

(«Этери»)

3. Голодень. Качает усталь
Кости поскрипом скрипят.

(«Раненый барс»)

ზოგჯერ ვაჟასა და ცვეტაევას ინტონაციათა ისეთ მსგავსებასთან
გვაქვს საქმე, თითქოს თვით ვაჟა ამეტყველებულიყოს რუსულად.
მაგალითისათვის „დაჭრილი ვეფხვის“ დასაწყისს დავასახელებთ:

თოვლი ღზებოდა პირ-მზითში,
ბარდანი ჩამოდიოდა.
ნამარილვეი ჯიხვის ხრო
პრი-აღმე შემოდიოდა.

Таял снег в горах суровых,
В доли оползни ползли.
Снежным оползням навстречу
Звери-туры в горы шли.

მ. ცვეტაევას ლექსის ინტონაციური სიახლოვე ვაჟასთან უფრო
გამოჩნდება, თუ ამავე პოემის ზაბოლოცკისეული თარგმანის ტო-
ნალობას გავიხსენებთ:

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

Растаял снег на солнцепеке,
Ручьи, звеня, скатились вниз.
Напившись в соляном потоке,
К вершинам туры поднялись¹.

ჯერ ერთი, ვაჟას „ლ ხ ვ ე ბ ო დ ა“ უწყვეტელია და ზაბო-
ლოცკის „растаял“ აფერხებს ლექსის დინამიკას. მ. ცვეტაევა კი
დროსაც შესაფერისს არჩევს (таял снег) და ლექსის ზომასაც;
რვა და შვიდმარცვლიანი ტაეპების მონაცვლეობა უკეთ ერგება ვა-
ჟას რვამარცვლიან ტაეპებს, ვიდრე ზაბოლოცკისეული ლექსის
ზომა.

სავსებით ერთნაირად ქდერს აგრეთვე „ეთერის“ დასაწყისი
სტრიქონები დედანსა და თარგმანში:

რა უდაბური ქალა,
როგორ დიდრონი მთებია,
მაგრამ სოფელი არსად სჩანს,
არსად სავალი გზებია!

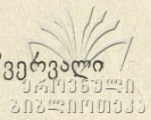
Выше гор уходят горы
Дальше глаз уходит дол,
Ни жилья бы не увидел
Пешеход — кабы добрел.

აქ ერთ მომენტსაც გვინდა მივაქციოთ ყურადღება. ქართული
ვერსიფიკაციის მკვლევართა მიერ შენიშნულია, რომ ქართული
ლექსის ტაეპის დასასრული ინტონაციურად ყოველთვის ხაზგაუსმე-
ლია.² ამ მხრივ გამონაკლისი არც ვაჟას სალექსო სტროფია. მ. ცვე-
ტაევას მხოლოდ ინტუიციით შეეძლო ქართული ლექსის ბუნებას
მისწვდომოდა. ყოველ შემთხვევაში, მის თარგმანებში თითქმის თა-

¹ Важа Пшавела, Стихотворения и поэмы, перевод с грузинского Н. Заболоцкого, Л., 1957, გვ. 105.

² ა. გაწერელია, ქართული ლექსი, გამოცემა მეორე, თბ., 1955, გვ. 82.

ვიდან ბოლომდე ეს წესია გატარებული, აქცენტური მწვერვალის
ყველგან სალექსო სტრიქონის შუა ნაწილზე მოდის:

Выше глаз уходят горы
Дальше глаз уходит дол.

რა უდაბური ქალაა!
როგორ დიდრონი მთებია.

* * *

მაგრამ ჩვენი დაკვირვებით მარინა ცვეტაევასეულ თარგმანებს
ზოგჯერ აკლია დედნისეული უბრალოება და სისადავე. ეს ნაკლი,
შეიძლება ითქვას, ახასიათებდა „გოგოთურ და აფშინას“ თარგმან-
საც, მაგრამ „ეთერსა“ და „დაჭრილ ვეფხვში“ უფრო იჩინა ამან
თავი. ამ თარგმანებში ზოგი ადგილი მოწოდებულია ხაზგასმული
მალაფარდოვანებითა და სიმკვეთრით. იქ, სადაც ვაჟას ლექსს
ნათელი და ბუნებრივი მდინარება აქვს, მ. ცვეტაევა ხელოვნურობით
აღბეჭდილ ფრაზებს გეთავაზობს. მაგალითად:

1. უკვირდა მონადირესა
მარცხი დღევანდლის დღისაო.

(„დაჭრილი ვეფხვი“).

Злу дивится, дню дивится,
Ну и зол, дивится день.

2. ვაი, თუ მალე მოგწყინდე,
მალე გამცვალო სხვაზედა;
ღვთის ფიცი გამატეხინო,
ჭირი მომიგდო კარზედა!

(„ეთერი“)

Но цветов в долине много
Каждый свежестью хорош;
С этого цветка на встречный
Скоро взгляд переведешь
И останусь я, печалью
Скошенная ниже трав.

3. მე მაშინათვე გავიგე,
რაწამს ეთერი ჰნახეო,
მეხად დაგეცა თავზედა
მაშინვე ქალის სახეო.

(„ეთერი“)

Знаю, знаю царский визирь,
Что пронзила, как стрела,
И, как молния, сожгла
Красота лесной пастушки.

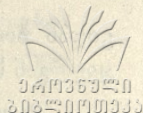
ასეთ ადგილებში მ. ცვეტაევა-პოეტი ცვლის მ. ცვეტაევა-მთარ-
გმნელს და პოემებში გარკვეულ ლიტერატურულ სკოლაგავლილი
პოეტის ხელწერა ჩნდება. მაგალითად, „დაჭრილი ვეფხვის“ თარგ-
მანში საცხებით ცვეტაევასეულია შემდეგი სტრიქონები:

1. Выстрелил! Но мимо пуля!
Не достала, быстрая!
Только шибче поскакали
Быстрые от выстрела!

2. Звери вскачь, охотник следом,
Крупный пот кропит песок
Трижды обходил в обход их
И обскакивал в обскок.

3. Пестрый неся — зlostный
вълся.

4. Легкий — робкий — быстрый—
близкий
Зверя шопот сквозь листву.

პოეტური პარალელიზმები (пестрый неся — зlostный вълся), მიჯრილი ეპითეტები (легкий — робкий — быстрый — близкий), უკიდურესი ალიტერაციები (крупный пот кропит песок и обскакивал в обскок), მოულოდნელი რითმები (быстрая — выстрела), მარინა ცვეტაევას შემოქმედების ზერელედ გაცნობის შემთხვევაშიც კი თვალში ხვდება და ამახსოვრდება მკითხველს როგორც პოეტის უკიდურესად დამახასიათებელი მანერა.

მ. ცვეტაევა თარგმნისას, ერთი შეხედვით, თითქოს ზედმეტ თავისუფლებას იჩენს. მაგალითად, ვაჟა-ფშაველას ეთერის სახის შესაქმნელად პოეტური გამეორების ხერხისათვის არ მიუმართავს; ვაჟასთან ერთხელ ამოიკვნესებს ეთერი: „ნეტავ, ან სახე მახსოვდეს, ან ხმა მახსოვდეს დედისაო!“ მ. ცვეტაევასთან კი ეს ნატვრა მრავალგზის მეორდება:

Хоть бы образ свой сиротке
Мать оставила в помин!
Хоть бы голос свой, голубка
Завещала сироте!
Хоть бы уст своих улыбку
Позабыла уходя!
Хоть бы что-нибудь сиротке
Мать оставила в помин!
Хоть бы уст своих улыбку
Взгляд очей своих один!

მ. ცვეტაევა ასევე თვითნებურად განმეორების ხერხს მიმართავს სხვაგანაც. ვაჟა წერს:

წამოდგა ქალი ეთერი,
მთვარე ამოჰყვა პირზედა;
თავით ბალიშად ქვა ედვა,
ლეიბად — შამბი ძირზედა.
თვალეზში ჩაჰქსოვებოდა
ზღვა-ხმელი ერთიანადა,

მთელი ქვეყანა შიგ ბრწყინავს
თავის ხატ-ღმერთიანადა.
გვირგვინად ტრფობა დასდგმოდა,
სხივს გვფენს წამწმების ხილითა,
ცასა და მიწას მადლს ჰფენდა
უხვებით კიდის-კილითა;

თარგმანში ეს ადგილი შემდეგნაირ სახეს იღებს:

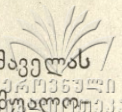
Поднялась Этери с ложа:
Тюфяком ей был тростник,
Плоский камень — изголовьем,
Подняла Этери лик,—
И всю землю озарила
Бедной девушки краса.
Подняла Этери очи —
Отразила небеса.

Погруженная в раздумье,
Поглядит Этери ниц —
Сонмы ангелов нисходят
По лучам ее ресниц.

მ. ცვეტაევას მიერაა შეტანილი „ეთერის“ ფინალში გონება-წართმეული შერეს წარმოსაჩენად ტრაგიკული ქედრადობის: «День и ночь, и ночь и день он на пороге точит нож». ამ ფრაზას ვარირებული სახით სხვადასხვა კონტექსტში ხუთჯერ იმეორებს მთარგმნელი.

გფიქრობთ, რომ მოტანილი მაგალითები იმის საილუსტრაციოდაც გამოდგება, თუ როგორ შეიძლება წაიკითხო და გადმოსცე ვაჟა თანამედროვე პოეტიკას დაუფლებულმა შემოქმედმა. მ. ცვეტაევას არცერთ შემთხვევაში არ უღალატნია ვაჟას თხზულებათა სულისთვის და ყოველთვის მისი, რაც შეიძლება, სრულად გადმოცემისათვისაა მოწოდებული.

ჩვენ აღარ ვეხებით თარგმანისა და ორიგინალის ურთიერთმიმართების სხვა მომენტებს, რადგან მათმა გათვალისწინებამ ახალი არაფერი მოგვცა თარგმანის დასახასიათებლად.

არსებითია ის, რომ მარინა ცვეტაევა მისწვდა ვაჟა-ფშაველას სამყაროს და თავის თარგმანებს პირველქმნილი პოეზიის უმეტესობა და ინტენსივობა მოუპოვა.

მ. ცვეტაევას თარგმანებმა, ო. მანდელშტამის, ბ. პასტერნაკის, ნ. ზაბოლოცკის და სხვათა თარგმანებთან ერთად, ვაჟას რუსულად თარგმნის ტრადიციას სათავე დაუდო და ამით გააფართოვა ვაჟას მკითხველთა და თაყვანისმცემელთა წრე, გვიჩვენა, თუ რამდენადაა შესაძლებელი სხვადასხვა ტალანტმა სხვადასხვანაირად წარმოსახოს ვაჟა თავის ენაზე.

შეგი კარბელაშვილი

ვაჟა-ფშაველას „მოხუცის ნათყვანის“ და „კოკალას“ სერებრიაკოვისეული თარგმანი

რუსმა პოეტმა-მთარგმნელმა ბორის იაკობის ძე სერებრიაკოვმა (1890 — 1959) გარკვეული წვლილი შეიტანა საბჭოთა კავშირის ზალხთა ლიტერატურის და, კერძოდ, ქართული ლიტერატურის ნიმუშების პოპულარიზაციის საქმეში. საკმარისია ითქვას, რომ მის კალამს ეკუთვნის თარგმანები ჩვენი ისეთი სასიქადულო პოეტების ნაწარმოებებისა, როგორცაა: ნ. ბარათაშვილი, ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, გ. ტაბიძე, ს. ჩიქოვანი, გ. ლეონიძე და სხვ. დიდი სამამულო ომის პერიოდში და მანამდეც ვერ ვნახავთ ქართველი პოეტების რუსული თარგმანების კრებულს (როგორც საქართველოში, ისე რუსეთში), რომ არ იყოს შესული ბ. სერებრიაკოვის თარგმანები.

ბ. სერებრიაკოვმა ლექსების წერა ადრე დაიწყო, მაგრამ ფაქტიურად სტუდენტობის პერიოდიდან იწყება მისი ლიტერატურული მოღვაწეობა. პეტერბურგში დაინტერესდა იგი დიდი ბელგიელი პოეტის ემილ ვერჰარნის შემოქმედებით და მალე ვერჰარნის ორი წიგნის თარგმანი გამოაქვეყნა.¹ დამწყები პოეტის ამ პირველ ლიტერატურულ ცდას იმდროინდელი კრიტიკა გულთბილად შეხვდა. 1920 წელს ჟურნალში «Художественное слово» დაიბეჭდა ვალერი ბრიუსოვის წერილი «Книги о Верхарне», რომელშიც ეს გამოჩენილი პოეტი და ლიტერატურის თეორეტიკოსი წერდა: «...Чувствуется, что переводчик на верной дороге: он стремится сохранить и передать все существенное в каждой поэме и в каждом стихе».

¹ Эмиль Верхарн, Безумие полей, пер. с разрешения автора Б. Серебрякова, СПб, 1914 (1918); Эмиль Верхарн, Двенадцать месяцев, пер. Б. Серебрякова, ПГД, 1919.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, 1916 წელს, ბ. სერებ-
რიაკოვი სამხედრო სამსახურში გაიწვიეს. 1921 წლიდან, დემობი-
ლიზაციის შემდეგ ის უბრუნდება ლიტერატურულ მოღვაწეობას.
ამ პერიოდის მისი ერთ-ერთი საინტერესო ორიგინალური თხზუ-
ლებაა პოემა «Саят-Нова», რომელიც 1928 წელს ცალკე წიგნად
დაიბეჭდა. ამ პოემაში უკვე შეინიშნება ბ. სერებრიაკოვის დაინტე-
რესება ქართული კულტურით და ქართველი ხალხის ყოფა-ცხოვ-
რებით. ამ პოემაში მან სრულად გამოიყენა ცნობილი ქართული
ზღაპარი გოგია მეჩონგურეს შესახებ და მისი პოეტური ვერსია სა-
იათნოვას მიაწერა. საქართველოთი დაინტერესება მომდევნო
წლებში პოეტს უფრო უღრმავდება. 1934 წლიდან პოეტი უკვე
თბილისში გადმოვიდა და სიცოცხლის დასასრულამდე საქართვე-
ლოს დედაქალაქში მოღვაწეობს. ამ პერიოდში ბ. სერებრიაკოვმა
თავისი თარგმანების 25-მდე წიგნი გამოაქვეყნა. 40-ზე მეტი წიგნი
მისი მონაწილეობით გამოიცა ამიერკავკასიაში და 30-მდე მოსკოვ-
ში, მათ შორის ვაჟა-ფშაველას რჩეული ნაწერების კრებული
(Важа Пшавела, Избранные произведения, Тбилиси, 1939),
რომელშიც შესულია ბ. სერებრიაკოვის მიერ თარგმნილი ვაჟას
პოემა „დაჭრილი ვეფხვი“, თხზულებათა ორტომეულში კი
(Важа Пшавела, Сочинения в двух томах, М., 1958) «Если
плакать захочу я», «Над прахом Николоза Бараташвили»,
«Александру Казбеги» და პოემა «Рассказ старика», რომელიც
1943 წელს, ცალკე წიგნად იყო გამოცემული თბილისში.

ცალკე წიგნადაა გამოცემული აგრეთვე სერებრიაკოვის მიერ
შესრულებული თარგმანი ვაჟას პოემებისა «Дзаглика Химикау-
ри» (1943), «Копала» (1945).

ამჯერად, ჩვენი ანალიზის საგანია „მოხუცის ნათქვამისა“ და
„კობალას“ სერებრიაკოვისეული თარგმანები, ამასთანავე აღსანი-
შნავია, რომ აქამდე „მოხუცის ნათქვამი“ სხვას არავის უთარგმნია.
რუსულად „მოხუცის ნათქვამის“ სამი გამოცემა არსებობს.
პირველად იგი გამოიცა თბილისში 1943 წელს, მეორედ — 1947
წელს ლენინგრადში, მესამედ — 1958 წელს მოსკოვში. ამ გამოცე-
მათა შეჯერებისას გამოირკვა, რომ 1947 და 1958 წელს გამოცე-
მული ტექსტები იდენტურია, ხოლო 1943 წლის გამოცემა მათგან
განსხვავდება. მეტ-ნაკლებ სხვაობას 30-მდე სტრიქონი იძლევა.
ჩვენთვის ამოსავალია პირველი, 1943 წლის გამოცემის ტექსტი,
რადგან ნაირკითხვათა დიდი ნაწილი ამ გამოცემის სასარგებლოდ
მეტყველებს და იგი უფრო ახლო დგას დედანთან.

ქართველი
წიგნისწერების
კავშირი

მიგალითად:

ორიგინალი (1961 წლის გამოცემა)

რომ საქართველო თათარმა
აიკლოს, ჩაწვას ცეცხლშია...

თარგმანის 1948 წლის გამოცემა

Если неверные станут
Грузию жечь дорогию...

1947—1958 წ. გამოცემები

Если враги на отчизну
Вновь нападут дорогию...

1948 წლის გამოცემა

ჩვენის რჯულის მტერს, მუხანათს,
ზიანს ვერ დავდებ მკერდზედა.

Не уничтожу врага я
Веры прадедовской нашей.

1947—1958 წ. გამოცემები

Старый я, — где мне с врагами
Биться, как прежде, бесстрашно?!

ორიგინალის ემოციურად დაძაბული სტრიქონები 1947 და 1958 წლების გამოცემებში შეცვლილია უფერული, სუსტი გამოთქმებით. თარგმანში მებრძოლი მოხუცი ბედსშერიგებულად გვევლინება, მაშინ, როდესაც ვაჟასეული მოხუცი ბრავზმორეული სინანულით ჩივის თავის უძღურებას. მასში არ ჩამქრალა მტრის სიძულვილი, მხოლოდ მოდუნებული სხეული აღარ ემორჩილება. 1947 და 1958 წლების თარგმანებში მოხუცის შემტევი ტონი ზერელე დეკლარაციით არის შეცვლილი.

ასეთივე ტონის დამდაბლებასთან გვაქვს საქმე უფრო ქვემოთაც:

1948 წლის გამოცემა

ეს რა დროებას მოვესწარ?
გამოიცვალა ქვეყანა,
მამალიც ჰყივის სხვაგვარად,
კაცსა სძულს მისვლა კაცთანა;
ბიჭები გალაჩრებულნი
ყბედობენ სიყვარულზედა;
უმსგავსო მათი სიცილი
ეკლად მეხევა გულზედა.

Дожил я, — время какое!
Все изменилось в природе:
Крик петуха изменился,
Люди друг друга обходят;
Юноши стали трусливы,
Все о любви лишь болтают;
Смех их бесстыжий мне в сердце,
Словно игла, проникает.

1947 — 1958 წ. გამოცემები

Время настало иное,
Все изменилось здесь ныне:

Крик петуха изменился,
 Стали и люди иными;
 Юноши все о любви лишь,
 Играх, забавах мечтают;
 Грустно смотреть на них, доблесть
 наших времен вспоминая.

როგორც ვხედავთ, 1947 და 1958 წლების გამოცემებში ტექსტი ემოციურად შესუსტებულია. ისეთი მკვეთრი ეპითეტი, როგორიცაა „გალაჩრებული“ (1943 წლის გამოცემაში «трусливы») სრულიად გამოტოვებულია.

თარგმანის ამ მოგვიანო გამოცემებში ერთი ცნების მეორეთი შეცვლის მაგალითებიც გვხვდება:

1943 წლის გამოცემა

კაცმა ქალობა დაიწყო,
 კობტაობს, სიტყვა-ნაზია,
 ფერსა და უმარილს ისომს,—
 მაშ არ მომიფა ბრაზია?!

Женственны стали мужчины,
 Чванятся, речь их слащава,
 Красятся, пудрятся, — как же
 Не возмущаться мне, право?!

1947 — 1958 წ. გამოცემები

Должен мужчина быть храбрым,
 Речь его — твердой и правой
 Да позабыли вот, — как же
 Не возмущаться мне, право?!

1943 წლის თარგმანში, ისევე როგორც ორიგინალში, მოხუცი ადამიანების ვაჟკაცების დაკნინებით, მათ ქალებს ადარებს. 1947 — 1958 წლების გამოცემებში კი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ცნებებია წარმოდგენილი — ვაჟკაცის სასურველ ატრიბუტებზეა საუბარი:

Должен мужчина быть храбрым,
 Речь его — твердой и правой...

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადრინდელი (1943 წ.) გამოცემა უფრო ზუსტად და მხატვრულად არის შესრულებული. რაკი უფრო სარწმუნოდ მივიჩნიეთ 1943 წლის გამოცემა, ამიტომ ორიგინალი ამ გამოცემას შევუდარეთ.

როდესაც ვიხილავთ პოეტური ნაწარმოების თარგმანს, უთუოდ გასათვალისწინებელია ის სიძნელე, რომლის წინაშეც დგას პოეტი-მთარგმნელი. ეს სიძნელე მართლაც იმდენად დიდია, რომ ყოველი პოეტური თარგმანის შემოქმედებითი ისტორია დათმობათა და

კომპრომისთა ისტორიაა. ამასთან, მთარგმნელის ნიჭსა და ინტუი-
ციასა და დამოკიდებული, თუ ორიგინალური ლექსის რომელ ელემ-
ენტს წამოსწევს წინ და რას მიიჩნევს მეორეხარისხოვნად.

ვაჟას „მოხუცის ნათქვამში“ მოხუცის მონაყოლით მოწოდებ-
ული სიუჟეტია მთავარი, რამდენადაც თვით ვაჟას პოეტური აქ-
ცენტი უფრო აქეთკენაა გადატანილი, ვიდრე ლექსის მხატვრული
სამკაულისაკენ.

მთარგმნელმა ბ. სერებრიაკოვმა პოემას სწორედ ამ კუთხით
შეხედა და მახვილიც ნაწარმოების ამ მხარეზე გადაიტანა.

„მოხუცის ნათქვამში“ არც თუ ისე ხშირად ვხვდავთ ვაჟასეულ
ბრწყინვალე ხატებს, რომლებიც მის პოეზიაში ხორციელდება სხვა-
დასხვა პოეტური ტროპებით.

ანალიზმა გვიჩვენა, რომ მთარგმნელისათვის მთავარი ყოფილა
„მოხუცის ნათქვამის“ სიუჟეტური განვითარების, ამბის თხრობის
მანერა და ეთნოგრაფიული რეალიების დაცვა. მთარგმნელი ცდი-
ლობს შინაარსობრივად გაყვეს დედანს და, რამდენადაც შესაძლე-
ბელია, მხატვრულ ეფექტსაც მიადწიოს.

პირველი, რაც თვალში ეცემა თარგმანის მკითხველს, ეს შინა-
არსობრივი სიზუსტეა, თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მთარგმნელი
ყოველთვის ახერხებს მის დაცვას. მისწრაფებას, რაც შეიძლება
მეტად დაუახლოვოს თარგმანი დედანს, მთარგმნელი ზოგჯერ უკი-
დურესობამდე მიჰყავს და არის შემთხვევები, როდესაც იგი აუბ-
რალოებს, ამძიმებს ლექსს.

ხშირად ლექსს პროზაულ ელფერს აძლევს მისი გადატვირთვა
ნაწილაკებითა და ნაცვალსახელებით:

Как бы с упреком из близких
Кто-нибудь не обратился,
Чтоб не сочли его слезы
Признаком старости, страха,
Чтоб не сказали, что слаб он,
Плачет он, Патара Кахи.

ორგან გაუმართლებელი არქაული სიტყვების ხმარების შემ-
თხვევებზე გვხვდება:

Царь сожалел нас всем
сердцем,
Слезы дрожали на веждах...
Плакальщицы для чего нам,
Женщины в черных одеждах.

ეს ოთხი სტრიქონი რამდენიმე შენიშვნას იმსახურებს:

პირველ სტრიქონში ნახმარი სიტყვა «сожалел» თანამედროვე რუსულ ენაში იხმარება სინანულისა და არა სიბრაღის გამოხატავად. ვაჟასთან კი სწორედ ლაპარაკია იმაზე, რომ მისი ვერეკლეს ებრალებოდა ომში მიმავალი ჯარი;

მეორე სტრიქონში ნახმარია სიტყვა «вежды», რომელიც მაღალფარდოვან არქაიზმს წარმოადგენს. ვაჟა-ფშაველას პოემაში ამბავს მოხუცი გლეხი ყვება და მის მეტყველებაში ეს მწიგნობრული სიტყვა არაბუნებრივია;

მესამე სტრიქონში დარღვეულია ლექსის რიტმული სტრუქტურა. როგორც ვიცით, დაქტილურ მეტრში მახვილი, ჩვეულებრივ, ტერფის პირველ მარცვალს მოუდის, ორი მომდევნო მარცვალი კი უმახვილოა. იმის გამო, რომ მთარგმნელმა ოთხმარცვლიანი სიტყვა «плакальщицы» მოიტანა, ამ სიტყვის უმახვილო მარცვალის მახვილის ქვეშ აღმოჩნდა, რამაც რიტმის დარღვევა გამოიწვია.

ასევეა სხვა სტროფშიც:

Вскачь понеслись наши кони,
Мой тоже стал горячиться;
Сразу его обуздал я,
Мчавшегося, будто птица.

თარგმანში აქა-იქ სტილისტური სიჭრელეც შეინიშნება. ერთგან, სადაც ვაჟას ლექსი სადაა, მთარგმნელი შედარებით მაღალფარდოვან გამოთქმებს ხმარობს.

„შესახედავად კარგნია“ — ამბობს ვაჟა მთიელთა ლაშქარზე, «Стройные, медленно шествуют» — თარგმნის ბ. სერებრიაკოვი.

„აღელვდნენ ვაჟაკებია“, —
ვაჟა-ფშაველა.

«Встали могучие станом» —
ბ. სერებრიაკოვი.

მეორეგან მთარგმნელი ზომამზე მეტად აუბრალოებს ორიგინალს:

„ჩემს დროსა ქალი ვაჟაკსა
შეიყვარებდა მაშინა“ —

წერს ვაჟა,

სერებრიაკოვი თარგმნის:

«Толь было времечко наше!»
„რომ მეც მოვხატე შავრასა“ —
წერს ვაჟა,

«Вспрыгнул и я бы на лошадь» —

გვთავაზობს მთარგმნელი.

ვფიქრობთ, ვაქასეულ „შავრას“ შესატყვისად არ გამოდგება «лошадь», რადგან „შავრა“ მკითხველში განსაკუთრებული ცხენის, უფრო რაშის ასოციაციას იწვევს.

თარგმანში ვხვდებით რიგ არაზუსტ გამოთქმებსაც. მთიელთა ჯარს ელის ერეკლე მეფე მტერთან ბრძოლაში შემწედ და აი ისინიც გამოჩნდნენ:

ცოტა ხანს შემდეგ მოისმა
მათი სიმღერა მკვნესარი...
არწივთა მალღის მთისათა
ნეტავ რად უნდა მქებარი!

ბ. სერებრიაკოვი ამ სტროფს თარგმნის შემდეგნაირად:

Песня потом загремела,
Сила была в том напеве...
Горным орлам разве нужен
Славящий их песнопевец?..

„სიმღერა მკვნესარი“ არ ნიშნავს სიმღერის სიძლიერეს; მთარგმნელი კი გადაჭრით ამბობს: «Сила была в том напеве». დედნის არასწორი გაგების შედეგია, რომ ვაქას სტრიქონებს:

ათასფეროვნად ჩაცმულნი,
შესახედავად კარგნია.

სერებრიაკოვი ასეთ ინტერპრეტაციას აძლევს:

В пестрые ткани одеты,
Стройные, медленно шествуют.

მთიელებისათვის არ არის დამახასიათებელი ტანსაცმლის სიჭრელე. ვაქა აქ სხვადასხვა ფერის ჩაცმულობას ან ნაქარგ ტანსაცმელს გულისხმობს და არა ჭრელ ქსოვილს.

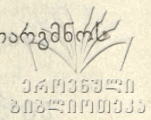
ამავე რიგს განეკუთვნება შემდეგი სტრიქონის რუსული ვარიანტი:

როცა ღრმა-ღელეს გველით — ვაქა,

Вброд перешли через речку — სერებრიაკოვი.

გარკვეული გეოგრაფიული ადგილი „ღრმა-ღელე“ — «речка»-დ არის ნათარგმნი.

ასევე არ შეიძლება „გველის-პირული ფრანგული“ ითარგმნოს როგორც «змееподобные шашки»:

შემოკვალთულნი ჩოხებში
მტერს უცდის ქართველებით
და გველის-პირულს ფრანგულებს
ადნება ქარქაშებით.

Полы чохи приподнявши,
Ждем неприятеля в поле,
Змееподобные шашки
Рвутся из ножен на волю.

ჩვენი აზრით, თარგმანის უზუსტობის ზოგი შემთხვევა არა-სწორ ბჭკარედს უნდა მივაწეროთ.

ამავე სტროფში, ჩვენი აზრით, ურიგო შესატყვისი არ არის გამოძებნილი შემდეგი სტრიქონებისათვის: „და გველის-პირულს ფრანგულებს ადნება ქარქაშებით“—«рвутся из ножен на волю». ზოგიერთი სტროფის თარგმანს ვაჟას ლექსის სურნელი სდევს, მაგალითად:

მთელი სიტურფე ქართლისა
იმას ესვენა მხრებზედა,
როგორაც შუქი მთვარისა
იაღბუზისა ქედზედა.

А на плечах его царских
Грузии всей обаянье, —
Будто на высях Эльбруса
Лунного света сиянье.

როგორც ვხედავთ, ვაჟას მიერ მხატვრული შედარებით შექმნილი ხატი სერებრიაკოვმა ზუსტად და დიდი გემოვნებით წარმოგვისახა.

თუ ვერ შევიძლოთ საცადი,
გაგვწირონ სასიკვდილოთა,
მოკვდეთ — გვეხუროს მიწისა
ნაბადი, გასათბილოდა.

Если не выдержим, если
Смерть нас возьмет ледяная,
Ляжем, и пусть нас укроет
Теплая бурка земная!

ასე თარგმნის ბ. სერებრიაკოვი და რუსულ ენაზე ვაჟასეული ხატის ბრწყინვალე ორეულს ქმნის.

ორიგინალის ლირიული ინტონაცია სდევს თარგმანის შემდეგ სტრიქონებს:

გაწყდნენ სამშობლოს ერთგულნი,
მტრისა სისხლითა მთვრალნია,
დაიგეს მიწის ლოგინი,
დახუქეს მუღმივ თვალნია.

Родины верные дети
Кровью врага захлебнулись,
Стала земля им постелью,
Сном беспробудным уснули!

რიგ შემთხვევაში ასეთსავე მაღალ დონეზე, თითქმის ყველაკომპონენტის შენარჩუნებით აქლერებს მთარგმნელი ვაჟას სტრიქონებს.

რაც შეეხება ვაჟა-ფშაველას პოემა „კოპალას“, იგი „მოხუცის

ნათქვამისაგან“ იმით განსხვავდება, რომ ეს უკანასკნელი ერთი მთლიანი მონოლოგია. ამ პოემის სტრიქონებიდან ჩვენ გვესახლება ჭარმაგი მეომარი, რომელიც თავის სამშობლოს გმირულ სულს დასტირის და რომლის მხატვრულ პორტრეტს ავტორი მისივე მეტყველების მეშვეობით გვიხატავს.

სულ სხვაგვარად არის აგებული პოემა „კოპალა“. აქ ჩვენ ვხედავთ თვით ავტორის მიერ რეალური სამყაროს ნახევრადზღაპრულ გააზრებას მხატვრულ სახეებში. პოემაში მთელი სიდიადითაა გადმოცემული უძველესი რწმენის წარმართული ელემენტების ქრისტიანიზაციის საფეხური, რომლის მხატვრული დანიშნულებაა გვიჩვენოს ბუნების კეთილი ძალების გამარჯვება ბოროტზე. ეს ღრმა ფილოსოფიური შინაარსი თავისებურ მხატვრულ ხატოვანებასაც მოითხოვს. „კოპალაში“ გარკვეულად ჭარბობს ეპიკური ელემენტი, საზღაპრო ეპოსისათვის დამახასიათებელი ნიშნების უხვი გამოყენებით. ამ პოემაში ნარატიულ მომენტებსაც უფრო დიდი ადგილი აქვს დათმობილი, რაც არა რომელიმე პერსონაჟის, არამედ თვით ავტორის სიტყვებითაა გადმოცემული.

ამით აიხსნება, ჩვენი აზრით, ის რომ მთარგმნელმა ამ ნარატიულ ადგილებს უკეთესი რუსული შესატყვისი მოუძებნა. მაგალითისათვის ავიღოთ, პოემა „კოპალას“ საწყისი სტრიქონების რუსულ თარგმანი:

მთვარე არ ჩანდა ცაზედა,
ვარსკვლავნიც მიჩქმალულიყვნენ;
ნისლნი, დაღლილნი ცურვითა,
მთის ყურეთ მიმალულიყვნენ.

Не было луны на небе,
Звезд укрылись караваны;
От скитаний утомившись,
На горах легли туманы;

საერთოდ ბ. სერებრიაკოვის მთარგმნელობითი მეთოდისათვის დამახასიათებელია ბჭკარედული თარგმანის მაქსიმალური მიყოლა და დედნის შინაარსობრივი სიზუსტის დაცვა. მაგრამ როდესაც თვით ბჭკარედი სცოდავს, თარგმანიც არ არის დაზღვეული ფაქტობრივი შეცდომებისაგან. მაგალითად:

ჩუმაღ მოვიდის ირემი,
დასწაფებოდა მდინარეს,
მაგრამ ტყესავე მიჰმართის
სიყრუე-სიჩუმით მძვინვარეს,
რა ნახის კვალი დევების
გარს მოსდებოდა იმ არეს.

У реки олень склонился,
Чтоб испытать воды студеной,
Но, следы заметив дэвов
На окрестных горных склонах,
Он взглянул на страшный,

гневный.

Лес, в молчанье погруженный.

ტყიდან გამოსულმა ირემმა დაინახა დევების ნაკვალევი და ისევ ტყეს მიჰმართა, ე. ი. ტყეში შევარდა. თარგმანში კი ირემმა

მხოლოდ შეხედა საშინელ, გაჩუმებულ ტყეს და თითქოს ვერც
მიხვდა რა მოხდა.

კობალას მიერ ძლეული დევების ბელადი ბელელა ცდილობს
ცოდვების მონანიებას:

რაად დაგვლუბე კობალავ,
ღევთ რად წაგვართვი ძალია?!
ღევთაცა გვექონდა ფიქრადა
ზეცას მოგვეყურო თვალა
და და გვექდიოა ქედზედა
ღვთის საამური ვალა.

Почему лишил нас силы
И сгубил ты нас, Копала?!
И у нас, у дэвов, тоже
Сердце к небу устремлялось
Мы мечтали в благодати
Божьей видеть эти скалы.

ორიგინალში ლაპარაკია იმაზე, რომ დევებს სურდათ ღვთის
საამური ვალის გაზიარება. თარგმანში კი ქედზედ დაჭდევა (ღვთის
ვალისა) გაგებულება მთის ქედის მნიშვნელობით, რამაც სერიოზუ-
ლი ფაქტობრივი შეცდომა გამოიწვია. ეჭვი არაა რომ შემოთ მოტა-
ნილი უზუსტობანი არასწორი ბჭკარედის ბრალია.

სერებრიაკოვისეული „კობალას“ თარგმანში ზოგჯერ ვაჟასე-
ული ხატის ბადალსაც ვხვდებით. მაგალითად:

ხელუხლებელსა, უღრან ტყეს
ბუვი საბრალოდ ჰკიოდა.

В глухомани темной леса
Жалобно сова кричала.

მთარგმნელის მიერ გამოყენებული სიტყვა «ГЛУХОМАНЬ» კარგ
მხატვრულ გაფორმებას აძლევს ვაჟასეულ სტრიქონებს რუსულ
ენაზე.

ან კიდევ:

ღამესა უფრო აღამებს
დიდი ტყე ფიქვნარიანი:
თელა, ვერხვი და წიფელი,
ცაცხვი ტანჯავარიანი,
მიყრით ერთურთში დაქსულნი,
მუხა თავკარავიანი.
მზის სხივით არ იბოხება
დიდი ტყე შალდაყიანი,
ხელუხლებელსა მიდამოს
არსად სჩანს ნაკაფიანი.

По ночам еще темнее
Лес нетронутый дремучий, —
Сосны, ели, вяз, осина,
Липа, толща трав колючих
И дубы, густой листвою
Достигающие тучи.
В гущу леса пасть не может
Света луч с небесной кручи,
Не видать нигде деревьев,
Срубленных рукой могучей.

როგორც შემოთ მოყვანილ მაგალითებში, ისე რიგ სხვა შემ-
თხვევებშიც მთარგმნელი ცდილობს რუს მკითხველს გარკვეული
წარმოდგენა შეუქმნას ვაჟას ლექსის რიტმულ-რითმულ სტრუქტუ-
რაზე.

ფორმალური მხარის გარდა აქ დაცულია ორიგინალის შინაარ-

სობრივი სიზუსტე და მისი ხატოვანებაც ჯეროვნად არის ნათელყოფილი.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ყველა, რაც ამკობს სიცოცხლეს,
გახდეს საკმელად ჭიისა.
რადღა ვის უნდა მაშინა
ან მზე, ან მთვარე ცაზედა,
ხშირად ყვავილით ნაქარგი
მწვანე ბალახი მთაზედა;
გაზაფხულს მოსვლა მერცხლისა,
ჩქეფა, ჩქრიალი ხევისა,
დღის წასვლა, ღამის დადგომა,
სიტკბო ბუღბუღლის სტევენისა?!
დარჩეს მარტოღა ღრიალი
გაუმძღარის დევისა?!

Все, что землю украшает,
Все для червя пищей станет,
И к чему тогда на небе
Солнца свет, луны сиянье,
На горах цветов душистых,
Трав зеленых прорастанье;
Ласточек прилет весною,
Рокот бурных рек в ущельях,
Дня уход, рождение ночи,
Сладость соловьиной трели?!
Неужели только дэвам
Пировать здесь в самом деле?

პოემის თარგმნის მთელ მანძილზე მთარგმნელი, შეიძლება ითქვას, ფეხდაფეხ მიყვება ორიგინალს, ცდილობს შეინარჩუნოს გაყას ლექსის ლაკონიურობა და, რაც შეიძლება, ნაკლებად დააზიანოს პოემის მხატვრული ქსოვილი:

ია თალხ-კაბა ამოვა, —
ქალი მგლოვარე ძმაზედა.
ზაფხულის ცქერა სწადიან,
პირის დაბანა ნამზედა,
არ დააციან, იცოცხლოს,
მიუხდებიან კარზედა,
შმაგად უჭამენ ფესვებსა,
მერმე გადავლენ თმაზედა.
მოკლე სიცოცხლე იასა
იმ ჟამით აწევს თავზედა.

Синеокая фиалка
Поднялась в кисейном платье. —
Словно девушка тоскует
О своем умершем брате.
Ей бы цвести, весной любуясь,
Умываться бы росою, —
Не дают, терзают, гложут
Стан цветка ватагой злою.
Оттого и жизнь фиалки
С быстротой бежит такою.

და სულ ბოლოს მთარგმნელმა კიდევ ერთხელ მოგვაწოდა გაყას ლექსის მშვენიერი რუსული ვარიანტი:

დილა საღამოს ნიშნს უგებს,
დღე ღამეს ებრძვის ძალზედა,
ნისლნი, ათას მხრით მომდგარნი,
დაისვენებენ მთაზედა.

Утро с вечером враждует,
С ночью спорит день румяный,
От скитаний утомившись,
На горах легли туманы.

აღნიშნული მაგალითებიდან ჩანს, რომ ბ. სერებრიაკოვს შესწევს პოეტური ძალა ვაყასეული მხატვრული სახეების წვდომისა. სერებრიაკოვისეულ თარგმანებს უდავოდ ღირსეული ადგილი უკავიათ ვაყას პოეზიის ნიმუშების რუსულ ენაზე თარგმანის ისტორიაში.

ენო კონტრიძე

ვაჟას „ეთერის“ ზაბოლოცკისეული თარგმანი

მთარგმნელის წინაშეა ობიექტური რეალობა უკვე მზა მხატვრული ნაწარმოების სახით, რომელიც მან ახალ ენაზე უნდა აამეტყველოს. განსხვავებით პირველწყაროს ავტორისაგან, რომელიც თავისი სურვილის მიხედვით ირჩევს თემას, გამოსახვის ფორმასა და ხერხებს, მთარგმნელი შეზღუდულია სწორედ ამ ნაწარმოებით, მისი მხატვრულ-სტილისტური სახით.

მთარგმნელობითი პრაქტიკა იცნობს ბევრ, უმადლესი ნიჭით დაჯილდოებულ ხელოვანს, რომელთაც შეძლეს სათარგმნ ენაზე ახალი სიცოცხლე მიენიჭებინათ დედნისათვის. ეს თარგმანები ხელოვნების ნაწარმოებებია, რადგან მათში შენარჩუნებულია დედნის სული და ამასთანავე, მთარგმნელის ინდივიდუალობის წყალობით, გვევლინებიან განსხვავებული ეროვნული ლიტერატურის სრულფასოვან მხატვრულ ნაწარმოებებად.

რა თქმა უნდა, პოეტური ინდივიდუალობის აუცილებლობა თარგმანში არ იძლევა უსაზღვრო თავისუფლებას. მთარგმნელი დედნისაგან დამოკიდებული შემოქმედია. აქ უნდა გამოჩნდეს მისი ალღო, ინტუიცია და ამავე დროს, მკვლევარის უნარიც. მთარგმნელს უნდა შეეძლოს უმთავრესის მოძებნა დედანში.

ამიტომ სავსებით ვერ გავიზიარებთ აზრს, თითქოს მთარგმნელი მუშაობისას რაღაც ერთი, გარკვეული პრინციპით უნდა ხელმძღვანელობდეს. ზოგ ავტორს¹ მიაჩნია, რომ თარგმანის საწყისი

¹ Л. Гинзбург, Вначале было слово, сб. «Мастерство перевода», М., 1959, стр. 291—292. «Мне кажется, что умение находить слово для поэта-переводчика состоит не только в том, чтобы в необъятности своего родного языка отыскать единственно верное слово, соответствующее слову подлинника, но и в том, чтобы в самом подлиннике найти то слово

სიტყვა, სხვებს ხატი, ზოგს ინტონაცია და ა. შ. ასეთი შეზღუდვი-
საგან განთავისუფლება მთარგმნელს აკისრებს დიდ მოვალეობასა
და პასუხისმგებლობას — გაერკვეს ყოველ კონკრეტულ შემთხვე-
ვაში, სათარგმნად აღებულ ნაწარმოებში იბოვოს და შეარჩიოს
მთავარი, რაზეც დედანში მოდის ძირითადი მხატვრული დატვირთ-
ვა.

მაგრამ ის, რაც ასე ადვილად ითქმის, სინამდვილეში რთული,
ძნელად დასაკმაყოფილებელი მოთხოვნაა. შესაბამისად თავ-თავი-
ანთი პოეტური ინდივიდუალობისა, ვაჟას მთარგმნელები ნაირ-ნაი-
რად უპასუხებენ ამ მოთხოვნას.

ამის საილუსტრაციოდ ავიღოთ რომელიმე ადგილი ვაჟას პო-
ემიდან „ეთერი“ და რუსულად მის თარგმანთა ნაირსახეობას დავა-
კვირდეთ.

ამ პოემაში ვკითხულობთ:

სთვლობით გულ-გაცოფებულმა
ირემმა დაიღრიალის;
ან მოსქდის ზოვი მთიდანა,
დაიძრის, დაიხრიალის;
ახავლდის შველი დამთხვარი,
კოდალამ დაიკრიალის;
ჭალას აძრახდის ხოხობი,
ზარივით დაიზრიალის;
ზღაპარს უამბობს ნიავი,
ფოთლებმა დაიშრიალის.

აქ დახატულია ბუნების გამოღვიძების საოცარი სურათი. ეს
არ არის ლამაზად და მომხიბვლელად ნაჩვენები სტატიკური პეიზა-
ჟი, აქ ყველაფერი ცოცხლობს, მოძრაობს და განიცდის. დიდი და,
შეიძლება, მთავარი მხატვრული სიმძიმე აქ ზმნაზე (და მის უჩვეუ-
ლო ფორმაზეც!) მოდის: დაიღრიალის, მოსქდის, დაიძრის, დაიხრია-
ლის...

ვაჟას ეს სტრიქონები სხვადასხვაგვარად უთარგმნიათ ნ. ზაბო-
ლოცკისა და მ. ცვეტაევას:

или ту деталь, от которой он будет «отталкиваться» в работе над дан-
ной строфой, а может быть стихотворение в целом!»; И. Любимов,
Перевод — искусство, «Мастерство перевода», М., 1963, стр. 256. «Мы
можем и должны вбирать в себя общую языковую атмосферу того или
иного автора, той или иной эпохи, но нельзя заимствовать выражения,
характерные именно для данного автора, им введенные в литературный
обиход».

Да рвется с вершины обвал,
 Да серна спеша к водопою,
 По выступам прыгает скал,
 Да дятел колдует весною,
 Да бьет в колокольчик фазан,
 Наполнив окрестности звоном,
 Да с песнею ветер-смутьян
 Летит по долинам зеленым.

(ნ. ზაბოლოცკი)

То олень осенним ревом
 Потрясет покой дерев.
 Громким голосом обвала
 Вдруг гора проявит гнев.
 Серна вскрикнет, дятел стукнет,
 Филин ухнет, каркнет вран,
 Серебром на всю долину
 Звякнет горлышком фазан...

(მ. ცვეტაევა)

ამ თარგმანთა შედარება გვიჩვენებს, რომ მთარგმნელებმა გად-
 მოგვეცეს დედნის ინტონაცია, მზარდი ღინამიკა, ის, რაც მის მხატ-
 ვრულ სიძლიერეს ქმნის. მაგრამ ამისათვის თვითეულმა მათგანმა
 თავისი, ერთმანეთისაგან განსხვავებული საშუალებები გამოიყენა.
 ზაბოლოცკიმ მახვილი დაუსვა ლექსში ერთსა და იმავე ადგილას
 გამეორებულ «და»-ს და ამით შექმნა მზარდი ტემპის განცდა; ცვე-
 ტაევამ კი — შინაგანი რითმით დაკავშირებული ზმნებით —
 вскрикнет, стукнет, ухнет, каркнет — გადმოსცა დედნის მელო-
 დიკა.

თუკი თარგმანში მიღწეულია დედნის იდეური და მხატვრულ-
 ესთეტიკური მთლიანობის გადმოცემა, ცალკეულ უზუსტობათა
 აღრიცხვა და მათზე დაყრდნობით შეფასება თარგმანის ღირებულე-
 ბისა — მართებული არ იქნება. კარგ თარგმანს მოეთხოვება გააჩნ-
 დეს ის განუმეორებელი, ინდივიდუალური, რაც მის დედანს
 ორიგინალურ ნაწარმოებად ხდის. კარგ თარგმანში მკითხველი უნდა
 გრძნობდეს ავტორს, მიუხედავად ახალი ენობრივი ქსოვილისა.
 პოეზიის მთარგმნელი შეზღუდულია მრავალი სპეციფიკური პოე-
 ტური კომპონენტით. ხშირად სირთულე მდგომარეობს არა მარტო
 ლექსიკური და ფრაზეოლოგიური ადექვატების, ხატების, ანალო-
 გონის მოძებნაში, არამედ სრულიად ჩვეულებრივი სიტყვებისა და
 მხატვრული სახეების შეხამებაში, რაც განუმეორებელ განწყობი-
 ლებას ქმნის სწორედ ამ შეხამების გამო. ეს ჰქონდა მხედველობაში
 ი. ერენბურგს, როდესაც წერდა: «Есть поэты, которые подда-
 ются переводу: можно передать на другом языке не только
 мысль их или образы, но порой и стихотворные приемы»¹
 მაგრამ პუშკინის „მშვენიერი წამისა“ და ვერლენის „წვიმის“ გან-
 ხილვისას იგი ასკვნის: «Обаяние приведенных строк относится

¹ Сб. «Мастерство перевода», М., 1962, стр. 98.

კ ნაიღენნოუ სოღენანიუ ობუჩნუ სლოვ, ი ოგო ნემუსლიმო
ვოსსოღენი ნა დრუგოუ იზუკე»¹.

დიდი სირთულის წინაშე აღმოჩნდება ვაჟას ამ სიტყვების
მთარგმნელი:

ამ არე-მარეს სთელავდნენ
მარტო ნადირნი ტყისაო
და მწყემსი ქალი, ობოლი, —
ყვავილი ედემისაო...
ეტყობა მიწას ლამაზი
ნავალი ეთერისაო.

ვაჟას პოეზია იმიტაც არის დიადი, რომ მისი ღრმა შინაარსი, პატრიოტული და მოქალაქეობრივი იდეალები, დიდი პიროვნების დიდი აზროვნება შემოსილია მარტივი, ჩვეულებრივი სიტყვიერი ქსოვილით, თითქმის ერთგვაროვანი ლექსითი საზომით. ვაჟას პოეზიის მაგალითით ვერ ვიმსჯელებთ რითმის მრავალფეროვნებაზე, პირიქით, არის შემთხვევა, როცა 28 ტაეპი ერთ რითმაზეა აგებული! მისი ლექსი მეტწილად რემარცვლიანი ტაეპისაგან შედგება. გრძნობს განა ვაჟას მკითხველი ფორმის მრავალფეროვნებას? მაგრამ რა აპირობებს იმ უჩვეულო ინტონაციურ, მუსიკალურ მომხიბვლელობას, საოცარ განცდას, რომელსაც ვაჟას ხატები ვეძქმნიან? შეიძლება ესაა მარჯვედ, ხელოვანის თვალით მიგნებული შეხამება ჩვეულებრივი სიტყვებისა, რომლებიც ამ შეხამების წყალობით ქმნიან განსხვავებულ სახეს. „წამოდგა ქალი ეთერი, მთვარე ამოჰყვა პირზედა“, „თვლებში ჩაჰქსოვებოდა ზღვა-ხმელი ერთიანადა, მთელი ქვეყანა შიგ ბრწყინავს თავის ხატ-ღმერთიანადა“. აქ ხატი ყოველგვარი გაშუალების გარეშე, პირდაპირ ეძლევა მკითხველს. ეს ვაჟას ხელოვნებაა. და აი, ნ. ზაბოლოცკის ასე უთარგმნია ეს ადგილი:

Этери с соломы встает,
На сердце привычное горе.
Но — господи! — весь небосвод
В ее отражается взоре.

მთარგმნელის შეცდომა ის კი არაა, რომ მან ვაჟას მიაწერა «На сердце привычное горе» და სრულიად ზედმეტი «Но господи», არამედ ის, რომ გარდა ვაჟასეული ხილვის, ვაჟას ხატის „მთვარე ამოჰყვა პირზედა“ დაკარგვისა, თარგმანმა ამ «Но гос-

¹ Сб. «Мастерство перевода», М., 1962, стр. 98.

პოდი»-ს და «Привычное горе»-ს წყალობით შეიძინა სხვა, სენ-ტიმენტალური ქღერადობა.

ვაჟასთან ქალის სილამაზის ხილვა არ აღძრავს ცნობილ ტინქტებს. ვაჟას მიხედვით მოხიბლული ვაჟი ქალს ესაუბრება „კრძალვით“, „წყნარადა“, „მთრთოლარის სახითა“. არსად მინიმუმაც კი ვნებების ქარიშხალზე, როგორც ეს გაგებულა რუსულში:

Глаза незнакомец протер
И снова взглянул на красотку.
И в самом разгаре забав
Вдруг сердце его закипело...

ასეთ თარგმანში ძნელია იმის ამოკითხვა, თუ რატომ მიგვაჩნია ჩვენ ვაჟა უაღრესად თავისებურად იმითაც, რომ მისი გმირები, უბრალო ადამიანები, დიდი და კდემამოსილი გრძნობების მატარებელნი არიან. ვაჟასთან არამც თუ უადგილო, წარმოუდგენელია «красотка», წარმოუდგენელია «разгар-забав», რადგან ასეთ კავშირს მისი გმირების ურთიერთობა არ გულისხმობს. ეს უკვე აღარ არის ცალკეული ხარვეზი და გადახვევა ორიგინალიდან, ეს მეტია. ამით ვუხვევთ ვაჟას გზას, მის თავისებურებას და შესაძლოა კორნეი ჩუკოვსკის სიტყვები «искажение творческой личности переводимого автора»¹ — გამოდგეს ასეთი შემთხვევების საკვალი-ფიკაციოდ.

მაგრამ ცალკეული ადგილების მიხედვით არ შეიძლება მთელი თარგმანის შეფასება. დიდი პატივისცემის ღირსია შესანიშნავი პოეტი და მთარგმნელი ნიკოლოზ ზაბოლოცკი. დიდია მისი დამსახურება, მან ძალიან ბეჯითად და საგულდაგულოდ გააცნო რუს საზოგადოებრიობას ვაჟას სახელი. ზაბოლოცკის კეთილშობილური შრომის შედეგად მიიღო რუსმა მკითხველმა მეტნაკლებად სრულად ვაჟას პოეზია.

ნიკოლოზ ზაბოლოცკის, როგორც მთარგმნელის ინტერესი ვაჟა ფშაველასადმი გასაგები გახდება, თუ გავითვალისწინებთ მის ორიგინალურ პოეტურ შემოქმედებას. განსაკუთრებული სწრაფვა ბუნების სურათების დახატვისაკენ, მისი რაობის ამოცნობისაკენ იგრძნობა ზაბოლოცკის შემოქმედების ადრეულ პერიოდში. ეს იყო ძიების, სულიერი ტკივილების დაუყუჩებლობის ხანა, რამაც განსაკუთრებით გაუღვივა პოეტს ინტერესი ბუნებისადმი. ზაბო-

¹ К. Чуковский, Высокое искусство, М., 1968, стр. 30.

ლოცვის გააჩნია უნარი იგრძნოს ტყის წუხილი, წყლის ტყვილი,
ჰაერის, როგორც სულიერი არსების მოძრაობა («Мне зимний
дух сердце спеленал»), მდინარის, როგორც თითქოსდა წარსტ
სიცოცხლის უნარის მქონე არსების ფიზიკური სიკვდილის შესაძ-
ლებლობა.

Заковывая холодом природу,
Зима идет и руки тянет в воду.
Река дрожит и, чуя смертный час,
Уже открыть не может томных глаз,
И все ее беспомощное тело
Вдруг страшно вытянулось и
ощепенело
И еле двигая свинцовую волной
Теперь лежит и бьется головой.
Я наблюдал, как речка умирала...
(«Начало зимы»)

ცხადია, ეს ისეთი ხელოვანის თვალით დანახული სამყაროა,
რომელიც პეიზაჟში მხოლოდ თავისი განწყობილებების ანარეკლს
როდი ეძებს. ზაბოლოცკი უკვე 1936 წელს გამოთქვამს თავისი,
როგორც პოეტის, უაღრესად საინტერესო მიგნებას:

И сам я был не детище природы,
но мысль ее! Но зыбкий ум ее!
(«Вчера о смерти размышляя»)

ასეთი და მსგავსი სტრიქონები, როგორიცაა, ვთქვათ:

И смеется вся природа,
умирая каждый миг.
(«Прогулка»)

მიუთითებენ პოეტის თავისებურ, განსხვავებულ ინტერესზე ბუნე-
ბისადმი. ამას მოწმობს ზაბოლოცკის ადრეული პოეზია. მაგრამ ზა-
ბოლოცკის პოეზიაში ეს ძიება არ იყო თანმიმდევრული და ბო-
ლომდე მიყვანილი. შეიძლება მართებულად იქნას მიჩნეული დაშ-
ვება, რომ ზაბოლოცკიმ სწორედ იმიტომ მიმართა ვაჟას და განსა-
კუთრებით დიდი შრომა მოანდომა მისი პოეზიის თარგმნას, რომ
მასში იპოვა ბუნების ისეთი წვდომა და მხატვრული ფორმით გად-
მოცემა, როგორისკენაც თვით ისწრაფოდა. ასეთი აზრისაა ზაბოლო-
ცკის შემოქმედების მკვლევარი ა. ტურკოვი: «Действительно,
Важа-Пшавела был ему необычайно близок своим высоким

гуманизмом, напряженными раздумьями и тяготением к философской поэзии Гете и Баратынского. Герой поэмы вела «Змеед» Миндия испытывает едва ли не те же чувства которые передал Н. Заболоцкий в одном из своих довоенных стихотворений:

...Небеса с благоволеньем
Вдруг посмотрели на него.
Сознание новое вселилось
В него и некий новый дух.
И зренье сердца прояснилось,
И отворился к миру слух.
И понял он пернатых пенье,
И рев зверей, и шепот трав,
И в думы каждого растенья
Проник, душой затрепетав.
(«Змеед»)

Сам Н. Заболоцкий писал в стихотворении «Вчера, о смерти размышляя...»:

...И в этот миг
Все, все услышал я — и трав
вечерних пенье,
И речь воды, и камня мертвый
крик»¹.

პოეტური ნათესაობის, დიდი სიყვარულის, მუყაითი შრომის ბეჭედი აზის ვაჟა-ფშაველას ნაწარმოებთა ნიკოლოზ ზაბოლოცკისეულ თარგმანებს. მხოლოდ ნამდვილი პოეტის, ხელოვანის კალამი თარგმნიდა ვაჟას სტრიქონებს ამგვარად:

მზემ აიწია ცაზედა,
ნისლებმ დაწირეს ხეებში;
მისჯარებიან ცის კიდეს
კაკვასიონის დევები.

Блеснуло солнце с высоты,
Исчез туман, пропали тени.
Как дэвы, горные хребты
Прижались к небу в отдаленьи.

ამ მოძებნილია არა მარტო ლექსიკური შესატყვისები, არამედ გადმოცემულია ზვიადი სიმშვიდის ის განწყობილებაც, რომლითაც შესრულებულია დედანი.

ვაჟასეულ უშუალო შედარებას გრძნობს მკითხველი, როცა ზაბოლოცკი ასეთ ხატს აწვდის მას:

¹ А. Турков, Вступительная статья к сборнику стихотворений и поэм Н. Заболоцкого, М.-Л., 1965, стр. 39—40.

წამწამებს, დაწვდილებს შუბის
წვრად,

И черные копыя ресниц
Очей заслоняют озера...

ეთერის წამწამებს შავსაო,
ზედ მარგალიტი დაესხმის
შავის მელნის ტბის თავსაო.

ზაბოლოცკისათვის გასაგებია ვაჟას ლექსის დინამიკა. მთარგმნელი გრძნობს ვაჟას არაჩვეულებრივ ხატებს და თარგმანში შესანიშნავად მიგნებული ინტონაციის წყალობით მიანიშნებს მკითხველს ამ სურათის უჩვეულობაზე:

ახმიანებდა კლდეებსა
ცხენის ნალების ჩქამითა.
უკან გამოჰყვა ალ-ქაჯის
წკნაველ-ღნაველი ხრამითა,
ჩოღროს გზას მოუწათებდნენ
ქაჯნი კბილების ალითა,

И били подковы скалу,
И ветер наигрывал в трубы,
И бесы, уставясь во мглу,
Свистели и скалили зубы.

ეს ნაწყვეტი კარგი მაგალითია იმის საილუსტრაციოდ, თუ რამდენად პირობითი და საპირისპირო ცნებებია მხატვრული სიზუსტე და სიმართლე. თარგმანში დაკლებულია ორი ტაეპი, დაშვებულია ლექსიკური არათანაფარდობა, მაგრამ თარგმანი ვაჟას ლექსია განწყობილებით და იმ შთაბეჭდილებით, რომელსაც იგი ახდენს მკითხველზე. ამ სწორად მიგნებულ ინტონაციას თარგმანში ქმნის რიტმულად გამახვილებული «И», «С»-ს ალიტერაცია და ლექსის მზარდი ტემპი.

ამ მაგალითებით ჩვენ მხოლოდ რამდენადმე ვცადეთ გვეჩვენებინა ზაბოლოცკის დიდი პოეტური და მთარგმნელობითი ოსტატობა საზოგადოდ, რათა საგანგებოდ შევეხოთ ვაჟას „ეთერის“ მისეულ თარგმანს.

ცნობილია, რომ ვაჟა-ფშაველას პოემა „ეთერი“ დაწერილია ქართულ ფოლკლორში საკმაოდ გავრცელებულ სიუჟეტზე. საქმე ეხება არა იმას, რომ ვაჟამ ნიჭიერად გალექსა ცნობილი ამბავი ძეფისწულისა და ობოლი ეთერის სიყვარულის შესახებ, არამედ იმას, თუ რა შეიძინა ნაწარმოებმა ვაჟას ავტორობის წყალობით, საჭიროა გარკვევა იმისა, თუ რას წარმოადგენს „ეთერის“ ორიგინალი, რა არის მისი ღერძი, რა პრობლემას შეიცავს ის და რა გზით, რა მხატვრული საშუალებებით არის გაშუქებული ეს პრობლემა. მხოლოდ ამის საფუძველზე შეიძლება შევადგათ თარგმანის ღირებულება.

ვაჟას პოემა თავისუფალია იმ ყოფითი სამოსელისაგან, რომელშიც ხალხური „ეთერიანია“ გახვეული. ვაჟას პოემას წარმარ-

თავს მაღალი, ყოვლისმძლე გრძნობა, რომელსაც პოეტმა წმინდა ესთეტიკური შინაარსი შესძინა. ვაჟა-ფშაველასათვის ქალის სილამაზე ისეთივე მოვლენაა, როგორც მშვენიერება თვით ბუნებრივად როდესაც ვაჟა წერს „წამოდგა ქალი ეთერი, მთვარე ამოჰყვა პირზედა“, ან „გვირგვინად ტრფობა დასდგმოდა, სხივს გვეფენს წამწმების ხილითა, ცასა და მიწას მადლს ჰფენდა უხვევით კიდის-კიდითა“ — ეს ქალის გარეგნობის აღწერილობითი დახასიათება კი არ არის, არამედ უშუალო, პირდაპირი ხატია კონკრეტულ სახეში დანახული მშვენიერებისა საზოგადოდ. ვაჟას პოემის მკითხველი მონიბლულია მისი ხატებით, უჩვეულო ხილვებით და რამდენადმე უკანა პლანზეა გადატანილი ინტერესი წმინდა სიუჟეტისადმი.

დამახასიათებელია ერთი დეტალი. როდესაც მეფისწული პირველად ხვდება ტყეში ეთერს, იგი გაოგნებულია ამ მშვენიერების ხილვით და მიდის მასთან კ რ ძ ა ლ ვ ი თ, მ თ რ თ ო ლ ა რ ი ს ს ა ხ ი თ ა; ე ს ა უ ბ რ ე ბ ა წ ყ ნ ა რ ა დ ა. აქ არის ყველაფერი, აღტაცება, გაოცება, მუხლმოდრეკა ამ მშვენიერების წინაშე, ყველაფერი, გარდა მამაკაცური ვნებისა:

თვალი შეასწრო უცნობმა,
შედგა, უცქერდა შტერადა;
ხელი მიეპყრო შუბლზედა,
თავი გადგდო ცერადა;
ირემი დაჰვიწყებოდა,
ხედ ქცეულიყო ხმელადა.

ვაჟამ გასაგები გახადა ის ფაქტი, რომ ადამიანის გრძნობათ-გამოვლინების რაინდული და კდემამოსილი ფორმები არსებობს. და თუ ეს ასეა, მაშინ საკითხავია, იგრძნობს თუ არა რუსი მკითხველი გოდერძის ტაქტს, თავშეკავებულ და ეთიკურ ბუნებას, როდესაც წაიკითხავს, რომ ის წყნარად კი არ საუბრობს, არამედ «восклицает». თარგმანის მიხედვით მკითხველს არ აქვს შესაძლებლობა იმსჯელოს ვაჟას ეთერის, როგორც მშვენიერების ზოგად, ამაღლებულ სახეზე, რადგან იგი «красотка»-დ იწოდება.

Глаза незнакомец протер
И снова взглянул на красотку.
Знать тем ты, красотка, горда,
Что ликом ты сходна с луною.
Открой же, красотка, уста,
Скажи твое имя, девица.

ვაჟას პოემის რუსული თარგმანი ვერ აღწევს იმ სიმაღლეს, რითაც ფასეულია დედანი. ეს მოხდა იმის გამო, რომ თარგმანში

გაჩნდა ფამილარული ინტონაციები — «пастушка моя, не дрожи!», «откройся мне, милая», სენტიმენტები — «ах пташка», «о, если б мне только узнать», «дивные речи», და ვულგარულ მეზობლები — «безддушная дрянь», «И в самом разгаре забав вдруг сердце его закипело».

არ იქნებოდა საჭირო ხაზგასმა ასეთნაირად თარგმნილი ადგილებისა, ეს რომ მხოლოდ ცალკეული შემთხვევები იყოს. საქმე ისაა, რომ ისინი სხვა ელფერით ღებავენ ვაჟას პოემას, სხვა უღერადობას ანიჭებენ მას, აფერხებენ პოემის საყრდენთა დანახვას და ჩვეულებრივი, ყოფითი სამოსელით მოსავენ.

ვაჟას პოემა შედგება 1437 ტაეპისაგან, თარგმანი — 1200-გან. სხვაობა — 237 ტაეპი. აქ საყურადღებო ისაა, რომ გამოტოვებულია ვაჟას ბრწყინვალე ხატები:

თვალეში ჩაჰქსოვებოდა
ზღვა-ხმელი ერთიანადა,
მთელი ქვეყანა შიგ ბრწყინავს
თავის ხატ-ღმერთიანადა.
წამოდგა ქალი ეთერი,
მთვარე ამოჰყვა პირზედა;
ეტყობა მიწას ლამაზი
ნავალი ეთერისაო.

გვირგვინად ტრფობა დასდგმოდა,
სხივს გვეფენს წამწებების ხილითა,
ცასა და მიწას მადლს ჰგენდა
უხვებით კიდის-კილითა.

ზოგჯერ იმდენად სცილდება თარგმანი ორიგინალს, რომ სულ სხვას, თან უფრო მდარე სტრიქონებს ვკითხულობთ. მაგალითად, ვაჟა.წერს:

რა ლამაზი ხარ, ეთერო,
რა მომხიბლავის ფერისა!..
სალოცველია კაცთაგან
ფერფლიც შენთ ფეხთა მტვერისა,

ზაბოლოცი კი ამას ასე თარგმნის:

О, как ты собой хороша,
Этери моя дорогая!
Молиться б тебе, не дыша,
Следы твоих ног лобызая!

სხვას რომ თავი დავანებოთ, «ლობызания» წარმოუდგენელი შეუსაბამობაა!

ზევითაც აღინიშნა, რომ როგორც ცნობილია ვაჟას დიდებუ-
ლი, მისთვის სპეციფიკური ხატები გაშუალების გარეშე, პირდაპირ
ედღევა მკითხველს. როცა ამ თვალთ შევხედავთ თარგმანს, დავი-
ნახავთ, რომ ხატის შესაქმნელად ჩვეულებრივი შედარების ხერხია
მომარჯვებული. მაგალითად:

ამ არემარეს სთელავდნენ
მარტო ნადირნი ტყისაო
და მწყემსი ქალი, ობოლი, —
ყვავილი ეღმისაო....

Привольный глухой уголок!
Одни только дикие звери
Здесь бродят, и, словно цветок,
Растет сиротинка Этери.

სწორედ «სლოვნო» არის ის, რაც ვაჟას ხატს აშკარად განასხვა-
ვებს ზაბოლოცკისეული ხატისაგან.

ვაჟას მკითხველს არასოდეს არ ტოვებს იმ ამბების მონაწილის
განცდა, რომელთაც ავტორი ხატავს. უაღრესად საგნობრივია ვაჟას
პოეტური მეტყველება, უხვია სრულიად მოულოდნელი ხატებით.
ამ მხრივ განსაკუთრებით ძლიერია ვაჟას პოემაში დევთა მეჭლისის
სურათი. აქ ვლინდება მაქსიმალური ძალით ვაჟას პოეტური შესა-
ძლებლობანი, აქ ჩანს მისი უჩვეულო სამყარო, აქ ყველაფერი უაღ-
რესად ვაჟასეულია. ამიტომ მიგვაჩნია საჭიროდ ამ მოზრდილი ნა-
წყვეტის მოტანა:

მოსდევდა შერე მდინარეს,
ბნელს ხევზე ჩამდინარესა,
ცრემლები ჩამოსდიოდა
სვინიდის-ნამძინარესა;
ერთის მხრით გულით უზარის
შერესა ნამტირალებსა.
ჩავიდა უღრანს უფსკრულსა,
ესმოდა ქოთი, ღრიალი,
დევთა ლხინის და მღერისა
შესაზარები ზრიალი.
ცეცხლი დაენტოთ ძლიერი,
გარს უსხდნენ ყოტებზევითა,
თავ-ცხვირი წამოეშვირათ
სალის კლდის ლოდებზევითა;
დადრენილი აქვთ ლაშები,
სალუდეს ქობებზევითა.
წითელს იქნევდენ ენებსა,
გრძელებსა შოთებზევითა,
მსახურად ედგნენ ჰინკები,
ჰყიოდნენ კოტებზევითა.
დევთა ხელთ ეპყრათ პირ-დიდი
ჭურჭლები კოკებზევითა.

ღვინის მაგივრად სისხლს ჰვეამდენ
 დევები სწორობაზედა.
 საცა ვისთვისმე მოესწროთ
 ხევეში, ან გორობაზედა,
 არჩობდნენ, ეზიდებოდნენ,
 დამდგრები ღორობაზედა.
 სისხლი, ნაწური კაცების,
 ჭურჭლებში ედგათ ღვინოდა,
 მეჭლისში სისხლით თვრებოდნენ
 სისხლს ჰვეამდნენ მოსალხინოდა.

ზაბოლოცკისეულ თარგმანში იკითხება:

Сжимая дрожащей рукой
 Свое драгоценное зелье,
 По горной тропе верховой
 Въезжает в ночное ущелье.
 Он едет, а совесть не спит,
 Стремясь уличить негодяя.
 И плачет бедняга навзрыд,
 Коня над рекой погоняя.
 А в пропасти стелется дым,
 Колеблется пламя во мраке,
 И дэвы сидят перед ним,
 Костры разложив в буреаке.
 Ликует, ревет чертовня
 В разгаре бесовской пирушки.
 Как камни, при свете огня
 Чернеют большие макушки.
 Здесь глотки пещерных владык,
 Подобны корчагам для пива.
 Огромный, как шоти, язык
 Ворочает следь торопливо.
 Прислужники, рой бесенят,
 Пронесятся с криком свиным
 И полным ковшом норовят
 Вина поднести исполинам.
 Дымится в кувшинах вино —
 Награда за смерть и увечья,
 Струится во мраке оно —
 Невинная кровь человечья.
 И жрут ее духи земли
 Подобно косматым обжорам,
 И Шере завидев вдали,
 Приветствуют визиря хором.

საკმაოდ ძლიერია ზაბოლოცკისეული თარგმანისაგან მიღებული
 შთაბეჭდილება, მაგრამ აქაც ისეთი სიტყვებია მოხმობილი მთარგ-

მნელის მიერ, რომლებიც ვაჟასათვის სრულიად უცხოა. ამ სურათის აღწერისას ვაჟასეულ ზვიადობას და ჰიპერბოლურობას სრულიად არ უხდება რუსულის კნინობითები «пирушка», «макушка», «несенята». ვაჟა ხაზს უსვამს, რომ შერე „სვინდისნამძინარეგია“, ზაბოლოცკი კი პირიქით, სინდისის ქენჯნას მიაწერს ვეზირს სიტყვებით: «Он едет, а совесть не спит». წინააღმდეგობრიობის შთაბეჭდილებას ახდენს შერეს დახასიათება:

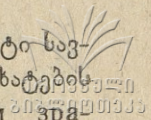
Он едет, а совесть не спит,
Стремясь уличить негодяя.
И плачет бедняга навзрыд...

სიბრაღულის გრძნობის აღმძვრელი «бедняга» სრულიად შესაბამისა «негодяй»-ის დასახასიათებლად. ამგვარი თარგმნის შედეგად გმირი სხვა თვისებებს იძენს, ნელდება ვაჟასეული სურათის განცდა.

ეს ნაკლი დაუძლეველი რომ არ არის, ამას სხვა თარგმანი გვიჩვენებს.

Едет Шерэ по ущелью,
Едет шагом, тупит взгляд.
Разливается по жилам
Совести змеиный яд.
Видит Шерэ: под ногами,
Где река бежит, быстра,
Адским зраком, красным маком
Блеск бесовского костра.
И спустился визирь Шерэ
В бездну, красную, как медь,
У бесовского веселья
Душу черную погреть.
Уж и дэвы! Уж и хари!
Очи бешеных котов,
Пасти пенистые — шире
Пивоваренных котлов.
Это скулы или скалы?
Это нос или утес?
Устрашился визирь Шерэ,
С камнем сросся, в землю врос.
Что-то лижут, что-то гложут,
Отвалившись от жратвы,
Человеческую хлещут
Кровь из мертвой головы.¹

¹ თარგმანი მ. ცვეტაევასი, იხ. Важа-Пшавела, Поэмы, Огиз, 1947, стр. 69.

შეიძლება აქ აღინიშნოს უზუსტობათა წყება — ნაწყვეტი სავსეა ჩართვებით, მაგრამ მკითხველი იმყოფება ვაჟასეული ხატების გარემოცვაში. თარგმანში მიგნებულა ინტონაცია: адским красным маком блеск бесовского костра — გადმოცემულია დედნის სახეთა დინამიურობა «что-то лижут, что-то гложут», «человеческую хлещут кровь» და ამიტომ ქართველი, ვაჟას შემოქმედების მცოდნე რწმუნდება, რომ ამ თარგმანში ნაჩვენებია ვაჟას თვალთ დანახული სურათი.

ბ. ზაბოლოცკი ხშირად მიმართავს კნინობით ფორმებს, როცა უნდა უმწეობის, ჩაგრულის, პატარას გამოხატვა. მასთან ეთერი «сиротинка»-ა: «и словно цветок растет сиротинка Этери», «Привольный глухой угол». ეს ერთგვარი სენტემენტალობის იერს ანიჭებს თარგმანს, რაც უცხოა დედნისათვის.

„გენაცვლე, ჩიტო — დუდუნებს —	Ах, птичка, — бормочет она, —
ლამაზად ჰხმარობ ენასა...	Ах, милая пташка, откуда
ნეტავ რას ამბობ, ვიცოდე,	Тебе эта песня дана?
ნეტავი გამაგებინა“.	Она — настоящее чудо!
	О, если б мне только узнать,
	О чем твои дивные речи!

სევდიანი ნატვრა, მშვიდი და მოკრძალებული, რომლის მთელ მხატვრულ შინაარსს სიტყვა „დუდუნებს“ გადმოგვცემს, რუსულში დაკარგულია. ვაჟას მკითხველს გაუჭირდება წარმოდგენა, რომ „ლამაზად ხმარობ ენასა“ არის «дивные речи», უცხოა და სრულიად არაა ვაჟასეული «ах, милая пташка».

იმდენად ძლიერია კნინობითი ფორმები ზაბოლოცკისთან, რომ თავი იჩინეს ბებერი დედინაცვლის სიტყვებშიც თავის თავზე: «боят и не гнутся коленки».

გოდერძისა და ეთერის შეხვედრის აღწერისას პოეტი მიგვითითებს: ვაჟი იმდენადაა მოხიბლული ამ მშვენივლით, არც კი სჯერა, რომ ეს ხილვა რეალურია. თარგმანში კი იგი ასე მიმართავს ქალს: «Пастушка моя, не дрожи». რატომაა ეთერი გოდერძისათვის «моя», რატომ უნდა დაემუქროს იგი

Скажи, кто отец твой, кто мать,
Не скажешь — отдаешь стали?!

ეს არაა ნაცვალი სტრიქონებისა:

„ნამდვილ მეჩვენე, რაცა ხარ,
თორო გაგჭერი შუადა“.

„რაცა ხარ“, ე. ი. არსება ხარ, თუ რაიმე სხვა; იმდენად დაუ-
ჯერებელია, რომ ასეთი მშვენება შეიძლება სულს ფლობდეს და
ადამიანი იყოს. ეს დაკარგულია თარგმანში.

თარგმანში ვერ განხორციელდა ნაწარმოების გათავისუფლება
ყოფითი სამოსელისაგან. ისიც აღსანიშნავია, რომ ვაჟას პოემაში არ
ჩანს შერესათვის დაპირებული საფასურის ბედი. შერემ დაავადა
ეთერი, იგი ციხეშია ჩაკეტილი, შემდეგ გადაწყდა ეთერის განკურ-
ნება, აქ ცხადდება გოდერძის სიკვდილი. ვაჟას არ სურს ტრივი-
ალური სიუჟეტის მიწოდება მკითხველისათვის. ან რა მნიშვნელობა
აქვს ეთერისა და გოდერძის, როგორც ცოლისა და ქმრის ურთიერ-
ობას?! დამახასიათებელია, რომ გოდერძის ვედრებაში დედისად-
მი ეთერის ნახვის სურვილის შესახებ ერთხელაც არაა ნახმარი სი-
ტყვა „ცოლი“ მაშინ, როდესაც თარგმანში ეთერი მხოლოდ «суп-
руга»-დ იხსენიება.

ასეთია ნ. ზაბოლოცკის მიერ რუსულად თარგმნილი „ეთერი“.
როგორც ვხედავთ, ნ. ზაბოლოცკიმ ზიდა ტვირთი ამ ბრწყინვალე
ნაწარმოების თარგმნისა. მოულოდნელი სრულიად არ იქნებოდა,
თუ ჩვენ ვერ ვიხილავდით ამ ნაწარმოების ტოლფასოვანს რომელი-
მე სხვა ენაზე. ზაბოლოცკის საკუთარი პოეტური ენერგია არ დაუ-
ზოგავს ამ პოემის თარგმნისას და აუხსნელი თუ გაუგებარი არა-
ფერია იმაში, რომ რამდენადმე განსხვავებულად წარსდგა ვაჟას
„ეთერი“ რუსი მკითხველის წინაშე.

თინა კოკლატაძე

ვაჟას „სტუმარ-მასპინძლის“ სპასკინეული თარგმანი

ახლა სულ უფრო ხშირად ლაპარაკობენ, მთარგმნელი-პოეტი ყველაფერს (მთელ ორიგინალს) ვერ თარგმნის, ზოგი რამ უნდა გასწიროსო. ერთია საკითხავი: როგორ ამოირჩიოს გასაწირი, როგორ მიაგნოს მთავარს? მკვლევარსა და მთარგმნელს ე. ეტკინდს ოდნავ გაუბრალოებულად აქვს გადაწყვეტილი ეს საკითხი — მთარგმნელმა ჯერ უნდა გაარკვიოს სათარგმნი ავტორისათვის პოეტური იდეის რომელი კომპონენტია მთავარი, უნდა გაარკვიოს ესაა გარეგნული ფორმის პოეზია (ასეთად ასახელებს ვ. ჰიუგოს „ბურგგრაფის ნადირობას“), აზრის პოეზია (ამას მიეკუთვნება კლასიციზმის „სწავლული“ პოეზია) თუ სახის პოეზია (რომანტიკული პოეზია).

ამ დაყოფას ერთი ნაკლი აქვს, და არსებითი ნაკლიც. არ მოხერხდება პოეტთა დანაწილება ამ სამ უჯრაში. თანაც, შეიძლება რომელიმე გარეგნულ ფორმას პოეტის ნაწარმოების გარკვეულ პასაჟში (სახეს ან აზრს) ჰქონდეს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. მოსალოდნელია სხვა ვარიანტებიც. ზოგადად კი, რა თქმა უნდა, სრულიად მისაღებია ე. ეტკინდის აზრი: «За попытками добиться максимальной точности стоит обычно педантическая приверженность к букве подлинника, нежелание идти на какие то ни было жертвы, пропуски или замены при воссоздании поэтического произведения на ином языке... как правило, без жертв, без пропусков и замен нет стихотворного перевода».

„სტუმარ-მასპინძელი“ ვაჟას ერთი მძაფრი სიუჟეტის პოემა-თავანია, რომელიც თემის (საზოგადოებისა) და პიროვნების ურთიერთობას ეხება. მოქმედების არე ქისტების მიდამოა, საკმაოდ უცხო თუნდაც საქართველოს ბარის კარგად მცოდნე რუსი პოეტი-

სათვის. ეს თარგმნისას (მით უფრო ბჭკარედით თარგმნისას) დიდ სიძნელესა და ხიფათს უქმნის მთარგმნელს.

მთარგმნელს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიუძღვროს ლექსის ზომისათვის. როგორც ცნობილია, „სტუმარ-მასპინძელი“ დაწერილია რვა მარცვლიანი ლექსით:

ღამის წყვილიაღში ჩაფლული, — 8

გამტკნარებულის სახითა, — 8

მოსჩანს ქისტეთის მიდამო — 8

სალის კლდეების ტახტითა. — 8

საზომის მნიშვნელობაზე ძნელია იმ პოეტებთან ლაპარაკი, რომელთაც ვაჟას ლექსის მდინარება ქართულად არ ჩაესმით. სამწუხაროდ, დღემდე ვაჟას არა ჰყოლია დედნის მცოდნე არცერთი მთარგმნელი. ბჭკარედებით თარგმნიდნენ: დერჟავინი, პასტერნაკი, ცვეტაევა, ზაბოლოცკი, სერებრიაკოვი, სპასკი. დრო კია, ვაჟას ქართულის მცოდნე მთარგმნელი შეხვდეს. ცხადია, ყველა ბჭკარედი თანაბარი ღირებულების არაა, ამიტომ ზოგი მთარგმნელი ცოდნითა და ინტუიციით, პოეტური წვდომით, ლექსის ზოგადი მაღალი კულტურით რამდენადმე ფარავს ბჭკარედის ნაკლს. და მაინც სიტყვა და ლექსი უმჭიდროეს კავშირშია ერთმანეთთან და ბჭკარედი ამ კავშირის უბოროტესი მტერია.

დავუბრუნდეთ ისევ ლექსის ზომას. არ შეიძლება მთარგმნელ პოეტს მოეთხოვოს ზომის ზუსტი გადმოღება. უპირველეს ყოვლისა, აქ ანგარიშგასაწევია ის, თუ რა რიტმულ საზომს მოიხდენს თარგმანის ენაში დედნის პოეტური ფრაზა. ვფიქრობთ, სავსებით ნათელია, რომ ერთფეროვანი მდინარება ვაჟას ლექსისა შემთხვევითი არაა. უფლება გვაქვს ვთქვათ: ვაჟას ჯიუტად ამოჩემებული რვა მარცვლიანი ლექსი მისი პოეტური აზრის მყარი კომპონენტია და თარგმნისას ანგარიშგასაწევი.

სპასკი თარგმნის:

Лик побледневший тая

в покрывалах

Сумрака, в сумраке смутно видна,

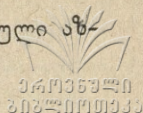
Будто на троне отвесном — на

скалах

Труднодоступная кистов страна.

ამ საზომს ერთი ნაკლი აქვს: ვაჟას მოქნილი, კომპაქტური ფრაზებით ვერ ხერხდება მისი ამოვსება და სპასკი იძულებულია ცარიელი ადგილები შეავსოს. ვაჟას პოეზიას თუ დავუკვირდებით,

დავინახავთ, რომ თითქმის ყოველი სტრიქონი დასრულებული ახ-
რია:

თვალწინ გზას ველარ ვამჩნევდი,
კლდეზე გადვარდნას ვლამობდი,
ხამად ვარ, გეზი არ ვიცი,
ამით ძლიერად ვწვალობდი.

ან:

აი საფლავიც ქისტისა,
ხალხი მოერთყა გარსაო,
მოლა მოჰყვება ლოცვასა,
იხსენებს თავის მკვდარსაო.

თუ მაინცადამაინც სტრიქონში არ სრულდება აზრი, მეორე
სტრიქონში სინტაქსურად ერთმანეთთან დაკავშირებული სიტყვები
გადადის, რომელთაც ფრაზის წინა ნაწილიდან გარკვეული შეუვა-
ლობა მიჯნავს. ზოგადად ვაქსათვის დამახასიათებელია ასეთი პო-
ეტური ფრაზა:

ხვალ თვითონ იცი, ძმობილო,
საითაც გინდა, იარე,
ზოგს მე ვიამბობ ჩემს დარდას,
ზოგიც უენ გამიზიარე.

ვაქსათვის უცხოა ფრაზის ასეთი მოძრაობა:

იგი მკვდარია, რაც მან შრიალა
ჩემს სიყმაწვილეს შთაბერა ძალა,
ჟამმა ხელით ვერ გამოაცალა
იგი, ტკბილი თუ მწარე ფიალა.
(გალაქტიონი)

ამრიგად, ვაქს პოეტური ფრაზის მოძრაობა მაინც ერთ მონა-
ხაზს ემორჩილება და იგი დიდად უწყობს ხელს პოეტის პირველ-
ქმნილ სინათლესა და დიად უბრალოებას. სპასკიმ შეცვალა ვაქს
პოეტური ფრაზის მოძრაობა:

Лик побледневший тая
в покрывалах
Сумрака, в сумраке смутно видна,
Будто на троне отвесном — на
скалах
Труднодоступная кистов страна.

ავიღოთ მეორე ადგილი:

ეს სიქვა ჯოხოლამ, წამოდგა,
ხელ ხანჯრიანი წავიდა.
გააღო სახლის კარები,
შეუპოვარად გავიდა.

თარგმანი:

Джохола вскакивает и с размаха
Дверь открывает, и только зажал,
Перед толпой появившись без
страха,
В правой руке напряженный
кинжал.

არას ვამბობთ „напряженный кинжал“-ზე, მხოლოდ აღვნიშნავთ კარგა მანძილით გაგლეჯილ ფრაზას: «И только зажал, перед толпой появившись без страха, в правой руке напряженный кинжал». ეს მიხვეულ-მოხვეული გზა უცხოა ვაქასათვის. რამდენად უკეთესია ზაბოლოცკი:

Еще глазам своим не веря,
Кинжал Джохола вырвал вон,
И открывая настежь двери,
В толпу людей метнулся он.

კიდევ ერთი მაგალითი:

თავს რად იმურტლავ, ბეჩავო,
გაუმადლარის ღორითა?
გული როგორ არ გერევა
მაგასთან ჯღომა-ყოფნითა?

თარგმანი:

Ты на себя навлекаешь проклятье.
Как с ненасытной свиньей ты мог
Ладить? И как тебе не было тошно
В тесном согласи, в соседстве с
врагом?

ქისტთა გულისწყრომა ვაქასთან დიდ ექსპრესიას პოულობს, იმთავითვე კითხვაა დასმული („თავს რად იმურტლავ, ბეჩავო, გაუმადლარის ღორითა?“) მეორე ნაწილიც ტაეპისა კითხვაა და საკმაოდ რადიკალური. სპასკისეული ტაეპი ამ ექსპრესიას ვერ გამოხა-

ტავს, იგი მოდუნებულია პირველი სტრიქონის თხრობითი ტონით
«Ты на себя навлекаешь проклятье». შემდეგ ტაეებში აღდგენილი
ლის შესავსებად ჩართულია «В тесном согласьи», რაც აბუნდო-
ვანებს აზრს. მართლაც რა «тесное согласие»-ზეა აქ ლაპარაკი?
ვაჟას მიხედვით, ჯოყოლამ ხევსური ზვიადური (ქისტთა თქმით,
„მურტალი ღორი“) გვერდით მოისვა, ვითარცა სტუმარი. სწორედ
ამას უსაყვედურებენ ქისტნი („გული როგორ არ გერევა მაგასთან
ჯდომა-ყოფნითა?“) «Тесное согласие» აქ ყურითაა მოთრეული
და მთელ კითხვას ვაჟასათვის უფერ პროზაიზმს ანიჭებს:
«И как тебе не было тошно в тесном согласьи, в соседстве с
врагом?».

ს. სპასკიმ ვერ უზრუნველყო ვაჟას პოეტური ფრაზის ლალი
მდინარება. შედარებისათვის მოვიტანოთ პოემის დასაწყისი ზაბო-
ლოცკისეული თარგმანიდან:

Бледна лицом и молчалива,
В ночную мглу погружена,
На троне горного массива
Видна Кистинская страна.

სილაღე და სისადავე პირველი სტრიქონებიდანვე მოხელთებუ-
ლია.

საზომის არჩევის მარცხს სხვაც ერთვის, სპასკი მეტისმეტად თა-
ვისუფლად ექცევა ყოფით რეალიებს, მეტაფორებს, მეტაფორულ
იდიომებს. ეს აკნინებს და ამცირებს ვაჟას პოეტური აზრის სიდი-
ადეს და იგი რუს მკითხველამდე საკმაოდ გაღარიბებული და ბუნ-
დოვანი სახით მიდის.

მოვიტანოთ რამდენიმე დამახასიათებელი მაგალითი:

ღღეს ჩვენს ხელთ არის, ვეცადოთ,
ვაგემოთ გემო მწარია,
მაგათ მოკლული ამ ზაფხულს
გვყავს უპატრონო მკვდარია.

აქ ვაჟა მაჰმადიან მთიელთა წესს გულისხმობს — მკვლელის
შეწირვას მოკლულისათვის (იხ. თვით ვაჟას ახსნა-განმარტება: „სი-
სხლის აღება, მკვლელობისათვის მოკვლა ყველა მთიელებსა აქვს
წესად, მაგრამ საფლავზე დაკვლა და ამგვარი „შეწირვა“ მაჰმადიან
მთიელების ადათია. ქრისტიანი მთიელები ამას ერიდებიან. თუ ვი-
საც სწირავენ და საფლავზე ჰკლავენ, არ შედრკა, მკვდრისათვის
„შეწირულად“ არ ჩაითვლება“). სპასკი ამ რეალიას ანგარიშს არ
უწევს და გვეუბნება:

В наших руках.

Сам жаловал в гости.

Мы ему горького корма дадим!

Мы мертвецом угостим его. Этим

Летом еще он убил!..

ეს „მკვდრით გამასპინძლება“ სრული გაუგებრობაა და რეალურ ყოფასთან არაფერი აქვს საერთო.

სტუმარმასპინძლობის წესი მთიელთა შორის დიდად მიღებულია. ამ წესს არამცირედი ადგილი უჭირავს პოემაშიც, შემთხვევით არა ჰქვია მას „სტუმარ-მასპინძელი“. ზვიადურის შინ მიმყვანი ჯოჯოლა ცოლს ეუბნება:

აი სტუმარი მოგვარე,
ღვთის წყალობაა ჩვენზედა,
როგორ დახვდები, დიაცო,
ახლა ჰკიღია შენზედა.

სულ სხვაა რუსული თარგმანი:

Вот привел я

с собою

Гостя. Господня на нас благодать!

Женщина, как отзовешься на это?

Мы твоего приглашения ждем.

არ შეიძლება მთიელმა კაცმა ცოლს სტუმარი მიჰგვაროს და ჰკითხოს: «Как отзовешься на это?» ეს რომ საკითხავი იყოს, მაშინ ხომ სტუმარი ღვთის წყალობაც არ იქნება.

მეორე თავში ვაჟამ ერთმანეთს შეახვედრა ორი მთიელი. ისინი, ვინც პოემის დასასრულს ურთიერთდანდობის, სტუმარმასპინძლობის, ცნობისა და ძმობისას ამბობს. მათი შეხვედრის აღწერა ერთობ ლაკონურია. ვაჟა არ უხვსიტყვაობს და მოკლედ აგვიწერს ამბავს. სვებედნიერი მონადირე ქისტი ჯოჯოლა ნანადირევეში შეიზიარებს უცნობს. ამ შეზიარებას დიდი ტაქტი ახლავს.

ნუ სწუხარ, საზრდო შენთვისაც
ღღეს უფალს გაუჩენია.
წილი გდებია შენაცა
ამ ჩემგან მოკლულ ჯიხვშია.
რად გიკვირს, არ გეხუმრები,
არც გეფერები პირშია.

მაშ, თუ ეს ასე არ არის,
რად შემეფეთე ამ დროსა?!
შაჰრცხვეს, ჩემ თვად, ვინც შენა
ნაწილი დაგიკარგოსა.

სპასკი სრულიად სპობს ამ ვაჟკაცურ ტაქტს, ლაკონურობას და ისეთ სილბოს ანიჭებს ქისტის მეტყველებას, რისი საფუძველიც მისთვის დედანს არ მიუცია:

Видно такая уж воля господня,
Пищу тебе создала его власть.
В туре, что мне подвернулся сегодня,
И для тебя предназначена часть.
Разве мое удивительно слово?
Нет, я до шуток сейчас не охоч.
Разве ты ждал обхожденья другого,
Если в такую мы встретились ночь?

განსაკუთრებით თავისუფლად ეპყრობა მთარგმნელი იდიო-მებს. ქართველ მკითხველს შეუძლია სიტყვისიტყვით გადმოაქართლოს სპასკისეული თარგმანი და ამ გზით აღადგინოს ვაჟას აზრი, მაგრამ რა უნდა გაიგოს რუსმა მკითხველმა? «И крови у чужестранца не выпустим мы. Крови густой, словно сажа» — „ცხვირიდან უნდა ვადინოთ ზვიადაურსა ძმარია...“. «Будто огнем бьет по языку» — „ენას აკვესებს კვესითა“. «На голову мне из кувшина льете помой» — „თავს ლაფს რად მასხამ კოკითა? «Мы желанную пищу в жертву тебе предлагаем — возьми» — „მსხვერპლსაცა გწირავთ, იხარე, არ გაჰმევთ მტრისა ჯავრსაო“. «Звиадаური бесстрашен, спокоен, пряди волос, словно грива у льва» — „ბეწვს აშლის ბრაზმორეული, როგორსაც ვეფხვი თმასაო“. «Затрепетала толпа в удивленье, словно приподнятая на дыбы» — „გაოცდნენ ქისტის შვილები, ხალხი დგებოდა ყალყსაო“. «Спеша крадется тьма. И в окрепнувшей черни ясного света отходит душа». — „სიბნელე მოიბარება, სინათლეს სული ამოჰხდა“. «Падайте, слезы, въедаясь в булыжник» — „ცრემლსა სიბი ქვა გაედნო“.

განსაკუთრებით თვალში საცემია ს. სპასკის პროზაიზმები, რომლებიც ამდებლებენ ვაჟას ლექსს. სასაფლაოდან დაბრუნებული აღაზა ქმარს უამბობს, რაც თავს გარდახდა. გულამღვრეული ჯოყოლა ცოლს ეუბნება:

მაგისტვის როგორ შეგრისხავ?
ტყუილს სჯობს სიმართლის თქმაო.
იტირე, მაღლი გიქნია,
მე რა გამგე ვარ მაგისა?
ღიაცს მუდამაც უხდება
გლოვა ვაჟკაცის კარგისა.

ეს ადგილი ერთიანია და მშვენივრად გამოხატავს ჯოყოლას სულიერ განწყობილებას. „ღიაცსა მუდამ უხდება გლოვა ვაჟკაცის კარგისა“. — სასხვათაშორისოდაა თქმული და სენტენციის იერს არ დაიკრავს. რუსული თარგმანი საოცრად პროზაულია, ჯოყოლას მეტყველება ერთობ კატეგორიული (რაც აღარ უხდება სიმწარენანახ ჯოყოლას), ხოლო ბოლო სტრიქონები ცუდი სენტენციის შთაბეჭდილებას ახდენს:

...Что ж... Я сердиться не буду,
Только, Агаза, не лги никогда.
Правильно сделала. Нет прегрешенья.
Я не судья. А на женском лице
Слезы считаются за украшенья,
Пролитые о достойном бийце.

ვაჟა გვეუბნება:

ხანჯრისკე ხელი მიუღის,
ჩუმად სინჯავდა დანასა,
მაგრამ სტუმარი სხვის სახლში
ვერ გაშლის ხათაბალასა.

სპასკი თარგმნის:

«Он ухватился рукою за ножны,
Лезвия пальцы коснулись скользья.
Так бы и вырвать кинжал! —
Невозможно.
Переполох в чужом доме? — Нельзя.

ცუდ შთაბეჭდილებას ახდენს უკანასკნელი სტრიქონი. ეს, რა თქმა უნდა, აღარ არის ვაჟა.
დიდად პოეტურია პოემის ვაჟასეული დასასრული:

მაგრამ გაჩნდება ჯანლი რამ
კურუმად შავის ფერთა,
დაეფარება სანახავს
წერა-მწერალის წერთა.

ზედ აწევს ჯადოსავითა,
 არ დამტვრევა კვერითა,
 ვერც შეულოცავს მლოცავი,
 არც აიხდება ხელითა,
 მხოლოდ მდინარის ხმა ისმის,
 დაბლა მიქანავს ხველითა
 და უფსკრულს დასცქერს პირიმზე
 მოღერებულის ყელითა...

ბოლოს ნახსენები პირიმზე სათნოების კალთას აფარებს ჯანღის
 სიავეს. აქ ბუნების ის სურათია მოცემული, რომელზედაც ვაჟა
 ლექს „ღამე მთაში“ ლაპარაკობს:

„ერთფერად მტვირთველი არის
 საქმის თეთრის და შავისა,
 საცა პირიმზეს ახარებს,
 იქვე მოხრელია ზეავისა...“

ცხადია, ეს ადგილი ძალზე ძნელი სათარგმნელია. იქნებ სხვა
 ენაზე ვერც ითარგმნოს „წერა-მწერალის წერითა“. მაგრამ ის, რასაც
 ს. სპასკი გვთავაზობს, მეტისმეტად დაშორებულია ვაჟას ლექსის სი-
 ღიადეს:

Только туман наползает и тенью
 Непроницаемой все заволок.
 И пропадает в тумане виденье.
 Правит туманом неведомый рок.
 С толщей тумана не справится молот,
 Словно скрепило его колдовство.
 Заговором он не будет расколот,
 Крепкой рукою не сдвинуть его.
 Только река по расселине тесной,
 Кашляя, шумно торопится вниз.
 Да, стебелек нагибая над бездной,
 Горный цветок, заглядевшись, повис.

პირველი თავის მაგალითზე ჩანს ს. სპასკის თარგმანის დონე.

ბნელს ხევზე მოჰყვფს მდინარე
 გულამღვრეული ჯაგრითა.
 გადმოხრილიყვნენ მთანიცა,
 ხელ-პირს იბანდენ წყალზედა.
 ბევრი მომკვდარა მათს მკერდზე,
 სისხლს ვერ იხდენენ ტანზედა,
 ძმის მკვლელის სისხლი სწყურია,
 კაცი რომ მოდის გზაზედა.
 გზას ვამბობ, თორემ რა გზაა
 ვიწრო ბილიკი კლდეზედა?

პირველი მეტაფორა სპასკიმ ცუდად გაიგო. „ყეფას“ ქართველები მხოლოდ ძაღლზე არ იტყვიან. როგორც ცნობილია, ყეფს არწივი, ყორანი და უნაზესი ბულბულიც. მთარგმნელმა ყეფა მდინარეს დააცილა და ხეობა აავსო მით: «Полно ущелье немолчного лая». როცა კიდევ ერთი მეტაფორა თქვა, ვაჟამ ადამიანი შემოიყვანა: „ძმის მკვლელის სისხლი სწყურია, კაცი რომ მიდის გზაზე და“. სპასკიმ ამ სტრიქონს სრულიად გაუმართლებელი კატეგორიულობა შესძინა. ვაჟა გვეუბნება, რომ ამ კაცს ძმა დაუკარგავს, ძმის მკვლელის სისხლი სწყურია — ზოგადად. სპასკის ჰგონებია, რომ ლაპარაკია კონკრეტულ შემთხვევაზე, ამიტომაც თარგმანში აღმოჩნდა:

Путник по склонам торопится к цели,
Брата утратил он. Цель его — месть.

ვაჟა წერს:

...გაღმა ჩანს ქისტის სოფელი
არწივის ბუდესავითა,
საამო არის საცქერლად
დიაცის უბესავითა.

სპასკი გვეუბნება:

В склонах кистин уместилось селенье,
Схоже с орлиным гнездом. И сквозь
муть
Вид его благоприятен для зренья,
Словно открытая женская грудь.

სრული გაუგებრობაა «СКВОЗЬ МУТЬ», ხოლო «ВИД ЕГО БЛАГОПРИЯТЕН ДЛЯ ЗРЕНЬЯ» — ვაჟასათვის შეუფერებელი პროზაიზმია.

შემდეგ სტროფებს ვაჟა შავ ნისლს უძღვნის. მას ცოტა ხნის სტუმარს ეძახის, რომელიც დღეს აქაა, ხვალ კი სხვაგან წავა და „აბნელებს, უზილავად ხდის ქვეყანას ხილულიანსა“. ეს სახე სრულიად ნათელია — ნისლი, რასაც გადაეფარება, აღარ ჩანს.

სპასკის ბადალი:

Он проползет по хребтам ледниковым,
Видимый мир упраздняя и там...-

სულ სხვაა: «ВИДИМЫЙ МИР УПРАЗДНЯЯ И ТАМ».

ამრიგად, პოემის ერთ პატარა მონაკვეთში ს. სპასკიმ რამდენიმე მეტაფორა გააუქმა, ხეობა ყეფით აავსო და ღამეული პეიზაჟის მინორი დაარღვია, შემოიტანა გაუმართლებელი პროზაიზმები, დაარღვია ვაჟას სახეთა სისტემა. რა გასაკვირია, რომ თარგმანში ვაჟა დაკნინდა და თავისი განუმეორებელი პოეტური სილამაზე დაჰკარგა.

ხშირად ლაპარაკობენ პოეზიის მთარგმნელში პოეტისა და მკვლევარის შერწყმაზე. სპასკის პიროვნებაში ეს სინთეზი არ ჩანს. არა ჩანს, რომ მას საგანგებოდ შეესწავლოს ვაჟას ლექსის განუმეორებელი მშვენიერება. მისეული თარგმანი უფრო იმის ნიმუშად გამოდგება, თუ რა ხიფათი ემუქრება მთარგმნელს. კიდევ კარგი, რომ „სტუმარ-მასპინძელმა“ იპოვა ახალი მთარგმნელი, რომელიც სულ სხვა გზით წავიდა.

სალომე ყუბანეიშვილი

**ვლადიმერ დერჟავინის მიერ თარგმნილი „გიგლია“ და
„მონადირე“**

რუს პოეტს ვლადიმერ დერჟავინს უთარგმნია ვაჟა-ფშაველას ბევრი ნაწარმოები — პოემები: „გიგლია“, „მონადირე“, „ბახტრიონი“, „ალუდა ქეთელაური“; ლექსები: „გიგი“, „გალაშქრება ლაშარის ჯვრის დროშით“, „ჩივილი ხმლისა“, „სიკვდილი გმირისა“; „ადგილი კურუმ-კურუმო“, „ხევსური ბერდია“, „ირაკლის სიზმარი“. ვაჟას თხზულებების ასე უზვად თარგმნა იმის მაჩვენებელია, რომ ვ. დერჟავინს უყვარდა ვაჟას პოეზია და აფასებდა მას. ამას ადასტურებს დერჟავინის წერილიც „დიდი ჰორიზონტი“, რომელიც ვაჟა-ფშაველას საიუბილეო დღეებში გამოქვეყნდა გაზ. „კომუნისტში“ (1961, 3 სექტ.).

ჩვენი ანალიზის საგანია ვაჟა-ფშაველას პოემების „გიგლიასა“ და „მონადირეს“ დერჟავინისეული თარგმანები.

1. „გიგლია“ დაწერილია ვაჟა-ფშაველასათვის ჩვეული რვა-მარცვლიანი საზომით. შერთმულია II და IV სტრიქონები.

მაგ.:

მთვარე ამოჩნდა ნალევი, —
მახარობელი ქვეყნისა;
აქა-იქ მოჩანს ნათალი
მწვეტი წვერები მთებისა.

დერჟავინი ამ რვა-მარცვლიან სალექსო საზომს რუსულ ენაზე უერთმო ათმარცვლიან სტრიქონს უფარდებს:

Полный месяц, утешитель мира
Выплыл из туманного ущелья.
Слышится в лощинах затенённых
Говор водопадов и потоков.¹

¹ Важа Пшавела, Сочинения в двух томах, перевод с грузинского, т. II, изд. «Художественная литература», Москва, 1958.

ვაჟას ლექსის თარგმნისათვის რითმას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ვაჟას თარგმნა ურითმო ლექსით გამართლებული არ ჩანს, მით უფრო, რომ დერჟავინისეულ თარგმანში დედნის პოეტურობის ბევრ რი კომპონენტი ისედაც დაკარგულია. ასე რომ, აქ რითმაზე უარის თქმა ლექსის სხვა ელემენტით არ არის კომპენსირებული.

ვერ ვიტყვით, რომ დერჟავინი ვაჟას არ იცნობდეს: ის გრძნობს მას. ეს ამ თარგმანშიც ჩანს (თუმც გაცილებით ნაკლებად, ვიდრე „მონადირეში“). „გიგლიას“ რუსულ ენაზე წამკითხველს არ გაუჭირდება ვაჟას განცდათა სფეროსთან მიახლოება მაინც. ამის საბუთს „გიგლიას“ რუსული ტექსტის რამდენიმე ადგილი გვაძლევს:

ბინდდება, აგერ გრილებიც
ასცდენ მთებს, გაქრენ ცაშია.

Потемнело и теней громады
Отошли от гор, пропали в небе.

ან კიდევ, ვაჟას ბრწყინვალე მეტაფორა:

უკვენა-ფშავის ქედები
დაწყობილიყვენ ჭარაღა.

К шлему шлем построили, как войско
Пшавии синеющие горы.

მართალია, რუსულ თარგმანში უკვალოდაა დაკარგული დიალექტური, გაუცვეთავი და ამიტომ მეტად მოულოდნელი, დასამახსოვრებელი „უკვენა“ — მაგრამ ამის ნაცვლად შემოსულია ისევ პოეტური «синеющие», რაც ორიგინალში არ არის, მაგრამ მოხდენილია აქ.

დერჟავინს აქვს მიგნებები თავის თარგმანში:

ქვითინებს გოდერძათ ქალი,
მთის ზღაას აბერტყს ცრემლსაო.

ვაჟა ხმარობს აქ ერთ ზმნას, რომელიც ძალიან ემოციურს ხდის მთელ ფრაზას — „აბერტყს“. ამ კონტექსტში სხვა ზმნა უფრო ნაკლებ შთაბეჭდილებას დატოვებდა მკითხველზე. ეს სიტყვაა ცენტრი მთელი ფრაზისა, მისი ამტანი უფრო მაღალ პოეტურ საფეხურზე.

რუსულად ეს ფრაზა ასე ითარგმნა:

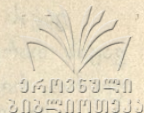
Стонет связанная дочь Годердзи,
Отрясает слезы на дорогу.

აქაც საოცრად მოუხდა ზმნა «отрясает».
ვაჟა წერს:

თოფი ვკარ, ხევში გავგზავნე,
იქ ჰლოკს კლდეების მტვერსაო!

დერჟავინი თარგმნის:

Выстрелом свалил его я в пропасть,
Он на дне ущелья лижет скалы.

რუსულ თარგმანში უფრო ხაზგასმულია გიგლიას უიღბლო ბოლო: «на дне ущелья».

ქართულისაგან განსხვავებით რუსულ თარგმანში „კლდეების მტკრის ლოკვა“ — შენაცვლებულია თვით კლდეების ლოკვით.

ღამის ულამაზესი სურათი ეპიური სიღინჯით სრულდება ვაჟასთან. „მთვარე აღმოჩნდა ნალევი...“ ვაჟას პოემაში არის ნალევი მთვარე და მისით განათებული „მწვეტი წვერები მთებისა“, „გრილებჩადგმული“ ხეები და აყვირებული წყლები, კლდის თავზე ჩამოძინებული არწივი და ყინულიანი ბორბალა, რომელიც „გულის-პირს არღვევს ცისასა“. ეს მონაკვეთი ასე მთავრდება:

ერთი ბუ გაღმით კითხულობს
ამბავს გამოღმა ძმისასა¹.

დერჟავინი თარგმნის ეპიური სიღინჯით:

И ночная птица окликает
За горой оставшегося брата.

დერჟავინის თარგმანი არ არის დაზღვეული შეცდომებისაგან, არის ტექსტის შეცდომით წაკითხვის შემთხვევები. პოემა იწყება იმით, რომ გიგლია ეძებს თავის საჭურველს:

ალარსად სამკლავენი ჩნან,
ალარც ფარი და ჩაჩქანი.

დერჟავინი თარგმნის:

Где кольчуга, щит и рукавицы?
Что за вор хозяйничает в доме?

გიგლიამ კარგად იცის, რომ ქურდი არ წაიღებდა მის იარაღს. მეტიც, მან ისიც იცის, ვისი „ონარი“ იქნება ეს.

ერთგან გიგლიას ცხენის ეპითეტი მიწერილი აქვს თვით გიგლიას:

არავგვს პირ-პირ აჩქამებს
გიგლიას ცხენი ნალეხსა;
აქა-იქ ავლებს ლომივით
იმ ცეცხლმოდებულს თვალეხსა.

Над Арагвой рассыпают искры
Молодецкого коня подковы,
Скачет Гиглия, обводит горы
Пламенными, львиными глазами.

¹ ვაჟა სხვა ნაწარმოებებშიც ლაპარაკობს ბუდ გადაქცეულ და-ძმაზე.

ლე ეპილოგამდე („ვაჰმე, სადა მყავ გიგლია, კარგი პატრონი ჩემო!“). ამ მცირე მოცულობის პოემაში ცხრაჯერ არის ნახმარი სიტყვა „ვაჰმე“, ან მისი ვარიაცია: „ავაჰმე“, „ვაჰ“.

პატრონი ჩემო!
ეროვნული
ნიშანი

ეს პოემა ვაჟკაცურია ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით. აქ იგრძნობა სუნთქვა მიუვალი კლდეებისა და ისმის ყინით ანთებულ შემოართა ფარ-ხმალის „წკებანი“. სევდიან, გულსაკლავ ლეიტმოტივად გაისმის ტყვე გოდერძათ ქალის მოთქმა და ზარი. ამ შთაბეჭდილებას საოცრად აგვირგვინებს ყორნის ცინიკური ლოცვა.

ამბის ტრაგიკულობის გრძნობა თავიდანვე ჩნდება. მხედველობაში მაქვს გიგლიას დის სიზმარი. ვაჟა-ფშაველას პოემაში სიტუაცია დაძაბულია, აქ იგრძნობა, რომ გიგლია ვეღარ დაბრუნდება.

სამწუხაროდ, თარგმანში ეს განწყობილება აღარ იგრძნობა.

გიგლიას დედას უჭირს შვილის მდეგრად წასვლის ამბავს შეურიგდეს; მაგრამ „კაცს მიტომ კაცსა ვეძახით, უნდა წელს ერტყას ხმალია“ — ამბობს გიგლიას დედა. ამასთანავე გიგლია ბევრჯერ ყოფილა მდეგრად — ამშვიდებს ის თამარს.

„მდეგრად ათასჯერ ყოფილა“ (გიგლია). რუსულად ამ სტრიქონს, სადაც არც არის გიგლიას სახელი ნახსენები, შემდეგი ფრაზა შეესატყვისება:

Не впервые он гонцом назначен,
Мой сыночек, мальчик мой отважный.

ასევე:

„შენ არ მაუკვდევ დედასა, Мой сыночек, лишь бы ты не умер.
შენზედ არ დავჯდევ მტირალი“ —

ყველა ეს კნინობითი ფორმა სულ სხვა, უცხო იერს აძლევს გიგლიას დედის ნათქვამს და საერთოდ ვნებს ნაწარმოებს.

გიგლიას მეტყველება მეტად ძუნწია, მკაცრია, თავის დისათვის, რომელმაც მას საჭურველი დაუმალა, გიგლია „ქალ-კუპრზე“ რბილ ეპითეტს ვერ იმეტებს:

„მართლა, ი ქალ-კუპრ რა იქნა?“

თარგმანში:

Где моя любезная сестрица?

ნამდვილად გადაჭარბებასთან, ინტონაციის დარღვევასთან გვაქვს საქმე. არამართო «сестрица» არამედ — «любезная»-ც საერთოდ წარმოუდგენელია გიგლიას ლექსიკონში.

შესანიშნავია დედასთან გიგლის გამომშვიდობების სცენა. დედის ლაკონიური „მშვიდობით, ჯვარი გეწეროს!“ — გამოუთქმელ შიშს გულისხმობს:

ფშაველთ სალოცავ შამასწვრას
შენს შინ მშვიდობით მოსვლასა,
ხერხით მაიქე მტერთანა,
ნუ გასწევ ჯიუტობასა.
მშვიდობით! ჯვარი გეწეროს!

თარგმანში:

Все святые Пшавии помогут
Мне дожждаться возвращения сына!
Не упрямясь, храбростью не хвастай,
На войне всего сильнее уметь.
До свиданья. Будь здоров и счастлив!

დედის დალოცვა თარგმანში იწვევს სამშვიდობო გზაზე დამდგარი შვილის გაცილების ასოციაციას და არა იმისას, რასაც სინამდვილეში აქვს ადგილი.

თარგმანს აუბრალოებს და თავის ინტონაციას უქარგავს ვაჟის ამადლებული ლექსის დაყვანის შემთხვევები თხრობითს, პროზაულს ენამდე.

ავაჰმე, ჩვენო სახ-კარო,
(ტირის თინიბეჟაის რძალი)
ვაჰმე, დამიდგეს თვალიო!
ავაჰმე, ჩვენო ციხეო,
ნაგებო ქვითკირისაო,
ჩამოშლილ-ჩამონგრეულო,
გადათელილო მტრისაო!

ეს ტექსტი დატირების კლასიკური ნიმუშია, განმეორებანი, ერთ ეპითეტად შეკრული სიტყვები, რაც დანგრეულ ციხეს მონუმენტურობის, გამოუსწორებელი უბედურების შთაბეჭდილებას უქმნის — თარგმანში, ამ ხატის მოკლე შინაარსადაა ქცეული.

Горе дому нашему родному,
Лучше бы глаза мои погасли,
Горе нашей крепости высокой,
Возведенной из камней зеленых!
Ты обрушилась и развалилась,
Ты растоптана ногою враждей!

„ნაგებო ქვითკირისაო“ — განა აუცილებლად «зеленые камни» უნდა იყოს? აქ ფერს საერთოდ არ ენიჭება რაიმე ფუნქცია.

მიმართვა ციხისადმი «ТЫ ОБРУШИЛАСЬ...» — ფამილიარულ ინტონაციას ბადებს, რაც ამდაბლებს ორიგინალის შესაბამისი მონაკვეთის მაღალ პოეტურ ჟღერას.

ასევე უინტერესოა შემდეგი ფრაზის რუსული თარგმანი:

წყუელმა ერთ წამს გიგლიას
თოფი დაგვიკრა მკერდშია...

В Гиглию он выстрелил оттуда
И попал ему в середину груди.

ამ ფრაზას დაკონკრეტების, ახსნა-განმარტების იერი აქვს. ასეთივე კატეგორიას განეკუთვნება ყორნის შემაზრზენი სიტყვების რუსული თარგმანი:

მე უფრო გამიხარდება,
როცა ვაჟკაცი კვდებაო.

А для ворона большая радость,
Если умирают молодые.

ასე თარგმნა ვლ. დერჟავინმა ვაჟა-ფშაველას პოემა „გიგლია“. გაცილებით უკეთეს შთაბეჭდილებას ტოვებს მისივე თარგმანი ვაჟას მეორე პოემისა — „მონადირე“.

„მონადირე“ ლექსის ზომის მხრივ ვაჟას უმთავრეს პოეტურ ქმნილებებს მისდევს. ეს არის რვამარცვლიანი სტრიქონი, ეს გარეგნული მხრივ. არსებითად, ეს პოემა მეტად მოდუნებული ჩანს. აქ არ არის არც ვაჟასათვის ნიშნეული სიმაღლე ინტერესებისა, არც ბრწყინავს ეს პოემა ვაჟას სხვა პოემათა დარად. ამიტომ, შესაძლებელია ნაკლებად მომთხოვნი ვართ ამ შემთხვევაში მთარგმნელის მიმართ.

ეს პოემა ვლ. დერჟავინმა გართიმულ ლექსად თარგმნა, იმავე საზომით, რაც ორიგინალშია. უკვე ამან განაპირობა „მონადირეს“ თარგმანის უპირატესობა „გიგლიას“ თარგმანთან შედარებით.

ბუნების სურათები მშვენივრად არის თარგმნილი ამ პოემაში. აღარ გვჭირდება ორიგინალში შემოწმება, როდესაც კვითხულობთ ასეთ სტრიქონებს:

..... Дождик
Моросил, как в забытьи,
По опушке Чиаури
Кушаком туман свернулся
Сонмы гор во мглу осели.
Чешут головы свои.

ეს უკვე ვაჟასეული პლასტიურობაა ხატებისა. პოემაში არის ულამაზესი ხატი ქალისა, რომელსაც:

ია, პირიმზე ტანთ ეცვა,
თავზე ბუერა ეხურა.

მეტად ლამაზი რამ იყო,
საამო, სახით ღვთებურა;
ბრძამ-ლელის წინდებსა ჰქსოვდა,
თითებს აქანებს წყლებურა...

ღერუავინმა ძალიან კარგად გაართვა თავი ამ პასაჟის თარგმნას:

Шла по синей ежевике
Девушка — хозяйка стада —
В покрывале из фиалок
И с венком на волосах.
Шла, из камыша речного
Тоненький платок вязала,
И казалось, между пальцев
У нее река текла.

მართალია, აქ დაკარგულია ამ ქალის უმნიშვნელოვანესი ეპითეტი: „საამო, სახით ღვთებურა“,—მაგრამ ის, რაც არის, ისეთნაირად აქვს გადმოცემული მთარგმნელს, რომ ეს ნაწყვეტიც მიახლოებული ჩანს ორიგინალთან. სწორედ ინტონაციაა დაცული აქ.

ვაჟა-ფშაველას ცოტა „ხორკლიანი“ გამოთქმა: „ასუნებულა ვნებითა“ — თარგმნილია ასე: «самый воздух пахнет страстью, где самец-олень пройдет».

ვლ. ღერუავინი ახერხებს იდიომების თარგმნას. მაგ.:

უნდა დავლივნე სიმწარით
ჩემნი სიცოცხლის დღენია.

Дни мои теперь и ночи
Горем до краев полны.

ვაჟა ასე ახასიათებს ვინმე „ბერის“ გარეგნობას:

თოვლივით წვერი გულზედ სცემს,
სულ ანგელოზის ფერია.

თავისთავად „თოვლივით თეთრი“ წვერი მეტად გაცვეთილი მსაზღვრელ-საზღვრულია. ვლ. ღერუავინთან ეს ფრაზა ძალიან პოეტურია:

Борода, белее выюги
Упадала до земли.¹

აღსანიშნავია ისიც, რომ ეს თარგმანი არ არის დაზღვეული ტექსტის ამოკითხვის შეცდომებისაგან. ღერუავინს გამოტოვებული აქვს სტრიქონები, ან უფრო დიდი მონაკვეთები.

¹ გაძნელება თარგმნა იდიომის: „თავზედ დავიდვა სირცხვილი“. თარგმნილია ასე: «как позор на голову надену».

მაგ.:

წუხელ ნანახი სიზმარი
მითც არ მოცდება — ცხადია.

ან კიდევ:

ორი წლის უკან ჩემს სახლსა,
ჩემს მეტი არვინ პრჩენია.

დერჟავინი ხშირად კვეცავს ტექსტს: „თითქო ღვთიშვილნი
გალობენ“, თარგმნილია ასე: «СЛОВНО ПЕНЬЕ».

ამრიგად, ვლ. დერჟავინის მიერ თარგმნილი პოემები „გიგლია“
და „მონადირე“ საინტერესოა სპეციალისტისათვის, მაგრამ მათ თა-
ვისთავადი მნიშვნელობა არა აქვთ, რადგან თარგმანი საკმაოდ დაშო-
რებულია ვაჟა-ფშაველას პოეტურ სამყაროს.

ნანი წერეთელი

ვაჟა-ფშაველას პროზის რუსული თარგმანები
(„ია“ და „დარეჯანი“)

ჩვენ განვიხილეთ ვაჟა-ფშაველას ზემოდასახელებული მოთხრობების ორი თარგმანი, რომლებიც შესრულებულია ვ. ლოლობერიძის, ლ. ნატროშვილის, ბ. ემუხვარის, ფ. თვალთვაძისა და ვ. ორჯონიკიძის მიერ¹. ამ ორი თარგმანის ერთად განხილვა იმიტაც აღმოჩნდა საინტერესო, რომ საშუალება მოგვეცა შეგვედარებინა, როგორ ითარგმნა ორი სტილისტურად განსხვავებული ნაწარმოები. „ია“ უფრო ლირიულია, პოეტურია, „დარეჯანს“ კი ეთნოგრაფიულობისა და დოკუმენტურობის ელფერი დაჰკრავს. პირველის მთარგმნელს მეტი შესაძლებლობა აქვს თავისი შემოქმედებითი ძალების გამოსამყდვენებლად და მთავარი მიზნის — სტილისტური ადექვატურობის — ინდივიდუალური გზით მისაღწევად.

აღსანიშნავია, რომ ფ. თვალთვაძე და ვ. ორჯონიკიძე ცდილობენ მაქსიმალურად მიუახლოვდნენ ტექსტს, ბ. ემუხვარი კი უფრო თავისუფლად ექცევა მას. იმის საჩვენებლად, თუ რა თავისებურება ახასიათებს თითოეულ მათგანს, პირველივე ფრაზის მოყვანა შეიძლება.

ვაჟა ამბობს: „უღრანს ტყეში მოსული ვარ“². თვალთვაძე-ორჯონიკიძე თარგმნიან: «В дремучем лесу выросла я» (191), ემუხვარი კი წერს: «Я расцвела в дремучем лесу» (176). ერთი შეხედვით მათ შორის დიდი განსხვავება არ უნდა იყოს, მაგრამ თუ დავუკვირდებით, დავინახავთ, რომ პირველში სრულიად არ არის გა-

¹ იხ. კრებულები: Важа-Пшавела, Избр. произведения, 1939; Важа-Пшавела, т. II, Рассказы, пьесы, статьи, 1961.

² იხ. ვაჟა-ფშაველა, თხზ., ტ. III, 1961.

დახვევა: «Я выросла», მეორე მთარგმნელმა ოდნავ გადაუხვია და გამოვიდა: «Я расцвела». ამ მაგალითის მიხედვითაც გამოჩნდა, თუ რა გზით მიდის თითოეული მთარგმნელი. იგივეს ამტკიცებს შემდეგი წინადადებების თარგმანებიც:

„მანამ ცოცხალი ვარ, ჩემის სილამაზით დავატყვობ ტყეს, ბალახს და იმ ვაღმიდან გამომჰქერალს გულხავსიანს კლდესა, სურნელებას მივაფრქვევ არე-მარესა“. თვალთვაძე-ორჯონიკიძე თარგმნის: «И пока живу, буду радовать своей красотой лес и травы и эту нависшую с той стороны мшистую скалу, напою ароматом все вокруг» (191), ემუხვარი კი: «Пока живу, моей красотой наслаждаются леса, травы и мшистые скалы, что на том берегу. Все окружающее вдыхает мой аромат» (176).

„აგერ იმ დამბალ ყუნჭს თვალი სულ ჩემსკენ უჭირავს“ — თვალთვაძე-ორჯონიკიძე — «Вон тот гнилой пенёк постоянно смотрит в мою сторону» (191), ემუხვარი — «Все внимание вот этого старого пня устремлено на меня» (176).

„განა მარტო იმას უხარია ჩემი სიცოცხლე“? — თვალთვაძე-ორჯონიკიძე — «Да разве только его радует мое существование?» (191), ემუხვარი — «И разве только его радует мое бытие?» (176.) ასე შეიძლება მთელი მოთხრობის ჩაკითხვა.

არის შინაარსეული განსხვავებებიც. როცა ვაჟა ამბობს: „წვერხმელი ხეებიც მე დამხარია“, თვალთვაძე და ორჯონიკიძე თარგმნიან: «Вон деревья с высохшими верхушками тоже не радуются, поглядывая на меня с высоты» (191), ემუხვარი თარგმნის: «Даже деревья с полузасохшими ветками мне рады» (176). ანდა: „თვითონ თავშიშველნი, ტოტებს მე მაფარებენ“. რუსულად გვაქვს: თვალთვაძე-ორჯონიკიძე — «Сами стоят с непокрытой головой, а меня прикрывают своими ветвями» (191), ემუხვარი: «Сами обнаженные, укрывают меня (176).

როგორც ვხედავთ, ფ. თვალთვაძე და ვ. ორჯონიკიძე ცდილობენ თარგმანი რაც შეიძლება მიუახლოვონ ორიგინალს. მით უფრო გასაკვირია ის უზუსტობანი, რომლებიც მცენარეთა სახელების თარგმნისას გვხვდება.

მოთხრობაში „ია“ ვაჟას ნახსენები აქვს შემდეგი მცენარეები: არყი, წიფელი, თხილი; თამელი, დუდგულა, სასუტელა, გუგულისკაბა, თელა. მთარგმნელ ბ. ემუხვარს უმეტესად უცვლელად აქვს დატოვებული ქართული სახელები. ასეთებია თამელი, დუდგულა (ნათარგმნია «дудули»), სასუტელა და გუგულისკაბა. მეორე თარგმანში ყველა ზემოაღნიშნული სახელი თარგმნილია: თამელი — «вер-

ნა»-დ, დუდგულა — «რუზინა»-დ, სასუტელა — «ფირლეტკა»-დ, გუგულისკაბა — «პოვილიკა»-დ. შემოწმებისას¹ აღმოჩნდა, რომ «верна» ან ტირიფია ანდა რუსული ბზა. გარდა ამისა, თამელი განმარტებულია, როგორც ველური ხილის წარმომადგენელი, რომელიც ისხამს ზღმარტლის გემოს მქონე წაბლისფერ ნაყოფს.² ამას ტირიფთან ან ბზასთან არაფერი აქვს საერთო.

დუდგულას, იგივე დიდგულას, იგივე უცვეთელას «რუზინა»-დ თარგმნის შესაძლებლობა სადავოა. როცა მის რუსულ ექვივალენტს ვძებნით სინონიმ „უცვეთელას“ საშუალებით, იგი «чубушник»-ი ანდა «кавказский жасмин»-ია, ხოლო „დიდგულას“ მიხედვით კი «რუზინა садовая» და «რუზინа черная»-ა. ქართულად იგი ანწლის კოლორიტს ღებულობს. როგორც ჩანს ეს უკანასკნელი, ე. ი. «რუზინა» მართლაც უფრო ახლოს დგას დუდგულასთან, რადგან ყვავილებითა და ნაყოფით იგი ანწლს ჰგავს³. მიუხედავად ასეთი განმარტებისა, გასათვალისწინებელია, რომ დუდგულა ხეა, ანწლი კი ბალახი.

სასუტელას, იგივე ფუტკარას, რუსული ექვივალენტიცა «наперстянка».

გუგულისკაბაზე ნათქვამია, რომ მისი რუსული სახელწოდებაა «ярышник». ხოლო «პოვილიკა» აბრეშუმია. მათ შორის ის განსხვავებაა, რომ პირველი ბალახოვანი მცენარეა, აქვს წითელი წინწყლებიანი ფოთლები და ლამაზი მოწითალო ყვავილი, მეორე კი უფოთლო და უფესვო ხვიარაღერობიანი პარაზიტია, ეხვევა მწვანე მცენარეებს⁴. აშკარაა, რომ ვაჟასთან სწორედ «ярышник»-ზეა ლაპარაკი. როცა ასე სადავოდაა საქმე, სავსებით გამართლებულია ზემოდასახელებულ მცენარეთა სახელების უთარგმნელად გადატანა.

უფრო რთულადაა საქმე „დარეჯანის“ თარგმანებში. ამ მოთხრობაში მრავლად გვხვდება ავეჯის, ხელსაქმის, ჭურჭლის, ტანსაცმლის სახელწოდებები. ბევრია ფშაური კილოსათვის დამახასიათებელი გამოთქმები, წყევლისა თუ დალოცვის ფორმულები. ზოგიერთი დიალექტური ფორმა ლიტერატურულის გვერდითაა მოყვანილი. ასეთი სირთულეები ზოგჯერ გადაულახავი რჩება. ხშირია მათი პირდაპირ გადატანა რუსულში. მაგალითად, სიტყვები მამითადი, ქადაპურები, თემი, კეცი, „მგელკაცი“ მთარგმნელ ლ. ნატროშვილს

¹ გამოვიყენეთ: რ. ერისთავი, Краткий литературно-русс.-груз. словарь, 1873, აღ. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, 1949; რუსულ-ქართული ლექსიკონი, 1956.

² ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

უთარგმნელად გადააქვს. ე. ლოღობერიძე კი შემდეგნაირად თარგმნის მათ: «на толоку», «сдобные хлебцы», «община», «каменная сковорода», «волколак»¹ ანდა «оборотень», ორი მათგანის თარგმანი დამაკმაყოფილებელი არ ჩანს. „ქადაპურები“ კომპოზიტია², ხოლო მისი რუსული თარგმანი «сдобные хлебцы» ნაზუქის ექვივალენტია³.

რაც შეეხება „მგელკაცს“, ვაჟას იგი ნახმარი აქვს დარეჯანის დასახასიათებლად, როგორც ყოჩალი, ვაჟაკური, შეუპოვარი ქალისა და არა ზღაპრული წარმოშობის «оборотень», -ისა⁴.

სიტყვები ჯუბა, დასტური⁵, გზირი ორივე თარგმანში ასევეა გადატანილი.

ლიტერატურული სიტყვის გვერდით სინონიმად ნახმარი დიალექტური ფორმები რუსულად თარგმნისას, რა თქმა უნდა, იკარგება. ასეთებია ყინჩი (კარგი); მაჭანკალი, „მარჯეკალი“, პურის „ჩაცხობა“ (ჩაკვრა), ღარადელა (ჩირი). ამ შემთხვევაში უფრო საინტერესოა ბოლო მაგალითი. ორი სიტყვიდან ლ. ნატროშვილს აურჩევია ლიტერატურული (ჩირი) და უთარგმნელად გადაუტანია რუსულში. ე. ლოღობერიძეს ჯერ დაუზუსტებია „ღარადელას“ მნიშვნელობა („აცმა“), მერე დაუკონკრეტებია („გაშლის აცმა“) და უთარგმნია: «связка сушенных яблок» (107). აქედანაც ჩანს რომ ორ სხვადასხვა ხასიათის მთარგმნელთან გვაქვს საქმე.

ზოგჯერ იკარგება ნიუანსები ისეთი სიტყვებისა, როგორცაა „დარჩომილი“ ფრაზაში „...არჩენდა „დარჩომილს“ მამას“. ნატროშვილთან — «Она кормила его своим трудом» (186), ლოღობერიძესთან — «Трудилась чтоб... прокормить параличного отца» (113). დიალექტური ფორმის ამგვარი ტერმინით თარგმნა შეუფერებლად გამოიყურება. ნატროშვილის თარგმანში ამ სიტყვის შინაარსიც კი დაკარგულია.

გამოთქმა „დილაური საქონელი“ ზუსტად აქვს გადმოცემული ე. ლოღობერიძეს — «Доила корову после утренней пастьбы» (115), ნატროშვილთან არის «Доила... корову» (187).

„სადედაკაცო კერაც“ ვრცლად აქვს ახსნილი ე. ლოღობერიძეს — «...У очага с той стороны, где по обычаю располагаются

¹ კორექტურული შეცდომაა. უნდა იყოს «волкодлак». იხ. Даль, В., Толковый словарь, 1955.

² ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.

³ რუსულ-ქართული ლექსიკონი.

⁴ იხ. Даль, В. Толковый словарь, 1955.

⁵ ხატის მსახური, იხ. ქართ. ენის განმარტ. ლექსიკონი.

женщины» (107), ნატროშვილთან ნათარგმნია მხოლოდ «У оча-
га» (182).

საინტერესოა ამგვარი წინადადების შედარებაც: „შამანდუს
ილიაში ტარ-ფარტენა ეჭირა ხოკრით. ხოკრიდამ საგრეხელი ამო-
ილო და დაუწყო მატყლს რთვა“. ეს ნაწყვეტი ნატროშვილთან ნა-
თარგმნია შემდეგნაირად: «Шамандух вынула из короба верете-
но и кудель и стала прясть» (182). ლოლობერიძესთან — «Ша-
мандух вынула из берестяного лукошка, которое держала
под мышкой, веретено вместе с деревянным блюдцем и при-
нялась прясть. (107).

„ტარ-ფარტენა“ პირველ თარგმანში ნათარგმნია „веретено и
кудель“-ად. მეორეში — „веретено“-დ. „ხოკერა“ (ხის ქერქის-
გან ნაკეთები ჭურჭელი) ნათარგმნია „короб“-ად, მეორეში — „лу-
кошко“-დ; ამ უკანასკნელს დართული აქვს განმარტება „берестя-
ный“. სიტყვა „საგრეხელი“ ლ. ნატროშვილს გამოტოვებული აქვს.
ე. ლოლობერიძეს ნათარგმნი აქვს „деревянное блюдо“-დ, რაც
ზუსტი აღწერილობაა ხის ჯამისა, საგრეხელისა, რომელზედაც რთვის
დროს თითისტარს ატრიალებენ. უნდა აღინიშნოს, რომ სხვაგან
ე. ლოლობერიძეს „ხოკერი“ ნათარგმნი აქვს „плетушка“-დ. (125).

აღსანიშნავია აგრეთვე თარგმნა წინადადებისა „...იწვა ჩალადა-
გებულ წნელის ჯინში“. „ჯინი“ ანუ მოწნული საწოლი ლ. ნატრო-
შვილს ნათარგმნი აქვს „корзина“-დ (186), ხოლო ე. ლოლობერი-
ძეს „плетенка“-დ (112), არცერთი არ გადმოსცემს საწოლის შინა-
არსს. ასევე შესაფერისი არ უნდა იყოს „დერეფნის“ თარგმნა „на-
кон“-ად (113) ე. ლოლობერიძის მიერ. ვფიქრობთ, უკეთესია ამ შემ-
თხვევაში „навес“ (187) ლ. ნატროშვილის თარგმანში.

ფრაზაში „ჩადუნაობას“ მივიდოდი“, „ჩადუნა“ ე. ლოლობერი-
ძეს უთარგმნია „щитовник“-ად¹, ლ. ნატროშვილს „вереск“-ად.
პირველი თარგმანი უკეთესია, რადგან „вереск“ „მანანა“ და არა
„ჩადუნა“.

შეგვხვდა საკუთარ სახელთა თარგმნის შემთხვევებიც—„წყლის-
ჩიტა“ და „კუდბეჭედა“. ლ. ნატროშვილმა ორივე უთარგმნელად გა-
დაიტანა, ე. ლოლობერიძემ გვერდი აუარა ჩიტის სახელის ხსენებას
და თარგმნა „Какая-то птица“ (127), კუდბეჭედა კი თარგმნა „Рез-
вушка“-დ (114). ეს შესატყვისობა საეჭვოა, რადგან „კუდბეჭედას“

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა ლექსიკონში (რუსულ-ქართული, ქარ-
თულ-რუსული, ბოტანიკური) შეგვხვდა ამ მცენარის სახელის სამგვარი რუსუ-
ლი ექვივალენტი — папоротник, щитовник, аспидник.

თურმე არქმევენ საქონელს, რომელსაც ზოლიანი ანდა ჭრელი კუდი აქვს. „Резвушка“ ამ შინაარსს ვერ გამოხატავს.

თითქმის შეუძლებლად მიგვაჩნია ისეთი გამოთქმებისათვის: ნათარგმნი ანსების შენარჩუნება, როგორცაა „დიდიავ“ ანდა „დიდიასიავ“. მათი შელევვა ჯობს ისეთი გამოთქმების ხმარებას, როგორცაა „набрусся“ ნატროშვილთან (194), ანდა „племянничек“ ლოლობერიძესთან (125).

განსაკუთრებით საინტერესოა „დარეჯანის“ თარგმანებში მრავალრიცხოვანი დალოცვების, წყევლის, სააღერსო თუ გაკიცხვის შესატყვისთა განხილვა. ასეთი გამოთქმები ან სულ გამოტოვებულია, ანდა თავის ნამდვილ მნიშვნელობას კარგავს. ესენია: „აგრემც დამიტირებ“, „აგრემც დამმარხავ“, „ჩამოგიდნი“ და სხვები. მაგალითად, ერთგან ე. ლოლობერიძეს „აგრემც დამიტირებ“ ნათარგმნი აქვს „Да пошлет тебе бог долую жизнь“ (123). წინადადებაში „საღლა არი, დამარხე დარეჯანი, წინანდელი ერთურთის სიყვარული და დანდობა“ გამოთქმა „დამარხე დარეჯანი“ ნათარგმნი აქვს შემდეგნაირად: «Эх, разве нынче сохранились любовь и доверие, умереть бы тебе, Дареджан» (122). ლ. ნატროშვილმა თავი აარიდა ამ გამოთქმის თარგმანს: «И куда пропали старинная дружба и любовь» (192). წინადადებაში „აცა, დამარხე ჯავარაი, მაინც რა არი?“ ლ. ნატროშვილი იმავე მეთოდს მიმართავს: «А что сестра с ней случилось» (189). ე. ლოლობერიძე შინაარსობრივი სიზუსტის დაცვას ცდილობს: «Погоди, умереть мне на этом месте! Скажи все-таки, что случилось» (117). სხვაგან იგივე მთარგმნელი ზემოაღნიშნული გამოთქმისათვის იყენებს ფორმულას: «Дай тебе бог долгой жизни». ნატროშვილი კი ისევ გვერდს უვლის მის თარგმანს. ასეთივე მდგომარეობაა გამოთქმა „დამიტირეს“ თარგმნისას: „რა კილოსა ხართ, დამიტირე?“ ნატროშვილი — «Как живешь?» (182). ლოლობერიძე — «Как поживаешь?» (107). ნათარგმნია ფრაზის მხოლოდ პირველი ნაწილი, რომელიც თავისთავად მშვენიერი გამოთქმაა.

ასეთივე სირთულესთან გვაქვს საქმე გამოთქმა „ჩამოგიდნი“ — სდა მისი ვარიანტების თარგმნისას:

„ვაჰმე, ჩამოგიდნი, აგრი, შე დამწვარო“.

ნატროშვილი — «Ах ты, мой бедненький» (194).

ლოლობერიძე — «Ох ты, бедненький мой» (125).

ორივესთან ნათარგმნია, მხოლოდ „დამწვარო“.

„ჩამოგიდნესთ პატრონი, ჩემო „მირეშავ“ და კუდბეჭედავ“ (187).

ნატროშვილი — «Горе мне» (187).

ლოღობერიძე — «Горе мне, горе... уж лучше бы умереть вашей хозяйке» (114).

სხვაგან „ჩამოგიდნი“ ნათარგმნია:

ნატროშვილი — «Болят душа моя за тебя» (182).

ლოღობერიძე — «Умереть бы мне за тебя» (107).

„ე ჩამოსადნობი“ — ნატროშვილთან „негодная“, ლოღობერიძესთან „окаянная“; „ჩამაუღნეს დედა“ ნატროშვილს გამოტოვებული აქვს, ლოღობერიძეს უთარგმნია «Умереть бы ее матери».

გარდა იმისა, რომ ზოგჯერ თარგმანი დედანს არ ემთხვევა, არის შემთხვევები, როცა ერთიდაიგივე გამოთქმა სხვადასხვანაირად ითარგმნება, რაც არღვევს ნაწარმოების საერთო სტილს. კარგი იქნებოდა მეტნაკლებად ზუსტი შესატყვისი მოძებნილიყო და გამეორებულიყო ყველა საჭირო შემთხვევაში.

დაახლოებით იგივე მდგომარეობაა დანარჩენი გამოთქმების თარგმნისასაც. მოვიყვანო მაგალითებს:

„სუ, ბეჩავო“.

ნატროშვილი — «Молчи, баба» (191).

ლოღობერიძე — «Молчал бы уж лучше, несчастный» (120).

„რას გიღვევენ ეს ბეჩავები?“

ნატროშვილი — «Что они вам сделали дурного» (194).

ლოღობერიძე — «Чем они вам мешают эти бедняжки?» (125).

„...არ მიეპატრონები ი თავის ბეჩაობასა“.

ნატროშვილი — «Лучше бы присмотрел за своим добром» (184).

ლოღობერიძე — «Присмотрел бы лучше за своим убогим двором» (110).

„შე უგერგილო, შე ბეჩავო“.

ნატროშვილს გამოტოვებული აქვს (193).

ლოღობერიძე — «Бездельник ты убогий» (123).

პირველ მაგალითში აშკარა შეუსაბამობაა. რუსულ „баба“-ს არაფერი აქვს საერთო „ბეჩავი“-ს ქართულ გაგებასთან. იმავე მთარგმნელს გვერდი აუვლია ამ სიტყვისათვის მეორე წინადადებაში, ხოლო მესამეში ეს სიტყვა გაიგება, როგორც სიღარიბე, სისაწყლე და არა, დოვლათი, ქონება, როგორც ეს რუსულად გამოიყურება „добр“-ს წყალობით. რაც შეეხება მეოთხე წინადადებას, ის სულ გამოტოვებული აქვს ნატროშვილს. იგივე ფრაზებში სიტყვა „ბეჩავი“ უფრო შესაფერისად აქვს ნათარგმნი ე. ლოღობერიძეს: „несчастный“, „бедняжка“, „убогий двор“, „убогий“. სხვაგან იგივე

სიტყვა ნათარგმნი აქვს „злосчастный“-დ, „беда -დ. იგივე სიტყვა წინადადებაში: „ბეჩავ, დედაკაცო, ცოდვა არ არია, შენც კაც არ ხარ?“ რუსულად განსხვავებულია მისი სხვა მნიშვნელობისაგან: ნატროშვილთან — „Как обидно“ (181), ლოლობერიძესთან — „Экая обида“ (106).

სიტყვა „მწერელ-ჩვილი“ „ჭკუანაკლებს“ ჰქვია. ლ. ნატროშვილს ერთხელ გამოტოვებული აქვს, მეორედ „сын мой“-დ უთარგმნია, მესამედ კი „дурни“-დ. ე. ლოლობერიძის თარგმანი პირველ ორ შემთხვევაში უფრო მიახლოებულია დედანთან: „несчастный разиня“, „несчастный“, „лежебоки несчастные“.

სიტყვა „თავმომკვდარი“ ორივე თარგმანის ექვს შემთხვევაში მხოლოდ ორჯერ არის ნათარგმნი. ერთხელ სიტყვით „окаянная“ (115) ფრაზაში „რატომ არ ვიცოდი მე თავმოსაკვდამა“, მეორედ მთელი წინადადებით «Умереть мне на этом месте» (118). „შე ჩემთავმომკვდარო“-ს ნაცვლად ე. ლოლობერიძის მიერ. ლ. ნატროშვილს სამივე შემთხვევაში გამოტოვებული აქვს.

სიტყვა „დაბუნდუებული“ ანუ „დაშლილი“ ამგვარად არის ნათარგმნი:

„მა აზლიც არა ჰყოლია შინა იმ დაბუნდუებულსა“.

ნატროშვილი — გამოტოვებულია (189).

ლოლობერიძე — «Доверя этой бесстыдной, оказывается, тоже не было дома» (118).

„სიკვდილმა რო დააბუნდოოს ამათი დედა“.

ნატროშვილი — «Чтобы несдобровать их матери» (189).

ლოლობერიძე — «Пусть смерть поразит их мать» (117).

„ერთი ოჯახი მეორის დაბუნდუებასა ცდილობს“.

ნატროშვილი — გამოტოვებულია (192).

ლოლობერიძე — «(Сосед) жаждет поскорей бы все перемерли» (122).

სიტყვა „დამეხილი“ მარტივი სათარგმნია და სხვადასხვაობა არ ჩანს ფრაზების „შე დამეხილო“, „დაიმეხე“, „ე დამეხილი“-ს და „დადამეხოს მწარე სიკვდილმა“-ს თარგმნისას. ლ. ნატროშვილი ხმარობს «Чтоб тебя молния испепелила (поразила)», ე. ლოლობერიძე — «Порази тебя (его) гром». ფრაზა „დადამეხოს მწარე სიკვდილმა“ ნატროშვილს გამოტოვებული აქვს. ე. ლოლობერიძეს უთარგმნია: «Да поразит тебя горькая смерть» (116).

გამოთქმა „შე მიწის ჩამოსაშლელი“ ლ. ნატროშვილს გამოტო-

ვებული აქვს (188). ე. ლოლობერიძეს უთარგმნია: «Провалиться бы тебе сквозь землю» (116). წინადადებაში „იმ გმირის კობალას ლახტნაკრავსა, იმ შავის მიწის შესაქმელსა“, ნატროშვილს გამოუტოვებია „კობალას ლახტნაკრავი“ და მხოლოდ მეორე ნაწილი უთარგმნია: «Гнить бы ему в сырой земле» (187). ე. ლოლობერიძის თარგმანში მიახლოებულად არის წარმოდგენილი კობალას სახე, მეორე ნაწილი კი სიტყვა-სიტყვითაა ნათარგმნი: «Да будет он проклят Копалой, да поглотит его черная земля» (115).

რამდენჯერმეა ნახმარი „დარეჯანში“ გამოთქმა „მამიჩემის სალოცავი“.

ფრაზა „ნეტავი გაემარჯვა ი მამიჩემის სალოცავსა, დაგეკარაი ძალღებისადა, მაშინ ჰნახავდი შენს ყოფასა“ ლ. ნატროშვილს ნათარგმნი აქვს შემდეგნაირად: «Попробовал бы ты их ударить, я бы тебе показал» (188). ჩვენთვის საინტერესო გამოთქმა აქაც გამოტოვებულია. ე. ლოლობერიძე თარგმნის: «Жаль, что не ударил, я бы тебе показала во славу святыни моего отца» (116). აქ გამოთქმა სხვა მისამართითაა ნახმარი.

ფრაზა „ღმერთო და აი მამის ჩემის სალოცავო“ ლ. ნატროშვილს ნათარგმნი აქვს «Господь и святители» (187). ე. ლოლობერიძეს უფრო ზუსტად უთარგმნია: «Господь и святыня наших отцов» (114).

გამოთქმა „ჩემის მამის სალოცავთა“ ლ. ნატროშვილს უთარგმნია: «нашим святыням», ე. ლოლობერიძეს — «святыня нашего рода».

ფრაზა „ნურა კარგი მაახილებინოს ამათ დედის ღმერთმა და იმ ჩემის მამის სალოცავმა“ ნათარგმნია ლ. ნატროშვილთან: «Пусть накажет ее бог» (190), ე. ლოლობერიძესთან — «Пусть накажет ее бог и святыня моих отцов» (119). ლ. ნატროშვილს ისევ გამოტოვებული აქვს ჩვენთვის საინტერესო გამოთქმა.

ფრაზა „შე უკლოვ, შე უგერგილო“, რაც „შე უშნო, შე მოუხერხებელო“-ს ნიშნავს, ნათარგმნია ლ. ნატროშვილთან «рохля безмозгляя» (180), ე. ლოლობერიძესთან — «разиня безмозгляя» (105), ხოლო ფრაზა „ნურას კარგს მასვლევინებთ იმათ წამსხმელსა“ გამოიყურება შემდეგნაირად: «Обрушьте кары на врагов наших» (187) — ნატროშვილთან და «Пусть накажет... пусть лишит их всякого блага» (114) — ე. ლოლობერიძესთან.

ხელოვნურად ქღერს ლ. ნატროშვილის თარგმანი გამოთქმისა „ოქვე სამგლეებო“ — «Проклятые, чтобы вас волки пожрали» (188), კარგია ე. ლოლობერიძის გამოთქმა «волчья сыть» (116).

„ეშმაკსა ჰქონდეს შენი სულ-ხორცი“ თითქოს უკეთესად უთარგმნია ლ. ნატროშვილს — «Пусть тебя черти упрут» (183), ე. ლოლობერიძის თარგმანში «Пускай черт унесет с душой и костями» (108), «костями»-ს ნაცვლად «тело» მაინც რომ ყოფილიყო, უფრო გამართლებული იქნებოდა ასეთი ზუსტი თარგმანი.

მიმართვა „ცოდვილნო“ ლ. ნატროშვილს გამოუტოვებია (181), ე. ლოლობერიძეს შესაფერისი «греховодники» უხმარია (105). „ღვთის ნაენები“ არ უნდა ნიშნავდეს «нессовестная»-ს, როგორც ეს ლ. ნატროშვილის თარგმანში გვხვდება (190). უფრო ახლოსაა დედანთან ე. ლოლობერიძის «отверженные богом» (119).

გვხვდება საალერსო და დასალოცი გამოთქმები — „დედაშვილობას“, „შენს თვალთ ენაცვლოს“ და სხვ. მაგალითად, ფრაზაში „ჩემო დარეჯანო, დედაშვილობას“ გამოთქმა „დედაშვილობას“ ლ. ნატროშვილს უთარგმნია «дорогая тетушка»-დ (184), ე. ლოლობერიძეს იგი გამოტოვებული აქვს. „შენს თვალთ ენაცვლოს დარეჯანი“ ლ. ნატროშვილს უთარგმნია «сынок»-ად (192), ე. ლოლობერიძეს — «Пусть падут на меня твои беды» (121). „შენი ჭირიმესათვის“ განკუთვნილი «мать моя» ნატროშვილის თარგმანში (182) „დედაშვილობას“ უფრო მოუხდებოდა. იგივე გამოთქმა ე. ლოლობერიძეს უთარგმნელად გადაუტანია რუსულში (107). „მადლია, შვილო“ ლ. ნატროშვილს «Так лучше, родной»-დ უქცევია (194), ე. ლოლობერიძეს უფრო შესაფერი «Благое дело, сынок» მოუძებნია (125). ფრაზა „ღვთის წყალობა გაქვ და მაქვ მე კარგა გამოგილანძღე“ ლ. ნატროშვილს «Будь покоен»-ად უთარგმნია (192), რაც ცუდად არ გამოიყურება ე. ლოლობერიძის უფრო ზუსტი თარგმანის გვერდით — «Дай бог милости тебе и мне, крепко я обругала» (123). სამაგიეროდ ლ. ნატროშვილს გამოტოვებული აქვს გამოთქმები — „აგრემც გიცხონდებიან მკვდარნი“ და „ჩემო მკვდართ ცხონებამა“. იგივე გამოთქმები ე. ლოლობერიძეს შემდეგნაირად უთარგმნია: «Да удостоятся твои покойники царствия небесного» (119), «Да не лишит бог блаженства моих покойников» (108). შეიძლებოდა ამ წინადადებების სხვანაირად გამართვაც, რათა რუსულ თარგმანებში უკვე შაბლონადქცეული აღმოსავლური დაშაქრულობა მოშორებოდა ფრაზას. იგივე შეიძლება ითქვას „ღმერთმა გიცოცხლოს მზის საფიცარი“-ს თარგმანზეც. ლ. ნატროშვილისეული «Да поможет тебе бог» (182) ფრაზის შინაარსს არ გამოხატავს. ეს უფრო ქართული „ღმერთმა გიშველო“-ს არის. ხოლო ე. ლოლობერიძის ზუსტი თარგმანი «Да продлит бог дни того, кто тебе всего дороже» (107) მძიმედ აღიქმება, თანაც იმ

აღმოსავლური შაბლონით არის გაწყობილი, რომელზედაც ზევით იყო ლაპარაკი.

დამახინჯებულია ნაწყვეტი: „იმდენი გეშველოს შენცა და აიმ ჩემს ობოლსაც, — დარეჯანი თავის შვილს გამახარეს „ობოლს“ ეძახდა, — რამდენიცა ნატრულობდეს, სხვა გაწყდეს და მე კი გავმრავლდეთ, სუყველა მე დამრჩესო“. ამ მონაკვეთს ლ. ნატროშვილის თარგმანში ასეთი სახე აქვს მიღებული: «Пусть накажет меня бог, если я лгу. Сколько таких, которые только и помышляют чтобы разжиться на чужой беде» (192) გამოტოვებული მთელი მონაკვეთი დარეჯანის სიტყვებისა ავტორის შენიშვნითურთ. შინაარსობრივად სწორად არის გადმოცემული იგივე ნაწყვეტი ე. ლოლობერიძის თარგმანში (122).

შეცდომაა დაშვებული ნაწყვეტში, სადაც ვაჟა ამბობს, რომ არუთინამ „ფშაური ფიცი იცის, ფშაურს კილოზედ საუბარი“. მთარგმნელები ამბობენ, რომ «Арутин научился пшавскому языку и артистически божился» (185) (ლ. ნატროშვილი). ანდა «Он научился говорить по-пшавски и даже клянется на пшавский лад» (111) (ე. ლოლობერიძე). სწორია შესატყვისი «клянется на пшавский лад», მაგრამ შეუფერებელია ფშაურ ენაზე ლაპარაკი, მაშინ როდესაც ვაჟა ფშაურ კილოზე ლაპარაკობს. ხოლო არუთინას ფიცის არტიკულაზე ტექსტში არაფერია ნათქვამი.

ლ. ნატროშვილის თარგმანში დაკარგულია მშვენიერი გამოთქმა „ნაზოვრის წყალი“: „(დარეჯანი) ერთად ღვთისოსთან მიძიე ნაზოვრის წყალმა მორევში მიიტანა და კლდეზე მიაწყვიტა“. ლ. ნატროშვილთან გვაქვს: «Волна подхватила ее и, закружив в водовороте вместе с Хвтисо, ударила о берег» (195). ე. ლოლობერიძესთან: «Тяжелые талые воды затагнули Дареджан вместе с Хвтисо в водоворот и с силой швырнули о скалы» (126).

შეუსაბამობაა ფრაზა „რას ეთრეინები“-ს თარგმანი ლ. ნატროშვილთან — «Чего стоишь перед ним как вкопанный» (191). უფრო ახლოსაა ე. ლოლობერიძის «Он тебя бьет, а ты терпишь» (120). სიტყვა-სიტყვით თარგმნის გზა არ უნდა იყოს გამართლებული, რადგან მან თარგმანი ვერ აიყვანა იმ მხატვრულ დონემდე, როგორც სასურველი იყო. რა თქმა უნდა, აქ ლაპარაკი არ არის იმ თითქმის გადაულახავ დაბრკოლებებზე, რასაც ერთი ენიდან მეორე ენაზე ამბის გადატანისას აუცილებლად შეხვდება მთარგმნელი, არამედ იმაზე, რომ ზედმეტი სიზუსტის ხარჯზე მხატვრული დონე ეცემა. ამის მაგალითად გამოდგება, აგრეთვე, ერთი ფრაზის თარგ-

მანი: „ჩემის ხელით ჩხირი არ გათლილა ჩემს სახლში“. ლ. ნატროშვილი, რომელიც ხანდახან შეცდომებსაც უშვებს და კიდევ უფრო მეტად ვებს ძნელად სათარგმნ ადგილებს, ამგვარად თარგმნის ამ ფრაზას: «Сижу сложив руки» (186). ასეთი გაშიფრვა სავსებით გამართლებულია ამ შემთხვევაში და იქნებ სჯობდეს კიდევ ე. ლოლობერიძის მიერ სიტყვა-სიტყვით ნათარგმნ «Палочки в собственном доме не обстругал» (114). სამაგიეროდ ე. ლოლობერიძის თარგმანშიც გვხვდება სხარტი გამოთქმები. შეადარეთ, მაგალითად, ამ ფრაზის ორი თარგმანი: „სუყველა საკვირველს შენ რად ჩაიდენ, დედაკაცო?“ ლ. ნატროშვილი — «Почему это, Дареджан, с тобой приключается всегда что-то необыкновенное» (183). ე. ლოლობერიძე — «Почему, Дареджан, ты вечно чудишь» (109). მეორე ფრაზა უკეთესად გამოიყურება თავისი ლაკონურობის გამო.

ზედმეტად შეკვეცილი გვეჩვენება ლ. ნატროშვილის ნათარგმნი წინადადება „ერთხელ, შუადამისას, დიდი ნორღვენი მოიდა, დელგმა, ავღარი.“ — «Пошел сильный дождь» (183). შეადარეთ ე. ლოლობერიძის ფრაზას — «В полночь налетели тучи, началось ненастье, хлынул ливень» (109).

ორივე მთარგმნელმა მოქნილად თარგმნა ფრაზა „ძაღოთდენი ბიძა-ბიძაშვილები ჰყვანან“. ლ. ნატროშვილთან არის: «Братьев и родни у него не счесть» (192), ე. ლოლობერიძე თარგმნის — «Дядьев и двоюродных братьев у него — как собак нерезанных» (122). უკეთესია „башка“ „თავრიელას“ შესატყვისად ფრაზაში: „დასტაცე იმას ი ბუწუწები და დაბეგვეო, გაუნაყე ი თავრიელა ქვებზედაო“. ლ. ნატროშვილი თარგმნის — «За волосы да о камень, пустой башкой» (189). აქ „пустая“ ზედმეტიც უნდა იყოს. ე. ლოლობერიძის თარგმანი ოდნავ განსხვავებულია — «Взял бы за космы и отлупил, истолок бы ее пустую голову об камень» (118).

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ორივე თარგმანი ხარისხით უთანაბროდ გამოიყურება. ორივეშია კარგი და სუსტი ადგილები, სადავო, მხატვრული და ნაკლებ მხატვრული მონაკვეთები.

ლევან ზრელავილი

ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა მივიწყებული კუზლიკაციები

ვაჟა-ფშაველას მემკვიდრეობა ყველაზე სრულად 1964 წლის აკადემიურ გამოცემოშია წარმოდგენილი, მაგრამ, როგორც ჩანს, გამომცემლებს პოეტის ზოგიერთი ნაწარმოები აქაც გამოორჩენიათ. ათტომეულის მეორე ტომის გამომცემელი „ვინც მომამალა მე დიდი მადლი“-ს კომენტარში წერს: „ლექსი 1961 წლამდე გამოქვეყნებული არსად ჩანს, თუმცა ამავე ფურცელზე (იგულისხმება ხელნ. ინსტ. ვაჟას ფონდი № 108 — ლ. ჯ.) მოთავსებული სხვა ლექსების ავტოგრაფები ალ. აბაშელს მითითებული აქვს, მაგრამ, ეს ლექსი მას როგორღაც გამოორჩენია მხედველობიდან“¹. ეს ლექსი ავტორმა გამოაქვეყნა 1912 წლის 12 ნოემბერს (გაზ. „თემი“ № 97). აკადემიურ გამოცემაში ძირითადი ტექსტის დადგენისათვის პირველი პუბლიკაცია არაა გათვალისწინებული, იგი საყურადღებო ვარიანტულ სხვაობას კი შეიცავს. მოგვაქვს აღნიშნული ნაბეჭდი წყარო (განსხვავებული წაკითხვები ხაზგასმულია).

ს ი მ ლ ე რ ა

ვინაც მომამალა მე დიდი მადლი,
მკვდართ აღმადგენელ ხმათ ჩანგზე თქმისა,
ვინაც დამნიშნა ერის აღმზღელად
ჩემს ბედს ყოველთვის განაგებს ისა.
როს მოისურვებს მიწა-მტვრად მაქცევს, —
არა, — დამიდგამს სამეფო ტახტსა.
მაშ რა ვემდურო უმადურ ბრბოსა?
წყევლა ვით ვუთხრა ჩემ ბედკრულ ძმასა?!
წადით, მომშორდით, მაცდურო ხმებო,
არ მომიწამლოთ მაღალი ჰანგი;
მოძმეთა წყვეა არ ათქმევინოთ
არ გააბრიყოთ მოლექსის ჩანგი.

¹ ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, 1964, ტ. II, გვ. 456.

ამ ლექსის ავტოგრაფში, რომლის მიხედვითაც დადგენილია აკადემიური გამოცემის ძირითადი ტექსტი, ჩვენს მიერ ხაზგასმულს შემდეგი ნაირწყაობები აქვს: სიმღერა] ვინც მომამალა მე დიდი მადლი (სიმღერა); ვინც მომამალა, ვინც მომამალა; ყოველთვის] ყოველმხრივ; წყევალ] წყევლა; ვუთხრა] ვუძღვნა; მომშორდით] გამშორდით; მოლექსის] მგოსნისა. ავტოგრაფში ნაბეჭდისაგან განსხვავებით მეორე სტრაქონის შემდეგ კიდევ არის ორი სალექსო ტაეპი, ესენია: „ვინც ჩანვი მიძღვნა თვისი ნაკურთხი, მომჯადოები სამოთხის ხისა“¹. ცხადია, ვაჟას ლექსში აღნიშნული ცვლილებები ავტორისეულია და ამიტომ შემდგომ გამოცემაში ძირითადი ტექსტი ჩვენს მიერ აქ მოტანილი ნაბეჭდი წყაროს მიხედვით უნდა დაიბეჭდოს.

ჩვენს მიერ გამოვლენილი ორი ნაწარმოები, რომელთა პუბლიკაციასაც აქ ვახდენთ, აგრეთვე, გამორჩენილია დღემდის განხორციელებულ ყველა გამოცემაში. პირველი — „უცხო მამალი“ დაბეჭდილია გაზ. „თემში“ (1912 წ., № 103), ხოლო მეორე — „ჰო, თუ არა?!“ გაზ. „ვერიაში“, (1905, № 167).

უ ც ხ ო მ ა მ ა ლ ი

დაჩვია ჩვენს ეზოში
ინიკეანთ მამლაყინწა,
თავის უდიერის ქცევით
საქათმეთი წაგვიბილწა...

აღარ გვეყვანდა ჩვენ მამალი
მტრისთვის ხელი შეებრუნა,
მომავალი სამოყვროდა
დუბით უკან გაებრუნა.

დედლებს კიდევ უხაროდათ,
რომ პატრონი დაიგულეს;
სიხარულით ცას ეწივნენ,
მის ყივილი რა იყურეს.

„ყიყილიყო“, შემოსძახა,
როცა დედლებს მოჰკრა თვალი,
გაიბღინძა, გაიბერა,
შითქოს არ ჰყავს მამალს ცალი.

ბოლთა ჰკრა და ააქდერა
ფეხზე დუბი, ტანზე ხმალი.
დედლებიცა მოლამაზდენ,
ანმაურდა დიდი ძალი,
ერთმანერთი ალაღობეს,
ვაი, წიწილების ბრალი;

¹ ვაჟა-ფშაველა, თხზ., სრ. კრებული ათ ტომად, ტ. II, გვ. 216

მამობილად მისაჩნევი
უნისკარტებს ერთს თუ სხვასა;
სწვრთნისო, დედებს უხარიან,
როლი სცემენ პატრონს ხმასა!...

წიწილები აუივყვიდნენ,
წივწივებენ, თავი სტკივათ;
ღმერთსა სთხოვენ: „გვიშველეო“,
თან თვალთაგან ცრემლი სცვივათ.

ვაჟა-ფშაველა

ჰო, თუ არა?

ორ წყალ შუაა ჩავარდნილი გუნება: ჰო, თუ არა? ჰო, თუ არა? მხოლოდ ეს ორი საკითხავი დასდგომია ადამიანს თავს ჯალათივით, არ აძლევს მოსვენებას. იქნებ მარტო ჩემს თავს არის ესა? იქნებ მარტო ჩემი ბუნება გაიყო დღეს ორად და შენი კი მთელია, განუყოფელი? სდგას ერთს დონეზე ან „ჰო“-ზე, ან „არა“-ზე?

არა, არა! ვკითხულობ შენის სახის ფურცელსაც, თუნდ ძალიან გეწყინოს, ვინც უნდა იყო, ეს ორჭოფობა აღუბეჭდია შენის სახის მეტყველებასაც, როგორც ჩემს, ივანესას, პეტრესას და სხვა და სხვა.

— რადა?

— ამიტომ, რომ დროა ასეთი.

— როგორი დრო?

— შავი და ბნელი: ისმის კვნესა, ისმის ოხვრა, ისმის ტირილი; მოისმის ვილაცის კვილი მხნე, გაბედული: „წინ, წინ! მამაცად, შეუდრეკლად, ძმანო!“... კიდევ მეორე ხმა ამისივე მსგავსი... მესამე, მეოთხე... მეხუთე... მეექვსე... გახშირდა ძახილი გამხნევებისა, გახშირდა და... ისევ კვნესა, ისევ ოხვრა, ისევ ტირილი.

რის მომასწავებელია ეს ხმები, შემადრწუნებელ-შემაწუხებელი! საცა ამისთანა ხმები ისმის, იქ სინათლე არაა საჭირო, ადვილად მისახვედრია, რაც ხდება... უბედურება, უკეთესობა*... უღმერთობა... ჰოო?

ღიად, ღიად!.. ბნელა... ბურუსია... ჯანღია... თოვლშხაპი, რომელსაც უგემური, უმადური ქარი თანა სდევს. გაშლის თავზე წინწყლებს და სახეს გილადრის... ვინდა წინ წასვლა, მაგრამ გაყენებს, გაბრკოლებს: „შესდეგ, დაიწი უკან... უკან! მიდევ უკან, ხომ გესმის? თორემ“... ჰმ!... აახ, კუდიანო ბებერო, ეს სულ შენი ბრალია, შენი ოინბაზობაა!

* ალბათ: უკეთესობა (რედ.).

ჯერ ისევ ყრმა რომ ვიყავ, სრულიად გამოუცდელი, მაშინაც/ მესმოდა, მაგრამ თუ მევე მოვესწრებოდი არა მჯეროდა და დავხვეწი მოვესწარ, ისიც რა დროს? როცა ჯანი აღარ მაქვს ვებრძოლო, როცა საღსარი არ არის ხელი შევუბრუნო: მის გრძნეულ ჯოხს ჯოხი დავა-ხვედრო, კივილს კივილი, გრძნეულს ლოცვას გრძნეული ლოცვა.

— მაშ ძნელია? არა სჩანს დილა? არ არის განთიადი?

— როგორ არა! თითქოს ირიჟრაჟა... გულმა გაიფართხალა... ძლივს, მაღლობა შენთვის, უფალო! ჩიტები მოემზადნენ საგალობე-ლად, თავისებურის ჟივილ-ხივილით მიჰგებებოდნენ განთიადს, მაგ-რამ ისევ დბნელდა და ფრინველთაც ჩაიკლეს გულში განთიადის მოლოდინით აღძრული გრძნობები... არა... არა... და სდუმან.

— ჰოო?

— დიად, დიად! სდუმან და ელიან... განთიადს.

ბულბული სადღაა? რატომ არ გალობს? იმას თითქო ღამით უყვარს გალობა?

— სდუმს, აღარ გალობს. დროების არევამ, დღისა ღამედ გადა-ქცევამ პირზე კლიტე დაადო, გააჩუმა; გაბრუებულა, გარინდებულა და ელის სხვა ფრინველებთან ერთად, რომ უკუღმა მბრუნავი დრო წაღმა მობრუნდეს. საყვარელის მოლოდინი ძნელია: მოვა, თუ არა? ჰო, თუ არა?

ხალხი კარგად ჰხატავს ასე: მოლოდინის დროს ჯერ მღუმაარებს ადამიანის გუნება, დაფარულად უქმაცოფილებას აცხადებს, ხოლო თუ გაგრძელდა ეს მოლოდინი — მაშინ ბრაზობს, ჯავრობს:

„მოდი, თუ მომავალი ხარ,
მომწყინდა შენი ლოდინი...
თუ ამდამაც არ მოხვალ,
მიწამ დავიგოს ლოგინი“—ო.

ორჭოფად ყოფნა ერთის ადამიანისა, თუნდა ასისა, განა შესადარებელია მთელის ერის ამგვარსავე ყოფნასთან? შედეგი ერთ-ნაირია, ხოლო სიდიადე მათ შორის სხვადასხვა. განა შეიძლება წყა-რო ზღვას შევადაროთ? გამწყრალი ზღვა მთელს ქვეყანას შთანთ-ქავს, წყარო კი, ათასი გაწყურეს, ბევრს ვერაფერს გახდება, შეიძლება მხოლოდ თავისი თავი შთანთქას და შორს, უბსკრულში ჩაიღუპოს.

და ჩვენ ხომ ზღვასთანა ვვაქვს საქმე, ზღვაა დღეს მოლოდინში, იმის მკერდიდან ამოჰქუხს დღეს ეს საჭირბოროტო ხმა: ჰო, თუ არა?

ბალლი გაჩნდა — ბუნების წესია — იზრდება, ჯანსაღია, ქვა მო-
ინელა მისმა კუჭმა, ცელქობისათვის ხელ-ფეხზე დადებული ხუნდე-
ბი დაადნო მისმა მოთმინებამ... იზრდება, მაინც იზრდება...

— არა, არა! ნუ იზრდება, ნუ!...

— რაა წამალი, არ გაიზარდოს?

— დავსვათ, თავზე და მხრებზე ლოდები, ფიცრები, რკინის ზო-
დები დავაწყოთ, იმდენი სიმძიმე მოვხერგოთ, საძრაობა აღარა ჰქონ-
დეს. ვნახოთ თუ გაიზრდება, ჰმ! არ იშლის, ისევ ჩუჩუნებს, ინძრევა
და... დახე, იყრეინებს თავსახურავებს.

იზრდება... არ იშლის, იზრდება...

„ნუ იზრდები, არ გესმის შენა? ნუ იზრდები მეთქი... ხათაბალა!
არ იშლის, მაინც იზრდება, იყრეინებს მხრებიდან და თავიდან და-
წყობილს ათას გვარს სიმძიმეს... იწევს მალლა-მალლა.

— ეს რა ამბავია?!.. არ იშლის მაინც თავისას?“

— არა. ცოცხალია, ბატონო, ცოცხალი!..

— იყოს ცოცხალი, მხოლოდ უნდა მაგრე იყოს, როგორც ჩემი
ნებაა, უნდა დაეჩვიოს მობლუნძვით ყოფნას.

— თუ არ მოვკალით, ბატონო, არ შეიძლება: დღითი-დღე იზრ-
დება, მატულობს. „დაჰკა! დაჰკა კარგად, რომ მორჯულდეს. თუ არა
და სიკვდილიც მალე იქნება“.

— ესეც დავკარი, ესეც ასე... ზაპ-ზუბე, ტლაპ-ტყუბ...

„ჰა, რა ამბავია? საქმე როგორ არის!“...

— გაზრდილა, ისევ იზრდება.

„მო...კ...!...“

— ჰოო?

— არა, არა, სულ ტყუილია... ტყუილი შრომაა.

ააახ! ბალოო, ბალოო! შე ცელქო, შენა. განა იმიტომ გაჩნდი,
გაიხარო კიდევ? ისაზრდოვო? არ შეგიძლიან გაიზარდო, არა!.. ამას
გიბრძანებენ, ამას თხოულობენ შენგან. შენ კი მაინც იზრდები და გა-
იზრდები კიდევ. ვერც მოგკლავენ, რადგან ამით სარფას ვერ ჰნახა-
ვენ. გაცოცხლებენ, მხოლოდ ისეთი სიცოცხლით, როგორიც თვითონ
ჰსურთ: არ იყო ახოვანი, ამაყი, თავმოყვარე, გამბედავი; გცემდნენ—
ითმენდენ, გაძარცვავდნენ — ხმას არ იღებდენ და იყო ცოცხალი... აი,
ამისთანა სიცოცხლეს გიმზადებენ, გინდა თუ არა?... ჰო, თუ არა?

ვაჟა-ფშაველა

როგორც ცნობილია, ვაჟა-ფშაველა სხვა ქართველ კლასიკოსებთან ერთად
აღფრთოვანებით შეხვდა 1905 წლის რევოლუციას. მან არაერთი ნაწარმოები
უძღვნა ხალხის განმათავისუფლებელ ბრძოლას. გენიოსმა პოეტმა მათში გამოხა-

ტა როგორც საკუთარი, ისე მასების რევოლუციური შემართება თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ.

„ჰო, თუ არა?!“ კიდევ ერთი შტრიხია რევოლუციის დროს ვაჟას სულიერების თარების გასაცნობად. ეს ნაწარმოები ვაზ. „ივერიის“ „საღღისო“ რუბრიკის ქვეშაა დაბეჭდილი. მართლაც, მასში ავტორისათვის დამახასიათებელი ფართო თვალთახედვითაა ასახული მიმდინარე რევოლუციური სიტუაციის გარდატეხა ხალხის სულიერ სამყაროში, „ჰო, თუ არა? ჰო, თუ არა? მხოლოდ ეს ორი საკითხავი დასდგომია ადამიანს თავს ჯალათივით, არ აძლევს მოსვენებას“ — წერდა ერის ტკივილებთან შემოქმედებითა და პრაქტიკული ბრძოლით უშუალოდ დაკავშირებულ დიდი პოეტი.

მოთხრობაში გაბნეული ავტორის თქმები: „მოისმის ვიღაცის კვილი მხნე, გაბედული: წინ, წინ! მამაცად, შეუდრეკლად, ძმანო!“ „ღიად, ღიად! სდუმან და ელიან განთიადს!“—ხალხის განმათავისუფლებელ ბრძოლასთან ქართული რევოლუციური-დემოკრატიული მწერლობის იმდროინდელ საერთო განწყობას ეხშიანება. „წინ, წინ გასწით, მეგობრებო, ნუ შედრეკება თქვენი გული“, „ძირს მთავრობა უსამართლო“, „კიდევაც ვნახავთ გაზაფხულს“ — აკაკის, ვაჟას, ი. ევლოშვილის და სხვათა ეს მებრძოლი ხმები უერთდებოდა 1905 წელს „ხალხთა საპყრობილეზე“ იერიშით მიმავალი ხალხის რევოლუციურ აბობოქრებას. განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ ნაწარმოებში მოცემულია აშკარა ალეგორიული სახე ბუნების შვილთა, რომლებიც „სდუმან და ელიან განთიადს“. ეს შტრიხი სხვა ნაწარმოებებთან ასოციაციით ერთხელ კიდევ მიგვანიშნებს იმაზე, რომ პოეტისათვის ბუნების „ასაუბრება“ ძირითადად ერის სოციალურ-პოლიტიკურ ავებელითობის ეხოზეეს ენით გამოხატვის საშუალება იყო. საზოგადოებრივი ცხოვრების ბუნებასთან მაღალმხატვრული ალეგორია — აი, დიდი ვაჟას შემოქმედებითი გზა, რომლითაც იგი საკაცობრიო იდეალების გენიალურ ასახვამდე მივიდა.

„შენ იზრდები და გაიზრდები კიდევ, ვერც მოგკლავენ“ — მიმართავდა თავისუფლებისათვის აღმდგარი ხალხის ძალაში დარწმუნებული ვაჟა ახალდაბადებულ გოლიათს, რომლითაც მწერალს რევოლუცია აქვს განსახიერებული. პოეტის მიერ ჩვენი პუბლიკაციის მოთხრობაში 1905 წლის რევოლუციის უშუალო წინა დღესვე განჭვრეტილია რეაქციის ფარისეველობა, ხოლო ლექსში კი სამარცხენო ბოძზეა გაკრული ერის მოღალატე ბიუროკრატია. „ჰო, თუ არა?!“ მეფის მთავრობის ხრიკებისაგან მებრძოლი ხალხის გაფრთხილებასთან ერთად გადამწყვეტი ბრძოლისაკენ მოწოდებასაც შეიცავს. თუ მკვლელების სურვილს დაჰყვები, „გაცოცხლებენ, — მიმართავს მწერალი გოლიათს, — მხოლოდ ისეთი სიცოცხლით, როგორიც თვითონ ჰსურთ: არ იყო ახოვანი, ამაყი, თავმოყვარე, გამბედავი; გცემდნენ — ითმენდე, გაძარცვავდნენ — ხმას არ იღებდე და იყო ცოცხალი... აი, ამისთანა სიცოცხლეს გიმზადებენ, გინდა თუ არა? ჰო თუ არა?“ — წერს ვაჟა და ქვეტექსტში აშკარად არის ნათქვამი, რომ საჭიროა უკომპრომისო და სამკვდროსასიცოცხლო ბრძოლა რევოლუციის ძლევა მოსილად დასრულებისათვის. პოეტს გამარჯვების მტკიცე რწმენა ჰქონდა. ეს ჩანს გოლიათისადმი მიმართული მისი სიტყვებიდან: „შენ იზრდები და გაიზრდები კიდევ, ვერც მოგკლავენ“.

„ენობრივი ფორმულების“ შესახებ

ენაში არსებობს სხვადასხვა სახის გაქვევებული გამონათქვამი, რომელთაც პირობითად ენობრივ ფორმულებს უწოდებენ. იმის მიხედვით, თუ რა კონკრეტულ შინაარსს გამოხატავს ფორმულა, გამოყოფენ ე. წ. დალოცვის, წყევლის, ხვეწნა-ვედრების, მისალმება-დამშვიდობების ფორმულებს და ა. შ.

ამგვარად, დღეს ასე თუ ისე გაქვევებული სახის მქონე ენობრივ ფორმულებს შორეულ ისტორიულ წარსულში აქვთ დასაბამი და ისინი ისტორიკოსისა, ეთნოგრაფისა, ენათმეცნიერისა და ფოლკლორისტიკოსისათვისაც... შეტნაკლებად საჭირო ინფორმაციას შეიცავენ.

ამიტომ აუცილებელია ენობრივი ფორმულების შესწავლა, მაგრამ სანამ მის კვლევას შევუდგებოდეთ, საჭიროა გამოვლინდეს მასალა მნატვრული ლიტერატურის, ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული ტექსტების თუ სხვა ხასიათის ძეგლების მიხედვით.

ამგვარი მასალის გამოვლენის პირველ ცდას წარმოადგენს ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა ხუთტომეულიდან (1961 წ.) ამოკრებილი დალოცვისა და წყევლის ფორმულების ლექსიკონი, რომელიც ანბანთ რიგზე გააწყვეს იზაბელა ზაალიშვილი (დალოცვის ფორმულები) და ცისანა წიქარიშვილი (წყევლის ფორმულები). მასალობრივად დალოცვის ფორმულები უფრო სრულად არის წარმოდგენილი, რამდენადაც ამ ლექსიკონში ასახვა ჰპოვა თითქმის ყველა მაგალითმა, რომლებიც დალოცვის ამა თუ იმ ფორმულის საილუსტრაციოდ შეიძლება შეგვხვდეს ვაჟას ენაში.

ანბანთრიგზე დალაგებულ ფორმულებს ახლავს ილუსტრაციები საჭირო მიზნით.

ფ. ერთელიშვილი

დალოცვის ფორმულები

ა

ამოს (სიცოცხლე, წუთისოფელი...)

მე მამოს, თქვენ გაგიმარჯოს, — ესე მტერი დაგეცალოს, V, 297,2;
მამუკა (აწვდის ყანწს): გამრავლოს, შენი სიცოცხლე გაამოს, IV, 213,
10; ქუდოსან-მანდილოსანო, გაცოცხლოსთ, გაამოსთ თქვენი წუთისოფელი, IV, 249, 13-14.

ააშენოს (მეცხვარე...)

— მეცხვარეს გაუმარჯოს! — ერთი ამბობს. ააშენოს, მეცხვარეო! — მეორე ეძახის, III, 169, 4; გაისმა საამური ხმა სტუმრების; ააშენოსო, მშვიდობა სახლსა! III, 144, 16.

ადგილის დედა შეეწიოს ძმისწულებს (...)

დიდებული ღმერთი შეეწიოს და ეს ჩვენი ადგილის დედა... ჩემს ძმისწულებს, IV, 127, 25.

ადღევრძელოს ვინც დღეს გვირგვინი იკურთხა (დიდყურა, მსცოვანი ბიძია, პატარძალი, ქალი, ნეფე, ღვინის მომცემი...)

ვინც დღეს გვირგვინი იკურთხა, მე ვადღევრძელებ იმასა, II, 297, 16—17; მეც ვადღევრძელებ, მელიო... ეს ყოვლა-წმინდაც გვწყალობდეს, II, 98, 181; მეორედ შენ ვადღევრძელებ, ჩვენო მსცოვანო ბიძია, II, 97, 30; ვადღევრძელებ დიდყურა!...—იძახოდა თამადა, III, 275,8; ბულბულმა დამღერა: ...დიდება, მეფევ გვირგვინისანო, და ვადღევრძელებ შენც, პატარძალო, III, 212,13; შენც ვადღევრძელებ, ქალო, ბოლოს დასძახეს ისიცა, II, 119,22; მოქრისი: არა წაგვხდომია, ვადღევრძელებ, ჩემო შვილო, IV, 235,30; ...ვაცოცხლოსთ და ვადღენძელოთ ყველა, შეგეწიოთ წმინდა ლაშარი-ჯვარი..., IV, 248,15 — 16; ღვინოს რომ ჰსვამდეთ, ესა სთქვიოთ: მომცემი ადღევრძელო! I, 127,28; მესამე სადღევრძელო — ნეფე-ღედოვლისა: ნეფე ადღენძელებს, დედუფალ გაახარას! V, 78,36.

ავი ნურაიმც მოუვა

ავი ნურაიმც მოვივათ, ღმერთმა გამყოფნესთ მთელანი, II, 180, 35.

ამრავლოს

მამუკა (აწვდის ყანწს): გამრავლოს, შენი სიცოცხლე გაამოს..., IV, 213,10.

აშოროს ძილი ხანგრძლივი

გაიმსჯვალენით კეთილით სისხლით, ხორციით და ძვალადა!.. ძილი ვაშორით ხანგრძლივი, სიფხიზლე მოგცესთ მრავალი, I, 189,27.

აცოცხლოს ბაღლი (ბებერი, გიგო, მღვდელი, ქუდოსან-მანდილოსანი...)

ბაღლო, შენც ვაცოცხლოს, დედ-მამა ვიცოცხლოს, V, 297,5; ბებერო, ვაცოცხლოს, სანამ გინდა რო იცოცხლო, V, 296,29; ვაცოცხლას, ვადღენძელებს, ვიგო... IV, 219,26; მამაო მღვდელო, შენც ვაცოცხლოს, შენი წირვა-ლოცვის მაღლი შენც შეგეწიოს და ჩვენც, V, 297,3; თქვენის გამარჯვებისა, ქუდოსან-მანდილოსანო, ვაცოცხლოსთ, IV; 249,13; გოგია: მიირთვით თქვენა, კაცო (თან ეწვდება ყანწს). ვაცოცხლოთ, ვაგიმარჯოთ, IV, 213,15.

აცოცხლოს ქმრითა და წილობით

შენდაც მშვიდობა, ვაცოცხლოს თავის ქმრითა და წილობით, II, 105, 29-30. შენდაც მშვიდობა, ვაცოცხლოს თავის ქმრითა და წილობით, II, 105, 29-30.

ახმეტის დოვლათმა გაუმარჯვოს ჯარს

შენ გაუმარჯვე ჩვენს ჯარსა, დავლათო ახმეტისაო! II, 75, 42.

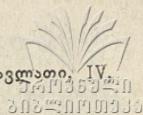
ბ

ბარაქა

გენაცვალე, გენაცვალე, ჭირი მოგპარე, თავს შემოგველე, ბარაქა, განახება (მკის ღროს), V, 292,13.

(ბატონის) დოვლათი სწყალობდეს

აი, ემ ბატონის ყმაი ხარ, გიგოო! გწყალობდეს ამის დავლათი, IV, 219, 24-25.

(ბატონის დოვლათმა) გამარჯვება მისცეს

აი, ემ ბატონის ყმაი ხარ, გიგოო! გწყალობდეს ამის დავლათი, გამარჯვება მოგცეს, IV, 219, 24-25.

ბატონის დოვლათმა ნულარა ავი მიარგინოს

ღმერთი შაგეწიოს, მჭედელავ, — ... ნულარა ავი მოგარგინოს ღმერთმა და ამ ჩვენი ბატონის დოვლათმა, V, 81,29.

3

გაიხაროს (პატარძალი...)

გაგიმარჯოსთ კიდევ ყველათა... (გულქანს) გაგახაროს შენც, შვილო, IV, 249, 20; ბატარძალო, გაგახაროს, კეთილი იყოს შენი ფეხი ამ ოჯახში, V, 296, 35; დიდება ღმერთსა, ... თქვენ გაგახაროთ, უთხრა მან დედაკაცებს, III, 149,19.

გაემარჯოს (თქვენს ხმალსა, ძალსა და სამართალსა)

ღმერთიმც გიშველის — აიქამც გაემარჯვება, საცა ხმალნ იქმენ გელასა, V, 292, 10 — 11; ქალი მადლობას ეუბნება და ჰლოცავს: იქ გაემარჯოს, სადაც „ხმალნ იქმენ გელასა...“, V, 90, 19.

აგრემც გაემარჯვება თქვენს ხმალსა, თქვენს ძალსა და სამართალსა, IV, 124,8-9; აგრემც გაემარჯვება თქვენს ხმალსა, თქვენს ძალსა და სამართალსა, IV, 12,4, 8-19; აგრემც გაემარჯვება თქვენს ხმალსა, თქვენს ძალსა და სამართალსა, IV, 124, 9.

გაიმსჯვალენით კეთილით (სისხლით, ხორციით და ძვალადა...)

გაიმსჯვალენით კეთილით, სისხლით, ხორციით და ძვალადა, I, 189, 25-26; გაიმსჯვალენით კეთილით, სისხლით, ხორციით და ძვალადა, I, 189,25—26. გაიმსჯვალენით კეთილით, სისხლით, ხორციით და ძვალადა, I, 189, 25—26. გაიმსჯვალენით კეთილით, სისხლით, ხორციით და ძვალადა I, 189, 25—26.

გაიხაროს (სამშობლომ, პატარებმა...) შვილები წამოგეზარდნენ, სამშობლოვ, გაიხარეო!

I, 107, 23; კეკელა: (...მოაქვს თხილი და ურიგებს ყველას) დაიჭით... შაირგეთ და გაიხარეთ! IV 269, 28; ვერხვი მუდამ იმათ, ჰლოცავდა: ...დაიზარდენით ... პატარებო, გაიხარეთ, III, 322, 10.

გამარჯვება

...თქვენთვისაც გამარჯვება, კლოვამც სალხინოდ მოხვალთ, V, 28, 30-31;

გამარჯვებით იყოს

აბა, მშვიდობით, გამარჯვებით იყვენით, ციხელი წამოდგა, III, 428,18.

გამარჯვებული იყოს

იყავი გამარჯვებული და იცოცხლე მრავალყამიერ! (თქვა შავარდენმა), IV, 70,6.

გამარჯვებული ნახოს

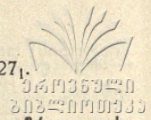
გამარჯვებული მენახო ბატონთან ნახუბარია, II, 231, 271.

გამრავლდეს იმფერები

„ვინც მადლსა სჩადის, სანთელი მისი არ ჰქრება ცაშია, **გამრავლდეს შენფერები** გუდანის ჭვარის ყმაშია!“ I, 342, 321.

გაუმარჯოს (ნეფეს და დედოფალს, ამაგს, დროშას, თამარ მეფეს, დროშიონთ, თოფს, ხმალს, სამართალს, ძალს, სიცივისგან კანკალსა, ლაშარის ჭვარს, გუდანის ჭვარს, მეფეს, მინდორსა გადაღანებულს, ნამგალსა, სიყმილსა, ოჯახსა გავერანებულს, ყანას მოწიფულს, (ლაშარის ჭვარის) საყმოს, სალოცავენს, ცელსა, ნამგალსა, ბატონს, სამშობლოს მხსნელ ქალს...)

დიდება ღმერთსა,... (გიორგის) **გაგიმარჯოს** შენც! IV, 238,24; შენ გადიდას ღმერთმა, **გაგიმარჯოს**, დიღო გუდანის ჭვარო, IV, 220,5; **გაგიმარჯოთ**, ღმერთმა მოიხსენოს, ვისაც შენდობა უთხარით, IV, 213, 15—16; **გაგიმარჯოსთ** კიდევ ყველათა, შეგვეწიოსთ იმის მადლი და დავლათი, ვის კარზედაცა სდგებართ, IV, 249,19; მე მაამოს, თქვენ **გაგიმარჯოსთ**, ესე მტერი დაგეცალოსთ, V, 297,2; თქვენც **გაგიმარჯოსთ**, ხალისი ნუმც დაგეღვეათ ომისა, II, 214,30; თქვენც **გაგიმარჯოსთ** და გაცოცხლოსთ, — ეუბნება იქ შემოკრებილთ, V, 81, 32; მედროშენი: **გაგიმარჯოსთ ყველას, გაგიმარჯოსთ!** IV, 250, 39; **გაუმარჯოს ნეფეს და დედოფალს!** — დაიყვირა კოდალამ... — **გაუმარჯოს, გაუმარჯოს!** III, 210, 11; **გაუმარჯოს ნეფეს და დედოფალს!** — დაიყვირა კოდალამ. — **გაუმარჯოს, გაუმარჯოს!** I-II, 210,13; აწ **გაუმარჯოს** სიყმილსა,... ჩვენს ამაგს საყვავ-ყორნესა, I, 207, 27-35; **გაუმარჯოს** ჩვენს ლაშარი-ჭვარს, **გაუმარჯოს დროშას**, IV, 250, 41; **გაუმარჯოს** ლაშარი-ჭვარს, **გაუმარჯოს თამარ ნეფეს!** IV, 251,9; **გაუმარჯოს დროშიონთ, გაუმარჯოს** ლაშარი-ჭვარს! IV, 250,38; ხვალ მტრის თავი მოგცეს, **გაუმარჯოს შენ თოფსა!** III, 343,27; **გაუმარჯოს** იმის ძალს, სამართალს და იმის ახლადშეძენილს ხმალს, IV, 102,22-23; დიდება ჩვენს წმინდა გიორგის, ...**გაუმარჯოს** იმის ძალსა, იმის ხმალსა, IV, 85, 36-37; მაშ კიდევ **გაუმარჯოს** ჩვენს ლაშარის-ჭვარს, იმის ხმალს, იმის სამართალს, IV, 256, 23; **გაუმარჯოს** იმის ძალს, იმის სამართალს... IV,102,22; **გაუმარჯოს** იმის ძალს, იმის სამართალს, IV, 102,22; დიდება ჩვენს წმინდა გიორგის,... **გაუმარჯოს** იმის ძალსა, IV, 85, 36-37; აწ **გაუმარჯოს** სიყმილსა; სიცივისაგან კანკალსა... I, 207, 27-28; საერთო ხმა: **გაუმარჯოს** დროშიონთ, **გაუმარჯოს** ლაშარი-ჭვარს! IV, 250,38; შუშანა: **გაუმარჯოს** ჩვენს ლაშარი-ჭვარს, **გაუმარჯოს** დროშას! IV, 250, 40-41; დროშიონნი: **გაუმარჯოს** ლაშარი-ჭვარს, **გაუმარჯოს** თამარ ნეფეს! IV, 251, 9; ჭუჭუა: მაშ კიდევ **გაუმარჯოს** ჩვენს ლაშარის-ჭვარს, იმის ხმალს, იმის სამართალს! IV, 256,23; **გაუმარჯოს** ლაშარის-ჭვარს, **გაუმარჯოს** იმის საყმოს! IV, 256, 20. ხალხი: იდიდოს მეფემ! **გაუმარჯოს მეფეს!** IV, 494,11; აწ **გაუმარჯოს** სიყმილსა, სიცივისაგან კანკალსა, **მინდორსა გადაღანებულს**, 1,207, 27-29; აწ **გაუმარჯოს** სიყმილსა, — ჟანგისგან დახრულს და დაჭმულს... ცელსა, **ნამგალსა**, 1, 207, 27-32; აწ **გაუმარჯოს** სიყმილსა, **სიცივისაგან კანკალსა**, 1,207, 27-28; აწ **გაუმარჯოს** სიყმილსა,... და ოჯახს **გავერანებულს**, ათასის მტრისგან ნავალსა, 1, 207, 27-33; აწ **გაუმარჯოს** სიყმილსა,... **ყანას მოწიფულს**, **სამკალსა**, 1, 207, 27-80; აწ **გაუმარჯოს** ლაშარის-ჭვარს, **გაუმარჯოს** იმის

საქმის IV, 256, 20; აწ გაუმარჯოს სიყმილსა, ... უნგისგან დაკმულს და
დახრულს მიგდებულს ცელსა, ნამგალსა, 1,207, 27-32; „ჩვენს ბატონს
გაუმარჯოსო“; — ერთხმად ჰყვირიან მხეცები, II, 166, 24; ხალხი
სამშობლოს მხსნელსა ქალს გაუმარჯოს!.. IV, 494, 28. გაუმარჯოსთ
ყველა ჩვენს სალოცავებს, IV, 86, 10.

გზა დაულოცოს

მეც მეჩქარება, მშვიდობით! შენთვის გზა დამილოცია, II, 141, 12.

(გმირი კოპალა) მიეხმაროს ზედაშის პატრონს (აქა კრებულთ)

დიდება შენდა, გმირო კოპალაო, ... ლალო იახსარო, ფუძის მთავარ-
ანგელოზო, საქართველოს მყოლო ანგელოზო, ... მოეხმარენით ემ ზედა-
შის პატრონსა და ყველა აქა კრებულთა, IV, 251, 27—30; დიდება
შენდა, გმირო კოპალაო, ... ლალო იახსარო, ... ფუძის მთავარ-ანგელო-
ზო, ... მოეხმარენით ემ ზედაშის პატრონსა და ყველა აქა კრებულთა,
VI, 251, 27—30.

გუდანის ჯვარი კეთილი თვალთ იყოს თქვენზედაც (ჩვენზედაც...)

ღმერთმა გაცოცხლოსთ, ხევსურნო, ... კეთილის თვალთ იყოს ეს ბატონი
გუდანის ჯვარი თქვენზედაც და ჩვენზედაც, IV, 222 — 223, 41—42,
ღმერთმა გაცოცხლოსთ, ხევსურნო, ... კეთილის თვალთ იყოს ეს ბატონი
გუდანის ჯვარი თქვენზედაც და ჩვენზედაც, IV, 222—223, 41—42.

გუდანის ჯვარი შეეწიოს

ხევსურნი: (გიგოს) წყალობა მოგვას! შაგეწიას, გიგო, გუდანის ჯვა-
რი! IV, 220, 16 — 17; ხევსურნი: შაგეწიას, გიგო, გუდანის ჯვარი!
გიგო: თქვენც შაგეწიოსთ, ჩემო ძმებო, IV, 220, 18.

(გუდანის ჯვარმა) დაიფაროს ავი საქმისაგან (ავი წადილისაგან...)

დიდო გუდანის ჯვარო, ... შენ შენს წყალობას ნუ მათუში სახვეწრის
პატრონს გიგოსა... დაღფარე ავი საქმისაგან, ავი წადილისაგან, IV, 220,
5-9; დიდო გუდანის ჯვარო, ... შენ შენს წყალობას ნუ მათუში სახვეწ-
რის პატრონს გიგოსა... დაღფარე ავი საქმისაგან, ავი წადილისაგან, IV,
220, 5-9—10.

(გუდანის ჯვარმა) დაიცვას ავი საქმისაგან (ავი წადილისაგან...)

დიდო გუდანის ჯვარო... წყალობას ნუ მათუში სახვეწრის პატრონს
გიგოსა... დასცევ, დაღფარე ავი საქმისაგან, ავი წადილისაგან, IV, 220,
5 — 9; დიდო გუდანის ჯვარო, ... წყალობას ნუ მათუში სახვეწრის
პატრონს გიგოსა ... დასცევ, დაღფარე, ავი საქმისაგან, ავი წადილი-
საგან, IV, 220, 5 — 9.

(გუდანის ჯვარმა) კაბის კალთა დააფაროს

ხევისბერი: დიდო გუდანის ჯვარო, ... შენ შენს წყალობას ნუ მათუში
სახვეწრის პატრონს გიგოსა; ... შენ კაბის კალთა დააფარე, დასცევ...
IV, 220 5—9.

გუდანის ჯვარმა შეიწიროს

შენი სამწყალობნო იყვას, შენ სადიდებულო! (კურატს აქცევენ ...)
შაგიწიარს გუდანის ჯვარმა! IV, 220, 14—15.

(გუდანის ჯვარმა) შეიწიარ-შეიხვეწოს

ხევისბერი: ... შენ შენს წყალობას ნუ მაუშლი სახვეწრის პატრონს
გიგოსა ... შაიწირ-შაიხვეწიე, დიდო გუდანის ჭვარო! IV, 220, 11.

გუდანის ჭვარის დოვლათი შეეწიოს

რაზე არ გალოცებთ, ... შაგეწიას გუდანის ჭვარის ... დავლათი, IV,
218, 11—12.

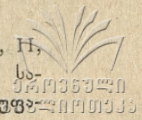
ღ

დაილოცოს ღმერთი (იმის სამართალი, კახეთის მადლი, სალოცავები, ფშავლები,
(ხატის) მადლი, სახელი...)

ყორანმა გადმაიარა ყრანტალით, თავის ღებითა: დაილოცენით, ფშავ-
ლებო, თქვენის ფშაურის წესითა, II, 15, 13; დაილოცა ღმერთი, და-
ილოცა იმის სამართალი! — იძახოდა მესამე, IV, 14, 33; დაილოცა
ღმერთი, რაც არის ყაბული უნდა გვექონდეს! — სთქვა სალომემ, IV,
582, 14; დღესნამდღე, — დაილოცა ღმერთი, — უპასუხებდა შავარდენი,
არ გაგვეპირებია, IV, 115, 1; აი, ი ჩემი სიზმარიც აცხადდა, დევი რო
შამება, მაგრამ, დაილოცა ღმერთი, ვერ გამლახა, IV, 92, 3; დაილოცა
ღმერთი, დაილოცა ჩვენი სალოცავები, თუ არ მოგერიას!.. — უპასუხა
გამახარემ, IV, 85, 23; დაილოცა ღმერთი, რომ გეზად მომხვდა ჩანგა-
ლი და მხოლოდ ტყავი ამავლიჯა, IV, 55, 16 — 17; დაილოცა ღმერთი,
დაილოცა იმის სამართალი! — იძახოდა მესამე, IV, 14, 33; დააწიოკა ამ
შიმშილმა და წავიდ-წამოვიდნენ... დაილოცა კახეთის მადლი! III, 119.
27; დაილოცა ღმერთი, დაილოცა ჩვენი სალოცავები, თუ არ მოგერიას, —
უპასუხა გამახარემ, IV, 85, 23; როგორ შეეძლოთ წინააღმდეგობა გაე-
წიათ ხატისთვის?! ... — რა გვეთქმის, მიიართვას, დაილოცოს იმისი
მადლი და სახელიო, — წარმოსთქვეს ერთხმად დედაშვილებმა, IV, 102,
10; გასწიო, — მიბრძანა, დაილოცოს იმისი მადლი და სახელი, III,
426, 30; გასწიო, — მიბრძანა, დაილოცოს იმის მადლი და სახელი, III,
426, 30; როგორ შეეძლოთ წინააღმდეგობა გაეწიათ ხატისთვის?! ...
— რა გვეთქმის, მიიართვას, დაილოცოს იმისი მადლი და სახელიო, —
წარმოსთქვეს ერთხმად დედაშვილებმა, IV, 102, 10.

დიდება გამჩენის სამართალს (რჯულ-ქრისტიანეთს, თქვენს ძალსა, სამართალსა,
(ღმერთის) სახელსა, უფალს, უფლის სახელს, ღმერთს, შემოქმედს, ბუნების
ძალას, გიორგი მუხის ანგელოზს, გმირ კოპალას, თამარ ნეფეს, თამარ დედო-
ფალს, ლაშარის ჭვარს, ლალ იახსარს, „მუხის“ ანგელოზს, საქართველოს
მყოლ ანგელოზს, საქართველოს მცველ ანგელოზს, ფუძის მთავარ-ანგელოზს;
ღვთიშობელს, კვირას კარაიანს, წმინდა გიორგის, წმინდა გიორგის სა-
ხელს, ჩანგს, ცათა მპყრობელს...)

დიდება ღმერთსა, ... დიდება დღეს-დღესინდელს რჯულ-ქრისტიანეთსა,
IV, 220, 4-5; დიდება თქვენს ძალსა და თქვენს სამართალსა თქვენის
გამჩენის ღვთისაგან! III, 153, 13 — 14; დიდება თქვენს ძალსა,
თქვენს სამართალსა, თქვენის გამჩენის ღვთისაგან! III, 153, 14; ღმერ-
თმა მომცა ბედი და ისევ წამართო, დიდება იმის სახელს, III, 408, 9;
დიდება უფალს, რომ კვლავ მომეცა ძალა ციურის აღმაფრენისა, I,
177, 29; დიდება უფალს, რაკი შევიძელ კვლავ სამსახური ჩვენის ერი-

სა, I, 177, 34; დიდება უფლის სახელსა, სულით ცხონება იმათა, II, 164, 32, აი დიდება შენს სახელს, უფალო დამბადებელო, სამას სამოცდა ცხრაო წმინდა გიორგი, V, III, 38; დიდება შენს სახელს, უფალო, რომ წადილი აუსრულე, III, 487, 7; დაიწერა პირჯვარი და დაიწყო: დიდება ღმერთსა, დიდად სახსენებელსა, IV, 127, 24; დიდება ღმერთსა, დიდებული ღმერთი შეაგწიოთ, IV, 269, 33—34; დიდება ღმერთსა,—დაიწყო გასპარამ, III, 175, 5; დიდება ღმერთსა, ღმერთო, შენა სწყალობდე გამიხარდისა... III, 149, 16; ივანე: დიდება ღმერთსა, დიდებული ღმერთი შეეწიოს ჩონთას, IV, 238, 23; ხევისბერმა: დიდება ღმერთსა, მაღლი ღმერთსა... IV, 220, 4; დიდება შენდა, ღმერთო, დიდად სახსენებელო, IV, 123, 34; ბერიძემ ლოცვა დაიწყო: ... დიდება შენდა, ღმერთო! III, 152, 31; სთქვა მახარებ, ბერიძეს ამხანაგმა: — დიდება შენთვის, ჩემო სალოცავო ღმერთო, III, 122, 9—10; ჰაი, დიდება შენთვისა, ღმერთო!—გამბობდით ჩვენ გავკვრებით, III, 147, 22; შალვა: ... დიდება შენთვისა, ღმერთო, ცხადად ადგა ფეხზე; IV, 231, 33; დიდება შენთვის, ღმერთო, დიდება შენთვის, კვირას კარავიანს, V, 26, 27; დიდება შენს სახელს, ღმერთო, სასოებაო ჩვენო... III, 72, 24. ზღვაში იღუპვის ჭაბუკი თავის სატრფოსთვის ხელია. დიდება ქვეყნის შემოქმედს, რა კარგად დაუწერია!... I, 141, 302; ბულბულმა დამღერა:... დიდება შენდა, ბუნების ძალო, III, 212, 11; დიდება შენთვის, ღმერთო, ... დიდება შენთვის, გიორგი მუხის ანგელოზო, V, 26, 27—28; ბერიძემ ლოცვა... დაიწყო: ... დიდება შენდა, გიორგი მუხის ანგელოზო (ლაშარის ჭვარო)! III, 152, 31—32; იანვარა: ... (ილოცება) ... დიდება შენდა გმირო კობალაო, IV, 251, 26—27; იანვარა: ... (ილოცება) დიდება შენდა, დიდო ლაშარის-ჭვარო, დიდება შენდა, დიდო თამარ ნეფეო, IV, 251, 25—26; დიდება შენთვის, ღმერთო, ... დიდება შენთვის თამარ დედოფალს, ხმელეთის დამრიგებელს! V, 26, 28—29; დიდება შენდა, ღმერთო, ... დიდება შენდა, თამარო დედოფალო, საქართველოს დამრიგებელო! IV, 124, 2—3; ბერიძემ ლოცვა... დაიწყო: დიდება შენდა, თამარო დედოფალო, ხმელეთის დამრიგებელო! III, 152, 31—32; ... დიდება შენდა, დიდო ლაშარის ჭვარო, დიდება შენდა, დიდო თამარ ნეფეო, IV, 251, 25; იანვარა: ... (ილოცება) ... დიდება შენდა, გმირო კობალაო, ლალო იახსარო, ... IV, 251, 26—27; დიდება შენდა, ღმერთო, ... დიდება შენდა, „მუხის ანგელოზო... IV, 124, 1; დიდება შენდა, ... ფუძის მთავარ-ანგელოზო, საქართველოს მყოლო ანგელოზო, IV, 251, 26, 28; ბერიძემ ლოცვა დაიწყო: ... დიდება შენდა, საქართველოს მცველო ანგელოზო! III, 152, 32—33; იანვარა: ... (ილოცება) დიდება შენდა, გმირო კობალაო, ... ფუძის მთავარ-ანგელოზო, IV, 251, 26—27; ხევისბერმა ლოცვა დაიწყო: ... დიდება შენდა, ღვთიშობელო, IV, 124, 2; დიდება შენთვის, ღმერთო, დიდება შენთვის, კვირას კარავიანს, V, 26, 27; დიდება ჩვენს წმინდა გიორგის, დიდად სახსენებელსა! IV, 85, 36; აი, დიდება შენს სახელს, ... სამას სამოცდაცხრაო წმინდა გიორგი! V, III, 38—39; დიდება შენს ჩანგს, რომ ბევრჯელ თვალზე ცრემლები მომგვარე, I, 104, 20; ბულბულმა დამღერა: დიდება შენდა, ცათა მპყრობელო, III, 212, 10.

დიდი უმატოს

...ყველა სათითაოდ დაგვაბერა, თან ამ სიტყვებს ატანდა: **დიდი გიმატებია**,... III, 457, 23; **დიდი მიმატებიათ**, დიდი გიმატოსთ, **ღმერთმა**, ახალმა წელმა, III, 328, 39.

დოვლათი შეეწიოს იმისი ვის კარზედაც დვას

გავიმარჯოთ კიდევ ყველათა, **შაგეწიოსთ** იმის მადლი და **დავლათი**, ვის **კარზედაც სდგეხართ**, IV, 249, 19—20.

დღეგრძელი იყოს

თებრონე (ცელქას): **დღეგრძელი ხარ!** ... სწორედ აგრე, IV, 268, 28.

დღეგრძელობა (იყო) თქვენი

გაუმარჯოს მეგლსაც! — მიუგო დათვმა, — ამბავი, ხაბარი? — მშვიდობა, **თქვენი** კარგად ყოფნა და **დღეგრძელობა**, — სთქვა მეგლმა, III, 505, 20; — რათ, რა ამბავია, ჭრიალავ, — ჰკითხა პოლოს არწივმა. — **თქვენი** სიცოცხლე და **დღეგრძელობა**, დიდებულო მეფევი! — სთქვა კაჭკაჭმა, III, 316, 33.

2

ერთმანეთს შეაბეროს

ჯვარი გეწეროსთ შენა და შენს ჩიბუხსა, **ერთმანეთს შევაბეროსთ**, IV, 12, 38—39.

3

(ვაჟმა) გაზრდით გაალაღოს

გავიგე ვაჟი გყოლებია, როგორც გაჩენით გაგალაღათ, ისე **გაზრდით გაგალაღოსთ**, V, 297, 21.

(ვინმეს) ნებას იყოს (სასმელი, საჭმელი)

ღმერთმა შეგიწყალნეს, ჩვენო მკვდრებო, ... **თქვენსამც** ნებას იქნება ეს **სასმელი**, IV, 109, 41—42; ჩვენო მკვდრებო, ... **თქვენსამც** ნებას იქნება ეს **სასმელი**, ეს **საჭმელი**, IV, 109, 41—42; შაიწყალოს, ვინც ჩვენი ხელით მოგონებას მოელოდეს, ... იმის **ნებასაც** იქნება, V, 297, 12.

ზ

ზეცამ არიდოს ავი (გოგოს...)

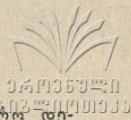
საბრთხილო კია, **ზეცაო**, შენ გევედრები ბეჩავი, ... მა **გოგოს** კალთა აფარო, **არიდო** ყველა მას ავი, I, 43, 18—23₂.

ზეცამ აფაროს კალთა (გოგოს...)

საბრთხილო კია, **ზეცაო**, შენ გევედრები ბეჩავი ... მა **გოგოს** კალთა აფარო, **არიდო** ყველა მას ავი, I, 43, 18—23₂.

ზეცამ უტოცხლოს (მეფე...)

მეფე ვიცოცხლოს ზეცამა ნუგეშად იმის ყმათაო, II, 7, 30.

(თამარ დედოფალი) ნუ მოუშლის ქორწილსა (...)
დიდება შენდა ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... **თამარ დედოფალი**, ... ვაჟის პატრონს ვაჟის ქორწილს ნუ მაუშლით, IV, 124, 2—6.

თამარ დედოფალი შეეწიოს
საზანდარი ... **შაგეწიოს** წმინდა ლაშარი-ჯვარი და წმინდა თამარ **დედოფალი**, IV, 248, 16 — 17.

(თამარ დედოფალმა) დაიფაროს ლაღი მტრისაგან (მწარე სიკვდილისაგან...)
ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო ... **თამარ დედოფალი**, ... თქვენს საყმონით (სახელები) ... **დაიფარეთ ლაღი მტრისაგან**, მწარე სიკვდილისაგან, IV, 124, 1—7; ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო ... **თამარ დედოფალი**, ... თქვენს საყმონით (სახელები) ... **დაიფარეთ ლაღი მტრისაგან**, მწარე სიკვდილისაგან, IV, 124, 1—7.

(თამარ დედოფალმა) უმატოს სახლის ღონესა (ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა...)
დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... **თამარ დედოფალი**, ... **უმატეთ** ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 2—9; დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... **თამარ დედოფალი**, ... **უმატეთ** ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 2—9; დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... **თამარ დედოფალი**, ... **უმატეთ** ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 2—9.

(თამარ მეფე) მოეხმაროს ზედაშის პატრონს
დიდება შენდა, დიდო ლაშარის ჯვარო, დიდო **თამარ ნეფეო**, ... გმირო კობალაო, ... **მოეხმარებით** ემ ზედაშის პატრონსა და ყველა აქა კრებულთა, IV, 251, 27—30;

თვალი ნულარაზე აატიროს
ქირისუფალთ ეთხოვებოდენ ამ სიტყვებით: ... თქვენი თვალი და გული **ნულარაზე აატიროს**, IV, 108, 37.

თქვენის გამარჯვებისა (იყოს)
შუშანა. ... (...თამაშს რომ ამთაერებს, ამბობს): **თქვენის გამარჯვებისა**, ქუდოსან-მანდილოსანო, გაცოცხლოსთ, გაამოსთ თქვენი წუთისოფელი! IV, 249, 13.

იდიდოს სახელი, (მეფე...)
ლაშქარი (ერთხმად): **იდიდოს** შენი სახელი, ჩვენო ბატონო ძლიერო! II, 83, 12; ხალხი: **იდიდოს მეფემ!** გაუმარჯოს მეფეს! IV, 494, 11.
იკურთხოს დღე თანხმობის (ძმობის, მისვლა მეკვლისა, მისი კვალი, მადლი ქედისა, ნინოს მხნეობა, დედათა ღვაწლი, ძუძუ (დედამიწის), სახელი...)
მადლობა შენთვის, ღმერთო მდილო! **იკურთხოს ეს დღე თანხმობის, ძმობის!** IV, 437, 24; მადლობა შენთვის, ღმერთო მდილო! **იკურთხოს ეს დღე თანხმობის, ძმობის!** IV, 437, 24; **იკურთხოს მისვლა მეკვლისა, იკურთხოს მისი კვალი!** I, 217, 13; **იკურთხოს მისვლა მეკვლისა, იკურთხოს მისი კვალი!** I, 217, 14; მრავალუამიერ **იკურთხოს მადლი**

მაგ შენი ქედისა, I, 113, 22—23; ვინც ქრისტეს მცნება გვასწავლა,
... იკურთხოს მისი სახელი, იკურთხოს ნინოს მხნეობა, I, 355, 14;
იკურთხოს დედათა ღვაწლი, მაღლი სწყალობდეს უფლისაჲს, I, 355, 14;
II₂; იკურთხოს შენი ძუძუ, ჩვენო დედავ, ჩვენო გამზრდელი, ...
III, 186, 2; ვინც ქრისტეს მცნება გვასწავლა, ... იკურთხოს მისი
სახელი, I, 355, 12;

იმ შენი (ხუტას) დღეგრძელობასა

მუდარა: ... იმ შენი ლამაზი ხუტას დღეგრძელობასა ... თუ გწამს
ცნობა-ნდობის გამჩენი, V, 292, 22.

იცოცხლოს (ხემ, გულმა, დიდხანს, სანამ მზე ათბობს ქვეყანას, სანამ... მიწა ამცე-
ნებს მწვანისსა, სანამ ტყეს ესხმის ფოთოლი, სანამ ცასა სდის ნამია,
სანამ ჭინჭველა ქალაქით ზურგით მაიტანს მარილსა, მრავალყამიერ, სიხა-
რულში, ლხინ-გახარებაში, ბედნიერად...)

ხეო, იცოცხლე, ღვთიანო!.. I, 354, 15; სონა: (თებრონეს) იცოცხლე,
ქმარ-შვილი გიცოცხლოს! IV, 268, 36; იცოცხლე, გულო შენ ჩემო,
ტანჯულო ქალმნიანო, I, 100, 14₂; შენფერა, ბაბურაულო, არავინა
გეყავ მთაშია. იცოცხლე, დიდხანს იცოცხლე! I, 342, 18₂; ტყემ, ...
მწვანე ბალახმა ... შაშვს მაღლობა გადაუხადა: გმაღლობთ, გმაღ-
ლობთ, იცოცხლე, იხარე! IV, 66, 4; შენფერა, ბაბურაულო, არავინა
გეყავ მთაშია, იცოცხლე, დიდხანს იცოცხლე! I, 342, 18₂; სანამ იცოცხ-
ლე, გოგოთურ, ... სანამ მზე ათბობს ქვეყანას, II, 25, 31—33₂;
სანამ იცოცხლე, გოგოთურ, სანამ ცასა სდის ნამია, ... მიწა ამცე-
ნებს მწვანისსა, II, 25, 31—36₂ სანამ იცოცხლე, გოგოთურ,
სანამ ცასა სდის ნამია, სანამ ტყეს ესხმის ფოთოლი, II, 25,
31—35₂; სანამ იცოცხლე, გოგოთურ, სანამ ცასა სდის ნამია,
II, 25, 31—32₂ სანამ იცოცხლე, გოგოთურ, სანამ ცასა სდის
ნამია, ... სანამ ჭინჭველა ქალაქით ზურგით მაიტანს მარილსა,
II, 25, 31—38₂; იყავი გამარჯვებული და იცოცხლე მრავალყამიერ!
IV, 70, 6; გაგიმარჯოთ, გაგიმარჯოთ, ... იცოცხლეთ და იხარეთ,
III, 210, 31; მიირთვით, იქეიფეთ, ... თქვენ იცოცხლეთ სიხარულ-
ში, ლხინ-გახარებაში, IV, 167, 32; მიირთვით, იქეიფეთ, ... თქვენ
იცოცხლეთ სიხარულში, ლხინ-გახარებაში, IV, 167, 32; ღმერთს მუ-
დამ იმას ვსთხოვ, იცოცხლო, გამარჯვებული გამყოფოს, III, 364, 10;
ვთხოვ ყოვლად შემძლებელს ღმერთს იცოცხლოთ ბედნიერად თავის
შვილებით, IV, 7, 7—8.

იხაროს (ტყემ...)

ტყეო, დედამიწის გვირგვინო, მუდამ იხარე ფოთლით და ნაყოფით,
III, 294, 40. გმაღლობთ, გმაღლობთ, იცოცხლეთ, იხარეთ, IV, 66, 4;

3

კაი კაცი გამოიყვანოს

ბალოო, შენც გაცოცხლოს, ... კაი კაცი გამოიყვანოს, — პურადი,
გულადი, V, 297, 5.

კარგად ყოფნა (იყოს, უნდა) თქვენი

... — ამბავი, ხაბარი?.. — მშვილობა, თქვენი კარგად ყოფნა და

დღეგრძელობა, — სთქვა მგელმა III, 505, 20; — რა ვინდა, დაო? —
ჰკითხა დედა ტრედმა. — თქვენი სიცოცხლე და თქვენი კარგად უოფ-
ნა, II, 82, 37.

კეთილად ახდეს

— კეთილად ახდეს! — მაინც სთქვა გულაჩუყებით, რბილად, II,
79, 262;

კეთილი იყოს შენი დახვედრა (შენი ფეხი ოჯახში, ჩვენი მოსვლა, ჩვენი ძმობა...)
— მშვიდობა მოგცეს ღმერთმა, კეთილი იყოს ჩვენი მოსვლა და შენი
დახვედრა, IV, 54, 11—12; ბატარძლო, გაგახაროს, კეთილი იყოს შენი
ფეხი ამ ოჯახში, V, 296, 35; — იქნება კაი ფეხი გაქვს, კეთილი იყოს,
ძმაო, შენი ფეხი ამ ოჯახზე, III, 182, 27—28; — მშვიდობა მოგცეს
ღმერთმა, კეთილი იყოს ჩვენი მოსვლა, შენი დახვედრა, IV, 54, 11—
12; ღმერთმა გაცოცხლოთ, ხევესურნო, კეთილი იყოს ჩვენი ძმობა,
IV, 222, 41—42.

კურთხეულიმც (იყოს)

კურთხეულიმცა, ვინც არ დაივიწყოს უფალი, III, 426, 40.

ღ

ლალი იახსარი მოეხმაროს (ზედაშის პატრონს, აქა კრებულთ)

დიდება შენდა, გმირო კოპალაო, ლალო იახსარო, ფუძის მთავარ-ანგე-
ლოზო, ... მოეხმარენით ემ ზედაშის პატრონსა და ყველა აქა კრე-
ბულთა, IV, 251, 27—30; დიდება შენდა, გმირო კოპალაო, ლალო
იახსარო, ფუძის მთავარ-ანგელოზო, ... მოეხმარენით ემ ზედაშის
პატრონსა და ყველა აქა კრებულთა, IV, 251, 27—30.

(ლაშარის ჯვარი) მოეხმაროს (ზედაშის პატრონს, აქა კრებულთ...)

დიდება შენდა, დიდო ლაშარის-ჯვარო, დიდო თამარ ნეფეო, ... გმი-
რო კოპალაო, ... მოეხმარენით ემ ზედაშის პატრონსა და ყველა აქა
კრებულთა, IV, 251, 27—30; დიდება შენდა, დიდო ლაშარის-ჯვარო,
დიდო თამარ ნეფეო, ... გმირო კოპალაო, ... მოეხმარენით ემ ზე-
დაშის პატრონსა და ყველა აქა კრებულთა, IV, 251, 27—30.

(ლაშარის ჯვარი) ნუ მოუშლის ქორწილს (ვაჟის პატრონს...)

დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარისჯვარო,
... ვაჟის პატრონს ვაჟის ქორწილს ნუ მაუშლი, IV, 124, 1—6.

ლაშარის ჯვარი შეეწიოს

საზანდარი: შაგეწიოთ წმინდა ლაშარი-ჯვარი და წმინდა თამარ დედო-
ფალი, IV, 248, 16.

(ლაშარის ჯვარმა) გაუმარჯოს ფშავლებს (...)

ღმერთო და ჩემო ლაშარი-ჯვარო, ... გაუმარჯვე ამ ჩვენს ფშავ-
ლებსაც! IV, 249, 11.

(ლაშარის ჯვარმა) დაიფაროს ლალი მტრისაგან (მწარე სიკვდილისაგან...)

ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარისჯვარო, ... თქვენ საყმო-
შიით (სახელები) ... დაიფარეთ ლალი მტრისაგან, მწარე სიკვდილი-
საგან, IV, 124, 1—7; ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... ლაშარის-
ჯვარო, ... თქვენ საყმოშიით (სახელები) ... დაიფარეთ ლალი მტრი-
საგან, მწარე სიკვდილისაგან, IV, 124, 1—7.

ლაშარის ჯვარმა მოსწიოს გულის წადილსა

აფშინამ ყანწი აავსო და ილოცება წინ-წინა: ... მოგწიოს ლაშარის ჯვარმა მუღამამც გულის წადილსა, II, 25, 39—40.

(ლაშარის ჯვარმა) უმატოს სახლის ღონესა (ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა...)

ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... ლაშარისჯვარო, ... უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 1—8—9; ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... ლაშარისჯვარო, უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 1—8—9; ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... ლაშარისჯვარო, ... უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 1—8—9.

მ

მადლი თანამოძმეთა (ღმერთსა...)

მადლი შენს თანამოძმეთა, მიწა გახილეს მშობელი, I, 104, 28; ხევის-ბერი: ... დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა, დიდება ღღეს-ღღეს-სინდელს რჯულქრისტიანეთსა, IV, 220, 4.

მადლი შეეწიოს იმისი, ვის კარზედაც დგას

გაგვიარჯოთ კიდევ ყველათა, შაგეწიოსთ იმისი მადლი და დავლათი, ვის კარზედაც სდგებართ, IV, 249, 19—20.

მამის სალოცავები შეეწიოს

შენამც შაგეწევა ჩემის მამის სალოცავები, შენამც გიშველს ღმერთი, V, 292, 4.

მიუვიდეს (მკვდრებს) ანთებული სანთელი (დადგმული ტაბლა...)

ღმერთმა შაუნდნეს ჩვენთ მკვდართა, ... თქვენამც მოგივათ, ჩვენო მკვდარნო, ... ანთებული სანთელი, V, 14, 3—4; ღმერთმა შაუნდნეს ჩვენთ მკვდართა, ... თქვენამც მოგივათ, ჩვენო მკვდარნო, ... ანთებული სანთელი, დადგმული ტაბლა, V, 14, 3—4.

მრავალუამიერ იყოს სიცოცხლე ჩემი ერისა (ჩემი ქვეყნისა)

მშობლიური ცა თავზე დაგვექერის, მრავალუამიერ იყოს სიცოცხლე ჩემის ქვეყნისა და ჩემის ერის! I, 131, 19—20; მშობლიური ცა თავზე დაგვექერის, მრავალუამიერ იყოს სიცოცხლე ჩემის ქვეყნისა და ჩემის ერის! II, 131, 19—20.

მტრის თავი მისცეს

ხვალ მტრის თავი მოგცეს, გაუმარჯოს შენს თოფსა! III, 342, 27; მგონია შველი მოგიკლავ, ხვალ მტრის თავი მოგცას, V, 297, 22.

(„მუხის“ ანგელოზი) ნუ მოუშლის ქორწილს (ვაჟის პატრონს ...)

დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარისჯვარო, ... ვაჟის პატრონს ვაჟის ქორწილს ნუ მაუშლით, IV, 124, 1—6.

(„მუხის“ ანგელოზმა) დაიფაროს ლაღი მტრისაგან (მწარე სიკვდილისაგან...)

ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... თქვენს საყმოშით (სახელები) ... დაიფარეთ ლაღი მტრისაგან, მწარე სიკვდილისაგან, IV, 124, 7; ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... თქვენს საყმოშით (სახელები) ... დაიფარეთ ლაღი მტრისაგან, მწარე სიკვდილისაგან, IV, 124, 7.

„მუხის“ ანგელოზმა უმატოს სახლის ღონესა, (ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა)

დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარისჯვარო, ... უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 1—9. დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშა-

რისჯვარო, ... უმატეთ ამთ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიე-
ლობასა, IV, 124, 1—9; დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგე-
ლოზო, ლაშარისჯვარო, ... უმატეთ ამთ სახლის ღონესა, ქონესა-
კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 1—9.

მშვიდობით მოვიდეს

მშვიდობით: თქვენც მოხვედით მშვიდობით! (ადგება ფეხზე), IV,
235, 21.

მშვიდობით წავიდეს

გზას ასე ულოცავს: მშვიდობით წადი, ჯვარი გეწეროს! V, 157, 25;
ხეცსურნი: შენც მშვიდობით წადი! ... ღმერთმა გამარჯვება ნუ მაგი-
შალას, IV, 223, 6; შენც წადი მშვიდობითა, შენი კენესამე! — გაა-
ყოლა თან დედაჩემმა, III, 154, 25; მშვიდობით წადით, ჯვარი გეწე-
როსთ, — მიაყოლა თან ხოშიამ, IV, 133, 6.

მშობელ-გასახარი

ბურც არ უძევეს ვარცლშია, მარილი მოაყაროსა, თორემ ერბო-
კვერცხს ვინ მისცემს იმ მშობელ-გასახაროსა, I, 152, 252.

6

ნუ მოუკვდები ჩემს თავსა

თეიმურაზი: ... მიამა, თქვენ ნუ მოუკვდებით ჩემს თავსა, IV, 597, 15:
ღმერთმა გაცოცხლოსთ, ხეცსურნო, .. თქვენ ნუ მოუკვდებით ჩემს
თავსა, IV, 223, 3; თქვენ ნუ მოუკვდებით ჩემს თავს, რომ სულ ეს ნამ-
დვილია, IV, 597, 26.

ნუმც დაეღევათ ხალისი

თქვენც გაგიმარჯოსთ, ხალისი ნუმც დაეღევათ ომისა, II, 214, 30—
31.

ნუმც მოეშლება (ბინა)

დიდება უფლის სახელსა, სულის ცხონება იმათა, რაც ღმერთს მიუ-
ცავ სამყოფოდ, ნუმც მოეშლებათ ბინადა! II, 164, 5 — 62.

ნუმც ცარიელი დარჩება

სახელს ულოცვენ ბაღიას მოჯარებული კაცები: მუდამამც გაგემარ-
ჯება, ნუმც ცარიელი დაჰრჩები, II, 123, 352.

ნურავისი გული მოჰრიოს

შენი ამჯობინოს შენი მტრისასა, ნურავისი თვალი და გული მოგრიოს,
V, 292, 7.

ნურავის თვალი მოჰრიოს

შენი ამჯობინოს შენი მტრისასა, ნურავისი თვალი და გული მოგრიოს,
V, 292, 7.

ნურც დაიშრიტება (წყარო)

წყარონო: წმინდადა, ანკარად მდინარნო!.. ნურც დაიშრიტებით, III,
295, 1 — 5.

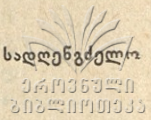
ს

სადიდებულო იყოს სალოცავისა

მოგცეს წყალობა, გამახარევ, ... სადიდებულო ჩვენის სალოცავისა
იყოს, სამწყალობნო შენის თავისა, — სთქვა ბეკმა და გადაცალა ყან-
წი, IV, 85, 38.

სადღეგრძელო იყოს შენი

უშიშა:... შაგეწიას ხევსურეთის დავლათი, ... შენი სადღეგრძელო
იყვას, IV, 219, 29.

სალხინოდ მოაპარსვინოს პირი

მგლოვიარეს, როცა თავს მოიპარსავს, ყველანი მადლობას გადაუხდინან:
კლოვ სალხინოდ მოგაპარსვინოს პირი, V, 83, 32.

სალხინოდ მოვიდეს

თქვენთვისაც გამარჯვება, კლოვამც სალხინოდ მოხვალთ, — ეტყვის
დანარჩენ ხალხს, V, 82, 31.

(სანთელმა) მათსამც სულს უნათოს

თქვენამც მოგივათ, ჩვენი მკვდარნი, ... ანთებული სანთელი: თქვენ-
სამც სულს უნათობს, V, 14, 4-5.

(საქართველოს მყოლი ანგელოზი) მოეხმაროს ზედაშის პატრონს, (აქა კრებულთ...)

დიდება შენდა, გმირო კოპალაო, ლალო იახსარო, ... საქართველოს
მყოლო ანგელოზო, ... მოეხმარენით ემ ზედაშის პატრონს და ყველა
აქა კრებულთა, IV, 251, 27 — 30; დიდება შენდა, გმირო კოპალაო,
ლალო იახსარო, საქართველოს მყოლო ანგელოზო, ... მოეხმარენით
ემ ზედაშის პატრონს და ყველა აქა კრებულთა, IV, 251, 27—30.

სინათლე ნუ გამოულიოს სიმართლისად

საერთო ხმა: სიმართლისად სინათლე ნუ გამოგილიოს, ჭუჭუავ, ეგრე
სჯობია... IV, 256, 19.

სულის მადლი შეეწიოს

ღმერთმა გიშველოს, ძმაო, სულის მადლიც შაგეწიოს და ზეთის
ღვთისაცა, V, 83, 28.

8

ტკბილად დააბეროს

ჯვარი გეწეროს შენა და შენს ჩიბუხსა, ერთმანეთს შევაბეროსთ, ტკბი-
ლად დავაბეროსთ, IV, 12, 39.

9

(უფალი) იმედს ნუ დაუნიავებს

გულს ნუ მომიკლავ, უფალო, იმედს ნუ დამინიავებ, I, 221, 27-28;

(უფალი) ნუგეშმცემლად ექმნას დაჩაგრულებს

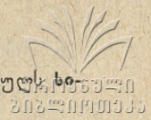
უფალო დამბადებელო, მთა-ბარს მოჰნიჭე წყალობა, ნუგეშმცემლად
ეყავი დაჩაგრულებსა ყველათა, II, 266, 10—17.

(უფალი) ნუ დააბრმავებს

ღმერთს ეხვეწება: უფალო, მაცხოვრე მადლიანადა, ნუ დამაბრმავებ
ცოდვისთვის, მაყოფე თვლიანადა, I, 404, 24 — 26.

(უფალი) ნუ დაუგვიანებს წამალს

გულს ნუ მომიკლავ, უფალო, იმედს ნუ დამინიავებ, ... მიშველე რამა,
შენს მადლსა, წამალს ნუ დამიგვიანებ! I, 221, 32;

(უფალი) ნუ დაუზიანებს სიცოცხლეს
 გულს ნუ მომიკლავ, უფალო, იმედს ნუ დამინიავებ, დაზიანებულს სი-
 ცოცხლეს მეტად ნუ დამიზიანებ, I, 221, 27—30₁.

უფალმა ალღად შეარგოს ძუძუ დედისა
 თითო-ორი ვიპოვენ უცხოოდ ამქლერი ვნებისა, ... ალღად შეარგოს
 უფალმა მხოლოდ მას ძუძუ დედისა, I, 355, 27-28₁.

(უფალმა) ამყოფოს თვლიანადა
 ღმერთს ეხვეწება: „უფალო, მაცხოვრე მადლიანადა, ნუ დამაბრმავებ
 ცოდვისთვის, მამყოფე თვლიანადა, I, 404, 24—27₂.

(უფალმა) აშოროს სიკვდილი
 გვაშორე სიკვდილი, უფალო, გვაშორეო, მიცოცხლე, ღმერთო, ჩემები,
 ვინცა მყვანან. IV, 67, 1.

(უფალმა) თავისუფლების გვირგვინი დაადგას მთა-ბარს
 უფალო დამბადებელო, მთა-ბარს მიჰნიჭე წყალობა, ... თავისუფლე-
 ბის გვირგვინი დაადგი კარვის მცველად, II, 266, 10—12₂, 19—20₂,

(უფალმა) კეთილად მოუხდინოს ცუდის კარგზე ცვალება
 უფალო დამბადებელო, მთა-ბარს მოჰნიჭე წყალობა, ... და მოუხდინე
 კეთილად ცუდისა კარგზე ცვალება, II, 266, 10 — 14—15₂.

უფალმა ნუ მოუშალოს ძმობა (ერთად ხადილი, კაი საქმე, ღზინი...)
 ღმერთმა გაშოროს ბოროტი, ავ საქმე, ავი წადილი, ... ნუ მოგვიშა-
 ლოს უფალმა ძმობა და ერთად ხადილი, II, 26, 3—4₁; ღმერთმა გაშო-
 როს ბოროტი, ავ საქმე, ავი წადილი ... ნუ მოგვიშალოს უფალმა ძმო-
 ბა და ერთად ხადილი, II, 26, 3—4₁; კაი საქმე ნუ მოგვიშალოსთ უფ-
 ალმა დამბადებელმა, — ამბობდა თავგი, III, 210, 32; მუდამაც ღზინი
 და კაი საქმე ნუ მოგვიშალოსთ უფალმა დამბადებელმა, — ამბობდა
 თავგი, III, 210, 32.

(უფალმა) უშველოს
 გულს ნუ მომიკლავ, უფალო, იმედს ნუ დამინიავებ, ... მიშველე რამა,
 შენს მადლსა, წამალს ნუ დამიგვიანებ, I, 221, 27—31₁.

უფლის კალთა ჰფარვიდეს (მეფეს)
 მეფე გვიცოცხლოს ზეცამა, ... ბარად თუ მთაში წაბრძანდეს, ჰფარ-
 ვიდეს უფლის კალთაო! II, 7, 33₂.

უფლის მადლი სწყალობდეს
 იკურთხოს დედათა ღვაწლი, მადლი სწყალობდეს უფლისა! I, 355, 12₂.

უცოცხლოს ქმარ-შვილი
 სონა: იცოცხლე, ქმარ-შვილი გიცოცხლოს! IV, 268, 36; მზევინარი:
 თქვენც მოხვედით მშვიდობით ... გიორგი: გიცოცხლოს ქმარ-შვილი,
 IV, 235, 23; უცოცხლოს შენი თავი და შენი ქმარ-შვილი!.. — წარმო-
 სთქვა მზექალამ, III, 483, 20.

უ

(ფუძის მთავარ-ანგელოზი) მოეხმაროს ზედაშის პატრონს, (აქა კრებულთ...)
 დიდება შენდა, გმირო კობალაო, ლაღო იახსარო, ... ფუძის მთავარ-
 ანგელოზო, ... მოეხმარეთ ემ ზედაშის პატრონსა და ყველა აქა კრე-
 ბულთა IV, 251, 27—30; დიდება შენდა, გმირო კობალაო, ლაღო იახსა-
 რო, ... ფუძის მთავარ-ანგელოზო, ... მოეხმარეთ ემ ზედაშის პატრონ-
 სა და ყველა აქა კრებულთა, IV, 251, 27—30.

- (ფშავის ხევის სალოცავებმა) ამორის მავნე
 ღმერთო და ფშავის ხევის სალოცავებო! დასწერეთ ჭვარი, **ამორეთ**
 ყოველი მავნე, III, 487, 37 — 38.
- (ფშავის ხევის სალოცავებმა) დასწეროს ჭვარი
 ღმერთო და ფშავის ხევის სალოცავებო! დასწერეთ ჭვარი, **ამორეთ**
 ყოველი მავნე, III, 487, 37—38.
- ფშაველთ სალოცავებმა უშველოს
 მუღარა:
 აგრემც შაგეწევა ღმერთი, აგრემც გიშველის ფშაველთ სალოცავები,
 შენი ჭირიმე, შენი კენესამე, V, 292, 20.
- ფშავ-ხევსურეთის სალოცავები შეეწიოს
შეგეწიოს ფშავ-ხევსურეთის სალოცავები, კეთილ საქმეზე ხელი მოგი-
 მართოს, V, 296, 27—28.

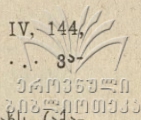
ქ

- (ქვეყნის იერმა) ადიდოს ლაშარის ჭვარი (...)
 ადიდე ლაშარის ჭვარი, ცისა და ქვეყნის იერო, II, 83, 162.

ღ

- ღვთისგან ნუ გაიწირება
 ღმერთმა გიცხონოს შვილები; გიცხონოს, ჩემო დედაო, **ღვთისგანმც**
ნუ გაიწირები! II, 76, 25—26.
- (ღვთიშობელი) ნუ მოუშლის ქორწილს (ვაჟის პატრონს ...)
 დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარის ჭვარო,
 ... ღვთიშობელო, ... ვაჟის პატრონს ვაჟის ქორწილს ნუ მაუშლით, IV,
 124, 2—6.
- ღვთიშობელი შეეწიოს თემს
 მე გამოვართვი თასი და დავილოცე: ... ემ ადვილის **ღვთიშობელი**
შაეწიოს თემსა ... III, 152, 2—3.
- (ღვთიშობელმა) უმატოს სახლის ღონესა (ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა...)
 დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... **ღვთიშობელო**
 ... **უმატეთ** ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV,
 124, 2—9; დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ...
ღვთიშობელო, ... **უმატეთ** ამას სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაც-
 რიელობასა, IV, 124, 2—9; დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ან-
 გელოზო, ... **ღვთიშობელო**, უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა,
 კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124, 2-9.
- ღმერთი ნუ დაშლის მოშლის გახარებასა (ღვთისა, ქალების გასტუმრებასა, ვა-
 ყების ქორწილობასა ...)
 ღმერთო, ნუ დაშლი ამ სახლში ღვთისა და გახარებასა, IV, 140, 16;
 IV, 144, 11, 12. ღმერთო, ნუ დაშლი ამ სახლში ღვთისა და გახარება-
 სა, IV, 140, 16; IV, 144, 11, ღმერთო, ნუ დაშლი ამ სახლში ღვთისა

და გახარებასა, ... ქალების გასტუმრებასა, IV, 140, 16—17; IV, 144, 12. ღმერთო, ნუ დაჰშლი ამ სახლში ღვინისა და გახარებასა, ... ვაჟების ქორწილობასა, IV, 140, 16 — 17; IV, 144, 12.

ღმერთი შეეწიოს მჭედელას, ცოლსა და შვილებს, საკლავის პატრონს, ოჯახს, (აქა-ბრძანებულთ), ჩონთას, იმის ცხოვრებას, ძმის-წულებს...)

ღმერთო და ჩვენო ღვთისმობელო, შენ **შაგვეწიე** და მოგვიმართე ხელი! IV, 133, 10; მუდარა: აგრემც **შაგვეწიე** ღმერთი, აგრემც გიშველის ფშაველთ სალოცავები, შენი ჭირიმე, V, 292, 20; **ღმერთი შაგვეწიოს, მჭედელავ**, — ეუბნება მკვდრის პატრონს ჭირისუფალი, V, 81, 27; სიმ-შილა: ... დიდებული **ღმერთი შაგვეწიოს**, ჩემო ცოლო და შვილებო, აგავსოთ პურიტა ... IV, 269, 34; ნიადაგ იმას ვიტყვი: **ღმერთო** და წმინდა გიორგიო, შენ **შაეწიე** ამ საკლავის **პატრონსაო**, IV, 79, 34; გიორგი: დიდებული **ღმერთი შაეწიოს** ამ **ოჯახს**, კიდევ თქვენც, აქა ბრძანებულთ, ... IV, 238, 29; დიდებული **ღმერთი შაეწიოს** ამ **ოჯახს**, კიდევ თქვენც, **აქა ბრძანებულთ**, IV, 238, 29; ივანე: ... (ილოცება) ... დიდებული **ღმერთი შაეწიოს** ჩონთას, იმის ცხოვრებას, IV, 238, 23; ივანე: (ილოცება) დიდებული **ღმერთი შაეწიოს** ჩონთას, იმის ცხოვრებას, IV, 238, 23—24; დიდება ღმერთსა, ... დიდებული **ღმერთი შაეწიოს** ... ჩემს ძმის-წულებს, IV, 127, 25—26.

(ღმერთმა) აავსოს პურიტა (ღვინითა, თავში ტვინითა...) დიდებული ღმერთი შაგვეწიოს, ჩემო ცოლო და შვილებო, აგავსოთ პურიტა, ღვინითა და თავში ტვინითა, IV, 269, 34—35; დიდებული ღმერთი შაგვეწიოს ჩემო ცოლო და შვილებო, აგავსოთ პურიტა, ღვინითა და თავში ტვინითა, IV, 269, 34 — 35; დიდებული ღმერთი შაგვეწიოს ჩემო ცოლო და შვილებო, აგავსოთ პურიტა, ღვინითა და თავში ტვინითა. IV, 269, 34 — 35.

ღმერთმა აამოს (ძილი, ვახშამი...)
მამუკა: ღმერთმა მიხსენოს შენი ბებო-პაპანი, ჩემნიცა (ჰსვამს). ივანე: ასწი, ასწი, ასწი! **გამოს ღმერთმა**, IV, 213, 9; „... **ღმერთმა** ნასომ-ნაჭამი შეგარგოსთ, ძილი და ვახშამი **გამოსთო!**“ IV, 143, 9; „... **ღმერთმა** ნასომ-ნაჭამი შეგარგოსთ, ძილი და ვახშამი **გამოსთო!**“ IV, 143, 9.

ღმერთმა ააშენოს (ელიზბარი, ჩემი დედაკაცი, (ჭირისუფალი) ...)
— ჰო და მანგრე! აი ავაშენა ღმერთმა! — სთქვეს ყველამ ერთხმად, IV, 176, 15; იპ, იპ, ავაშენა ღმერთმა, ელიზბარო, ეგ რა კარგი მოიგონე! IV, 176, 14; ვადაიბერტყა კალთიდან ნამცეცები, ავაშენოს ღმერთმაო, ზედ დაყოლა და წამოდგა ფეხზე, III, 477, 13; თვითეული სტუმარი, ანუ წვეული, როდესაც სახლში შედის, მიესალმება ჭირისუფალს: — ავაშენოს ღმერთმა, — ამბობს იგი ... V, 82, 29; სიმშილა: ავაშენოს ღმერთმა, ჩემო დედაკაცი, ყოჩაღ! IV, 269, 32.

ღმერთმა აბედიანოს
იშოვნეს ეს ბაღლიცა და ჩაუსვა დედოფალს კალთაში მღაღმა და დალოცა: „ღმერთმა გაბედიანოს და სუ ესეთა ვაჟები მოგცესო!“ IV, 138, 24.

ღმერთმა ადიდოს (გუდანის ჭვარი...)
... გადიდას ღმერთმა, გაგიმარჯოს, დიღო გუდანის ჭვარო, IV, 220,

5; ბერიძემ ლოცვა (დიდება) დაიწყო: თქვენ გადიდოსთ ღმერთმა, გავ-
მომარჯოსთ! III, 152, 35; V, 26, 29.

ღმერთმა აღდევარქელოს (ვიგო, ჩონთა, კნიაზი, ორივე, ვანო...)

... მოხუცებული ქუდმიხდილი შესთხოვდა ბოქაულს: ღმერთი გადღე-
ვარქელებს, გავვარჩიეთ, III, 385, 32—33; რასა ბრძანებ, ღმერთი
გადღევარქელებს, აღარ ინდომებენ ბატონობას, III, 231, 20; მობრ-
ძანდი, შენი ჭირიმე, მობრძანდი, ღმერთი გადღევარქელებს! III, 182,
23; მისტუმრე, ღმერთი გადღევარქელებს, მცივა, — მოისმა ხმა გარე-
დამ, III, 182, 20; ამბობს ... სოფელი: აი გაცოცხლა ღმერთმა და
გადღევარქელა! III, 220, 18; ღმერთმა გაცოცხლოს და გადღევარქელოს,
V, 296, 26, ივანე: (ილოცება) ... გაგახართ თქვენც, მზევინარი: გა-
დღევარქელოს ღმერთმა! IV, 238, 27; დიდება ღმერთსა ... ღმერთმა
გაცოცხლნესთ და გადღევარქელნესთ ყველანი, III, 149, 18; ივანე:
ღმერთმა აღღევარქელოს ჩონთა! IV, 238, 41—42; შალვა: (შემოდის
კარებში) კნიაზი აღღევარქელოს ღმერთმა! IV, 215, 39; ეს ვისურვოთ:
ორივე თავ-თავიანთათვის ღმერთმა აცოცხლოს და აღღევარქელოს, IV,
183, 3; თამადა საღღევარქელოებს ამბობს: ... ღმერთმა აღღევარქელოს,
მამაო, თქვენი შვილი ვანო, IV, 9, 16; — ღმერთმა აღღევარქელოს, მა-
მაო, თქვენი შვილი ვანო! — ამინ, ამინ! ღმერთმა აღღევარქელოს, კაი
კაცი გამოიყვანოს, IV, 9, 18; გიგოიც აღღვენგარქელას ღმერთმა! IV,
218, 7 — 8; აბიკა: (გიგოს მიესალმება) გიგოიც აღღვენგარქელას ღმერთ-
მა! მახვედ მშვიდობით, გიგო! IV, 218, 4.

ღმერთმა აკმაროს ზარალი (ზარალი ზარალად, წყლით ზარალ ზარალად, ზიანაი
ზიანად...)

ვინაც დაგაკლდა, გიცხონოს, ღმერთმა გაკმავოს ზარალი, I, 203, 16;
მივა პაპა და მიუტირებს: ღმერთმა ზარალი ზარალად გაკმავოს, III,
349, 32; ჭირის წყენა: ... ღმერთმა ზარალი ზარალად გაკმავოს, და-
ცემისად აგაყენოს, V, 294, 27; ხევისბერი: ... მგზავრი შინ მშვიდობით
მალგვარე, წყლით ზარალ ზარალად აკმარე, IV, 220, 12—13; ღმერთი
შაგეწიოს, მჭედელავ, ... ზიანი ზიანად გაკმაროს, დამჩონი გიცოცხ-
ლოს ღმერთმა, V, 81, 31.

ღმერთმა აკურთხოს (შენი ძალა)

მღვდელთმთავარი (იონას): ღმერთმა გაკურთხოს, ღმერთი გიდლოდეს,
IV, 403, 20; აკურთხოს და განაძლიეროს შენი ძალა ღმერთმა; ფრინველ-
ლო! III, 339, 5—6.

ღმერთმა ალალი უყოს ცრემლი

მოზარე, როცა პირის ბანას გაათავებდა, იტყოდა: ღმერთმა ალალი
უყოს ჩემი ცრემლიო, IV, 109, 26.

ღმერთმა ამყოფოს მთელანი

სანდუა: ავი ნურაიმც მოგივათ, ღმერთმა გამყოფნესთ მთელანი, II,
180, 36.

ღმერთმა აშოროს ბოროტი (ავ საქმე, ავი წადილი, მავნე ...)

... ღმერთმა გაშოროს ბოროტი, ავ საქმე, ავი წადილი, II, 26, 1—2;
ღმერთმა გაშოროს ბოროტი, ავ საქმე, ავი წადილი, II, 26, 1—2;
ღმერთმა გაშოროს ბოროტი, ავ საქმე, ავი წადილი, II, 26, 1—2;
ღმერთო და ფშავის ხევის სალოცავებო! დასწერეთ ჭვარი, აშორეთ
ყოველი... მავნე, III, 487, 37 — 38.

- ღმერთმა აცოცხლოს (მკვდრის) მოსვლამდე, ბედნიერად ...)
 ამბობს ... სოფელი:—აი, **გაცოცხლა ღმერთმა** და გადღეგებლა, III, 220, 18; ღმერთმა მაიხსენოს, — ამბობენ ყველანი ერთხმად: **გაცოცხლოს**, კეთილი მოგცეს **ღმერთმა**, V, 82, 1;—ღმერთო, ... შენა ბღე ჩონთასა, ... მზევინარი:—**გაცოცხლოს ღმერთმა**, IV, 237, 40; მოქრისი: (ამოიკვნესებს) მოიხსენოს **ღმერთმა**, იმის მოსვლამდე **გაცოცხლოს** თქვენ კი ... IV, 238, 35 — 36; **ღმერთმა** ცოლ-შვილი უცოცხლოს, ... სააქაოს **ბედნიერად აცოცხლოს**, III, 92, 26 — 27.
- (ღმერთმა) ბარაქა მისცეს
 დიდებული ღმერთი შეეწიოს ჩონთას, იმის ცხოვრებას ბარაქა მისცეს! IV, 238, 23 — 24.
- ღმერთმა გააბედნიეროს
 — მშვიდობითა ბრძანდებოდეთ, **ღმერთმა** ხელი მოგიმართოს, **გააბედნიეროს**, III, 518, 9.
- ღმერთმა გაანათლოს ქვეყანა (იმათი სული)
ღმერთო, **ქვეყანა გაანათლე**, გაუფხიზლე გონება, V, 426, 29—30; დიდებული ღმერთი შეეწიოს ამ ოჯახს... (მოქრისს) მოიხსენოს კურთხევით შენი ძმა ბეწინა, ... **გაანათლოს** იმისი **სული!** IV, 238, 31; ღმერთმა შეიწყალოს, **ღმერთმა გაანათლოს** იმათი **სული**, III, 384, 27.
- ღმერთმა გააძლიეროს (შენი) ძალა, (ქვეყნიერება, სოფელი...)
 აკურთხოს და **გააძლიეროს** შენი ძალა **ღმერთმა**, ფრინველო, III, 339, 6—7; სვამენ გლეხნი მაღალი „სორტის“ საღდეგრძელოს და ამბობენ: „**ღმერთო**, **შენ გააძლიერე ქვეყნიერობა**“, III, 68, 35—36; ... **ღმერთო**, **შენ გააძლიერე ქვეყნიერობა**, ქვეყნის წყალობით ჩვენი **სოფელიო**, III, 68, 35 — 36.
- ღმერთმა გააზაროს
 კარგი ერთი, **ღმერთი გააზარებს!** ... მაშ სადღა წავიდე, მითხარი, IV, 31, 12; მზევინარი: თქვენც მოხვედით მშვიდობით. ივანე: **გააზაროს ღმერთმა**, IV, 235, 22; **გააზაროს ღმერთმა**, ქმარ-შვილი გიცოცხლოს, გიცოცხლოს მზის საფიცარი, III, 143, 34; ჩონთა: **გააზაროს ღმერთმა**, თქვენიმც მწყალობელია, IV, 250, 15; დიდება **ღმერთსა**, ... (ღელაკაცებს) **გააზაროს** თქვენც, IV, 238, 24 — 25.
- ღმერთმა გადაუხადოს სიკეთე
ღმერთმა გადაგიხადოს ჩემს მაგიერი სიკეთე, ვსთხოვ ჩემს ცოდვილის პირით, ღმერთმა გიშველოს, III, 191, 14.
- ღმერთმა გაზარდოს
 ... ღმერთმა ადღეგრძელოს, მამაო, თქვენი შვილი ვანო, ... — ამინ, ამინ! **ღმერთმა** ადღეგრძელოს, **გაზარდოს**, კაი კაცი გამოიყვანოს! IV, 9, 18.
- ღმერთმა გამარჯვება მისცეს
 აგება **ღმერთმა** გიცოცხლოს ცოლ-შვილი, ... საცა გაიარო, ყველგან **გამარჯვება მოგცეს**, V, 292, 6.
- (ღმერთმა) გამარჯვებული ამყოფოს
 ღმერთს მუდამ იმას ვთხოვ: **იცოცხლო**, **გამარჯვებული გამოყოფოს**, III, 364, 11.

- ღმერთმა გაუზარდოს (ვაჟი)
გავიგე ვაჟი გყოლებია, ... ღმერთმა გაგიზარდოსთ, V, 297, 20.
- ღმერთმა გაუთენოს შობა დღე (დილა მშვიდობისა, სიმთელისა, სიხარულისა)
შობა დღე გათენდა, მრავალი გაგითენოთ ღმერთმა! III, 480, 10, 11
ღმერთმა მრავალი დილა გაგითენოსთ სიმთელისა, სიხარულისა და მშვიდობისა, III, 274, 26—27; გათენდა დილა, — ღმერთმა მრავალი დილა გაგითენოსთ სიმთელისა, სიხარულისა და მშვიდობისა, III, 274, 27; გათენდა დილა, — ღმერთმა მრავალი დილა გაგითენოსთ სიმთელისა, სიხარულისა და მშვიდობისა, III, 274, 26 — 27.
- ღმერთმა გაუმარჯოს (ღვთიშობელს, ფშაველებს, ჯარს...)
თქვენ გადიდოსთ ღმერთმა, გაგიმარჯოსთ, V, 26, 29; თქვენ გადიდოსთ ღმერთმა, გაგიმარჯოსთ, III, 152, 35; ბერიძემ ლოცვა დაიწყო: ... დიდება თქვენს ძალსა, თქვენს სამართალსა ... (ღმერთმა გაუმარჯოსთ! — გაისმა ხმა) III, 153, 15; მამუკა: (თასს ჩამოართმევს) ღმერთმა გაუმარჯოს ჩვენს ღვთიშობელს, IV, 214, 28; ღმერთო და ჩემო ლაშარი-ჯვარო, ... გაუმარჯვე ამ ჩვენს ფშაველებსაც! IV, 249, 11.
- (ღმერთმა) გაუნათლოს ბნელი გზა
ღმერთო, მიშველე, მომხელე, ბნელი გზა გამინათლეო, I, 105, 7—8.
- ღმერთმა გაუფხიზლოს გონება.
ღმერთო, ქვეყანა გაანათლე, გაუფხიზლე გონება, V, 426, 30.
- ღმერთმა დაასწროს ახალ წელს (შობას)
ღმერთმა დაგასწროს მრავალსა ახალ წელსა და შობასა! I, 145, 13—14; ღმერთმა დაგასწროს მრავალსა ახალ წელსა და შობასა! I, 145, 13 — 14.
- ღმერთმა დაიფაროს (მეფე, ქვეყანა, ქალი)
დამიფარე, ღმერთო, რაღა ჩემზედ მოიცალეს, — ეს ხომ პირველი არ არის, IV, 598, 36; ღმერთმა დამიფაროს; მაგას როგორ ამბობთ?! III, 399, 24; ღმერთო მართალო, შენ დაგვიხსენ და დაგვიფარე, შენ გვიშველე, IV, 567, 5—6; შენ ღმერთმა დაგიფაროს; შეილო! შენ ჯერ პატარა ხარ, III, 134, 29; ღმერთმა დაიფაროს! მართლა რომ დაიჭეროს ეს მოძღვრება ქვეყანამ და ამ გზას დაადგეს ... III, 452, 13: ოი, და-და-და, ღმერთმა დაიფაროს! ... — დუღუნებდნენ ყვაილები ერთხმად, IV, 33, 17; ღმერთო ძლიერო! შენ დაგვიფარე ჩვენი მეფე და ჩვენი ქვეყანა, IV, 357, 10 — 11; ღმერთო ძლიერო, შენ დაგვიფარე ჩვენი მეფე და ჩვენი ქვეყანა, IV, 357, 10 — 11; თან ქალს უყვიროდა: ვაჰმე, ვაჰმე, ქალო, არ გადმოვარდე ... ღმერთო, დაიფარე! IV, 158, 23.
- ღმერთმა დაიფაროს განსაცდელისგან (ლალი მტრისაგან, მწარე სიკვდილისაგან, ქურდობისაგან...)
მგზავრი ვარ, ძმო, მგზავრი, ... ღმერთმა დამიფაროს ქურდობისაგან, IV, 572, 7—8; ღმერთო, შენი მადლისა და ძალის ჭირიმე, დაიფარე განსაცდელისაგან! IV, 158, 20—21; ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... ლაშარიჯვარო, ... თქვენ საყმოშით (სახელები) ... დაიფარეთ ლალი მტრისაგან, მწარე სიკვდილისაგან, IV, 123—124, 7; ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ... ლაშარიჯვარო, ... თქვენ საყ-

მოშით, (სახელები) ... დაიფარეთ ლაღი მტრისაგან, მწარე
ლისაგან, IV, 123—124, 7.

ღმერთმა დაიხსნას (უმანკონი, გაჭირვებული კაცი, შვილები...)

იორამი: ... ღმერთო, დამიხსენ და გული მეუბნება, უნდა ის ზღვი
მგელი გებას, IV, 210, 12; ღმერთო მართალო, შენ დაგვიხსენ და
დაგვიფარე, შენ გვიშველე! IV, 567, 5; ღმერთო მართალო, ... შენ
გვიშველე! შენ დაიხსენ ეს უმანკონი, ეს ნორჩი არსებანი, IV, 567,
5—6; ღმერთო, მიცოცხლე, დამიზარდე ჩემი შვილებიო! ... დაიხსენ
ყოველგვარ გაჭირვებიდან, IV, 65, 32—33; ღმერთო, ... შენ უშვე-
ლე ყველა გაჭირვებულ კაცს, დაიხსენი ყველა ჭირიდან, III, 175, 6.

ღმერთმა დალოცოს ალალი ოფლით მონაგარი (ნაშოვარი ...)

შვილებსაც ამას უქადაგებს: „არამს, ცოდვას ერიდეთ; ღმერთმა და-
ლოცოს თავისი ალალის ოფლით ნაშოვარი და მონაგარი, III, 347, 9.
შვილებსაც ამას უქადაგებს: „არამს, ცოდვას ერიდეთ; ღმერთმა დალო-
ცოს თავისი ალალის ოფლით ნაშოვარი და მონაგარი“, III, 347, 9.

ღმერთმა დაუზარდოს შვილები

განა შეიძლება მაგ გულამოსკენით ნათქვამ ხმაში არ იხატებოდეს
თხოვნა — ღმერთო, მიცოცხლე, დამიზარდე ჩემი შვილებიო! IV, 65,
31—32.

ღმერთმა დიდი უმატოს

ყველა სათითაოდ დაგვაბერა, თანაც ამ სიტყვებს ატანდა: დიდი გიმა-
ტებია, დიდი გიმატოს ღმერთმა! III, 457, 26—27; დიდი გიმატებიათ,
დიდი გიმატოსთ ღმერთმა, ახალმა წელმა, ახალის წლის გამოცვლამა!
III, 328, 39.

ღმერთმა ერთმანეთს შეაბეროს

... ამ სიტყვებს ეუბნებოდა: ღმერთმა ტკბილად დაგაბეროსთ, ერთ-
მანეთს შეგაბეროსთო, IV, 134, 29.

ღმერთმა თქვენი თვალი (გული) ნულარაზე აატიროს

ჭირისუფალთ ეთხოვებოდენ ამ სიტყვებით: „... ღმერთმა ნულარა
ავიდა ურიგო მოგარგინოსთ, ... თქვენი თვალი და გული ნულარაზე
აატიროს, ... IV, 108, 37; ჭირისუფალთ ეთხოვებოდენ ამ სიტყვე-
ბით: „... ღმერთმა ნულარა ავი და ურიგო მოგარგინოსთ, ... თქვენი
თვალი და გული ნულარაზე აატიროს, IV, 108, 37.

ღმერთმა იალალად ჰქმნას იმათი სული

ღმერთმა შაიწყალნეს შენნი ბებო-პაპანი, ძმაო მამუკავ, — იალად
ჰქმნას იმათი სული, IV, 212, 37.

ღმერთმა კარგად იკითხოს

— კარგადა ვართ, ... ღმერთმა კარგად გიკითხოს და გიცოცხლოს
მზის საფიცარი, V, 293, 3.

(ღმერთმა) კარგად უმყოფოს ყველა აქა მბრძანებული

ღმერთო, გვიშველე და კარგა მიყოფე ყველა აქა ბრძანებული, IV,
214, 12-13.

(ღმერთმა) კეთილად მოუხდინოს ნაფიქრალი

დიდებული ღმერთი შეეწიოს ... ჩემს ძმისწულებს, ნაფიქრალი კეთი-
ლად მოუხდინოს, IV, 127, 26—27.

ღმერთმა კეთილი მისცეს

ღმერთმა მაისხენოს, — ამბობენ ყველანი ერთხმად: გაცოცხლოს,
კეთილი მოგცას ღმერთმა, V, 82, 1—2.

ღმერთმა მისცეს კარგი (თვალის სინათლე, მუხლში ჯანი, სააქაოს ცხოვრება, საი-
ქიოს ცხოვნება, ჯანი საღი, დიდი დღე, ხსნილობა, მტრის თავი ...)

ივანე: ღმერთმა კარგი მოგცეს, IV, 214, 12; გაცოცხლოს, ... ღმერთმა
მოგცეს ... თვალის სინათლე ... V, 296, 31—32; ბებერო, გაცოცხ-
ლოს, ღმერთმა მოგცეს მუხში ჯანი, V, 296, 31—32; ბებერო, გაცოცხ-
ლოს, ... ღმერთმა ... სააქაოს ცხოვრება მოგცეს, საიქიოს ცხოვნება,
V, 296, 31—34; ბებერო, გაცოცხლოს, ღმერთმა ... სააქაოს ცხოვ-
რება მოგცეს, საიქიოს ცხოვნება, V, 296, 31—34; თვითეულად ყველამ
სამძიმარი უთხრა ხუმარას: „... ღმერთმა ნუღარა ავი ... მოგარ-
გინოს... ჯანი საღ მოგცას, III, 121, 20; ღმერთმა გაგიგონოს, შენ
ხსნილობა მოგცას, IV, 212, 39; გენაცვალე, კლოვ მტრის თავი მოგ-
ცეს ღმერთმა, IV, 230, 10; ღმერთმა კი დიდი დღე მისცეს შენს გოგ-
რას, სოლო, — ეტყოდენ გოგრას მამას სოფლელნი, III, 164, 7.

(ღმერთმა) მიხედოს (ტანჯულთა...)

ღმერთო, მომხედე, მიშველე, ბნელი გზა გამინათლეო, I, 105, 7;
ღმერთო, მომხედე ტანჯულთა, უშველე, შაიწყალეო II, 115, 312.

ღმერთმა მოიხსენოს (ბეწინა, ვისაც შენდობა უთხარი...)

გიორგი: ... მოიხსენოს კურთხევით შენი ძმა ბეწინა, დედილო. ...
ივანე: ღმერთმა მოიხსენოს! IV, 238, 32; ღმერთმა მოიხსენოს! — ამ-
ბობენ ყველანი ერთხმად, V, 82, 1; გიორგი: დიდებულები ღმერთი შე-
წიოს ამ ოჯახს, ... მოიხსენოს კურთხევით შენი ძმა ბეწინა, IV,
238, 30; მოქრისი: (ამოიკვნესებს) მოიხსენოს ღმერთმა, IV, 238, 35;
გოგია: მიირთვიე თქვენა ... ღმერთმა მოიხსენოს, ვისაც შენდობა
უთხარი, IV, 213, 16.

ღმერთმა მრავალჯერ აღუღებინოს ლუდი

ღმერთმა გაცოცხლოსთ, ხევსურნო, ... მრავალჯერ გაღუღებინოს
ლუდი, IV, 223, 1—2.

(ღმერთმა) მტერი დაუმარცხოს

სონა: ... ღმერთმა ხელი მოგიმართოს!
თებრონე: მტერი დაგიმარცხოს! IV, 269, 3.

ღმერთმა მშვიდობა მისცეს (ასეთ ლოთობას, ...)

მშვიდობა მოგცეს ღმერთმა, კეთილი იყოს ჩვენი მოსვლა და შენი
დახვედრა, IV, 54, 11. ... ღმერთმა მოგცეს მშვიდობა, ძვირფასო
მანდილოსანო, IV, 267, 28; ოპ, ღმერთმა მშვიდობა მისცეს ასეთ
ლოთობას! ... მეტისმეტი ლოთობა! III, 432, 7; მართალია, ისინი
დიდი კაცებია, მაგრამ იმათაც ღმერთმა მშვიდობა მისცეთ, III,
231, 42—43.

ღმერთმა მშვიდობაში მოახმაროს

შუშანა (სინჯავს თოვს): კაი რკინაა, ღმერთმა მშვიდობაში მოგახმა-
როს, IV, 232, 2—3; ჯავრია ღმერთმა პატრონს მოახმაროს მშვიდობა-
გამარჯვებაში, III, 492, 31.

ღმერთმა მშვიდობით წაიყვანოს (მაიყვანოს)

ღმერთმა გამარჯვება ნუ მაგიშალას. მრავალჯერ მშვიდობით წაგიყვა-

ნოს, მაგიყვანოს, IV, 223, 7; ღმერთმა გამარჯვება ნუ მივიშალას, მო-
ვალჯერ მშვიდობით წაგიყვანოს, მაგიყვანოს, IV, 223, 7.

ღმერთმა მშვიდობით მგზავრობა მისცეს

მომიცადეთ ცოტ ხაანს; ღმერთი მშვიდობით მგზავრობას მოგცემთ!
III, 82, 34.

ღმერთმა მშვიდობის მგზავრობა მისცეს

ამხანაგებს უთხრა: ... წალით თქვენ ღმერთმა მშვიდობის მგზავრობა
მოგცეთ, XII, 304, 11—12.

ღმერთმა ნუ დააღუმოს (შენი) ენა

ტყემ... შაშვს მადლობა გადაუხადა: „... ღმერთმა ნუ დააღუმოს
ნურადროს შენი ტკბილად მოუბარი ენა, ... IV, 66, 4—5.

ღმერთმა ნუ მოაკლოს გონების გამხსნელი (გრძნობის გამხსნელი...)

მადლობელი ვარ იმ ახალი წლისა, ღმერთმა შენც ნუ მოაკალოს
გონებისა და გრძნობის გამხსნელი III, 458, 9 — 10; მადლობელი ვარ
იმ ახალი წლისა, ღმერთმა შენც ნუ მოაკალოს გონებისა და გრძნო-
ბის გამხსნელი III, 458, 9—10.

(ღმერთმა) ნურა წაუხდინოს

დაიწერა პირჯვარი და დაიწყო: ... დიდებული ღმერთი შეაწიოს, ...
ნურა წაუხდინოს, IV, 127, 27.

(ღმერთმა) ნურც სასიკვდილოდ გაათაოს (ნურც სასიცოცხლოდ)

ღმერთი შეაგწიოს, მკედელავ, ... ნურც სასიკვდილოდ გაათავოს,
ნურც სასიცოცხლოდ, V, 81, 30—31; ღმერთი შეაგწიოს, მკედელავ, —
... ნურც სასიკვდილოდ გაათავოს, ნურც სასიცოცხლოდ, V, 81,
30—31.

ღმერთმა ნულარა ავი (ურიგო) მთარგინოს

მივა პაპა და მიუტირებს: ... ღმერთმა ზარალი ზარალად გაკმავოს,
... ნულარა ავი და ურიგო მოგარგინოს III, 349, 33; მივა პაპა და
მიუტირებს: ... ღმერთმა ზარალი ზარალად გაკმავოს, ... ნულარა
ავი და ურიგო მოგარგინოს III, 349, 33; ღმერთი შეაგწიოს, მკე-
დელავ ... — ნულარა ავი მოგარგინოს ღმერთმა და ამ ჩვენის ბა-
ტონის დოვლათმა, V, 81, 29; IV, 108, 36; IHI, 121, 19.

ღმერთმა ნულარაით აატიროს შენი თვალი (გული)

ღმერთმა ზარალი ზარალად გაკმავოს, ... შენი თვალი და გული
ნულარაით აატიროს, V, 294, 29—30; ღმერთმა ზარალი ზარალად გა-
კმავოს, ... შენი თვალი და გული ნულარაით აატიროს, V, 294, 29—30.

ღმერთმა სალხინოდ მოიყვანოს

ავაშენოს ღმერთმა, — ამბობს იგი, — კვლავ სალხინოდ მოგიყვანოს
შენს ოჯახში, V, 82, 30.

ღმერთმა ტკბილად დააბეროს

ხოშის თაფლიანი ჯამი ... ეკირა ხელში და კოვზით აკმევდა ხან მე-
ფეს, ხან დედოფალს და თან ამ სიტყვებს ეუბნებოდა: „ღმერთმა
ტკბილად დააბეროს“, IV, 134, 28.

ღმერთმა უმატოს სახლის ღონესა (ქონესა, კაცსა კაცრიელობასა...)

დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარის ჯვარო ...
უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV, 124,
8-9; დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარის ჯვარო,
... უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელობასა, IV,

124, 8—9; დიდება შენდა, ღმერთო, ... „მუხის“ ანგელოზო, ლაშარის
ჯვარო, ... უმატეთ ამათ სახლის ღონესა, ქონესა, კაცსა-კაცრიელო-
ბასა, IV, 124, 8—9.

ღმერთმა უცოცხლოს შვილები (სამშობლო, ჩემები, ჭანდარი, დედა, ქმარ-შვილი,
მზის საფიცარი, ცოლ-შვილი, ვინც ჰყვანან, ვინც ეიმედებიან, ვინც ღარჩა, დამრ-
ჩობები...)

განა შეიძლება გულამოსკენით ნათქვამ ხმებში არ იხატებოდეს თხოვ-
ნა — ღმერთო, მიცოცხლე, დამიზარდე შვილებიო! IV, 65, 31; ღმერ-
თო, სამშობლო მიცოცხლე! — მძინარეც ამას ვლუღუნებ, I, 147, 19;
I, 147, 13₂; გვაშორე სიკვდილი, ... მიცოცხლე, ღმერთო, ჩემები
... IV, 67, I; მეუფეს ავედრიანო: „ღმერთო, გვიცოცხლე ჭანდარი,
არაფრით დაგვიზიანო!“ I, 354, 10₂; ერთი კიდევ დამენახვე, ღმერთი
დედას გიცოცხლებსა! I, 59, 7₂; არა გვიჭირს, ღმერთიმც გიცოცხლებს
ქმარ-შვილსა, დღესნამდე ვყრწვართ ცოცხლები, V, 292, 31; გაგახაროს
ღმერთმა, ქმარ-შვილი გიცოცხლოს, III, 143, 34; ღმერთმა კარგათ
გიკითხოს და გიცოცხლოს მზის საფიცარი (ე. ი. შვილი—ვაჟი), V, 293,
3; გაგახაროს ღმერთმა, ქმარ-შვილი გიცოცხლოს, გიცოცხლოს მზის
საფიცარი! III, 143, 34—35; აგებ ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლ-შვილი.
ისრე გიცოცხლოს, როგორც შენს გულს უნდოდეს, V, 292, 5; ბებერო,
...ღმერთმა მოგცეს მუხში ჯანი: ... გიცოცხლოს ისინიც, ვინც
გყვანან და გეიმედებიან, V, 296, 32—33; ბებერო, ... ღმერთმა მოგ-
ცეს მუხში ჯანი: ... გიცოცხლოს ისინი, ვინც გყვანან და გეიმედე-
ბიან, V, 296, 32—33; ღმერთმა ზარალი ზარალად გაქმავოს, ... ვინც
დაგრჩა, ისინი გიცოცხლოს, V, 294, 27—29; ღმერთმა ნულარა ავი და
ურიგო მოგარგინოს, დამრჩობები გიცოცხლოს, III, 121, 19—20; იგო-
ნებდა გარდაცვალებულთ: ... ღმერთმა გაანათლოს, დამრჩობები დიდ-
ხანს უცოცხლოს მამგონედ, III, 384, 27—28.

ღმერთმა უშველოს (ტანჯულთა, ოჯახს, ყველა დაგრდომილს, ტურფასა, ყველა
გაჭირვებულ კაცს, ჩემს მშველელთ, ჩვენს მამალს, ბარს, ვანოს, თედეს, კეკოს,
თეთრუას, ცოცხალს, ამათ მშველელებს...)

ღმერთო, მიშველე, მომხედე, ბნელი გზა გამინათლეო, I, 105, 7₁;
ღმერთო, მართალო, შენ დაგვიხსენ და დაგვიფარე, შენ გვიშველე!
IV, 567, 5—6; ივანე: ღმერთმა კარგი მოგცეს ... ღმერთო, გვიშველე;
IV, 214, 12; შენამც შეგეწევა ჩემის მამის სალოცავი, შენამც გიშველს
ღმერთი, V, 292, 4; აგრემც შაპრჩები დედა შენსა, აგრემც გიშველის
ღმერთი, V, 292, 25; ღმერთიმც შეეწევა შენს ჯანსა. ღმერთიმც გიშ-
ველს, V, 292, 10; მიეჭრა სენაკის კარებს და დაუძახა: ბერო, მიშვე-
ლე, ღმერთი გიშველის ... III 389, 14—15; ვუთხარი: დედილო,
ღმერთი გიშველის, ცოტაოდენი ნაკუწი მომე, II, 322, 29; გიშველა
ღმერთმაო! — მაღლი გადაუხადეს ამხანაგებმა, IV, 177, 38; იორამი:
გიშველა ღმერთმა (მიეფარება) IV, 210, 31; — შენ გიშველა ღმერთ-
მა. მეც აღარაფერს გეტყვი ... III, 516, 35;—გიშველა ღმერთ-
მა! — სთქვა გახარებულმა ეფემიამ, III, 434, 24; აი, გიშველა ღმერთ-
მა, მაღლობელი ვარ ... — ამბობს ამ დროს სოფელი, III, 220, 17;
გიშველა ღმერთმა, კარგი დიასახლისის წესია, ხო გაგიგონია, „გაწყვე-
ტას გაწვდენა სჯობიაო ...“ IV, 86, 6; ამინ და ეგრე იყოს! მაგას რა
სჯობია! ღმერთმა შენც გიშველოს, დედაკაცო ... IV, 12, 40; ღმერთმა

შეირგოს (თხილი...)

კეკელა: (მოაქვს თხილი და ურიგებს ყველას) დაიქით, ...
და გაიხარეთ! IV, 269, 29.

შეიწყალოს გარდაცვალებულები (ვინც ჩვენი ხელით მოგონებას მოელოდეს, ვისაც ჩვენთან ერთად პური უჭამია, უპატრონო მკვდარი, ბიძაშვილები, დედ-მამანი, და-ძმები, თარილა, ბეწინია, ლაშარისჯვრის პიროფლიანნი ...) შაიწყალოს, შაუნდნეს თქვენი გარდაცვალებულები, შენი დედ-მამანი, V, 297, 9; შაიწყალოს, ვინც ჩვენის ხელით მოგონებას მოელოდეს, ჩვენს სახლს ბარაქას აძლევდეს, V, 297, 10—11; შაიწყალოს ისინიც, ვისაც ჩვენთან ერთად პური უჭამია, ჩვენთან ცნობა-ძმობა ჰქონია, V, 297, 14; შაიწყალოს უპატრონო მკვდარი, — ვისაც მამგონე არა ჰყავს, ჩვენს სუფრას მოჰბიროს, V, 297, 12; შაიწყალოს შენი და-ძმები, ბიძაშვილები, თარილაიც შაიწყალოს ... V, 297, 17; შაიწყალოს (შაუნდნეს) თქვენი გარდაცვალებულები, შენი დედ-მამანი, V, 297, 9; შაიწყალოს შენი და-ძმები, ბიძაშვილები, თარილაიც შაიწყალოს, V, 297, 17; შაიწყალოს შენი და-ძმები, ბიძაშვილები, თარილაიც შაიწყალოს, V, 297, 17; შავერდის მასპინძლობით ბეწინია შაიწყალოს, აცხონოს ბაინდური, V, 297, 11; შაიწყალოს ლაშარისჯვრის პიროფლიანნი (ლაშქარში დახოცილები), V, 297, 16.

შენსამც ჭირს შევეყრები

ივანე: სადღეგრძელო იყოს შენი, ჩონთავ!

ჩონთა: შენსამც ჭირს შევეყრები, მადლობელი! IV, 250, 33.

შენს მადლსა

მიშველე რამა, შენს მადლსა, წამალს ნუ დამიგვიანებ, I, 221, 31.

შერჩეს დედას

აგრემც შაპრჩები დედაშენს, აგრემც გიშველს ღმერთი, V, 292, 25; ღმერთიმც გიშველს ... შენამც შაპრჩები და გაუზღები დედაშენსა, V, 292, 12.

შვილების სიცოცხლეს

ნუ მავლებ თვალტრემლიანსა, თქვენი შვილების სიცოცხლეს, II, 238, 9.

ბ

(ცის იერმა) ადიდოს ლაშარის ჯვარი

ადიდე ლაშარის ჯვარი, ცისა და ქვეყნის იერო, II, 83, 16.

გ

წირვა-ლოცვის მადლი შეეწიოს

მამაო მღვდელი, შენ გაცოცხლოს, შენი წირვა-ლოცვის მადლი შენც შაგეწიოს და ჩვენც, V, 297, 3-4.

წმინდა გიორგი შეეწიოს ძმისწულებს (საკლავის პატრონს...)

დაიწერა პირჯვარი და დაიწყო: ... დიდებული ღმერთი შეეწიოს და

ბ

ხევესურეთის დავლათი შეეწიოს

უშიშა: ... შეგეწიას ხევესურეთის დავლათი, მტრის იღბალ ნუ მაგრიას
...IV, 219, 27; აბიკა: რაზე არ გალოცებთ ... შეგეწიას გუღანის
ჯვარი, ხევესურეთის დავლათი, IV, 218, 11 — 12.

წყევლის ფორმულები

ა

არა კეთილი ნახოს

გულქანი: .. ეგებ არა კეთილი ნახოს იმ შავის მიწის ჩამოშაშლელმა
მეც ხანჯრით დამჭრეს, ... IV, 233, 18.

ამოვარდეს (ქოქი...)

— შენი სიკვდილი, შენი წაწყმედა, შენი გატიალება, ამოვარდნა, III,
254, 28; შუა თევზებში ორაგული ტრიალებს და უჭავრდება: გაწყდით,
თქვე გასაწყვეტნო, ამოვარდეს თქვენი ქოქი!... III, 422, 40.

ამოსაგდებო

კატავ, შე ამოსაგდებო, ცოტა ხანს დამაცალეო!... რა გინდა, რას მეზა-
რები? დედა ვარ, შამიბრალო, I, 243, 112.

ამოსადაგავო

სონა: ... თუ გქონდათ საზრდო, ქვეყანას რაზე აწუხებთ, თქვე ამო-
სადაგავებო? IV, 270, 26 — 27.

არ გასაზრდელი (დასაზრდელი)

პეტრეს უამა, რომ ბატარქალმა ხელი წაავლო, მაგრამ სიამოვნება არ
დაიმჩნია: — მოიდა, მამეცალე, გოგო, შე არ გასაზრდელი, V, 38, 3;
შე ცით მეხდაცემულო, შე მიწა-წყალო, შე არ გასაზრდელი, ნუ გა-
გზარდოს ღმერთმა, V, 294, 17; ღვთისომ და იმ მეტიკენიტა ბაბალემ
ჩვენ ჩხუბი დაგვიწყეს — არა გცხვენიანთ, თქვენ არ დასაზრდებო,
რომ ამ ბიქს ცარიელას უშვებთ, III, 147, 31.

არ გასაჩენი

იმ უკეთურმა, იმ შეჩვენებულმა, იმ არგასაჩენმა მთელს ფშავის-ხევს
ჩირქი მოსცხო, IV, 255, 19.

არ დასცალდეს ხვალინდელი დღე

ქალი: აი, არ დასცალდეს ხვალინდელი დღე უნამუსოსაც და აშარსაც,
IV, 599, 25.

ბ

ბედ-გასაშავები

ერთხელ ერთს დიდრონ ჭაობში ბაყაყთ ჰქონიათ ყრილობა. ... და
ღმერთს შესთხოვნენ, დაეშრო ტლაბო ბედ-გასაშავები, I, 115, 122.

გასაწყვეტი

ნეტავ შემეძლოს, ხელი მიმიწვდებოდეს, სულ გავეყო ებ **გასაწყვეტი**
ბი! IV, 268, 6.

გასკდეს მიწა და თან ჩაიტანოს

მაშინ ნულარ ვიყო ცოცხალი, **გასკდეს მიწა და თან ჩაიტანოს**, როცა
ბახამ, თუნდა მთელი ქისტეთი ხანჯრით დამადგეს თავსა ... — ებ
მოვიმოქმედო, IV, 259, 3; ჭუჭუა. — რა ჰქნა მაგ ურჯულომ, დროშაც
არ შავგივინა? იანვარა: **მიწა გასკდეს და ჩაიტანოს**, ბახავ! IV, 257, 5.

გაუწყდეს ხმა და სახსენებელი

— ყი, ყი — იიი... ყვიტ!

— **ოი, გაგიწყდეთ ხმა და სახსენებელი ...** — წარმოსთქვა ჩხიკვა,
IV, 28, 10; უუუ! და ამავე ხმით უფრო ბოხად უბასუხა მეორემ გაღმი-
დან ... — **გაწყვეტა** თქვენის ხმისა! — წაიდუღუნა შველმა, IV, 23,
10.

გაუწყრეს გამჩენი

გაგიწყრეს, თეთრუავ, წყალ-წისკვილის **გამჩენი**, რა მწარე ხარ, და-
ხვალ, დასწუი, V, 295, 14.

გაუხმეს თავი (ნიკარტიცა და ფეხებიც, ფეხი, ხელი...)

გამიხმეს ნიკარტიცა და ფეხებიცა, თუ ან ერთი, ან მეორე მე კაკალს-
ლა დეაკარო, IV, 186, 21. დათვი: აღარ ღირს სწორედ ამ ტყეში სი-
ცოცხლე ... ცელქა: აი **გაიხმა თავი!** შენ გინდა ცხოვრება და სხვას
არა? IV, 268, 8; **გაიხმეს ფეხი**, გაგიწყრეს ღმერთი! ვაი შენ, ვაი შენს
გაჩენის დღეს! — ამბობდნენ მგლები და თან კბილებს უღრქუნდნენ, III,
298, 20; ზურაბის საპასუხოდ მხოლოდ ორი სიტყვის თქმა მოასწრო:
გაიხმეს ხელი და დაგიდგეს ენა, აპა! IV, 16, 12—13.

გაქრეს (სახსენებელი...)

— შენ კი **გაქრი**, აპაანდე! — დუღუნებდნენ ყვავილები, ხანდახან რომ
კისერსაცა გვტეხავ ... IV, 31, 25; ასე **გაქრეს** (აქრობენ ორივე კელაბ-
ტრებს) იმის **სახსენებელი**, ღვთისა და ემ ბატონის რისხვა გაჰყვეს იმას
შვილთ-შვილამდე, IV, 256, 2.

გაწყდეს

... შუა თევზებში ორაგული ტრიალებს და უჯავრდება: **გაწყდით**,
თქვე გასაწყვეტნო, ამოვარდეს თქვენი ქოქი! ... III, 422, 40; — **გასწყ-**
დით, გასწყდით! ვის ამაგზე მისდიხართ, თქვე მუქთაჰამიებო?! — ამ-
ბობდა თავისთვის ყორანი, III, 367, 20.

გუდანის ჯვარმა დასწყევლოს

დაგწყიოს გუდანის ჯვარმავ, ხახმატის ჯვარმავ, ქიქახის ჯვარმავ, ეთქვა
ყველა ღვთიშვილი ეხსენ, IV, 202, 36.

გულკვდარი

სად მიგაქვს, ქორო, შე **გულკვდარი**, ქათამი! III, 42, 21.

გმირი კოპალის ლახტნაკრავი

... ფშაველის დედაკაცი, როცა იწყევლება, კოპალს და მის ლახტს
ასხენებს: „შე **გმირის კოპალის ლახტნაკრავო**“, V, 68, 18.

გმირმა კობალამ დალახტოს (დაშამათოს)

დაგლახტოს გმირმა კობალამა, აგრიანე! — ეუბნებოდა იგი თავის მოპირდაპირეს, V, 68, 19; ღმერთმა ნურა კარგი გახილებინოსთ. დაგლახტოსთ და დაგაშამათოსთ იმ გმირმა კობალამ, IV, 232, 19. ღმერთმა ნურა კარგი გახილებინოსთ და დაგლახტოსთ და დაგაშამათოსთ იმ გმირმა კობალამ, IV, 232, 19.

ღ

დაეთხაროს თვალები

ეგები ჩემის ცოდვით კბილები დასცივდეს, და თვალები დაეთხაროს, IV, 265, 15.

დაეშრიტოს თვალები

რატომ მანამდე არ დაეშრიტა თვალები, მანამ მტერს ფშავლების სალაშქრო გზაზე გამოუძღვა, IV, 255, 21.

დაიმეხოს

დარეჯანმა ერთხელ აპხედა კიდეც და „დაიმეხე აგრიო!“ თან გააყოლა, III, 48, 37;

წყევლა დიაცისა

დაიმეხენით აგრიო! კობალას (ხატის) ლახტნაკრავო, V, 294, 13.

დაიქცეს ყოფა-ცხოვრება

ვინც ამას იქით ბახასთან ან გაიაროს მკვდარზე, ან ცოცხალზე, ან თავის სახლში გაატაროს, გზაში შეყრილს გამარჯვება უთხრას, ესე დაიქცეს იმისი ყოფა-ცხოვრება! (აქცევს თასს), IV, 255, 41—42.

დაკნელება და დანელება ხმისა

ჯავარა: ... (ყორანი გადმოივლის და თავზე დასჩხავლებს) აი დაკნელება და დანელება შენი ხმისა! შენდა გვაკლიხარ ... IV, 247, 3.

დამეხილი

არ დაირჩოს კი, ე დამეხილი და კაცის ცოდვაში არ ჩავდევ, III, 48, 15; ღმერთმა ისე ვალხინოს, როგორც ალაღს ლუკმას შენ მაგასა სჯამ, შე დამეხილო, V, 294, 16; — გაუშვი, გაუშვი, შე დამეხილო, შენა, — ეუბნება დარეჯანი, — თორო არ ვიცი რას გიზამ ... , III, 52, 29.

დამეხოს მწარე სიკვდილმა

— რა მიყო მა გმირის კობალას ლახტნაკრავმა, დამეხოს მწარემ სიკვდილმა აგრიოდა, V, 36, 32.

დასალევი

— კაცს ნუ მოჰკლავთ, თქვე დასალევნო, IV, 270, 36.

დასამიწებელი

რა დაგიშავა, შე დასამიწებელო, რო უწყალოდ მათრახებს უშენ? IV, 270, 37.

დასანელებელი

... ვაჰმე, როგორ დამლუბეს და დამანელეს მაგ დასალუბავებმა და დასანელებლებმა, IV, 271, 12.

დასაქცევი

მე კი სისხლით გავინათლე, დევისა აღარ შეშინიან, თორემ ძლიერ საშინელი სულიერი კია ეს დასაქცევი დევი, IV, 225, 38. — მერე, დედა

გენაცვალს, და ღალა ვერ მოჰპარე? — დაეკითხა ღელა ეფრემს.
— ვერა, იმ დასაქცევმა დამინახა და გაფრინდა, IV, 39, 14.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

დასალუპავი

აი, შე წაწყმედილო, შე უღმერთოვ, შენა! რაზე დამლუპე და დამანი-
ვე, შე დასალუპავო, შე ღვთისაგან წყეულო, IV, 270, 10—11.

დასაწყვეტი

რაც შეიძლება ბატანჯე ეგ დასაწყვეტები, დაწვი და დადაგე, IV, 271, 1.

დაუდგეს თვალი (ეშმაკს, დაუდგეს ენა, ყური...)

სანდროვისა. (შემოჰკრამს ტაშს) უი, დამიდა თვალები! IV, 605, 2;
ზურაბის საპასუხოდ მხოლოდ ორის სიტყვის თქმა მოასწრო: გაგიმეს
ხელი და დაგიდგეს ენა, აჰა! IV, 16, 13; მეზობლისაგან ისესხა ბეჩავმა
ლელამ პურია, ქმარს შაუგორა კარჩით: „გაძედ, დაგიდგეს ყურია!“
I, 54, 35; ტყდება მონობის ბორკილი, ეშმაკს დაუდგეს თვალი, I, 56,
12; თვალი კი დაუდგეს ის კირილეა თუ რალაც ვირის თავი, IV, 189,
22.

დაწვას გამდელი

... აი დაწვი იმის გამდელი, შამირცხვა იმის ვაქაცობა, IV, 233, 12.

დედამკვდარი

აბა რალა მეშველება, შე დედა-მკვდარო, რაზე დამლუპე და დამაქციე,
III, 381, 12.

ღვინდალეული

ერთი ბუდე მქონდა და ეგეც შეშურდა ჩემთვის მაგ ღვთისაგან წყე-
ულს, მაგ ღვინდალეულს, III, 90, 26.

2

ეშმაკის წილ-კერძი

ეს სულ შენი ძაღლობისა ხდება, შენ მიკლავ შვილს, შე ეშმაკის წილ-
კერძი IV 254, 25 — 26.

ეშმაკმა წაილოს

სანდროვი: არ ვიცი მეტი, არ გესმის. ეშმაკმა წაგიღოს შენც და ისიც,
IV, 615, 17.

ეშმაკს ჰქონდეს (ვინმეს) სულ-ხორცი

არ გინდა თავის თავისად კარგი და ეშმაკსა ჰქონდეს შენი სულ-ხორცი,
III, 45, 5.

3

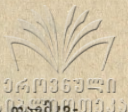
ვაი თქვენ და ცეცხლი და ნავთი

ორამი: (ძაღლებს) ვაი თქვენდა და ცეცხლი და ნავთი! რასა ჰკავკავებთ?
მანდა ხარა, ბიჭო? IV, 210, 36.

ზ

ზენა გაუწყრეს.

ფარისევლნო, მუღამ მას ჰყვირის ეგ თქვენი ხახა და თქვენი ენა: „სი-
მართლე გვიყვარს, მხოლოდ სიმართლე!“ სტრუობთ და უნდა გაგი-
წყრებთ ზენა, IV, 417, 11.

თავმკვდარი

მხედარი: ჰერცოგი უკვე მიუხდა ხაღსა. დედოფალი: ოპ, ეგ თავმკვდარი, ეგ მოლალატი IV, 521, 28; ვაჰმე, რატომ არ ვიცოდი ამ თავმკვდარმა, მე ვიცი, რასაც წავასხმეინებდი იმათა, III, 48, 2; ამ თავმკვდარმა, არ იქნა, ვერ შევქელი, პატივი ვერაფრით გეცი, III, 364, 11.

(თამარისეულს) მადლი და ძალი რისხავდეს

— ფიქრი არ არი, ვენაცვალე ჩემს თამარისეულს ... ხევისბერი დროშას მეტსახელს თამარისეულს ეძახდა. — გრისხავდეს მაგის მადლი და ძალიო! — ხალხის გულიდან მხოლოდ ეს სიტყვები ამოდიოდა ამაჟამად, IV, 88, 38.

თან გადიტანოს (ტკივილმა)

— კბილიო? — განიმეორა ხალხმა, ჰაი, ისემც ასტკივინია, რომ თან გადიტანოს კიდეც, III, 106, 29.

თვალდასათხრელი

დაჰკვლიე, დაჰკვლიე, შე თვალდასათხრელო, ღმერთმა რო დაგთხარნეს ე თვალნი ... V, 294, 14.

ი

ისემც წასულა — აღარ მოსულა

თაგვები: (გამოვლენ გარეთ. სოროს პირზე დაყუნტდებიან) ისემც წასულა — აღარ მოსულა! IV, 268, 12.

იქამც წავიდეს, საცა მიდიან და აღარ მოდიან

ღმერთმა რო დაგთხარნეს ე თვალნი, აიქამც წახვალ, საცა მიდიან და აღარ მოდიან, V, 294, 15.

კ

კისერმოსატეხი

— შენ კი გაქრი, აჰაანდე! — დუდუნებდნენ ყვავილები, — ხანდახან რომ კისერსაცა გვტეხ, შე კისერმოსატეხო! IV, 31, 26.

ღ

ლაშარის ჯვარი გაუწყრეს

ჩვენი ლაშარი-ჯვარი ქისტეთზე გალაშქრებას ბრძანებს ... გაუწყრეს ეს ლაშარი-ჯვარი, ვინც გულს ძალა დაატანოთ, IV, 238, 4.

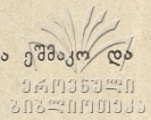
ლოდი ეცეს

რასა ჰბოდავ, შე შევბნელო, შე ტვინთხელო და შე ბეცა: მანამ მაგას იფიქრებდი, თავში რად არ ლოდი გეცა, V, 113, 17.

მ

მადლი გაუწყრეს

— გრისხავდეთ, გაგიწყრესთ მაგისი მადლი, ღმერთმა და. ი ჩემმა წმინდა გიორგიმ ნურა კარგი განახვინოსთო, IV, 88, 15.

მამებში გამოსარჩევი

გამიგონე შე გამოჩერჩეტებულო, მამა არა ხარ, მართლა ეშმაკო და მამებში გამოსარჩევი, IV, 615, 20.

მამიჩემის სალოცავები გაუწყრეს

(ბახას) შენ, ძაღლო, მინც ძაღლად იცხოვრებ და ძაღლად გადაპრძები. გაგიწყრეს მამიჩემის სალოცავები. იმათ მოლაღატე ხარ და სამაგიეროს გადავიხდიან, IV, 241, 23.

მარჯვენა მოსტყდეს

მარჯვენა მომტყდეს მშინ, როცა ქვეყნისა და ჩემი ლაშარი-ჯგრის ორგულს ან საკლავი დაეუკლა, ან სანთელი მიეუნთო! IV, 252, 24.

მატლებმა შეჭამონ

ღვთისო: მატლებმა შაგჭამონ შენ, შე მოუნათლო, თათარო (იძრობს ხმაღს არ უქნევს ჩონთას..), IV, 253, 36.

მგლის შესაჭმელი

საქონლის წყევლა
შე მშიერაის მგლის შესაჭმელი. შე სამგლევ, შე უპატრონოვ, შენა! V, 294, 22.

მეხი ღაარტყას

მოსაფერი რა მაქვს, მეხი მაგათაც დავარტყი და ვინც მაგათ მოეფეროს, იმასაც, IV, 590, 40 — 41.

მეხი დააყაროს (ნამუშევარს...)

სანღიროვისა: სწორედ შენ. მეხი კი დაგაყარე შენცა და შენს ნამუშევარსაცა, VI, 599, 21. სანღიროვისა: სწორედ შენ. მეხი კი დაგაყარე შენცა და შენს ნამუშევარსაცა, IV, 599, 21.

მეხდაცემული

წყევლა ღიაცისა
შე ღამეხილო, შე ცით მეხდაცემულო, შე მიწა-წყალო, V, 294, 16.

მეხი დაეცეს (ჩამომსვლელსაც...)

— მეხი შენც დაგეცა და შენთან ჩამომსვლელსაც! — უპასუხა მადლიდან ღელა-ტრედმა ... III, 87, 42; მეხი შენც დაგეცა და შენთან ჩამომსვლელსაც — უპასუხა მადლიდამ ღელატრედმა ... III, 87, 42.

მზედასაბნელებელი

ასამდე მერცხალი დაეცა თავზე, მისდევდენ მუდართ ... ტირილით ქორსა, მაგრამ ამოღ, წაგვართვა, წაიღო, იმ მზედასაბნელებელმა, III, 87, 8.

მიწამ დაუხრას პირი

ჩემის ქამანჩის მამპარავს მიწამ დაუხრას პირიო! I, 51, 19f.

მიწამ შეჭამოს მგმობლები

აყვფდი, რაღას წკმუტუნებ, პირით წაყარე ღორბლები, ეგება მიწამ შაჭამოს ერთიან ჩვენი მგმობლები! I, 47, 28 — 29.

მიწამ ჩამოშალოს (ხელები..)

წყევლა ღიაცისა:
მიწამც ჩამოგშლის აგრიია! შე შავის მიწის ჩამოსაშლელი! V, 294, 11.
ქალთათავი: ... (ეჭაჭვურება ხაჯანგის კამალებს) მიწამც ჩამაშლის შენის პატრონის ხელებს, აგრიია! IV, 212, 4.

მიწის ჩამოსაშლელი

მთელი ქვეყანა ამაზე არ დადის, შე მიწის ჩამოსაშლელი, — აბა
სხვას რომელს მისწვდენ ჩემი ძაღლები?! III, 48, 26. წყევლა
ცისა. მიწამც ჩამოგშლის აგრიას! შე შავის მიწის ჩამოსაშლელი
V, 294, 11.

მოსტყვეს მარჯვენა (. . .)

რატომ არ მოსტყდა ის მარჯვენა, რომლითაც ის ხმალსა ჰლესავს,
რატომ მანამდე არ დაეშრიტა თვალები, მანამ მტერს ფშავლების სა-
ლაშქრო გზაზე გამოუძღვა, IV, 255, 120; სალაშქროს ყელს რომ გა-
დავედით, ბახა მომიბრუნდა, მოსტყვეს იმას მარჯვენა, და მითხრა:
აბა, სადა გყავ შენო სახელიანი ქმარი . . . IV, 235, 3.

მოუკვდეს დედას

სანდროვისა. (. . . ქალს) უი, შენ მოუკვდი შენ დედას! IV, 603, 31.

მოუკვდეს თავი

გვაშორე საქმე ბილწი და შავი, . . . თუ არ მისმინო, მოგიკვდეს თავი,
I, 31, 312. აგერა კიდევ ბეჩავი ელიზბარი, მოუკვდა ჩემი თავი, როგო-
რი ცოლ-შვილი, როგორი დედა გასწირა, IV, 238, 35.

მოუსავლეთს წავიდეს

მზევინარი: . . . მოუსავლეთს წავიდეს. მემრე, ბიჭებო, როგორა ხართ
ან ერთი ამ მეორე? IV, 236, 1.

მოწყალემ ნურა კარგი აჩვენოს

შე დაწყევლილო, ნურა კარგი გაჩვენოს ჩემა წილმა მოწყალემა,
V, 294, 18.

მტერი ჩავარდეს იმ ყოფაში

შენი მტერი ჩავარდეს იმ ყოფაში, რა ყოფაშიაც წისქვილია. მკვდარ-
სა ჰგავს საბრალო: დოლაბები შეჩერებულან, ხორბალი გაშტერებუ-
ლა, . . . III, 96, 1.

6

ნულარ იყოს ცოცხალი

მაშინ ნულარ ვიყო ცოცხალი, გასქდეს მიწა და თან ჩამიტანოს, როცა
ბახამ, თუნდა მთელი ქისტეთი ხანჯრით დამადგეს თავსა, . . . — ებ
მოვიმოქმედო, IV, 259, 3.

7

ოხრად დარჩეს პატრონს

ქალთათავი: (ეჭაჯგურება ხაფანგის კამალებს) . . . ოხრადამც დარჩე-
ბი შენს პატრონს, IV, 212, 5.

ოჯახდაქცეული

დასწყევლა ღმერთმა, რაზე ეკვლინება ეს ოჯახდაქცეული? IV, 24,
23; აქამდის აქ არ იყავით, მეც აქ არ ვიყა, რო ხმაც არ გაგიციათ.
ახლა რა მოგეფეთათ, თქვე ოჯახ-დაქცეულებო, IV, 185, 28.

სარჯულავი დაქცეს

— ახ, მაგის **სარჯულავი დაქცა**, — ამბობდა გასპარა ქმენი...
174, 26. საიღამ, ოხერო, საიღამ გაჩნდი? სხვა, როგორა...
შენი **სარჯულავი კი დაქცა**! III, 250, 34—35.

სიკვდილი (კოდალას, მუხანათს...)

— თუნდ ვგრე იყოს, მერე რა გნებავს?.. — **შენი სიკვდილი**, **შენი წაწყმედა**, **შენი გატილება**, ამოვარდნა, III, 254, 28; **სიკვდილი** იმას, ვინც **შენს სიკვდილს განატრებს**! IV, 255, 15; ეგ თვითონ წყეული... ეგ ჩვენ ყველას სიცოცხლის მოსპობას გვიქადის... **სიკვდილი კოდალას**! I II, 365, 33; **სიკვდილი მუხანათს**! — დაიგრილა ერთბაშად ყვეათა კრებამ. IV, 184, 39.

სიკვდილის დაბუნდუებულო

ვაჰმე, მამკლა ამ შავის **სიკვდილის დაბუნდუებულმა**, მაგ ურჯულოთ ასაკაფავმა, IV, 212, 24; დაგლახტოს ცხრამ წმინდა გიორგიმ, **შე სიკვდილის დაბუნდუებულო**, V, 294, 12.

სწორებში გამოსარჩევი

წყევლა დიაცისა:
შე სწორჩიით გამოსარჩევო შენა, **შე ცით მეხდაცემულო**, V, 294, 19.

უ

ურჯულოთა ასაკაფავი

ვაჰმე, მამკლა ამ შავის **სიკვდილის დაბუნდუებულმა**, მაგ **ურჯულოთ** ასაკაფავმა, IV, 212, 24—25.

ღ

ღვთისგან შეჩვენებული

იმ **ღვთისგან შეჩვენებულსა** დაუგლეჯია კაეები, I, 49, 22.

ღვთისგან წყეული

საყდრის გორაზე რო ამოვდიოდი, ერთი მელა დავიჭირე... გადამკაწრა ხელები იმ **ღვთისგან წყეულმა**, II, 428, 24.

ღვთის რისხვა

ქალი: ... მეტისმეტი ღვთის რისხვები არიან. სანდროვისა: **ღვთის რისხვაც** შენა და ბატონისაცა, I, 599, 18.

ღვთიშობელმა ნულარ მოიყვანოს შინ (დააქციოს ოჯახი, ამოჟლიტოს ძირ-ფოჩიანად...)

ჰაი, ღმერთმა დასწყევლოს და დაშამათოს, **ნულარ მოიყვანოს შინ** ჩემმა **ღვთიშობელმა**! ... III, 270, 33 — 34; **ღვთიშობელო**, შენ გაეცი ამათ პასუხი... **დააქციე** ამათი **ოჯახი**, ამოჟლიტე ამოფხვერ ძირ-ფოჩიანად, რომ ქრისტიანს კაცს მოსვენება მიეცეს! III, 282, 25; **ღვთიშობელო**, შენ გაეცი ამათ პასუხი... **დააქციე** ამათი **ოჯახი**, **ამოჟლიტე**, **ამოფხვერ ძირ-ფოჩიანად**, რომ ქრისტიანს კაცს მოსვენება მიეცეს! III, 282, 25.

ღმერთგამწყარალო

ვინ დაგჭრა იმ ურჯულომ, იმ ღმერთგამწყარალმა, რად დაგჭრა, შენ ხომ ვიცი, არას დაუშავებდი, პაპაე? III, 134, 33.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ღმერთი გაუწყრეს

გაგინმეს ფეხი, გაგიწყრეს ღმერთი! ვაი შენ, ვაი შენ გაჩენის დღეს! — ამბობდნენ მგლები, III, 298, 20.

ღმერთი რისხავდეს

ღმერთი გრისხავდეთ მაღალი სამის სამების ძალითა, რომ ამირანის ტანჯვამა თქვენ არ გაგათბობთ ბრალეთა, III, 114, 35; გასწყდით, გათავდით, გრისხავდეთ ღმერთი მაღალი, რადგან არ მემართლებით, III, 368, 3.

ღმერთმა ამოაგდოს სოფლის მოღალატე (ჯიში, ჯილაგი...)

სოფლის მოღალატე ღმერთმა დასწყევლოს, ღმერთმა დაჰკარგოს, ღმერთმა ამოაგდოს! ... III, 221, 16—17. ღმერთმა დაგწყევლოსთ, ღმერთმა ამოაგდოს თქვენი ჯიში და ჯილაგი, III, 282, 21.

(ღმერთმა) დააბრმავოს ქვეყანა (...)

მაინც რას ფიქრობს მელუქნე? — ... შენ მომიმართე ხელი, ღმერთო! ... კიდევ რას გეხვეწები, შენ დააბრმავე ქვეყანა და მე კი თვალები მომეცი, III, 224, 22.

ღმერთმა დაკარგოს სოფლის მოღალატე

სოფლის მოღალატე... ღმერთმა დაჰკარგოს, ღმერთმა ამოაგდოს! III, 221, 16.

ღმერთმა დასთხაროს თვალები

დაჰკვლიე, დაჰკვლიე, შენ თვალდასათხარელო, ღმერთმა რო დაგთხარნეს ე თვალნი, V, 294, 14.

ღმერთმა დასწყევლოს

ღმერთმა დაგწყევლოსთ, დედაკაცებო, რას იტყვით, რას მოიგონებთ, ძალად ატირებთ კაცს, ტირილიც რო არ ეწადოს, IV, 107, 19—20, პაი, ღმერთმა დასწყევლოს და დაშამათოს, ნულარ მოიყვანოს შინ ჩემმა ღმერთმა, III, 270, 33; აი, დასწყევლოს ღმერთმა, — იძახოდა ხალხი, როგორ დაგვენახა მაგ ვერანამ! ცუდი ნიშანია, ცუდი! III, 105, 1.

ღმერთმა დაღუბოს

ღმერთმა დაღუბოს, დობილო, დიამბეგმა, დაღუბოს ის ღმერთმა, III, 313, 33.

ღმერთმა დაშამათოს დიამბეგი (იმის საფლავ-სამარე...)

— დიამბეგობა? თი, ღმერთმა დასწყევლოს, დაშამათოს, დიამბეგიცა და იმის საფლავ-სამარეცა! III, 232, 2; — დიამბეგობა? თი, ღმერთმა დასწყევლოს, დაშამათოს, დიამბეგიცა და იმის საფლავ-სამარეცა! III, 232, 2;

ღმერთმა ნუ აცოცხლოს

ღმერთმა ნუ აცოცხლოს, რო როცა ვთქვა, კიდევ ვერ ავასრულო, შენ რა ხარ, რა, V, 293, 25; ვისაც შენი სიცოცხლე არ უნდოდეს, ღმერთმა ის ნუ აცოცხლოს, შენი ამჯობინოს შენი მტრისას ... V, 296, 27.

ღმერთმა ნუ გაზარდოს

წყევლა დიაცისა: ... შე ცით მეხდაცემულო, ... — შე არ გასაზრ-
დელო, ნუ გაგზარდოს ღმერთმა, V, 294, 17.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ღმერთმა ნუ დაინანოს

რა ძნელი საქმე მოგივიდა, შე ჩემ-თავმკვდარო! ღმერთმა ნუ დაინა-
ნოს, ვისაც არ დაჰნანდი! III, 349, 31.

ღმერთმა ნურა კარგი ახილებინოს (აჩვენოს)

ღმერთმა ნურა კარგი ახილებინოსთ, დაგლახტოსთ ... იმ გმირმა
კობალამ, IV, 232, 19; ნურა კარგი მახილებინოს ამით დედას ღმერ-
თმა და იმ ჩემი მამის სალოცავებმა, III, 49, 31; ღმერთმა შენი და-
ლონებისად ნურა კარგი და კეთილი აჩვენოს. რას გემართლებოდა ის
წყუულ-შეჩვენებული, რომ, აგრე დაულუბიხარ, III, 313, 22.

(ღმერთმა) ნურა კარგი მოასვლევინოს

ღმერთო, და აი მამის ჩემის სალოცავებო, ნურას კარგს მასვლევინ-
ებთ იმათ წამსხმელსა! ... III, 47, 39.

ღმერთმა ნურაფერი დაანახვოს თვალებს

ღმერთმა ნურაფერი დაანახვოს მავის თვალებს, მაშ ეგ აკეთებს და
ქადაგობს ხალხში, IV, 590, 34—35.

ღმერთმა შეაჩვენოს

ღმერთმა შეაჩვენოს, ცისა და ქვეყნის დამაარსებელმა, — ამბობდა
მზექალი, — შენზე და შენ შვილებზე რა ვაჟკაცობას იჩენდა ...
III, 313, 20.

შ

შავი მიწის შესაჭმელი

— ვაჰმე, აღარას მიშველა ძალუაო, — ქვითინებდა ანუჟა, — რო
ჩემი მირეში და კუდბეჭედაი ვალში წაუსხამ არუთინას, იმ გმირის
კობალაის ლახტნაკრავსა, იმ შავის მიწის შესაჭმელსა, III, 47, 43.

შხამად ამოუვიდეს

შხამად ამოუვიდეს იმას ყელში ის ორი შაშვი და სამი ქერონა-ჩიტი.
იმის გულისთვის მომშალა სიყმეს იმ თავმკვდარმა, III, 163, 14.

შხამად შეარგოს (შეერგოს დედის ძუძუ...)

შხამად შეარგოს არა, იმ ოხერს რა ამაგი ჰქონდა გაწეული, რომ
ეგრე უღმერთოდ და უნამუსოდ მოქცეულა?! IV, 265, 17; შხამად
შეგერგოს შენ დედის ძუძუ! არგასაზრდელი გაუზრდიხარ დედის
ძუძუს, III, 402, 28.

ჩ

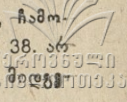
ჩაიბუგოს

აჰა ჩაიწვი და ჩაიბუგე უარესად, როგორც ჩამწვარი ხარ და ჩაბუგუ-
ლი, IV, 10, 18.

ჩაიწვას

აჰა ჩაიწვი და ჩაიბუგე უარესად, როგორც ჩამწვარი ხარ და ჩაბუგუ-
ლი, IV, 10, 18.

ჩამოუდნეს პატრონი (დედა...)

ანუკამ ... მკვდრის პატრონივით, საცოდავად გაჰკივლა: „ვაჰმე, ჩამო-
გიდნეს პატრონი, ჩემო მიერშავ, ჩემო კულბეჰედავ!“ III, 47, 38. არ-
მეძინებოდა, ვერ მოიხუტებდ თვალნი, ჩამაუდნეს დედა, ნენე
ბოდა თვალთ წინა, III, 45, 15.

ბ

ცეცხლმოსადები

ფური, რა ფური, რამდენმა ხვეწნით გვიცვალა ხარზედა, თვალი ვინ
გვიგნო წყეულმა, ცეცხლ-მოსადებმა თვალზედა I, 98, 30.

ცეცხლში დასაწვავი

ყველას ჩვენსკენ უტყეუთია თვალეზი. — კაცები თავისთვის იყოს, ეს
წავეზი, წავეზი, ეს ცეცხლში დასაწვავეზი, IV, 54, 20.

ცოლშვილამოსაწყვეტი

იმ ცოლ-შვილამოსაწყვეტმა მიმინომ დამკოდა. მწყრის გუნდს მიუჟ-
ღებოდი წინ, III, 82, 41—42.

გ

წაწყმედა

— თუნდ ეგრე იყოს, მერე რა გნებავს? ... — შენი სიკვდილი, შენი
წაწყმედა, შენი გატიალება, ამოვარდნა, III, 254, 28.

წაწყმედილი

რა დაგიშავე ისეთი, შე წაწყმედილო, რომ შვილები ამომიწყვიტეო,
III, 312, 35 — 36; ეგ წაწყმედილი, მაშ, ჩვენც მაგ პასუხით უნდა
დაგვიხვდეს? III, 368, 41.

წმინდა გიორგიმ დალახვროს

რასა ვსტირი, შვილო, ჩამაიარა ქავთარიშვილმა, თავ-გახეხილმა, თავ-
გაწეწილმა, დალახვროს წმინდამ გიორგიმა, V, 61, 18.

წმინდა გიორგიმ დასწყევლოს

დასწყვიოს წმინდა გიორგიმა, წუხელისა ე იქით, წყლის პირზე რაიმა
წიოდა, ის თუ იყო, ი ღვთისაგან წყეული, III, 139, 39—40.

წმინდა გიორგიმ ნურა კარგი ანახვინოს

დარაჯებს უკან წყეულა-კრულვის სიტყევი დაადვენა: ღმერთმა და ი
ჩემმა წმინდა გიორგიმ ნურა კარგი განახვინოსთო! IV, 88, 15.

წყალმა წაიღოს

მე ვიყო, სხვები თუნდ ერთად წყალმა წაიღოს მდინარმა, ვნატრობ: არ
გამოიღვიძოს სოფლის გონებამ მდინარმა, III, 238, 29.

წყეული იყოს (დედა...)

ძალამცა სტქვა: „კარგი ვარ, ჩემია მთა და ბარიო ...“ წყეულიმცა-
ხარ, წყეული, მიწაში შესაფარიო, V, 163, 25. წყეული იყოს
ღვთისაგან ის დედა, როდესაც ვნახეო შენი ფოფინა თვალეზი-
და მოეღვარე სახეო! I, 51, 26; არ ვენდობი არც მაგ ხელების-
ნამოქმედარს, არც იმ კერას ... არც იმ ბუღდეს ვენდობი, საცა ბახაისთა-

ნა ბარტყები იზრდებიან! წყეული იყოს ერთიც და მეორეც, IV, 252,
18; წყეული იყოს ის შეილთა შორის, თვის მშობელს დედას მატის
არა სცემს, IV, 415, 18.

წყეული
მატიც
არა სცემს
ბიზლიჩიძე

ჭ

ჭიამ დაუხრას გული (...)

ღიაცის დაწუნებულსა სჯობს, რომ არ მედგეს სულია! მკლავნიც ნუ
მსხმიან ტანზედა, ჭიათ დამისრან გულია! I, 52, 13₂.

ჭირი თავსა და ტანსა

ჭირი შენს თავსა და ტანსა, ღმერთმა ისე გალხინოს, როგორც ალაღს
ლუკმას შენ მაგასა სჭამ... V, 294, 15.

ხ

ხმა ჩაწყდეს

ვერ მოვითმინე და შევეუძახე: „ასჯერ წყეული იყავ დვთისაგან ...
წადი, გამშორდი, შემზარავი ხმა ჩასწყდეს, არ მწადის შენის ხმის
სმენა, IV, 283, 32.

ხრჩობა (იყოს)

ტრედებს გაეცინათ მეღზე... ცოტა არ იყოს მეღმა იწყინა. —
ხრჩობაო, — სთქვა მეღმა და ღალღა ფრთხილად ფეხებთან დაიღო,
III, 87, 29.

ჯ

ჯანდაბას იყოს თავი

— არა, არაფერი შეუჭამია ჩემი დათვის, მაგრამ სოფლის გულისთვის
ჯანდაბას იყოს ჩემი თავი, ერთ ღღეს გავჩენილვარ, ერთ ღღეს მოვკვ-
დები, III, 104, 6-7;

— მკლავდაო, ვერ იტყვი, კაცო!

— დაე, მომკლას, ჯანდაბას ჩემი თავი, მე კი არ მოვკლავ და! IV, 173,
33.

შინაარსი

რედაქტორისაგან	3
----------------	---

I

ჭუმბურჭუმბურიძე. ვაჟა-ფშაველა რევოლუციამდელ ქართულ კრიტიკაში	7
იუზაევგენიძე. ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი ისტორიისათვის	55
ლეილა სულხანიშვილი. ვაჟას სტილის თავისებურებათა შესახებ დავით წოწკოლაური. „ბახტრიონისა“ და „სტუმარ-მასპინძლის“ წყაროთა საკითხი ფოლკლორისტიკაში	90 119

II

ნიაბეხაძე. ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონის“ ვლადიმერ დერჟავინისეული თარგმანი	127
ლალი ავალიანი. „ალუდა ქეთელაურის“ იენევისეული და დერჟავინისეული თარგმანები	144
ლაურა გრიგოლაშვილი. მარინა ცვეტაევა — ვაჟას მთარგმნელი მეგი კარბელაშვილი. ვაჟა-ფშაველას „მოხუცის ნათქვამისა“ და „კობალას“ სერებრიაკოვისეული თარგმანი	157 171
ნინო კონტრიძე. ვაჟას „ეთერის“ ზაბოლოცკისეული თარგმანი	182
თინა კობლატაძე. ვაჟას „სტუმარ-მასპინძლის“ სპასკისეული თარგმანი	197
სალომე ყუბანეიშვილი. ვლ. დერჟავინის მიერ თარგმნილი „გიგლია“ და „მონადირე“	208
ნანი წერეთელი. ვაჟას პროზის რუსული თარგმანები („ია“ და „დარეჯანი“)	217

III

ლევან ქრელაშვილი. ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა მივიწყებული პუბლიკაციები	231
„ენობრივი ფორმულების“ შესახებ	237
დალოცვის ფორმულები (შეადგინა იზაბელა ზაალიშვილმა)	237
წყევლის ფორმულები (შეადგინა ცისანა წიქარიშვილმა)	263

გამომცემლობის რედაქტორი პ. დელეჯვა
ტექრედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორი ე. თოფჩიაშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 2/VII-70
ქალაქის ფორმატი 60, X 90/16
ნაბეჭდი თაბახი 17,5
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 15,96
შეკვეთა 1739 უე 11386 ტირაჟი 1000

ფასი 1 მან. 85 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი,
ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14.
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის
პროსპექტი, 1.
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 1.

СБОРНИК ВАЖА ПШАВЕЛА

(на грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1970

ვაჟა-ფშაველას კაბინეტის ურომები

1. ვაჟასეული ადგილები (ალბომი), თბილისი, 1965 წელი, ფასი 1 მან. 40 კაპ.
2. ვაჟა-ფშაველას ხსოვნისადმი მიძღვნილი კრებული, თბილისი, 1966 წ., 496 გვ.,
ფასი 2 მან. 68 კაპ.
3. ვაჟა-ფშაველა ხელოვნებისა და ლიტერატურის შესახებ, თბილისი, 1967 წ.,
361 გვ., ფასი 1 მან. 70 კაპ.
4. ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი, შეადგინა ალექსი ჭინჭარაულმა, თბილისი,
1969 წ., 466 გვ., ფასი 2 მან.
5. ვაჟა-ფშაველას მუდმივი სემინარის ურომები, თბილისი, 1970, 278 გვ-
ფასი 1 მან. 35 კაპ.

